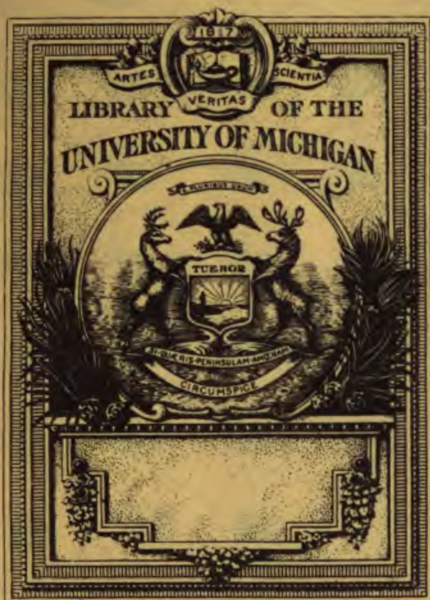
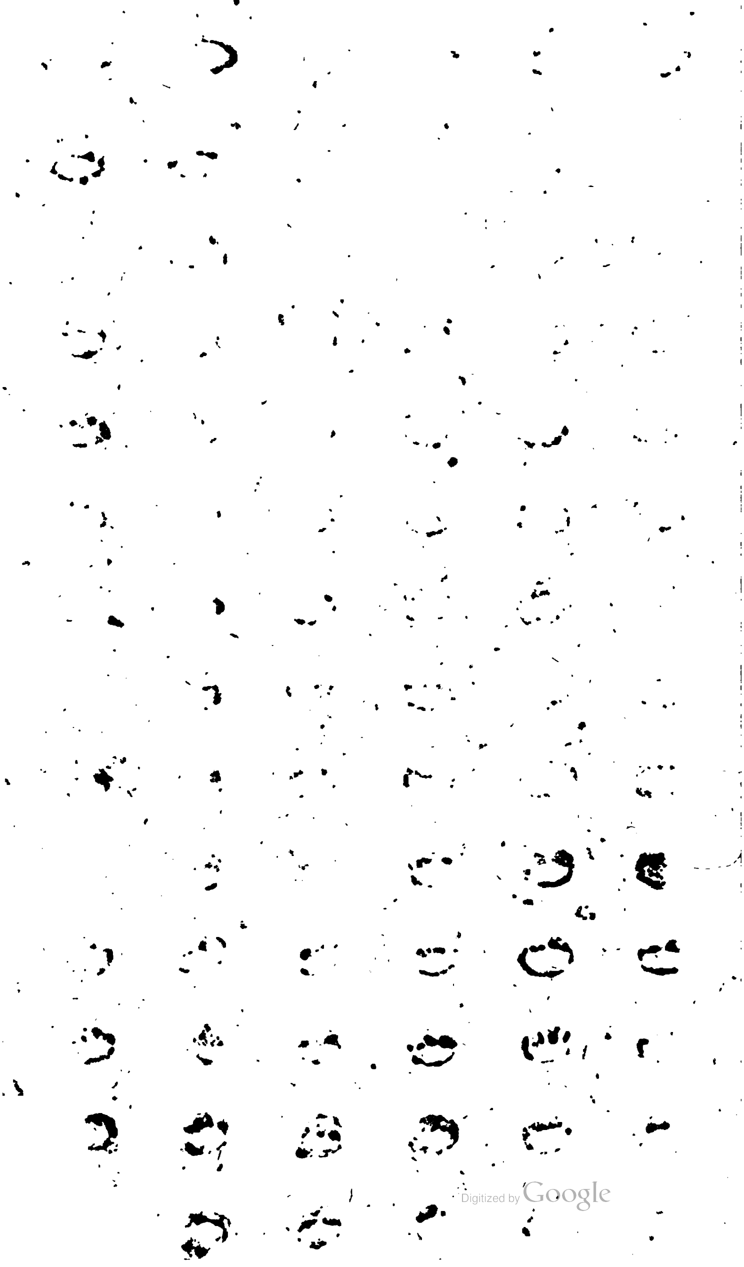

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

MAGYAR ORSZÁG
HISTÓRIÁJA
MELYBENN
A' FELSÉGES
AUSZTRIAI HÁZ
ÖRÖKÖS
URALKODÁSA
FOGLALODIK.

KÉSZÍTETTE
BUDAI É'SAIÁS

NYOMTATTA
DEBRECZENBENN
CSÁTHY GYÖRGY.
M. DCCC. XII.

ELÔLJÁRÓ BESZÉD.

Ígéretemet, melyet, kevés híjjánn négy esztendővel ez előtt, tettem vala, Professori foglalatosságimnak azólta lett változása* ellent nem állvánn, ímé telyesítem. Hogy ezen Harmadik Része Magyar Országi Históriámnak, mely,

* A' Közönséges História, Deák ékesennszóllás, és Görög nyelv helyett, melyeknek Közönséges Tanítójává, a' Debreczeni Ref. Collegiumbann, 1794 benn, November 20-dik napjánn, tétettem vala: szinte tizen négy esztendők elforgása utánn, 1808-bann, November 1. napjánn, a' Fő Tisztelet ű Szuperintendentzia Rendeléséből, a' Vallástudomannya és az Egyházi História tanításához fogvánn, az ólta ezen Tudományok körűl forgolódom.

mely, Buda visszavételétől fogva, a' jelenvaló időkig terjed, nem fog bé annyi árkust, mint a' mennyiből a' Második Darab áll: a' mostani időbeli drágaságra való tekintetből esett; mely az illendő rövidséget javasolta. Kevesítette az árkusok számát az is, hogy a' §-ok számjai, melyek a' Második Darabbann középenn állanak, itt elől tevődtek. A' rövidség mellett, igyekeztem e' munkába mind azt béfoglalni, valami azoknak, kik a' Magyar Ország Históriáját fundamentomosann kívánják tudni, ítéletem szerínt, szükséges. Mit honnan vettem: tsak ott nem jegyeztem fel, a' hol azt, talám, senki sem kívánja. Ha, tsak valamely részbenn is, használtam munkámmal; fáradtságom megjutalmaztatásáúl tartom. Írtam Debreczenbenn. Mártzius 26-dik napjánn. 1812-dik esztendőbenn.

BUDAI É'SAIÁS.

§. 1. *Buda várá viszszavételének*, sőt annak tsak előre való reménylésének is, nagy és fontos következései lettek, melyeknek haszna mind a' mái napig terjed. Ilyen az, hogy az Erdélyi Rendek, I. Leopoldnak mindenfelé való győzedelmeit, ellenbenn a' Töröknek naponként való gyengűlését és erőtleneđését látvánn: *Széki Teleki Mihálynak*, kire a' Fejedelem *I. Apafi Mihály* leginkább hallgatott, és a' ki az Ország Rendei előtt is legnagyobb tekintettel bírt, okos javallásából, Junius 28 ...ann, (1686.) mely Buda vára megszáll... k 10-dik napja vólt,* Bétsbe követsé... üldöttek I. Leopoldhoz; önként ajánl... magokat az ő eránta való hűségre ...ngedelmességre. Ezen ajánlásnak feltétel... k vóltak: hogy a' Fejedelemnek *I. Apaf... hálynak*, és az Ország minden Rendeinek ...nden jussait és Privilegyiomit megtartsa, ... *Négy bévett Vallásokat*, tellyes szabá... okbann meghagyja, és ezekről világos ...plómát adjon I. Leopold. — Buda elfogl... ...t pedig követte, 1687-benn, a' FEJ... ...ES AUSZTRIAI HÁZ' ÖRÖKÖS U... KODÁSAnak megállítása Magyar Ors... ...n.

* Lásd Steph. Katona Hist... Reg. Hung. Tom. XVI. Ord. XXXV. pa...

§. 2. Ez az igen nevezetes dolog így ment véghez. A' vitéz *Lotharingiai Herczeg Károly*, Aug. 12 dik napjánn, *Mohátsnál* győzedelmeskedvénn, és a' II. Lajos alatt szenvedett veszedelmet jóformánn viszszaadvánn a' Töröknek: jobbára minden Magyar Országi várak és erősségek, egymás utánn, a' Török hatalom alól könnyenn felszabadúltak, és az Ország, régtől fogva óhajtott egyesűlését, tsendességét, és bátorságát viszszanyerte. Oly reménységgel kezdett tehát lenni I. Leopold, hogy néki ezen nagy Érdem Magyar Országot Örökjévé tészi. E' végre October 18-dik napjára, 1687-benn, az Ország minden Rendeit, Po'sonba, Diétára, egybehívta. Maga is megjelent a' Diétánn, Felséges Familiájával együtt; és October 31-dikénn, az egybegyűlt Rendeknek, szándékát és kívánságát kijelentette, mely is két dologból állott. Az *első* e' vólt, hogy az ő nagyobbik Fiját, *I. Jó'sefet*, mint lejendő Királyjokat, koronázzák meg. A' *második* ez: hogy Magyar Országnak örökség szerínt való bírása, a' Felséges Austriai Háznak adódjék által, oly móddal, hogy azt, I. Leopoldnak *Férjfi maradéki*, abbann az esetbenn pedig, ha ezek lenni megszűnnének, az Ausztriai Ház' Spanyol Országbann uralkodó másik Lineájának, ugyan tsak *Férjfi ága*, *az elsőszülöttség rendi szerínt*, *örökösenn* bírhassák. Az *elsőre*, minden magok vonogatása nélkűl, ráállottak a' Rendek: de a' *másodiknak* telyesítésétől, némelyek közzűlök, idegenkedtek. Ezeknek, *a' szabad választásról* való lemondás (melyből pedig, eleitől fogva, legtöbb zűrzavar következett az Országra) nem

nem akart fejekbe férni. Ezek között vólt maga is az Ország Bírája, *Dráskovits Miklós.* Végre a' Palatinusnak *Eszterházi Pálnak* javallásából, szívekre vévénn a' Rendek, hogy illő nékik a' Felséges Ausztriai Ház eránt háládatosoknak lenni: I. Leopoldnak a' második kívánságára is ráállottak, és azt Articulusba foglalták; mely az 1687-dik béli Po'soni Diéta Végzéseinek 2-dik Czikkelyét* tészi.

* Ez a' Czikkely ide megyen ki: Mivel a' Felséges I. Leopold szerentsés győzedelmei által; az Ország a' Töröktől nagyobb részint megszabadítódott; Buda is viszszavevődött: ennek örök emlékezetére, háládatosságból, kinyilatkoztatják, hogy mostantól fogva örökösenn; törvényes Királyjoknak és Uroknak; nem mást, hanem az ő Császári és Királyi ágyékából származott Férjfi Örökösök közzűl az első szűllöttet fogják esmérni, kit is; minekutánna a' szokott Diplomát elfogadjá; megerősíti, és a' szokott Hitet leteszi: Diétánn, az Országonn belől, fognak megkoronázni. Ugyan ezen Czikkelybenn említik az Ország Rendei, az 1547-dik esztendőbenn tartatott Nagy Szombati Diéta végzéseinek 5-dik Czikkelyét is, mint a' melybenn, Magyar Országnak, a' Felséges Austriai Háztól, örökség szerint való bírattatása, már meg vólt határozva. Hozódott ez a' Czikkely I. Ferdinánd idejébenn, kitől azt kívánták a' Magyarok, hogy az esztendőnek nagyobb részét, itt benn az Országbann töltené; vagy, ha az meg nem eshetnék, a' Fiját, *Fő Hertzeg Maximiliánt* botsálaná közikbe. Melynek, az említett 5-dik Czikkely 5-dik pontjának I. részébenn, ezt az okát adják a' Rendek: „*Cum se se Ordines* „*et Status Regni*, *non solum Majestati suae*, „*sed etiam suorum Haeredum imperio et po*„*testati in omne tempus subdiderint: non*

„*minori fide, studio, atque observantia, ab*
„*omnibus Ordinibus et Statibus, illi* (*Maxi-*
„*miliano*) *in Hungaria permanenti parebi-*
„*tur, quam ipsi personae suae Majestatis.* —
Továbbá, az 1687-dik esztendőbeli Po'soni Diéta Végzéseinek 3-dik Czikkelyébenn, a' határozódott meg: hogy abbann az esetbenn, ha az Ő Császári és Királyi Felsége Férjfi maradéki, általán fogva kihalnának: az örökös successio, a' szokott Diplomának elfogadása, megerősítése, és a' hit letétele mellett, a' Spanyol Király *II. Károly* Férjfi maradékira, menjen által; következésképpenn, a' *szabad választás jussát* tsak akkor nyerjék viszsza a' Magyarok, a' mikor mind *I. Leopoldnak*, mind *II. Károlynak* Férjfi maradéki egészenn kihalándanak. — Egyébaránt *I. Leopold* eddig említett kívánságainn kívűl, azt is eleibe terjesztette az Ország Rendeinek; hogy minekelőtte az ő fija *I. Jó'sef*, a' szokott Hitet letenné: a' Hit Formájábann ezekenn a' szókonn: „*Serenissimi quondam*
„*Andreae Regis Decreta observabimus*,"
változás és igazítás tevődnék; mivel arra nem lehetne megesküdni: minthogy azok a' szók, és az azokra való megesküvés, a' béketelenkedőknek arra nyitnának útat, hogy Törvényes Királyjoknak ellent álljanak, és akármely gonoszságot megtselekedjenek. Czélozott I. Leopold a' II. András 1222-benn hozott Decretuma 31-dik Czikkelyének 2-dik Pontjára, melynek szavai ezek: „*Quod si vero Nos,*
„*vel aliqui Successorum Nostrorum aliquo*
„*unquam tempore huic Dispositioni nostrae*
(a' melybenn t. i. Magyar Országnak Jussait, szabadságát, és privilégiumit megerősítette)
„*contraire voluerit; liberam habeant, horum*
„*auctoritate, sine nota alicujus infidelitatis,*
„*tam Episcopi, quam alii Jobbagiones, ac*
„*Nobiles Regni, universi, et singuli, prae-*
„*sentes et futuri, posterique resistendi No-*
„*bis et Nostris Successoribus in perpetuum,*

„*facul-*

„*facultatem.*“ Az Ország Rendei tehát általlátvánn az ebből következhető veszedelmeket: a' II. András Decretumának ezen clausuláját kitörlötték, és a' Királyi Hitformájából kihagyták: azon Decretumnak több Czikkelyei és Pontjai a' magok erejébenn maradvánn.

§. 3. Minden kívánságát megnyervénn I. Leopold: a' Korona, mely, a' feljebb való esztendőkbéli zűrzavarok alatt, Bétsbe vitetvénn, ott tartatott vala, nagy pompával *Po'sonba* hozattatott. A' *Koronázás* ideje tevődött December 9-dikére (1687.); mely naponn *Széchényi Györgynek*, mint Esztergomi Érseknek, vólt az a' szerentséje, hogy az *első Örökös Magyar Országi Királyt* megkoronázza. Hasonlóképpenn, a' Magyar Országi Királyok között, *I. Jó'séf* az, a' ki a' szokott Királyi *Hitformájából*, a' *II. András* Decretuma 31-dik Czikkelyének Bérekesztő ígéit (Clausula) legelsőbenn hagyta ki,* arra meg nem esküdvénn.

* A' *Királyi Hitformájának* a' II. András Decretumát illető szavai így változtatódtak: „Serenissimi quondam Andreae Regis Decre„ta (*exclusâ tamen et semotâ Articuli* 31„*mi ejusdem Decreti Clausulâ*, incipiente: „*Quodsi vero Nos* etc. usque ad verba: *in* „*perpetuum facultatem*) observabimus.“

§. 4. Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartók, kik ezenn a' Po'soni Diétánn jelen vóltak, az I. Leopold kívánságinak telyesítődését nem kevéssé segítették. Panaszszaikat addig fel nem hozták, míg I. Leopold, a' mit méltánn kívánt, el nem érte. Első Könyörgő Leveleket * November 17-dikénn (1687.) adták be, midőnn már a'

 fő-

főbb nehézségeknek vége vólt. Ezt követték több Esedezéseik is. De azok ellen a' Római Catholicus Egyházi Rend kemény Írást adott bé a' Királynak. Végre mind a' Protestansoknak több ízbeli Könyörgő Leveleit, mind a' R. Cath. Egyházi Rendnek azok ellen tett Írásit egybevetvénn I-ső Leopold: 1688-bann Januarius 16-dikánn Kegyelmes Resolutioját** kiadta; melybenn az 1681-benn tartatott *Soproni Diétának*, a' Vallás szabad gyakorlásáról hozott Végzéseit újra megerősítette. Ugyan ezenn a' Po'soni Diétánn végződött, és a' 23-dik Articulusba bétevődött az is, hogy Dalmátziábann, Croátziábann és Slavoniábann jószágot tsak a' Római Catholicusok bírhassanak.

* Lásd ezen Könyörgő Levelet in *Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangelicae in Hungaria*.

** A' Resolutio szavai ezek: „Quod Articuli „Diaetae Soproniensis, de exercitio Religio-„nis Aug. et Helv. Confessionis statútum fuit: „id sua Majestas *ex gratia et clementia* „*adhuc* ratum habet." Itt ez a' szó *adhuc*, kétséges értelműnek látszvánn, külömböző magyarázatokat szenvedett. Lásd Hist. Dipl. pag. 247. Vesd egybe *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag.* 83. *Leopoldi I. Decreti IV. Art.* 21.

§. 5. Említett kívánságinak telyesítődését úgy nézvénn I. Leopold, mint az ő eránta való hűségnek tsalhatatlan jelét és zálogát, Magyar Hívei eránt való telyes bizodalmának és kegyelmességének megmutatására a' *Választott Bírákból álló Eperjesi Törvényszéket* (Judicium Delegatum, vel Commissio Eperjesiensis)* melynek felállításá-

tására, a' Tököli Imre követői adtak vala okot, megszűntette.

* Az *Eperjesi Commissiót*, *Pray*, *Hist. Regum Hung. Austriacae Stirpis pag.* 299. ekképpenn írja le: „Császári Vezér *Karaffa Antal*, észre vévénn, hogy Tököli Imre, bizonyos városokat, ismét támadásra igyekezett indítani: ezen dolgot a' Császárnak I. Leopoldnak tudtára adta; a' ki is látvánn, hogy az ő lágysága megvettetik, a' keményebb eszközökhöz való nyúlást tartotta szükségesnek. Azért, *tizenhárom*, részszerint Magyar, részszerint Német *Birákat* választott, kik a' pártosságbann részesűlteket kikeresnék, és megbüntetnék. — Ezek osztánn *nyóltz személyeket* úgy végeztetnek ki, hogy minekelőtte fejek elűttetett vólna, mindeniknek a' jobb keze elvágattatott. Innen következett, az, úgy mond, hogy a' *Karaffa* neve ijesztő névvé lett a' Magyarok között, mellyel szokták a' szülék máig is tsititni kisdedeiket, és azokkal a' sírást elhagyatni. Tulajdon szavai Praynak. „Inde nomen Caraffae in terriculamen„tum abiit, quo infantes a ploratu etiam ho„die contineri solent." Vesd egybe *Decreti an.* 687. *Artic.* 6. és *Szegedi Istvánnak* arra jegyzését, in *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag.* 79. — Mit követett el Karaffa Debreczen Városánn, magok annak lakosi előadták abbann a' munkábann, mellyet Notarius *Pápai János* által készíttetvénn, 1696-bann, a' Posoni Diéta alkalmatosságával, Palatinus *Eszterházi Pálnak* beadtak, mely ugyan tsak Debreczenbenn nyomtatásbann kijött ilyen titulus alatt: *Declaratio afficti status Civitatis Debreczen, Occasione Congregationis Posoniensis 18-va Octobris, aliisque subsequentibus diebus, anno Domini* 1696. *celebratae, Celsissimo Principi Incliti Regni Hungariae Palatino Paulo Eszterházy, ceterisque Statibus praesentata, et prius concinnata per Joannem*

 annem

annem Pósalaki, Juratum praetactae Civitatis Notarium.

§. 6. A' Po'soni Diéta alatt kőlt Resolutio utánn, a' Magyar Országi Protestansoknak 1689 benn, Aprilis 23-dikánn, I. Leopoldhoz intézett Könyörgő Levelére 1691-benn, Aprilis 2 di[illegible] pjánn botsátódott ki ama' Resolutio, m[illegible]y *Leopoldina Explanatiónak* * neveztetik: mintnogy oly tzéllal íródott, hogy I. Leopold nevébenn a' Soproni Diéta 25-dik és 26 dik Articulusit kifejtegesse és megvilágosítsa. Erről a' Protestansok eleitől fogva azt hitték, hogy éppenn nem I. Leopoldtól való, mindazért, mivel annak maga a' Császár sem eleibe, sem alá nem írta a' nevét, mind más okokra nézve; 's ugyan azért soha a[illegible]al meg nem elégedtek.

* Lásd *Ribini Memorab. Aug. Conf.* [illegible] *Hung. Tom. II. pag.* 74. *seq.*

§. 7. Ezen idő tájbann, Erdél[illegible] [illegible]lapotja, oly kétséges kezdett lenni, [illegible]zt, megmaradhatása eránt, tökélletes[illegible] [illegible]ágba, nem egyéb, hanem örököser [illegible]Felséges Ausztriai Ház uralkodása alá [illegible]menetel helyheztethette. *I. Apafi M*[illegible] [illegible]ki már ezen Országot I. Leopoldna[illegible] [illegible]lma alá ajánlotta vala, az ő kedves F[illegible] [illegible]nek *Bornemisza Annának*, 1688 végé[illegible] [illegible]tént halála utánn, gondolóra vévénn, [illegible] maga öreg ember, a' fija pedig nev[illegible] [illegible], és a' Főemberek közzűl sokann h[illegible] [illegible]nem igazak: ezekenn való túnődési miatt, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, annyira megbúsúlt, hogy egy ideig az elméje is megbomlott; hat hétig nem szóllt senkinek, és még

még tsak enni sem akart, hanem tsak járt elő 's hátra a' palotájábann, és nagyokat sóhajtott. Ezen nyavalyájából azutánn valamennyire kigyógyúlt, és vídámabb kezdvénn lenni, *Fogarasba* ment az Ország Gyűlésére: de ott igen terhes nyavalyába esvénn, harmad nap múlva Aprilis 15-dikénn 1690-benn meghólt,* életének 58-dik, Fejedelemségének pedig 29-dik esztendejébenn.

* *I. Apafi Mihálynak* hólt teste, halála utánn harmad nappal, koporsóba tétetvénn: felette halotti beszédet tartottak *Pataki István* Ko-lo'svári Professor, és az Ifjú Apafi Mihálynak nevelője, és *Nagyari Jó'sef*, a' meghólt Fejedelemnek Udvari Papja; a' kik is *I. Apafi Mihályt*, jámborságáról, Vallásához való buzgóságáról, az Ekklé'sia és belső emberek eránt való szeretetéről, különösenn megdítsérték. Mely tulajdonságok ő benne valósággal fel is találtattak. Bizonyságára szolgál ennek a' többek között az, a' mit a' *Debreczeni Oskoldval* tselekedett. Mert ennek Tanítóinak fizetésére 3000, a' tanúlók tartására pedig 2000 kő sót rendelt esztendőnként, az Erdélyi só aknákból. — Illő itt említeni azt a' hamis hírt, mely ezen Fejedelemről elterjesztődött. Tudnillik *Zvittinger Dávid*, *Specimen Hungariae Literatae* nevű munkájának 19-dik óldalánn, azt írja, hogy I. Apafi Mihály 1672-benn, a' Reformata Vallást elhagyvánn, mindeneknek bámúlására Catholicussá lett. De ellenkező jön ki abból, a' mit maga Zvittinger Dávid mond: hogy t. i. *I. Apafi Mihály*, 1674-benn, ama' Refotmatus Theologusnak *Vendelinusnak Compendium Theologiae* nevű munkáját, magyarra fordítvánn, ki adta; melyet mint Catholicus nem tselekedett vólna. De megtzáfolja ezen állítást az a' Donationalis Levél is, melyet ez a' Fejedelem a' Debreczeni Reformatum Collegiumnak, Martius

12-dikénn 1683-dik esztendőbenn adott; melybenn ezeket mondja: „Legkiváltképpenn való 's fővebb hivatalunknak ismertük lenni, „hogy Keresztyén Reformata Religiónkenn „lévő Istennek Ekklé'siáját, és veteményes „kertjeit a' Schólákat terjeszthessük, és azok„nak jövendőbeli terjedésének is fundamén„tomit kegyelmességünk által megerősíthessük."

§. 8. *I. Apafi Mihály* Fejedelem hólta utánn, a' Fogarasi Gyűlésenn jelen lévő Főemberek arról tanátskoztak, mi tévők legyenek? Az *Ifjú* vagy *II. Apafi Mihály*, még Attyának életébenn köz megegyezéssel Fejedelemmé választatott vala, mely választás az I. Leopolddal kötött egyezésbenn is megerősíttetett. Némelyek tehát a' Főemberek közzűl azt sürgették, hogy a' II-dik Apafi Mihály hűségére mindjárt meg kell esküdni az Ország Rendeinek; oly bizonyos reménység alatt, hogy abbann I. Leopold telyességgel nem fog ellenkezni: de mások azt ítélték, hogy elébb meg kell várni az I. Leopold Császár Rendelését a' lejendő Fejedelem eránt; és ez az értelem állott meg. Mindjárt tehát a' *Fogarasi Gyűlésből* Nagy Pál nevű Főember Bétsbe kűldődött a' Császárhoz, a' ki annak mind a' Fejedelem halálát megvinné, mind pedig az *Ifjú Apafi Mihálynak* a' Fejedelemségbenn való megerősíttetését kérné. Azon közbenn míg Nagy Pál a' rábízott követségbenn járt, Erdélybenn hirtelen való változása történt a' dolgoknak. Ugyanis a' Török Császár, az I. Leopoldhoz állott Erdélyt, a' maga engedelmességére kívánvánn visszatéríteni: *Tököli Imrét*, a' Magyar Országi Malecontentusok fejét, Erdélyi Feje-

de-

delemmé nevezi, és azon méltóságábann, a' Fejedelemség jeleinek, Buzogánynak és Zászlónak általadása által, meg is erősíti; nem tsak, hanem mellé számos Török és Tatár hadakat advánn, Moldvánn által Erdély Országba béküldi, hogy az ott lévő Császári hadakat kihajtvánn, a' Fejedelemségbe béálljon. *Tököli Imre* a' rábízott dologbann serényenn eljárt, és a' Törtsvári passusonn Erdélybe béütvénn, *Zernyest* nevű falunál, Augustus 20. Napjánn 1690-benn, *Heislerrel* a' Császári katonaság Vezérével, és *Széki Telcki Mihállyal* az Erdélyi hadak Fő Kapitánnyával megütközött, és oly szerentsésenn hartzolt, hogy *Heislert*, Hertzeg *Doriával* együtt, elevenenn elfogta. Ugyan ebbenn az ütközetbenn *Teleki Mihály*, kit már az előtt R. Sz. B. Gróffá tett vala I. Leopold, derekasann hartzolyánn, elesett. Ezen Győzödelem utánn *Tököli Imre* Erdélybe mindenfelé parantsolatot küldvénn, a' Rendeket *Keresztyén Szigetre* meghívta, hogy ott Diétát tartsanak. Meg is jelentek September 21-dikére, azokat kivévénn, a' kik az Ifjú Apafi Mihállyal együtt Kolo'svárra vették magokat. Azon Gyűlésenn *Tököli Imre* magát *Erdélyi Fejedelemnek* megtétette.

§. 9. Az alatt míg ezek estek: azon Tanátsosok között, kik az Ifjú Apafi Mihállyal Kolo'sváronn tartózkodtak, *Bethlen Miklós* általlátvánn, hogy a' Tököli Imre Fejedelemségének állandóságot ígérni nem lehet: arra határozta magát, hogy Bétsbe I. Leopoldhoz felmegy, és Hazájának javára, melyet féltett, mindent elkövet. Tudtára esvénn ez az ő szándéka a' több Ta-

nä-

nátsosoknak: azok is abbann megegyeztek, és hogy őtet közönséges névvel küldjék fel, jónak és szükségesnek találták, kiváltképpenn e' két dolognak megnyerése végett:

1. Hogy mentűl elébb segítség kűldődjék Erdélybe.

2. Hogy az Ifjú Apafi Mihály a' Fejedelemségbe megerősíttessék.

Bethlen Miklós, a' szerentsétlen *Zernyesti hartz* utánn tizenötöd napra Bétsbe érkezvénn: azokat, melyek reá bízódtak, a' Felség eleibe terjesztette. Az *első kérése* mindjárt megadódott, még pedig oly kegyelmességgel, hogy az Erdélybe menendő segítő sereg, még azokkal is, kik a' Tököli Imre pártjára állottak, ellenséges módra ne bánjon, azoknak javait ne pusztítsa. A' *második kérés* megadását az akkori környűlállások egyâtaljábann meg nem engedték. Arról mindazáltal bizonyossá tevődött Bethlen Miklós, hogy az Ifjú Apafi Mihály személyje a' Császári Felség előtt kedves, és hogy annak óltalmazása és neveltetése a' Császárnak szívénn fekszik, mint szintén Erdélynek békességbenn való maradása is, melynek Törvényeit, privilegyiomit, és szabadságát meghágyni, és épségbenn megtartani kész lészen a' Császár. Ennek nagyobb erősségére, magának *Bethlen Miklósnak* igaz hazafiúságára bízta, hogy tenne fel oly Diplomát a' Császár részéről, a' minémüt sokképpenn megromlott Hazájának javára és bóldogságára legjobbnak és legalkalmatosabbnak ítélne. Bethlen Miklós a' Diplomát elkészítette, és az a' Császártól jóvá hagyódott. De viszszafordúlvánn Bétsből *Bethlen Miklós*, és November 11-dikére, 1690-

1690-benn Kolo'svárra érkezvénn, midőnn azon Diplomát az Ország Rendeivel közlötte vólna: ellenmondásokra talált. Végre tsakugyan 1691-benn a' *Fogarasi Gyűlésenn* elfogadódott a' Diploma, és I. Leopold eránt a' hűségnek hite egész Erdély részéről letevődött. Azutánn az említett Diplomának, a' szokott mód szerínt való elkészíttetésére, és lehozására Bétsbe követek küldődtek. Így, December 4-dik napjánn 1691-benn megkészűlvénn a' *Leopoldinum Diploma*, és forma-szerínt kiadattatvánn: azt a' követek Erdélybe levitték, a' *Szebeni Országos Gyűlésenn*, Martius havábann 1692-benn, felolvastatták; a' hol is újra minden ellenmondás nélkűl elfogadódvánn, az Ország Archivumába bétevődött: hogy lenne az a' késő Maradék előtt is Erdély jussainak és szabadságának záloga; a' mint-hogy ezenn a' *Királyi függő petsétes Levélenn* áll mind a' mai napig, Erdélynek mind Polgári mind Vallásbeli szabadsága. Azon időtől fogva fő gondjoknak tartották azt az Erdélyi Rendek, hogy ezen Diplomát, a' következett Uralkodók által is megerősíttessék, melyet meg is nyerték mindenkor. Ezen Diplomábann* az *Ifjú Apafi Mihálynak*, ki még ekkor neveletlen vólt, a' Fejedelemségbenn való megerősíttetése elhalasztódvánn, Erdélynek igazgatása XII Tanátsosokból, és ezeknek Előlűlőjéből álló *Királyi Guberniumra* bízódott, mely Aprilis 9-dik napjánn, 1692-benn állott fel, Előlűlővé vagy Gubernatorrá Gr. *Bánfi György* tevődvénn.

* Áll a' *Leopoldinum Diploma* 18 Czikkelyekből, melyeknek summája így következik:

1. Az

1. Az Ifjú Apafi Mihály Fejedelemségéről való bizonyossá tétel, ha arra való leszsz.

2. Hogy több Catholicus Szerzet bé nem megy Erdélybe, azon Szerzetekenn kívűl, melyek addig ott vóltak.

3. A' régi Királyok és Fejedelmek ajándékozásinak megerősítése.

4. Az Erdélybe bévett szokásoknak, Törvényeknek, Törvénykezéseknek, és addig való szabadságoknak megerősítése.

5. A' *helybe hagyott és öszveszedegettetett Rendeléseknek*, és a' Szászok különös polgári jussainak megerősítése.

6. Mindenféle Tisztségekre a' Hazafijainak állíttatása.

7. A' hűségtelenség és magvaszakadás jussánn keresett jószágoknak a' Hazafijainak való adattatása.

8. A' Fő Tisztségekre való minémüségek.

9. A' Tanáts Tábla, és az Ítélőmestereknek felállíttatása.

10. Az Erdélyi Gubernator Hívatala.

11. Minden Esztendőbenn Országos Gyűlések tartása.

12. Esztendőnként való Ország adója.

13. A' rendes adónn felyűl való adóknak eltöröltetése.

14. A' Székely Nemzet szabadsága.

15. A' szabad Kereskédésnek megengedése.

16. Az árendákról való ajándék leveleknek megerősíttetése.

17. Az Erdélybenn lakó Német óltalomhadnak reformálása vagy jobb rendbe való szedése.

18. A' Szász Nemzetenn való postálkodásnak, és ingyenn való gazdálkodásnak eltörlése.

§. 10. Ez időtől fogva a' XVII. Százda végezetéig, Magyar Országra nézve, semmi oly nevezetes dolog nem történt, mint a'

a' *Karlovitzi Békesség*, mely is e' következendő környűlállások között köttetett. I. Leopoldnak a' Frantzia Királlyal XIV. Lajossal háborúja lévénn, nagy része a' Császári hadaknak, kivűl vólt az Országonn Belgiumbann, és a' Német Országi szélekenn a' Rhenusnál. Már ugyan *Ryswickbenn* * 1697-nek az eleinn elkezdődött a' békességről való alkudozás: de ez sokáig húzódvánn, a' kimenetele is kétséges lévénn: a' Császári főbb erőnek a' Rhénusnál kellett maradni. Azombann híre futamodott, hogy *Tokaji Ferentz* nevű pártos a' Tiszánál támadást indítvánn, Tokajnak és S. Pataknak elfoglalásánn igyekezik. Ugyan azon esztendőbenn, a' Török Császár *II. Mustafa* Magyar Országra készűlt. Egy része tehát a' Császári seregnek, de a' mely kevés számból állott, ama' híres Szabaudiai Hertzegnek *Eugeniusnak* Vezérsége alá adatott; *Vaudemont* nevű Vezérre pedig az bízatott, hogy a' Tököli Imrével tartó zenebonáskodókat, a' kik már ekkor Tokajt, Tályát, és S. Patakot elfoglalták vólt, nyomná el; a' ki is maga mellé vévénn a' Kassai és Egri őriző hadakat, az említett helyeket hirtelen viszszavette, és a' feltámadtakat elszélesztette. *Eugenius* a' Török Császár ellen kűldődött, de nem úgy, hogy azzal meghartzoljon: hanem hogy *Pétervárdnál* alkalmatos helyet választvánn, és magát megerősítvénn, a' Törököt akadályoztassa a' Magyar Országra való jövetelbenn. Azombann *II. Mustafa* 60 ezer ** emberből álló sereggel Szerviába *Belgrádhoz* érkezik. *Eugeniusnak* hírűl viszik, hogy *II. Mustafa*, a' Tököli tanátsából, *Szegedet* igyekezik

el-

elfoglalni, a' hol vólt a' Császári hadak számára való eleség lerakva, és azt elfoglalvánn, Erdélybe szándékozik. Ezt a' hírt hitelre méltóvá tette *Eugenius* előtt az, hogy a' Török *Titul* városát felégetvénn, felfelé Zenta városának tartott. Mindazáltal *Zentához* érvénn a' Török Császár, midőnn hallotta, hogy *Szeged* kevéssel az előtt nagyonn megerősíttetett; 's félvénn, hogy a' Keresztyén sereg hátúl talál neki kerűlni: a' *Szegedre* való szándékról letett, és *Zentánál* a' Tiszánn hídat tsináltatvánn, seregét ezen víznek a' Temesvári Bánát felől való partjára kezdette általszállítani. Mind ezeket *Eugenius* September 11-dikénn 1697-benn tudvánn meg, és a' győzedelemre a' legjobb alkalmatosságnak ítélvénn: nagy sietséggel, lovas és gyalog seregeit, a' Töröknek utánna indítja, és véletlenűl *Zentánál* terem. Már akkor a' Török egész Lovasságát általköltöztette vólt a' Tiszánn, úgy hogy annak jobb partjánn, *Zentánál*, tsak magába vólt a' Török gyalogság. Ezt hevenyébe megtámadja, a' Tiszánn lévő hídat ágyúkkal lelöveti, hogy a' Tisza túlsó partjánn lévő Lovasság a' Gyalogságnak segítségére ne jöhetne. Ekképpenn naplementkor, két óráig tartó hartz utánn, a' Törökönn tökélletes győzedelmet vészen, majd tsaknem az egész ott lévő Török seregett leaprítvánn. Ezen magára nézve szomorú dolgot midőnn a' Török Császár *II-dik Mustafa* látta vólna: a' lovassággal *Temesvárra* szaladt, onnan pedig Konstantzinápolyba viszszatérvénn, többé nem a' háborúról, hanem a' megbékéllésről gondolkodott. Az ütközet utánn való naponn, reggelre

gelre kelve tetszett meg az elhúllott Törököknek nagy száma. Elesett ugyan is maga a' Fővezér, és azzal együtt 27 Basák, 20 ezer embernél több, azokonn kívűl, a' kik a' Tiszába vesztek. Elfoglaltattak pedig a' Törököknek minden társzekerei, a' Császár sátora. Elnyerődött 100 ágyú, 60 zászló, 50 ezer ló, 6 ezer teve, 12 ezer ökör és bivaly. De mind ezeknél több vólt az, hogy a' Törökök úgy megrémőltek, hogy *Eugeniusnak* tsak neve is rettentésekre vólt. Ennek a' nagy győzedelemnek híre Német és Frantzia Országba eljutvánn, siettette a' *Ryswicki Békességet*, a' mely meg is lett még Octoberbenn 1697-benn. A' *Ryswicki békesség*, mely a' Császár I. Leopold és a' Frantzia Király XIV. Lajos, 's annak szövetséges társai között állíttatott meg, útat nyitott osztánn a' Törökkel való békességre is, mely a' Helyről, á' hol köttetett, *Kárlovitzi Békességnek* szokott neveztetni. Ugyan is a' Török Császár *II. Mustafa*, mind a' Zentánál szenvedett veszedelmenn, mind pedig a' Velentzésektől (*Negropontus*** Szigeténél) lett megverettetésénn felette igen eltsüggedt. Midőnn pedig látta, hogy 1698-bann Eugenius, *Aradot* megerősítvénn, *Betskerekhez* gyűjti hadi népét; a' Velentzések pedig *Sciós* szigetnél megvervénn a' Török hajós sereget, az Archipelagusonn (mare Aegeum) fel 's alá járnak: jónak ítélte, hogy a' békességről az Anglus és Hollandus követek *Paghet* és *Colyer Jakab* által, említést tégyen. I. Leopold, noha már meglévénn a' *Ryswicki békesség* kötve; még inkább megfelelhetett vólna a' Törököknek, mint az előtt: mindazáltal, mint-

hogy a' békességet az az előtt való esztendőbenn a' Saxoniai Electorságból Lengyel Királyságra választatott *Fridericus Augustus*, nem külömbenn a' Velentzések, és a' Muszkák is, kívánták: az arról való alkudozásba belébotsátkozott, és 1698-bann Junius 23-dik napjánn telyes hatalommal felruházott követeket kűldött *Karlovitzba*. Az alkudozás, a' Császári, Lengyel, Muszka, Velentzei, és Török követek között, October 25-dik napjánn 1698 bann elkezdődvénn: utóljára, sok versengések utánn, az Anglus követnek *Paghetnek* munkája által, 25 esztendei fegyverszűnés köttetett a' Törökkel, ily feltételek alatt: hogy Erdély Országa, Fejedelmével *II. Apafi Mihállyal* együtt, a' Töröktől való függés alól egészenn felszabadúlvánn, egyedűl I. Leopoldnak, mint Magyar Országi Királynak, óltalma és birodalma alatt légyen; a' Tömösvári Bánátnak az a' része pedig, mely a' Maros és Tisza között fekszik, a' Töröknél maradjon: ellenbenn, az a' Tartomány, mely a' Tisza és Duna között *Titul* felé terjed, vagy az úgy nevezett *Bátskaság*, a' Császárnak I. Leopoldnak hagyódjon. Ezennkívűl, az I. Leopold birtokához tartozzanak a' Tisza szigetei is; a' Tiszánn való hajókázáshoz pedig, és az abbann való halászathoz, mind a' két résznek egyenlő jussa légyen. A' Török békességszerző követ *Reis Effendi* ezen alkalmatossággal mindent elkövetett a' *Tököli Imre* javára, de semmit nem nyerhetett. Azt tanátsolta tehát Tököli Imrének, hogy alattombann feleségestűl vegye magát *Bithyniába*; mert ne talám úgy történhetik a' dolog, hogy

a'

a' békességnek az ő általadattatásával kell megkészűlni. Kéntelen vólt ezen tanátsnak engedni Tököli Imre. Bithyniába menvénn tehát, és ott mindenektől elhagyattatott állapotbann élvénn, hét esztendővel azutánn meghólt. A' *Kárlovitzi békességkötést* magábann foglaló Levél, mely Deák és Török nyelvenn vólt írva, annak rendi szerínt, a' következő 1699-dik esztendő elejénn, Januarius 26-dik napjánn készíttetett el. Ugyan akkor a' Lengyel, Muszka, és Velentzei követek is végezvénn a' Törökkel: a' Lengyeleknek ugyan *Kaminiek* nevű vár,* a' Velentzéseknek *Morea* (Peloponnesus) viszszaadódott; a' Muszkáknak pedig a' *Tanais* torkánál lévő *Azóvi* erősség engedődött által.

* *Ryswick* Hollandiai falu.

** *Gvido Ferrarius*, az *Eugenius* élete leírásábann, száz ezer főből álló fegyveres néppel mondja, hogy jött *II. Mustafa* Magyar Országra.

*** *Negroponte* régenn *Euboeának* hívattatott.

§. 11. A' Törökkel való hoszszas háborútól alig szabadúlt meg I. Leopold, a' midőnn Magyar Országra nézve ismét új gond és nyughatatlanság érte őtet. Ugyanis, mindjárt a' következő 1700-dik esztendőbenn történt az, hogy az *Ifjú* vagy *II. Rákótzi Ferentznek*,* az Austriai Ház meges-kütt ellenségével, a' Frantzia Királlyal XIV. Lajossal való titkos levelezése kitudódott.

* Vólt ez a' *Rákótzi Ferentz* annak a' Rákótzi Ferentznek fija, kit az annya *Bátori 'Sófia* abból a' veszedelemből, a' mely *Zrini Pétert*, *Nádasdi Ferentzet*, és *Frangepánit* el-

 vitte,

vitte, megszabadított. Született 1676-bann, és mindjárt öt hónap múlva az attyától megfosztatvánn, az annyának *Zrini Ilonának*, ki a' megöletett *Zrini Péter* leánya vólt, gondviselésére maradt. Idővel ez a' *Zrini Ilona Tököli Imrével* lépvénn második házasságra, és annal fogva I. Leopold Császárnak ellensége lévénn, férjfiúi bátorsággal óltalmazta sok ideig a' Munkátsi várat a' Császári hadak ellen. Minekutánna pedig a' Munkátsi várat Januarius 14-dikénn 1688-bann feladta: első férjétől való két gyermekeivel, úgymint, az attya nevét viselő *Rákótzi Ferentzel*, a' ki akkor 12-dik esztendejébe járt, és *Juliánna* leányával együtt, ki már akkor 16 esztendős vólt, Bétsbe vitetett. Ott maga *Zrini Ilona* Klastromba adódvánn, két gyermekeinek nevelése *Cardinalis Collonits Leopoldnak* gondviselésére bízattatott; a' ki is *Rákótzi Juliánnát* a' Sz. Orsolyáról neveztetett (*Ursulita*) Apátzák közzé adta; *Rákótzi Ferentzet* pedig elsőbenn egy magános háznál tartatta, azutánn pedig Cseh Országba vivénn, egy darabig a' *Neuhausi*, utóljára pedig a' *Prágai Jesuitákhoz* adta, hogy azoktól neveltetnék. Ezen Prágai Jésuiták őtet öt esztendeig oktatták, és tanították külömb külömbféle Tudományokra; mely idő alatt az ő nénje *Rákótzi Juliánna* Gróf *Aspremonthoz* ment férjhez. Öt esztendőknek eltelése utánn, *Rákótzi Ferentz* Prágából Bétsbe viszszatért, és a' tútorság alól kikelvénn, 's *Cardinalis Collonits Leopoldnak* körülötte véghez vitt gondoskodásit megköszönvénn, jószáginak birtokába belépett. Kevéssel azutánn a' Császártól I. Leopoldtól megnyerte, hogy Olasz Országba útazhasson. Ezen útazásból esztendő múlva Bétsbe viszszatérvénn, oly szín alatt, mintha a' Császárnak a' Rhénusnál lévő ármádiáját akárná megnézni, *Coloniába* ment; a' hol a' Haszsziai Háznak Catholica Lineájából lévő *Hasso-Rheinfelsi* Fejedelemnek *Károlynak*

(a'

(a' ki akkor éppenn *Colonidbann* múlatott) *Carolina Amália* nevű leányával egybekelt. Azutánn megengedődvénn néki a' jószágába való lejövés, midőnn *Sárosonn* múlatna, egy *Longevall* nevű; *Lüttich*-benn (Leodium) Frantzia szüléktől származott, és a' Bádeni Hertzeg Lajos Regementjébenn szolgáló Hadnagygyal, a' ki *Eperjesenn* vólt őrizetenn, megesmerkedett. Midőnn tehát a' Frantzia Király XIV. Lajos, a' mint *Desericius* (Hist. Vaciensis pag. 214.) megjegyzi, alattombann arra késztette vólna, hogy támadjon I. Leopold ellen, és Őseinek birtokát, Erdélyt, 's Magyar Országnak túl a' Tiszánn lévő részét foglalja el; és ígérte vólna, hogy ezen igyekezetebenn néki a' Frantziák segítségül fognának lenni: elhagyvánn magát szédittetni, és *Bertsényi Miklóstól* is balgatag gondolkodásábann megerősittetvénn, *Longevall* által, a' ki engedelemmel a' hazájába útazott, oly levelet küldött XIV. Lajosnak, mely ezen Király késztetése czéljának egészenn megfelelt. Viszszatérvénn az útjából *Longevall*, Bétsbenn az egész dolgot felfedezte. *Wagner*, az I. Leopold életének leírásábann (Part. II. pag. 737.) azt mondja, hogy *Longevall* két ízbenn küldődött Rákótzitól Párisba, és már az első útjábann kiadta Rákótzit a' Bétsi Ministeriumnak. Minthogy pedig első viszszajövetelekor, a' segitségül küldendő pénznek és seregnek számáról meghatározott választ nem hozott a' Frantzia Udvartól *Longevall*; hanem tsak átaljábann való bíztatást: Rákótzi őtet újra útnak indította Páris felé. Ekkor ő ismét bémutatta magát és a' nála lévő leveleket a' Bétsi Udvarnak, 's azzal tovább folytatta útját. Azonközbenn, (így folytatja beszédét *Wagner*) hogy a' pártosság meg ne erősödnék, a' Felség Rendeléséből, Rákótzi Ferentz, *Sárosonn*, az Eperjesenn quártélyozó Császári Generalis *Szolári* által elfogattatott, és a' *Németújhelyi* (Neustadt) tömlötzbe vitetett.

Elfogattattak mások is, kiknek felvitettetését leírja *Kollinovits*, kézírásbann lévő Históriájábann, mely a' Pesti Királyi Universitás Bibliothecajábann találtatik. Említi azt maga is Rákótzi Ferentz Hist. des Revolut. de Hongrie. Tom. II. pag. 24. *Bertsényi Miklós* pedig, Lengyel Országba illantvánn, az elfogattatást elkerülte.

§. 12. *Rákótzi Ferentz* fogságra esvénn, *Mentőlevelet** küldött a' Császárhoz, és magánn az által akart segíteni: de midőnn észrevette, hogy az ő bűne sokkal nagyobb, mint sem egy könnyenn kiszabadúlását reménylhetné, tsalárd útonn módonn kiszökött a' tömlötzből,** és magát Lengyel Országba vette,

* Lásd azon *Mentőlevelet Steph. Katona Hist. Crit.* Tom. XXXVI. pag. 175. sequ.

** Rákótzinak a' tömlötzből lett kiszökését, *Wagner*, Hist. Leop. Part. II. pag. 739. sequ. ekképenn írja le: Rákótzit a' Felesége vígasztalni akarvánn fogságábann, azt izente néki, hogy az Angliai, Pruszsziai, 's nem külömbenn a' Moguntziai és Hannoverai Követek, Fejedelmeiknek parantsolatjából, ő mellette mindent el fognak követni, valami szabadúlására szolgálhat. Ezt *Lehmann* nevű Kapitány, a' ki Pruszszus fi, és a' tömlötz őrzőinek feje vólt, megértvénn, oly reménységgel kezdett lenni, hogy az ő hazája Fejedelmének *I. Fridriknek* közbennjárására, bizonyosann ki fog szabadúlni Rákótzi Ferentz. Abbann az esetbenn tehát, ha ez megtörténne, nagy megjutalmaztatásra tartvánn számot, elsőbenn tsak abbann szolgáltatott módot a' fogoly Rákótzinak, hogy a' feleségével alattombann levelezhessen; utóljára pedig, a' nyereség kívánásától megvakíttatvánn, abbann is, hogy elszökhessen. Ez utólsóra nézve, a' tömlötz ajtajánál álló strá'sát kellett megtsalni;

ni; melyet úgy vitt véghez: hogy egy estve a' strázsát gyertya gyújtani küldötte. Ez mentvénn magát, hogy neki a' strázsahelyet elhagyni nem lehetne: *Lehmann* azzal álltatta el, hogy addig ő maga fog érette strázsát állani. Így míg a' strázsa a' gyertya gyújtás utánn járt, *Lehmann* Rákótzi Ferentzet a' tömlötzből, a' maga szobájába botsátotta. Ott az előre tett rendelés szerint, Rákótzi a' Lehmann öttsére találvánn, ki a' Montecuculi Regementjébenn Zászlótartó vólt: mindjárt Német közkatona köntösbe öltözik, és kalapját jól a' fejébe nyomvánn, 's a' hátára egy montlizsákot vévénn, ezen Zászlótartóval együtt, a' strázsák szemeláttára kimégyen. Azutánn valamely szegény özvegy aszszony házához vezettetvénn, azon lovonn, melyet az Inassa, számára készenn tartott, November 7-dikénn 1701-benn nagy nehezenn *Neustadt*ból kilopódott, és mindenütt a' vendégfogadókbann postalovakat fogadvánn, éjjel nappal addig ment, míg Lengyel Országba nem érkezett. Ottann nevezetes attyafijai lévénn a' *Báthori* ágról, azoktól béfogadtatott. Azombann a' *Lehmann* Kapitány hűségtelensége és tsalárdsága kitudódvánn, a' mint Wagner írja, fel négyeltetett. A' Tsászár pedig közönséges Levelet botsátvánn ki tízezer forint jutalmat ígért ánnak, a' ki Rákótzi Ferentzet akár elevenenn, akár holtann kézbe adná.

§. 13. Lengyel Országban mint számkivettetett két esztendeig maradvánn *Rákótzi Ferentz*, az alatt a' Frantzia Királlyal XIV-dik Lajossal szabadabbann szövetkezett, 's annak segítségével mindent elkövetett, hogy pártolást indíthasson Magyar Országbann. E' végre a' Rákótzi emberei járnak vala az Országbann, kik a' Lakosoknak gondolkodását és hajlandóságát kitanúlnák. Találkoztak is, á' mint Wagner,

az I. Leopold életének megírója beszélli, nem kevesenn az Országbann, a' kik (ki egy ki más okra nézve) előre is hajlandók vóltak Rákótzi eránt: annyival inkább, mivel a' környűlállásoknál fogva a' félelem is kevéssé tartóztathatta őket. Ugyan is ebbenn az időbenn folyvánn a' Spanyol successio felett való háború, egész Magyar Országból minden Regementek, a' Frantzia és Bavarus ellen vitettek vólt, úgy hogy tsak az egy Generalis Montecuculi Regementje maradt ide haza.

§. 14. Ezt megértvénn Rákótzi Ferentz, Bertsényi Miklóssal tartott tanátskozása utánn, arra vetemedett, hogy a' mit eddig tsak alattombann forralt, most már nyilvánn munkába vette. Mert Zászlókat* készíttetvénn, azokat egy hírdetéssel együtt, mely alatt a' maga és Bertsényi neve vólt, 1703-bann Május havábann, Aldozó Tsötörtökre, béküldötte Magyar Országra. Ezen zaszlók, Rákótzinak Bereg Várm-egyei jószágaibann felüttetvénn: legelsőbenn is, az ő vólt jobbágyi között okoztak zendűlést.

* A' zászlókra arany betűkkel ilyen írást tétetett Rakótzi: F. R. de F. V. S. R. I. P. (azaz, Franciscus Rákótzi de Felső Vadász Sacri Romani Imperii Princeps) *pro Deo Patria et Libertate.*

§. 15. A' felzendűltek, kik magokat *Kurutzoknak* nevezték, a' Máramarosi, Ugotsai és Szathmári szélekenn, a' Nemesség jószágainak, a' Templomoknak 's a' t. esvénn, iszonyú pusztításokat vittek véghez. Melyet midőnn a' Kassai Generalis *Marchio Nigrelli*, megtudott: a' Császár nevébenn,

az

az említett Vármegyékre parantsolatot kűldött, hogy a' Nemesség késedelem nélkűl űljön fel. Tselekedte ezt minden készséggel *Gróf Károlyi Sándor*, mint Szathmár Vármegyei Fő Ispány. Mert a' Nemességet egybegyűjtvénn, és ahoz egy tsoport Német katonaságot vévénn: egyenesenn Bereg Vármegyébe a' zenebonások ellen indúlt. De azok már akkor Bereg Vármegyét elhagyták vólt, és Máramarosba, onnan pedig Lengyel Országba igyekeztek, hogy Rákótzi Ferentzet béhozzák. Ezt megtudvánn *Károlyi Sándor*, hevenyébenn utánnok eredtt, és míg észre vették vólna, *Dolha* nevű helységnél teremvénn, éppenn Úr napjánn, rajtok ment. A' zenebonások zűrzavarba jővénn, hamar hátat fordítottak: a' midőnn némelyeket közzűlök elejtett, másokat elfogott, a' többit elszélesztette, négy zászlóikat pedig elnyerte.

§. 16. A' *Dolhai* szerentsés tsatának hírét *Károlyi Sándor* elsőbenn Kassára *Nigrellinek*, azutánn pedig ennek javallásából Bétsbe I. Leopoldnak maga vitte meg,* elő mutatvánn azon zászlókat, melyeket a' pártosoktól vett vala el. A' Császártól dítséretet nyervénn, midőnn bizonyos jutalomra tartott vólna számot, és azutánn Bétsbenn, másfél hónapig várakozott vólna: némely fővebb Udvari Tanáts Uraktól szomorúsággal illetődvénn,** Bétsből nehezteléssel tért viszsza.***

* Bétsbe Julius közepénn (1703-bann) ért fel Károlyi Sándor.

** Némelyek a' Ministerek közzűl a' Károlyi Sándor érdemét tsekélységnek tartották, mint a' ki tsak egynéhány tolvajokat fogott vólna el;

mások pedig az előmutatott zászlókról azt ítélték, hogy azokat még I. Rákótzi Ferentz készítette vólna.

*** A' Kátolyi Sándor Bétsből lett viszszatérése esett September eleinn, 1703-bann.

§. 17. Azonközbenn *Rákótzi Ferentz*, arról a' szerentsétlenségről, mely az ő követőit Máramaros Vármegyébenn *Dolhánál* érte, semmit nem tudvánn, noha még *Bertsényi Miklós*, kit a' Frantzia követtel való tanátskozás végett, *Varsauba* küldött vala, onnan viszsza nem tért, 's egyéb iránt is készületlen vólt: mindazáltal, mint maga, az ő nevét viselő Frantzia munkábann* megvallja, a' *hijába való ditsőségnek kívánásától* ösztönöztetvénn, Legyei Országból Magyar Ország felé megindúlt. Midőnn *Drohobitz* nevű városhoz ért vólna, mely egy napi járó főld Magyar Ország széléhez, tudtára esvénn a' Dolhai megverettetés, béjönni Magyar Országra nem mérészlett, hanem a' *Beszkéd*** nevű hegy tövébenn, Legyel Ország szélinn *Klintz* nevű helységbenn megállapodott,*** és egyfelől vert hadának elszéledt és tébolygóbann lévő része, másfelől pedig az idegen segítő seregek utánn várakozott.

* Memoires du Prince François Rakoczy sur la guerre de Hongrie pag. 28. a' hol igy szóll: „*La vaine gloire, la generosite me le suggérerent.*"

** A' *Beszkéd* hegy választja el Lengyel Országot Magyar Országtól.

*** Maga Rákótzi Ferentz, az említett munkábann pag. 31. azt mondja, hogy az ő Lengyel Ország széleinn lett megállapodása esett Junius 16-dik napjánn 1703-bann. De ebbenn hibázik. Mert Junius 16. napja előtt, már benn vólt

vólt Magyar Országbann, sőt a' támadást is elkezdte; a' mint ezt bizonyítja az a' pénz, mellyet *Schönvisner*, Magyar Országi Nummismaticája 547-dik óldalánn említ, ilyen felyűlírással: „Franciscus II. D. Gr. Transyl. „Princ. Rákótzi Dux Confoed. Stat. opere li„bertatis inchoato anno 1703. 14-ta Junii." De még világosabb ez abból a' lázzasztó Írásból, mellyet Rákótzi Ferentz az ő Munkátsi táborából botsátott szélyel az Országba; mert ez kőlt Junius 7. napjánn 1703-bann.

§. 18. A' Beszkéd hegy aljábann tartózkodvánn Rákótzi Ferentz, azokat, kik az ő pártjára állottak Magyar Országonn, oda kívánta egybegyűjteni. Gyűlt is hozzá valamely nép, de nem annyi, a' mennyit előre reményl vala.* Ezen gyülevész néppel a' Magyar Országi határonn általjővénn, minthogy a' hegyek között elegendő élelemre nem talált, a' Munkátsi térségre szállott le, hadi szállást *Munkátsra*** tévénn.

* Maga a' hozzá gyülekezteknek számát három ezer gyalogra, és három száz lovasra teszi: de a' kik, azonn kívül, hogy rendes fegyverek nem vólt, és hadi szolgálatot nem próbáltak, rendeletlen emberek is vóltak.

** A' *Munkátsi várbann*, mely a' várostól egy ágyúlövésnyire esik, még ekkor az I. Leopold őrizete vólt.

§. 19. *Munkátsonn*, nem soká lehetett bátorságbann Rákótzi Ferentz. Mert a' *Montecuculi* vasassai, okos intézetből, nagy tsendesenn *Ungvárra*, onnan pedig *Szerednyére** jővénn, oly véletlenűl lepték meg Rákótzit, hogy magát ugyan a' városbann tsak nem elfogták, népét pedig elszélesztették, és drágább kintseit elnyerték. Ekkor osztánn, ismét a' Lengyel Országi szélek felé

felé vonta magát vissza. Attól tartvánn tudnillik, hogy vagy a' Császári katonaság, vagy a' szomszéd Máramarosi és Ugotsai Nemesség elvágja az útját, és akkor két fegyveres nép közzé szorúl: két nap alatt *Zavatka*** nevű helységbe futott, mely a' Lengyel szélekhez közel esett, és Rákótzi jószág vólt; seregének nagyobb része pedig tőle elmaradt.

* *Szerednye* két mérfőldnyire esik Munkátshoz.
** *Zavatka* Bereg Vármegyébenn Orosz falu.

§. 20. Így telvénn el Junius hava (1703-bann), az azt követő Julius szerentsésebb kezdett lenni *Rákótzira* nézve. Mert *Bertsényi Miklós* a' Varsaui útját végezvénn, egynéhány száz főből álló segítséget hozott Lengyel Országból, ezenn kívűl azzal bíztatta meg Rákótzit, hogy a' Frantzia követ rövid időnn öt ezer aranyat fog kűldeni nékie. Ez áltál mind magának Rákótzinak, mind az ő követőinek eltsüggedt reménysége kezdett éledni. Azt hallvánn tehát Julius vége felé, hogy a' Bereg és Ugotsa Vármegyei Nemesek, a' Szathmáronn lévő Császári őrizetből száz gyalogokat, a' *Montecuculi* Vasas Regementjéből ugyan annyi lovasokat vévénn magok mellé, *Gróf Csáki Istvánnak*, az említett két Vármegyék Fő Ispánnyának vezérlése alatt, *Tisza Betshez* szállottak, hogy az ő általkelését a' Tiszánn megakadályoztassák; titkos útakonn a' hegyek közzűl kijővénn, azokat, kik már a' Tiszánn általkőltöztek vólt, meglopta, és nagy hirtelenséggel megtámadvánn szélyelverte.

§. 21. Minekutánna *Naménynál* általjött a' Tiszánn Rákótzi: említett szerentséjének hal-

hallására, követőinek száma szemlátomást szaporodott. Nagy Várad és Diószeg tajékánn Bóné András*, más felé mások, az ő részére haszonnal dolgoztak. Számos és egymástól távol eső várak és városok, mint N. Kálló, Huszt, Somlyó, N. Bánya, N. Károly, és Szólnok, rövid idő alatt, többire feladás által, kézre kerűltek.

§. 22. Midónn ezeket Nigrelli, kinek igazgatása alá vólt bízva Felső Magyar Ország, meghallotta: Montecuculit, a' Munkátsi vídékről Kassára hívta, úgy ítélvénn, hogy ezen várostól függene az egész Felföldnek megtartatása. A' Montecuculi Regementjének eltávozása által, a' Hegyaljai városok is és helységek Rákótzihoz hajlottak. Tokajba vévénn tehát útját Rákótzi, mely alá Bertsényit már az előtt elküldötte vala: nagy örömmel tólt el, midőnn a' Tisza partjához közelgetvénn, Bertsényi Miklós Károlyi Sándorral ment eleibe. Ez a' Fő ember t. i. Bétsbenn lett megszomorodása utánn, Kassára menvénn: ott Nigrelli miatt ismét megkedvetlenedett. Midónn azért hallotta, hogy a' N. Károlyi vár megvevődvénn, Felesége és egész Háznépe a' Rákótzi hatalma alá esett: Bertsényi Miklóst Tokaj alatt felkereste, és nyilvann a' Rakótzi pártjára állott; kitől Generalissá tétetődvénn, a' Ketskeméti környékre, a' Báts Vármegyei fel 's ala kóborló és pusztító Rátzság ellen kűldódött.

* Ezen útra Rákótzi Ferentz, a' Szathmári vár alól indúlt, melyet darab ideig próbált megvenni, de semmire sem mehetett. Most annak további ostromát bízta Sennyei Istvánra.

§. 23.

§. 23. Rákótzi Ferentznek eddig elő-adott mozgása és terjeszkedése *Juniustól* fogva *Octóber* végéig és így, öt hónapok alatt esett, 1703-bann. De már az ezen esztendőből hátra lévő két hónapokbann, sokkal nagyobb és sokkal sebessebb előmenetele vólt fegyvereinek.* Mert a' pártosság hova tovább mind jobbann jobbann terjedvénn, és tsaknem minden akadály nélkűl erősödvénn: az 1703-dik esztendő végével, Magyar Ország nagyobb részébenn Rákótzi hatalmaskodott.

* Rákótzi *Tokajnál* maradvánn, hadainak kitsapási által *Kassa* városát mintegy megszállott állapotbann tartotta. Ebből a' lett, hogy a' felső részekenn is, a' Tót Vármegyékbenn, mindenütt gyülekezett a' nép a' Rákótzi zászlója alá. *Ótskai László* a' *Lévai várat* elfoglalvánn, és *Borbély Balázsszal* Nyitra Vármegyébe béütvénn: a' Vág vizéig terjesztette a' Rákótzi fegyverének hirét. *Bertsényi Miklós* más felől, az Egrieket, a' Püspökkel *Telekesi Istvánnal* együtt, *Gyöngyösre* kőltöztetvénn: a' várat ostrom alá vette. Azutánn *Losontz* felé indúlt, és ott Károlyi Sándorral egyesűlvénn, a' Bánya városokat elfoglalta. Azutánn *Károlyi Sándor*, a' *Galgótzi* és *Semptei* várakat megvévénn, és a' Vág vizénn általkelvénn, '*Sz. Györgyhöz*, *Bazinhoz*, *Modorhoz*, és *Nagy Szombathoz* is könnyenn hozzájutott. E' szerint, minthogy már túl a' Vág vizénn, az egy *Po'sononn* kívűl, minden városok és helységek a' Rákótzi részire vóltak hajtva: oly szélesenn kiterjeszkedtek a' Kurutz hadak, hogy azok által, a' *Nyitrai*, *Trentsini*, *Árvai*, sőt azokonn innen; Liptó Vármegyébenn a' *Likavai*, és Gömörbenn a' *Murányi* várak is ostromoltattak. Azonközbenn *Po'son* bézárkozva lévénn: *Károlyi Sándor*, *Bertsényivel* együtt, December havábann, *Szentz* alatt, táborba szállott, és kijáró hadai által az egész

Csallóközt magához vonta. Ezzel meg nem elégedvénn, Karátson előtt való nap, seregének egy részével, a' *Morava* vizénn is általment, és Alsó Austriába, *Bétshez* szinte három óránnyira nyomúlt bé. De beljebb menni nem bátorkodott, hanem egynéhány zászló alja Ausztriai katonaságot, Tisztjeivel együtt, elfogvánn, azzal *Kardtson* első napjánn, *Szentzre*, Bertsényihez viszszatért. Ily sebes előmenetelekbenn, *Károlyit* és *Bertsényit*, Generalis *Schlick*, és Gróf *Forgáts Simon* akadályoztatták valamennyire. Maga pedig *Rákótzi Ferentz*, az alatt, *Tokajnál* lévő és naponként nevekedő táborából, választott Hadnagyokat küldvénn ki. *Lőtsét*, *Késmárkot*, és *Szepes* várát szállattá meg.

§. 24. Ezen rendkívűl való előmenetelt okozták az akkori környűlállások. *I. Leopold*, a' Spanyol Successio eránt folytatott háborúbann szerentsétlen vólt.* Ilyen állapotbann, az Országonn kívűl lévő hadainak, melyeket a' Frantzia és Bavarus ellen rendelt vala, semmi részét a' Magyar Országi támadásnak elnyomására nem fordíthatta. Azonn igyekezett tehát, hogy a' tsendességet kegyelmességének megbizonyítása által állítsa viszsza. Azért mindennek az elpártoltak közzűl, valaki az engedelmességre viszszatérne, botsánatot ígért. Ez által czélját el nem érvénn:** elsőbenn Palatinus *Eszterházi Pálra*, midőnn pedig ez Rákótzinak nem tetszett, Kalotsai Érsek *Szécsényi Pálra* bízta a' Békesség megszerzését.***

* A' Frantzia Királynak XIV. Lajosnak serege *Kehlt* elfoglalta. Azutánn egyesűlvénn a' Bavariai seregekkel, *Tirolba* béütött, és *Inspruckot* megvette. Azombann a' Császár, a' nagyobbik fijával *I. Jóseffel* együtt, a' Spanyol

nyol Koronához való jussát, *Károlynak*, az ő kissebbik fijának adta által. Ez tehát mindjárt, September eleitől fogva, *III. Károly* név alatt, Spanyol Királynak kezdett hívattatni. Azutánn, September 19-dikénn, Spanyol Országba indúlt, a' hol is, a' XIV. Lajos seregeivel kellett néki küszködni.

** *Rákótzi*, említett szerentséjébenn úgy elbízta magát, hogy az I. Leopold ajánlásának elfogadásáról még tsak hallani sem akart. Sőt, megvallja maga (*Memoires sur la guerre de Hongrie*, vagyis, *Hist. des Revol. de Hongrie Tom. V. pag.* 86.), hogy ő még azt a' hívatalt is, mely néki a' Lengyel Királyságra adódott, megvetette, tsak hogy, a' mit Magyar Országonn elkezdett, folytathatná. Rákótzit ugyanis, a' Lengyel Országi Primás, Cardinalis *Radzinsky*, titkonn, levele által, arról tudósította, hogy az Ország Marsaljával *Lubomirszkyvel* együtt, nem mást, hanem egyenesenn őtet kívánja Lengyel Királlyá választatni. Sőt bizonyossá tette arról is, hogy a' Svétziai Király *XII. Károly*, a' ki akkor tetszése szerínt bánt Lengyel Országgal, abbann nem fogna el'enkezni. De, Rakótzi Ferentz, abba való biztábann, hogy dolgai reménysége felett jól folytak Magyar Országonn, kész vólt ezt a' szerentsét elbotsátani.

*** *Szécsényi Pál*, a' Nemzet előtt közönséges kedvességű ember lévénn, a' Békességszerzésre mindenek között legalkalmatossabbnak találtatott. Minthogy pedig néki *Báró Scalvinióni* igen kedves embere vólt: elsőbenn ez által szóllitódott meg. *Scalvinióni* ugyanis, December 20-dik napjánn, 1703-bann, írt *Szécsényi Pálnak*, (a' ki, az akkori háborús környűlállások miatt, nem *Kalotsánn*, hanem a' *Szímegi Várbann*, a' Veszprémi Püspök jószágábann, tartózkodott), és attól ezekről tudakozódott: mitsoda okai lehetnek a' támadásnak? és mitől lehet tartani, hogy még abból következik? Felelt *Szécsényi Pál* December

20-dik

20-dik napjánn, és a' támadás okait, a' szerínt, a' mint azok a' békételenkedők szájábann forogtak, igazánn megírta. Ezen Levélnek az a' következése lett, hogy Januarius 2-dik napjánn 1704-benn, maga a' Felség írt az Érseknek, és, hogy a' Köztsendesség helyreállításábann munkálódjon, reábízta. Azok a' Levelek, melyeket osztánn *Szécsényi Pál* ezen dologbann küldözött, az azokra való feleletekkel együtt, részszerínt mégvagynak a' *Histoire des Revol. de Hongrie* nevű munka II. Darabjának 106. és azt követő óldalainn, részszerint Néhai Fő Tiszt. *Katona István* Úrnál, *Hist. Crit. Tom. XXXVI. p.* 120. *seq.* telyesenn pedig, és minden hijánosság nélkűl, *in Epistolis Szechenianis*, melyeket Nagy Méltóságú Gróf *Széchényi Ferentz* Ő Excellentziája, a' feljebb való esztendőkbenn botsáttatott világosságra.

§. 25. *Szécsényi Pál*, a' reábízott dologbann igaz lélekkel kívánt eljárni. Azért, már Januáṙius 13-dikánn, 1704-benn, szóllott *Károlyi Sándorral Simegenn*, és a' két fél öszvejöhetésének helyéről tanátskozott. Az Érsek erre a' végre ment *Moson* Vármegyének *Leben Szent Miklós* nevű Helységébe, mely *Moson* és *Győr* között vagyon. Kevéssel azutánn megjelent ugyan-ott *Bertsényi Miklós* is, *Károlyi Sándorral* együtt. Itt mire mehetett légyen *Szécsényi Pál*, megírta Bétsbe a' Felségnek, Januarius 28-dik napjánn. Ugyan azon naponn írt *Rákótzi Ferentznek* is. Felelt ez *Miskóltzról* Februarius 5. napjánn, mely felelet, Rákótzi Ferentznek nagy magához való bizakodását jelenti ki.

§. 26. A' *Leben Szent Miklósi* együttlétel alatt, *Szécsényi Pál* azt sürgette, hogy a'

a' tsendesség helyreállításának legjobb eszköze a' vólna, ha az Ország Rendei Diétára egybehívódnának. Ez ellen *Bertsényi Miklós* tíz pontokból álló írást adott által az Érseknek, azt állítvánn, hogy azon pontokat magától *Rákótzitól* vette. Az Érsek, ezen Írást, *Viza* nevű Kalotsai Prépost által, Februarius 13 dik napjánn 1704-benn, megkűldötte a' Császárnak. Még minekelőtte a' Prépost Bétsből viszszaérkezett vólna: *Rákótzi Ferentz*, Februarius 29-dikénn *Miskóltzonn* kólt levelébenn, újabb öszvejövetel helyévé, Héves Vármegyébenn *Gyöngyös* várossát nevezte ki.

§. 27. A' *Gyöngyösi öszvejövetelnek*, (melyre *Viza* Martius 20. napjánn érkezett meg, és a' többek közt, a' *Bertsényi Miklós* fogságra esett feleségének, a' Császár kegyelmességéből, szabadonn lett botsáttatását hozta hírűl), semmivel nem lett jobb kimenetele, mint a' Leben Szent Miklósinak. A' Császár, *Viza* által, a' Római Királynak *I. Jó'sefnek közbennjárúsával* kínálta meg Rákótzit és annak követőit. De azt ezek el nem fogadták: hanem fennyenn beszéllvénn, olyan Kezességet (*Garantiát*) kívántak, a' minémű szokott lenni a' hadakozó Hatalmasságokra nézve, midőnn azok megbékélnek. Ezennkívűl, a' Császári *Kegyelemnek*, *megkegyelmezésnek*, *megengedésnek* még tsak nevét sem akarták hallani magokra nézve. Mind ezeket *Szécsényi Pál*, Aprilis 2-dik napjánn, 1704 benn, *Székes Fejérvárról* írta meg a' Császárnak.

§. 28. I. Leopold, a' *Szécsényi Pál* levelére, Aprilis 20-dik napjánn, 1704-benn, advánn választ, azt bízta az Érsekre, hogy

újra

újra menjen el a' Békételenek Vezéreihez, és azoknál e' kettőt sürgesse: 1. hogy légyen közönséges és általán fogva való fegyverszűnés. 2. Hogy *Po'son*, vagy *Nagy Szombat* légyen a' Békesség eránt tartandó Gyűlésnek helye. El is indúlt mindjárt *Szécsényi Pál*, és, Komáromnál általmenvénn a' Dunánn, *Bertsényivel* szándékozott szóllani, mint a' kiről azt tartotta, hogy annak híre és tanátsa nélkűl semmit sem tselekszik Rákótzi Ferentz. Azombann, a' Bétsbenn lévő Anglus és Hollandus követek, *Stepney György*, és *Hamel Bruyninca*, Aprilis 22-dik napjánn, levelet küldvénn *Rákótzi Ferentznek*, a' Békesség megszerzésére a' magok közbennjárását ajánlották. Kiknek *Rákótzi*, *Dömsödről*, Majus 20-dik napjánn, hidegenn felelt, azt jelentvénn ki, hogy ő nem látja mi hasznát vehetné az ajánlott Közbennjárásnak. 's a' t.

§. 29. *Szécsényi Pál*, a' reábízott dolgot kívánvánn végrehajtani, minekutánna megértette, hogy *Rákótzi Ferentz* a' Dunánn oly czéllal szállott által, hogy seregét *Székes Fejérvár* felé vigye: azzal magával igyekezett szóllani: de benne módja nem lehetett. Mindazáltal annyira ment, hogy *Rákótzi Ferentz* *Paksot* kinevezte, hogy ott az ő embereivel alkudozhasson az Érsek. De ezen alkudozásnak is * tsak annyi haszna lett, mint a' két elsőnek. Mert a' kívánt *fegyverszűnés* el nem érődhetvénn: az ellenségeskedés folytatódott; maga Rákótzi, és az ő Vezérei, kik közzűl már *Forgáts Simon* is ** egy vólt, az Ország különböző részeibenn hadakozvánn.

* Azokat, melyeket a' *Paksi Gyűlés* eleibe terjesztett *Széçsényi Pál*, maga Paksról, Majus 14-dikénn (1704.) költ Levelébenn megírta Rákótzi Ferentznek. Tudnillik, azt tette tanátskozás tárgyává: hogy légyen *két vagy három hónapi fegyverszűnés*, de úgy, hogy ha ez az idő nem lenne elég a' Békesség megállítására: a' két Félnek megegyezésével addig nyújtódnék a' fegyverszűnés, valameddig szükségesnek fogna tartódni. Továbbá, hogy Rákótzi, Magyar Országnak a' Dunánn túl és innen lévő részeiből, hadait viszszahívánn, és azon részeket, egész a' Vág vizéig, a' fegyveres néptől megüresítvénn, míg a' fegyverszűnés ideje eltelnék, seregeit az Országnak más részeibenn tartaná. Ezennkívül, hogy I. Leopold, azon váraiba és erősségeibe, melyekbe az akkori háborúságos idők alatt is, szabad béjárása vólt, míg a' fegyverszűnés tartana, minden provisiót vitethetne. Végre, hogy mind két részről Commissariusok rendelődnének, kik a' megnevezendő helyenn, egész bátorsággal munkálódhatnának a' Békesség dolgábann: a' Tengeri Hatalmasságoknak Kezessége pedig, melybenn a' Felség megegyezett, a' Rákótzi részéről is fogadódnék el. A' dolog kimenetelét pedig aztánn, ugyan tsak *Paksról*, Majus 19-dik napjánn, I. Leopoldnak írta meg *Széçsényi Pál*, mely is ide megyen ki: hogy Rákótzi a' fegyverszűnésre mind addig nem akar állani, míg azoknak, melyeknek a' fegyverszűnés által kellene megállítódni, bátorságos és állandó vóltáról bizonyossá nem tevődnék; abbann a' vélekedésbenn lévénn, hogy a' fegyverszűnés tsak arra való lenne, hogy az ő hadai eloszlattatvánn, maga elnyomattathatnék, és hogy a' külső Hatalmasságok előtt, a' kikkel szövetsége vólna, gyanúba hozódnék. 's a' t.

** *Forgáts Simon*, az 1704-dik esztendő elejénn, minekutánna *Schlick* a' Császári sereg vezérlésétől elmozdítódott, Gróf *Pálfi Jánossal* együtt

ött, azon seregnek Vezérévé tétetett. Mindazáltal, szintén úgy, mint a' feljebb való esztendőbenn Károlyi Sándor, Martius 19-dik napjánn (1704.) a' Rákótzi részére ment által. Ezen általmenetel okát *Kollinovits* abbann keresi, hogy a' Horvát Országi Bánság nem *Forgáts Simonnak*, a' ki arra vágyott, hanem Gróf *Pálfi Jánosnak* adódott. *Spángár András* pedig, *Magyar Krónikája* 72-dik óldalánn, annak más okát is említi, t. i. ezt, hogy a' Rákótzi követői elfoglalvánn a' Forgáts Simon jószágait: ő e' miatt nagy szükséget látott, és ezért lett vólna mintegy kéntelen a' Rákótzihoz való pártolásra.

§. 30. Az alatt, míg a' fegyverszűnés kimunkálódására az említett próbák tétettek: a' Rákótzi hadainak, kivált az esztendő (1704.) eleinn, ismét nagy és szembetűnő előmenetele* vólt. De más felől Generális *Heister* is, az I. Leopold Király részire haszonnal** dolgozott. Az mindazáltal, hogy a' fegyver megszűntetésére Rákótzi hajlandóbb légyen, leginkább I. Leopoldnak, az egyesűlt Frantzia és Bavarus seregenn, Svéviábann, *Hochstadiumnál* (*Hochstädt*) Augustus 12-dik napjánn nyert tökélletes győzedelme*** okozta.

* Általszállvánn *Károlyi Sándor*, 1704-nek az eleinn, a' Dunánn, és egy Hírdetést botsátvánn ki: arra sok Vármegyéknek követei zászlókkal és gyalog 's lovas tsoportokkal jelentek meg ő nála. Azutánn, a' keze alatt lévő seregnek egy részét Horvát Ország felé küldvénn, *Kanizsát*, *Csáktornyát*, és az egész *Muraközt* a' *Drávág*, Rákótzi hatalma alá hajtatta. Seregének más részével pedig, melyet Veszprém felé rendelt, *Székes Fejérvárat* is elfoglaltatta. Ezennkivül, némely Hadnagyjai által, kiket *Stiria* és *Ausztria* felé botsá-

 tott

tott ki, a' *Leyta* vizéig terjedő egész vidéket a' Rákótzi részére megnyerte. Nem külömbenn a' Rákótzi pártjára vivődtek: *Kőszeg*, *Sárvár*, *Szombathely*, *Körmönd*, *Szent Grót*, *Felső* és *Alsó Lindva*, Vas Vármegyébenn; *Ruszt*, *Kis Márton*, és *Kaputvár* Sopron Vármegyébenn; azonn az egész részenn az I. Leopold Király eránt való hűségbenn, tsak *Fraknó*, *Borostyánkő*, és *Németújvár* (Güssingen) maradvánn. A' *Bátskaságbann* és a' *Szerémségbenn* lakó *Rátzokat* is Rákótzihoz édesgette Károlyi Sándor: de azutánn, a' *Deák Ferentz* vezérlése alatt lévő Kurutzoktól, a' kik abbann semmit sem tudtak, háborgatódvánn, ismét felkeltek, és többé Rákótzinak hinni nem akarvánn, *Pétsenn*, és túl a' Dunánn lévő sok más helyekenn, iszonyú pusztítást és kegyetlenséget vittek véghez.

Azombann, míg ezek túl a' Dunánn estek; a' Duna és Tisza között is szerentsésenn folytak a' Rákótzi dolgai. Mert, a' mint maga, a' feljebb említett Frantzia munkának 92-dik óldalánn, beszélli, a' lágy tél utánn, Januariusbann, általfagyvánn a' *Tisza* és *Bodrog*: a' *Tokaji vár* ostromához minden óldalról hozzá fogott, és másodszori rárohanás utánn, a' benne lévő óltalomhadat a' vár feladására kénszerítette; melyet osztánn, noha az ő örökös jószágai közzé tartozott, lerontatott. Itt sok ágyúkra találvánn, azokát az *Egri vár* ostromlására szándékozott fordítani: erre mindazáltal szüksége nem vólt. Mert *Forgáts Simon* a' várbeli Commendánst arra vette, hogy a' várat, bizonyos feltételek alatt, feladta.

** *Heister*, ebbenn az időbenn I. Leopold Királynak, legtöbb és legszerentsésebb hadi szolgálatot tett az Országbann. Ugyan is *Pápát*, Veszprém és Szala Vármegyékkel együtt, és az egész *Dráva melyékét*, úgy szintén *Székes Fejérvárt*, (mely alatt Károlyi Sándort meg is verte), és *Földvárt* viszavette.

*** Az

*** Az I. Leopold hadai, Hertzeg *Eugenius* vezérlése alatt, az egyesült Frantzia és Bávarus seregenn, *Hochstädt* (v. Höchstädt) nevű városnál oly nagy győzedelmet nyertek, hogy a' két ellenség részéről, *huszonöt ezer ember*, részszerínt levágattatott, részszerínt fogságra esett; *öt ezer* pedig megsebesíttetett. Ezt követte osztánn egész Baváriának elfoglaltatása. Nagy része vólt a' hartz megnyerésébenn Hertzeg *Marlboroughnak* is, kit az Ángliai Királyné *Anna*, I. Leopoldnak, mint szövetséges társának, segítségül küldött vala. Mert ez, a' Frantzia Marsallt *Tallardot*, tizenkét ezer emberével együtt elfogta.

Minémű változást tsinált Rákótzibann a' *Hochstadiumi* győzedelemnek híre: maga elő-adja Hist. des Revol. T. V. pag. 168. 'Addig tudnillik, míg az a' hír fülébe nem ment, magát mindég azzal kétsegtette, hogy seregét a' Bavâriai Válasstó Fejedelem táborával öszvekaptsolhatja. Most ez a' reménysége egyszerre kettévágódott. Ez a' reménység vólt pedig egyedűl való fundamentoma annak, hogy ő fegyverre mert kelni; a' mint maga megvallja az említett Frantzia munka 168-dik óldalánn, ezen szókkal: „La malheurente „nonvelle de la perte de la Bataille de Hoch„stet me fit perdre toute esprance de jonction „avec l' Electeur de Baviere. C'etoit là l' „unique fondement sur lequel j'avois entre„pris la guerre."

§. 31. October hava közepétől fogva, 1704-benn, *tizenöt napi fegyverszűnés** határozódvánn: az új öszvejövetel, melynek helye *Selmetz* városa vólt, nagyobb reménységgel, 's ugyan azért számosabb követek által, és sokkal pompásabbann** tartódott, mint az elébbeniek. I. Leopoldnak, Kalotsai Érsek *Szécsényi Pál*, Báró *Seilern*, Gróf *Kohári*, és Itélő Mester *Szirmai*; a'

Közbennjáró Hatalmasságoknak, *Stepney György*, és *Hamel Bruynincx*; Rákótzinak pedig, *Bertsényi Miklós*, *Jánoki 'Sigmond*, *Rádai Pál* (és, mivel már ekkor magát *Erdélyi Fejedelemnek* tartotta,*** azon Ország részéről, *Mikes Mihály*) vóltak ezen Gyűlésre rendelt Megbízottjai.

* Megtetszik ez Rákótzinak azon telyes hatalmat adó (Plenipotentialis) leveléből, melyet a' *Vihnyei* Ferdőbenn, a' hol meggyengült egésségének helyreállítása végett tartózkodott, adott a' maga követeinek. Rákótzi azon Ferdőt (Memoir. pag. 176.) *Viknye*, Pray (Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. pag. 329.) *Visne*, Katona pedig (Hist. Crit. Tom. XXXVI.) *Vihnye névről* nevezi.

** A' *Selmetzre* gyűlendő követeknek egész fényességgel való fogadására és megvendéglésére, Rákótzi, *Bertsényi Miklóst* küldötte; a' ki maga is pompát szerető ember vólt: de a' felesége (mint a' ki már az előtt két Fő emberekkel, úgymint elsőbenn a' Horvát Országi Bánnal, Gróf Erdődivel, azutánn pedig, az Ország Birájával Draskovits Miklóssal élt vala házasságbann) ahoz még jobbann értett; a' mint ezt maga Rákótzi megjegyzi Memoir. pag. 179. 180.

*** A' Gyöngyösi öszvejövetel végződésével, midőnn a' *Vihnyei* ferdőbe ment vólna Rákótzi, az útjábann *Sadg* nevű helységbenn hallotta meg, a' hozzá küldött Deputátziótól, (melynek feje *Mikes Mihály* vólt), hogy őtet, az Erdélyi Rendeknek egy része Fejedelemnek választotta.

§. 32. A' *Selmetzi Gyűlésnek* kívánt vége nem lett: vagy azért, mivel Rákótzi megütötte magát azonn, hogy ez a' kérdés; illetné-é őtet a' *Fejedelem* titulus, vagy nem? tagadólag vitatódott; vagy azért, mivel a' Fran-

Frantzia Udvartól, alattombann, ismét felültetődött;* vagy pedig azért, mivel, a' Gyűlés alatt, *Kassa*, *Eperjes*, és *Eger*, néki magokat feladvánn, abból rendkívűl való bizodalmat vett magának. Elég az hozzá, hogy az ő Megbízottjai; azon kívánságaikból, melyeket az I. Leopold követei 's az Anglus és Hollandus Közbennjárók eleibe terjesztettek, legkissebbet sem akartak elengedni. Ekképenn, a' Békesség megszerzésére való jó alkalmatosság, az Ország nagy kárával elbotsátódott.

* *Pray*, *Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. p.* 328. ezt mondja: „Rakótzius, ne, cur tractatio „conciliationis frustra instituta fuerit, invi„diam ferre cogeretur, literas per regnum di„didit, quibus causam in Caesaris Commissa„rios rejecit, duriores illos, quam mandata „habuerint, in moderandis conditionibus fuis„se, questus: cum tamen palam esset, *ab* „*Aleurio*, *quem Rex Galliae paullum ante* „*miserat*, *fuisse persvasum*, *ut arma resu*„*meret*."

§. 33. Minekelőtte a' Selmetzi Gyűlés tartása eránt határozás tevődött vólna: azt végezte vólt el magábann Rákótzi, hogy *Érsekújvárt** veszi ostrom alá. Most tehát a' Gyűlés eloszolvánn, magához való nagy bizakodással,** *Leopoldvára* alá ment, melyet I. Leopold, a' feljebb való időkbenn, az Érsekújvárbann lévő Törökök kiütéseinek megakadályoztatására építtetett vala, a' *Vág* vize és a' *Dudvág* között. Már alatta lévénn *Leopoldvárának:* Bertsényitől azt az izenetet veszi, hogy Császári Generális *Heister*, *Nagy Szombatnak* tart. Ekkor, Nagy Szombat felé mozdítvánn táborát, *Gerentsér* nevű falunál, Nagy Szombathoz fél

 óránnyi-

óránnyira megállapodik. *Bertsényi* is, kevéssel azutánn oda érkezik. Ott létekbenn, éppenn Karátson napjánn, *Heister* őket véletlenűl meglepi. Más nap (December 26-dikánn, 1704.) megütköznek: és erősenn megverettetnek. ***

* *Érsekújvárt*, *Várdai Pál* és *Oláh Miklós* Esztergomi Érsekek építtették vala a' tizenhatodik Századbann, és azért neveztetett azzal a' névvel. Már ma erőssége nintsen, mivel az, 1725-benn és 1726-bann, az akkori Magyar Országi Királynak, III. Károlynak parantsolatjára lerontatott.

** Ezt maga Rákótzi is így adja elő, *Memoir. pag.* 181. a' hol ezek a' szavai: „Aussi-tôt „que la Trêve expira, mes Troupes desti„nées a cette entreprisse etant toutes prêtes, „*je marchai brusquement.*" 's a' t.

*** A' *Nagy Szombati Hartz* megnyerése, *Heisternek* kemény viaskodásába került, melybenn tsak egy hajszálonn maradt meg az élete. E' dolgot, *Spangár András*, *Magyar Krónikája 74-dik oldalánn*, így írja le: „Oly „nagy veszedelemmel, oly sok pártosokkal „egyszer sem vólt a' viaskodás, mint Kará„tson Havának 26-dik napján. Mert, a' ren„dekenn általvágvánn magokat a' pártosok, „már a' tábori szekerekhez, melyek a' Tá„bornak közepénn vóltak, jutottak. Hat eze„renn, a' kiket *Ebetzki* vezetett vala, a' Tá„bornak hátúlsó részére rohannak. *Ótskai* „*László* pedig, a' Tábornak jobb szárnyát „tsak nem egészenn lekontzolja. Nem mesz„sze vala a' Német sereg a' veszedelemtől. „De, hogy egészenn meg ne győzettetnék: „Gróf *Czobor Márk* vitézi erejének köszönje. „Maga már a' Fő Generál *Sigefridus Heister* „életének nagy veszedelmébe esett, a' mely„benn el is veszett vólna, ha *Czobor Márk*„*nak* vitézi gyorsasága meg nem mentette „vólna. Lássad miképenn történt a' dolog!

„ Emlékezik vala egy a' felzendűlt Magyarok
„ közzűl, hogy ezen hadi Fejedelem (tudnil-
„ lik Heister) sokakat társai közzül levágat-
„ tatott, és fogságra viteteittvólna: azért,
„ hogy elveszett népéért érdemes boszszút
„ álljon, a' sűrű rendenn lévő vitézekenn
„ általhatvánn, nagy erőszakkal a' Fővezé-
„ rre rohan, és már másodszor, (mivel első-
„ benn meggátoltatott az igyekezete) kezét
„ és fegyverét felemeli, nagy szívesenn hoz-
„ zája vág; de minekelőtte a' vágás rajta
„ esnék, addig a' vakmerő Vitézt Gróf *Czobor*
„ agyonn lövi. Ezen dolgot maga *Sigefridus*
„ *Heister*, Bóldogaszszony Havának 1. nap-
„ jánn (1705.) Nagy Szombatbann, a' Jésui-
„ ták ebédlő palotájábann beszéllette; a' ki
„ is *Czobor* Urat méltó dítséretekkel magasz-
„ talta, és életének tovább való folyását egye-
„ dül néki tulajdonította. Innét a' győzede-
„ lem a' Királyi vitézek mellett maradt."

§. 34. A' *Nagy Szombati Győzedelemnek* az a' haszna lett, hogy *Nagy Szombat* városa mindjárt akkor a' Felség eránt való hűségre viszszatért; *Leopoldvára* a' megszállás alól felszabadúlt; *Trentsén* pedig, mindenféle eleséggel megrakatott, hogy a' megszállást kiállhatná. Azombann *Rákótzi Ferentz*, Bars Vármegyébe *Kis Tapoltsánra* vonvánn magát, elszéledt hadainak öszveszedésébenn foglalatoskodott; a' hol, midőnn *Károlyi Sándor*, a' ki a' Nagy Szombati ütközetbenn jelen nem vólt, *hat ezer lovasokkal* hozzá érkezett; nagy szorúltságából kezdett kihatolni. Így tölt el az 1704-dik esztendő Magyar Országra nézve.

Erdélybenn, az alatt, mindent elkövetett *Rabutin*, hogy az I. Leopoldtól való függésbenn megtarthassa azon Országot. *Szebenbenn* tartózkodvánn: a' Kurutz Kapitányokat, kik portázni ezen város alá

mentek, megverte, és sokat elejtvénn közzúlök, elszéleztette. Legkissebb mozgásra, és a' mozgásnak alkalmatosságára is úgy vígyázott, hogy semmi nem eshetett, a' mi néki tudtára ne lett vólna. Így tudta ki a' *Bethlen Miklós* igyekezetét is.* Ilyen vígyázása, és efféle tselekedetei által azt vitte véghez, hogy a' támadás, oly erőt, a' miné műt Rákótzi reményl vala, 1704-benn, nem vehetett Erdélybenn.

* *Gróf Bethlen Miklós*, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, „noha észszel és elmével Erdély„benn véle senki nem ért; és a' Császár Ud„vari Tanátsosi között is tekintetbenn lehetett „vólna az ő nagy bőltsességéért: nagy bo„londságot tselekedék. Mert egy Gondolatot „íra, hogy Erdélybenn mitsoda Igazgatás„formája állíttassék fel; hogy tudniillik az „Ausztriai Házból légyen ugyan az Erdélyi „Fejedelmeknek Felesége: de a' Töröknek is „adózzék. Több ily haszontalanságok is va„lának írásaibann. 's a' t. Ezt a' Gondolatot Bethlen Miklós, valamely Görög által, Bétsbe akarta felküldeni az Ánglus Követnek: de az, a' Rabutin kezére kerűlt; a' ki is osztánn Bethlen Miklóst leárestáltatvánn, elsőbenn törvényt akart reá láttatni; de azutánn Bétsbe küldötte fel fogságra.

§. 35. A' Rákótzi Nagy Szombatnál szenvedett szerentsétlenségét, kevés napok múlva, úgymint Januarius kezdetével 1705-benn, követte az a' szerentse, hogy a' *Szathmári Vár*, *Forgáts Simon* által, az ő részére megvétetett. A' Duna mellett is kezdett kipótolódni az ő vesztesége. Mert *Károlyi Sándor*, Februarius havábann, általmenvénn a' Dunánn, Austriába bétsapott, és szinte *Bétsnek* hostáijáig hatvánn, a' Bétsi

tsi népnek a' Nagy Szombati Győzedelmenn való örömét, nagy megréműléssé változtatta. Azombann Rákótzi, *Bertsényi Miklóst* a' *Vág* vizénél hagyvánn: maga *Egerbe* indúlt, hogy a' telet ott tőltvénn, a' következendő táborozáshoz készűlne. *Heister* pedig, gyalog hadait, *Bazinba*, *Modorba*, és *Szent Györgyre* szállítvánn, a' Lovasságát *Károlyi Sándor* utánn botsátotta, hogy azt hátúl támadná meg. Ezen alkalmatossággal tudott élni *Bertsényi Miklós*. Mert az említett három városokat, Martius hava végénn, és Aprilis elejénn elfoglaltatta; sőt midőnn azutánn, az Ausztriai széleknek, Károlvi Sándor ellen való óltalmazására, Generalis *Heister*, Nagy Szombatból, a' hol hadi szállása vólt, egész seregével együtt felhívattatott: *Nagy Szombatnak* is bírásához jutott.

* Az emlitett négy városoknak, úgymint: *Bazinnak*, *Modornak*, *Sz. Györgynek*, és *Nagy Szombatnak*, az akkori időbenn, kiváltképpenn a' Kurutzoktól, szenvedett nyomorúságait, mint szemmel látó tanú, bővenn leírja *Bél Mátyás*, *Notitiae Hung. Novae Tom. II. pag.* 68. 103. 132.

§. 36. Rákótzi, *Kis Tapoltsányról*, Februarius utólsó napjánn (1705.) érkezvénn *Egerbe:* nagy pompával, és ágyúkkal való lövöldözések közt ment bé a' városba. A' Püspök *Telekesi István*, az Egyházi Renddel és Nemességgel, a' város kapujábann várvánn őtet, nagy tisztességgel és ékes Magyar beszéddel fogadta. Szinte nyomba követte őtet *Egerbe* a' Kalotsai Érsek *Szétsényi Pál* oly szándékkal, hogy véle a' bé-

békességet végre hajtsa. Kevéssel azutánn az Anglus és Hollandus követeknek *Stepney Györgynek* és *Hamel Bruyninexnek*, Martius 1. napjánn, 1705-benn Bétsbenn kőlt levele is megérkezett *Egerbe;* melybenn I. Leopoldnak a' Felzendűltek kívánságira való *Válaszszát* kűldötték meg.

§. 37. I. Leopoldnak ezen *Válaszszából*, valamint a' Felség ígéreteit és ajánlásait: úgy a' fegyverre kőlt Békételeneknek panaszszait is megérthetni. Annak Pontjai ezek vóltak:

A' Császár Ő Felsége, az *Angliai Királynénak* és a' *Szövetséges Belgiumi Statusoknak*, a' megbékéltetés végett való *Közbennjárását*, igen örömest elfogadja, és ígéri, hogy Magyar Országnak jövendő boldog állapotjára nézve semmi kétséget nem hágy fenn maradni.

A' *Német Hadaknak* Magyar Országonn tett *hibáit*, kinyomoztatvánn, és azokért illendő elégtételt adatvánn, ennekutánna Ő Felsége szoross fenyítéket fog tartatni azok között.

Az *idegen Hadak* dolgának legjobb móddal lehető elintézése eránt, a' legelső Diétánn az Ország Rendeivel együtt fog tanátskozni.

Hogy a' Római Király *I. Jó'sef*, *bizonyos időt az Országbann töltsön*, azt megerősíti Ő Felsége, és a' Magyar Országi dolgokra való gondviselést is reá fogja bízni.

Minden *három esztendőbenn* örömest *Diétát fog tartani;* melyre a' Római és Magyar Országi megkoronázott Királyt *I. Jó'sefet* is le fogja küldeni; maga a' Császár

Ő

Ő Felsége, öregsége és a' Birdalomnak terhe miatt, azonn jelen nem lehetvénn.

A' *Király szabad választása* eránt a' Békételenkedők kívánságát nem telyesítheti: úgy sem újság az Austriai Háznak örökség szerínt való uralkodása Magyar Országonn; mely már ez előtt Századokkal kezdődött: közelebb pedig az utólsó Po'soni Diétánn tsak bizonyos lineára, úgymint Ő Felségének első szülöttjére, és annak Férjfi maradékira szorítódott, a' ki, mint más Tartományoknak is örökös Ura, Magyar Országot mindenkor jobbann mególtalmazhatja; melynek ha magános Királyja vólna; sem békesség, sem hadakozás idejénn bátorságbann nem lehetne.

A' *Magyarok közzűl*, a' kik magokat érdemessé fogják tenni, *Belső Titkos Tanátsosokat* fog maga mellé venni, kikkel nem tsak a' Magyar Országi, hanem más Tartományok dolgairól is fog tanátskozni.

A' *Kárlovitzi Békességkötésbenn*, hogy senki a' Magyarok közzűl fel nem vevődött, igazſágtalanúl nem esett: mivel ezen Békesség által, azt a' háborúságot kellett letsendesíteni, mely a' Hazábann támadás által indíttatott: a' következő Diétánn mindazáltal, az eránt is, Ő Felsége, az Ország Rendeivel úgy fog végezni, hogy a' Magyaroknak többé semmi efféle panaszra alkalmatosságok ne légyen.

Az igazſágot a' *Törvényszékekenn* szentűl és igazánn fogja kiszolgáltattatni.

Valamint már régenn ez előtt, a' megesett vétkeknek általanfogva való elfelejtése (*amnestia*) hírdetődött ki mindazoknak, valakik a' hűségre viszszatérnének: úgy most

most is kegyelmet ígér, és szabad viszszatérést enged Ő Felsége mindeneknek, egyet is azok közzűl ki nem vévénn, a' kik ellene fegyvert fogtak.

Az Ország *Fő Hívatalait*, a' Világi Rendenn lévő Uraknak fogja adni, azoknak tudnillik, kik azokra magokat érdemesekké tészik. Nem külömbenn az *Egyházi Fő Hívatalokra*, Hazabelieket fog felvenni; a' külfőldieket is mindazáltal nem rekesztvénn ki egyátaljábann, ha jámborságoknál, tudományoknál, familiájoknál, és érdemeknél fogva azokra méltóknak ítéltetnek.

A' *Jésuiták* ellen való panaszok, illő, hogy meghallgattassanak, és a' jövő Diétánn elháríttassanak.

A' *Protestánsok Vallására* nézve, Ő Felsége, már világos és elégséges kinyilatkoztatást tett.

A' *Palatinusi Hívatal* méltóságából és hatalmából ha valami elvevődött vólna, azt maga igen sajnálná Ő Felsége. E' részbenn is mindazáltal, a' mely panaszok vagynak, azok a' jövő Országgyűlésére vitessenek.

A' *Magyar Cancellária*, tekintetébenn és activitássábann ezutánn is megmaradjon; melybenn ugyan, eddig is hogy rövidség lett vólna, nem gondolja Ő Felsége.

A' *Magyar Kamarának* az Udvari Kamarától való függése, hogy többé panaszra ne adjon alkalmatosságot: annak állapotját Diétai tanátskozás által fogja rendbe hozni.

Hogy a' *Sónak* mérséklett árra légyen, megengedi Ő Felsége; mint szintén

Meg fog abbann is egyezni, hogy más zűrzavaroknak is, az Ország lakosinak hasznára, eleje vétettessék.

Az

Az *Adó* dolgábann, mindent az Ország Gyűléseinn fog végeztetni.

Ő Felségének Királyi Tiszte, és tulajdon Java hozza magával, hogy minden *fegyverrel visszanyert föld az Országgal egyesíttessék*, és semmi attól el ne szakasztassék; az azokbann lévő magános jószágok pedig, a' régi birtokosoknak visszaadattassanak, ha azokhoz való jussokat meg tudják mutatni.

Hogy a' *nagy bünt tett Magyarok meg ne fogattassanak*, és *kivül az Országonn ne vivódhessenek*: ezt a' kérdést a' Diéta vi'sgálja meg.

A' *Jószágbírásra nézve*, Magyar Országonn, Ő Felségének az az akaratja, hogy az *igasság* és *egyenesség* meg ne sértődjék; és így, valamint a' Magyaroknak vagynak birtoki az Ő Felsége más örökös Tartományibann: úgy az Ő Felsége — más örökös Tartománybéli — Jobbágyi is bírhassanak jószágot Magyar Országonn; annyival inkább, mivel nem lehet tagadni, hogy az Idegeneknek nagy érdeme vólt és van, Magyar Országnak a' Török ellen lett megtartásábann.

A' *Királyi Jószágok* hogy általán fogva és örökösenn elidegenítődtek vólna, meg nem bizonyítódhatik: ha pedig, az Ország szüksége úgy hozvánn magával, pénz van azokra, mint zálogokra, felvéve: a' jövő Országgyűlésénn fog helye lenni az arról való gondolkodásnak, miképpenn kellessék ezen adósságot kifizetni?

A' *Szabad Királyi* és *Bánya városok*, bizonyosok lehetnek benne, hogy Ő Felsége valamint eddig, úgy ezutánn is, azok-

nak megmaradását szívénn fogja tartani, és semmit tudva meg nem enged, a' mi azoknak privilégyiomit megsértse.

A' *Jászoknak Kúnoknak*, és *Hajdú városoknak panassszai és jussai* terjesztesztődjenek a' jövő Diéta eleibe, és az, úgy végezzen ezekről, a' mint, mind az Országnak, mind magoknak java kivánja.

§. 38. A' Felségnek ezen ígéreteit és ajánlásait, Rákótzi Ferentz, hihető, a' Frantzia sugallásokra halllgatvánn, el nem fogadta: azzal fogvánn ki, hogy olyan Kezességről (*Garantia*), mely az Anglus és Hollandus Követek közbennjárásával kötendő békességet és egyességet bizonyossá és bátorságossá tenné, semmi említés nem tévődött.

Azombann, a' dolgoknak ily bizonytalan és kétséges folyása közbenn történt, hogy *I Leopold*, ki már a' feljebb való esztendőbenn is erőtlenkedett, Május 5 dik napjánn, 1705-benn, életének 65-dik, Magyar Országi Uralkodásának pedig 49-dik esztendejébenn, meghálálozott; azon nagy dolgokra nézve, mellyek az ő uralkodásának különös fényt és ditsőséget szereztek, minémüek: a' Törökönn vett győzedelmei, és azok által Magyar Országnak a' Török iga alól lett felszabadítása; Magyar Országbann az örökös Successionak megállítása, Erdélynek a' Magyar Korona alá való viszszahozása 's a' t. *Nagy Leopold* nevezetet hagyvánn maga utánn.

§. 39. *I. Leopold* utánn az országlás örökség szerínt szállott I. JÓ'SEFre. Alig űlt a' Királyi székbe* ez a' szeretetre méltó Fejedelem: mindjárt meghírdettette, hogy vala-

valaki az elhajlottak közzűl, viszszatérénd az engedelmességre, ment lészen a' büntetéstől; egyszersmind fogadta, hogy mind azokat, melyekre Po'sonbann (1687. October 11-dikénn) lett megkoronáztatásakor megeskütt, szentűl fogja telyesíteni; és e' végre az Ország Rendeit, mentűl elébb egybegyűjteni, és panaszszaiknak eleget tenni telyes akaratja. Mindazáltal, az akkori háborús környűlállások, és veszedelmes villongások között, Ország Gyűlését tartania lehetetlen vólt. Abbann munkálódott tehát minden igyekezettel, hogy a' dolog megorvoslásának első és múlhatatlan eszközét a' tsendességet hozza viszsza az Országba. Mely végre a' Tengeri Hatalmasságoknak, Angliának és Hollandiának Közbennjárásával kívánt élni. *

* Esett ez I. Leopold halála utánn ötöd nappal.

§. 40. Az Angliai Királyné *Anna*, *Szunderlandi Hertzeg Károlyt* és *Stepney Györgyöt:* a' Szövetséges Belgák pedig, *Gróf Rechteren Adolf Henrichet*, és *Hamel Bruinincxet* rendelték a' békesség munkálódására. De minekelőtte, ezek, a' reájok bízott dologbann, annak rendi szerínt eljárhattak vólna: Rákótzi, *Szétsénybe*, September 1-ső napjára, (1705-benn) Gyűlést hirdettetett. Megjelentek ottann az ő követői igen számosann: és Rákótzi a' Gyűlést oly pompával tartotta, hogy a' mint *Kollinovits* * megjegyzi, tsupánn Korona és Királyi nevezet híjjával vólt. Ezen *Szétsényi Gyűlésbenn Fejedelemnek*, és *Magyar Ország részei Urának* neveztetvénn Rákótzi: mind maga az alatta lévők eránt, mind ezek ő eránta a'

hitet letették, és melléje 25 Tagokból álló Tanátsot rendelvénn, többé magokat nem *Malecontentusoknak* vagy *Békételenkedöknek*, hanem *Confoederatusoknak*, azaz *Öszveszövetkezteknek* kívánták hívattatni.** Ugyan ezen *Szétsényi Gyűlésbenn* bizonyos Czikkelyek hozzattattak, a' Törvény kiszolgáltatásáról, a' polgári dolgok folytatásáról, a' közönséges kintsre való vígyázásról, a' Hadaknak mind békesség mind háború idejénn való kötelességéről;*** noha ezeknek némely részéről, már az előtt, úgymint Május 1. napjánn (a' mikor még I. Leopold élt) maga fejétől is tett vólt rendelést Rákótzi.****

* In Historia rerum Hungaricarum Libro III.

** Lásd *Pray Hist. Reg. Stirp. Austr. pag.* 336.

*** A' *Szétsényi Gyűlésnek* minden végzési és rendelési semmivé tevődtek, az 1715-benn tartatott Po'soni Diétának 32-dik Articulussábann.

**** Megtettzik ez abból a' Munkából, melyet *Rákótzi* Egerbenn Majus 1. napjánn (1705.) nyomtattatott ki, ilyen titulussal élvénn:
„Mi Fejedelem, Felső Vadászi Rákótzi Ferentz, Isten kegyelméből Erdély Országnak választott Fejedelme, Magyar Ország részeinek Ura, Székelyek és Sáros Vármegye Fő Ispánja 's a' t."
Ennek a' Magyar nyelvénn írt munkának:
Az I. Titulussa, mely áll 54 Articulusokból, szóll a' czégéres vétkekről és büntetésekről.
A' II. Titulus, mely áll 16 Articulusokból, szóll mindenféle Vitézlő Rendeknek magok alkalmaztatásáról.
A' III. Titulus, mely áll 5 Articulusokból, szóll a' hadakozásbann kívántató munkáról.

A'

A' IV. Titulus, mely áll 8 articulusból, Törvényeket ád a' strázsálásról.

Az V. Titulus, melynek 5 Articulússa van, szóll a' Tábor megindúlásának módjáról.

A' VI. Titulus, mely 13 Articulusokból áll, szóll a' zászlójokat elhagyókról, szökőkről, passus nélkül járókról.

A' VII. Titulusbann, mely 25 Articulusokból áll, törvény szabódik az erősségnek feladásáról, megegyezésről, ellenséggel való öszvemenésről, correspondentiáról, beszélgetésről, árúltatásról, kémekről.

A' VIII. Titulusbann, mely 8 Articulusokbóll áll, a' quartélyról.

A' IX-dikbenn, mely magábann 5 articulust foglal, a' gyújtogatásról.

A' X-dikbenn, a' mustráról 7 Articulusokbann.

A' XI-dikbenn a' Bírónak tisztiről, és némely környűlálló dolgokról; és ez a' Titulus áll 17 Articulusokból.

E' munkát, Fejedelmi hangonn így végezi: „Mely hadi Edictuminkat, hogy mind azon „felűl megnevezett, Fő, közép, alsó rendenn „lévő Hadi Tiszteink megtartsák, 's alattvalóikkal megtartassák, 's executióba is vegyék, intimáljuk, 's kemény indignatiónk „alatt hagyjuk és parantsoljuk."

§. 41. A' Szétsényi Gyűlés alatt történt az, hogy *Tököli Imre*, Rákótzi mostoha attya, kinek tanáttsával Rákótzi annak távol létibenn is élni meg nem szűnt, September hava 17-dik napjánn Nicomediábann meghálálozott. Halála előtt kevés napokkal, úgymint September 3-dikánn (1705.) Testamentomot tévénn: Rákótzit minden jószágába örökössé tette, oly feltétel alatt, hogy annak kissebbik fija *György*, *Tököli* nevet viselne. Ezen Testamentom Végre-

hajtóinak *Magyar Országonn* tette *Bertsényi Miklóst*, Erdélybenn *Pekri Lőrintzet*, és *Mikes Mihályt;* Konstantzinápolybann pedig, a' Frantzia Udvar Követét *Feriolt.* * De nem tsak ettől az örökségtől; hanem attól is, a' mi őtet az Attya *Idősbb Rákótzi Ferentz*, és az Annya *Zrínyi Ilona* ** utánn illette, tulajdon hibája miatt, a' mint a' következendőkből meg fog tettzeni, örökre elesett Rákótzi.

* Lásd *Prdy Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. pag.* 337.

** *Zrínyi Ilona*, a' Tököli Imre halálát, *Nicomediábann*, a' hová Bétsből lett eltávozása utánn bujdosott, szinte harmadfél esztendővel előzte meg; kinek, *Benier* nevű Frantzia, a' mint Néhai Fő Tiszt. *Katona István Úr Hist. Crit. Tom. XXXVI. pag.* 258. említi, ilyen Epitaphiumot írt: „Hic requiescit ab Heroi„cis laboribus, virilis animi mulier, sexus „sui ac seculi gloria, Celsissima Domina, „Helena Zerinia, Zeriniae atque Frangepa„niae gentis decus ultimum; Tököli Principis „Uxor, olim Rákótzii, utroque digna conjuge, „magnis apud Croatas, Transylvanos, Hun„garos, Siculos, inclita Titulis; factis ingen„tibus toto orbe clarior; varios aequa mente „fortunae casus experta; par prosperis, ma„jor adversis: cumulatis Christiana pietate, „bellicis laudibus, fortem Domino reddidit „animam: mortem eluctata in suo florum cam„po ad Nicomediensem Bithyniae sinum. An„no salutis 1703. aetatis LX. die 18. Februa„rii." Ugyan tsak az 1703-dik esztendőre teszi Néhai Fő Tiszt. *Katona István* Úr, a' felhozott helyenn, az Ifjabb Zrínyi Péternek (vagy némelyek szerínt *Zrínyi Boldi'sárnak*) halálát is, a' ki terhes gyanúba jővénn, a' *Tiroli* és *Grétzi* tömlötzbenn 24 esztendeig foglyoskodott. Ebbenn a' Zrínyi Familiának vége lett.

§. 42. *I. Jó'sef* Király, kívánvánn a' hazafiúi vért megkíméllení, nem szűnt meg abbann munkálódni, hogy a' békességről való alkudozás ismét elkezdődjék. Ki is nevezte a' maga részéről, Megbízottaknak, a' Kalótsai Érseket *Szécsényi Pált*, és a' Cseh Országi Cancelláriust Gróf *Wratisláv Venczelt*. A' Rákótzi részéről, megbízott személyek vóltak: Gróf *Bertsényi Miklós*, és Gróf *Csáki István*; de a' kik mellé még mások is, úgymint: *Sennyei István*, *Jánoki 'Sigmond*, *Kajali Pál*, és *Labsánszki János* adódtak segítségül. Ezeket igen kétséges értelmű Instructióval botsátvánn el Rákótzi, nyilvánn megtetszett, hogy az ő tzélja nem az egyesség vólt, hanem tsak az időnek húzása és halasztása. Elsőbenn is arról, hosszas vólt a' versengés, hol kellessék tartani az egybegyűlést. — Nagy sokára meghatározódott, hogy annak helye *Nagy Szombat* légyen. E' meglévénn: a' Császári Commissariusoknak, és az Anglus Követeknek, Megbízó-Leveleibenn kötölőzködtek a' Rákótzi Küldöttjei; hibásoknak mondvánn azokat.

§. 43. Mind ezek arra valók vóltak, hogy Rákótzi időt nyerne az Erdélybe való menetelre. Ugyanis, Császári Generális *Herbevill* útbann vólt Erdély felé. Rákótzi tehát, hadait egybegyűjtvénn, *Pudmeritz* nevű Po'son Vármegyei Tót falunál eláll ja a' *Herbevill* útját; és azzal megütközik: de serege tsak hamar futásnak ered, maga is udvari népére, harmad nap múlva alig akad. Újobbann öszvegyűjtvénn a' Kurutzságot, *Vörös Konél** ismét szembe száll *Herbevillel*: de ott is megverettetik. Így *Herbevill*

 las-

lassanként mind inkább inkább közelgetett Erdélyhez. Ekkor Rákótzi úgy végzett Bertsényivel: hogy ez maradjon a' Bánya városok óltalmazására, egynéhány ezer emberrel; maga ő menjen bé Erdélybe, és az ott lévő Kurutz hadakat felvévénn, a' Meszes útjábann sántzot tsináljon, a' Herbevill bémenetelének megakadályoztatására; Károlyi Sándor pedig tíz ezer Lovassal, *Herbevill* utánn légyen és azt közbűl szoríttsa. Károlyi Sándor fel is ültette mindjárt a' hadakat, és valamerre tudta hogy fog jönni Herbevill, ő elól mindenütt pusztította a' falukat, városokat, oly czélból, hogy azokbann a' Herbeville katonái eleségre ne találjanak. *Debreczenbe* pedig bé jővénn, keményenn megparantsolta, hogy a' város népe fusson el, és hagyja üresenn a' várost; külömbenn azt felégetteti. Mely parantsolatnak kéntelenek vóltak engedni a' lakosok.

* *Vörövskő*, németűl *Bibersburg*, van Po'son Vármegyébenn.

§. 44. *Forgáts Simon* már előre bément vala Erdélybe; Rákótzi is beérkezett *Magyar Egregyhez*; onnan November 11-dik napjára, *Gyula Fejérvárra* Gyűlést hírdettetett, hogy magát a' Fejedelemségbe beállíttatná; oly nagy bizakodással lévénn, hogy, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, pénzt veretett, és arra Herkulest íratott, azt ábrázolvánn ki, hogy a' hét fejű Hidrának mint szedi fejét. Az Erdélyi Urak hozzá menvénn a' *Magyar Egregyi* Táborba, javallották néki, hogy ne állana olyan szoros

ros helyenn hartzot; hanem szállana hátrább a' *Keresztes mezejére Tordához:* de ő ezt nem tselekedte. A' készűlet azombann nagy szorgalmatossággal tétetett, mind *Kolo'sváronn*, a' hová váratattatott: mind kivált *Gyula Fejérváronn*, a' hol Szent Márton napjánn kell vala béálltítódnia a' Fejedelemségbe. De ellenkezőképpenn lett a' dolog. Mert azonn a' naponn esett el az Erdélyi Fejedelemségtől, éppenn Szent Márton napjánn verettetvénn meg *Zsibónál.* * Ekkor elfutott hadaival *Bethlenbe* ment. Az utánn, sokat nem késvénn, kijött Erdélyből Kassára, Erdélyt I. Jó'sef birtokábann hagyvánn.

* A' *Zsibói* megverettetés így esett: *Rákótzi* az úgy nevezett *Karika útjánn* fenn a' szoros erdőbenn, erős sántzot ásatott, a' főld népét minden felől ráhajtvánn a' sántz ásásra. A' sántzot osztánn lövő szerszámokkal megrakta. De *Herbevill* is előre gondoskodott. Mellette vóltak ő' néki *Schlick* és *Klotsperg* Generalisok, a' kik Erdélybenn sok ideig lakvánn, jól tudták ott az útakat és helyeket. *Herbevill* tehát megtudvánn a' Rákótzi igyekezetét; nem a' *Karika útjának* tartott, hanem Zsibó felé vette útját. Melyet megértvénn Rákótzi nagyonn megzavarodott. Már *Zsibó* felé oly sántzot ásatni késő vólt; még is a' mint lehetett, ráhajtotta az embereket. De félig se készűlhetett el a' sántz. Nagy nehezenn oda vontatta a' lövő szerszámokat, és a' Hajdúkat beléállította a' sántzba; a' lovas hadakkal pedig a' völgybe állott rendet. *Herbevill* megérkezvénn, a' hegyre vette magát, onnan ágyúztatott a' sántzra, és azt tsak hamar meg is vette, 's Rákótzinak egész seregét, mely 24 ezer emberből állott, elszélesztette. Itt Rákótzinak hat ezer embere, és 24 ágyú-

ja veszett el. A' Herbevill kezére került az ő fő zászlója is, melyenn ezen betűk vóltak: D. G. E. P. T. F R. D. F. U. azaz, *Dei Gratia Electus Princeps Transylvaniae Francis. Rákótzi, Dux Foederatorum Ungarorum.* Lásd Práy Hist. Reg. Stirp. Austr. pag. 340. Elfogattatott ittenn *Marchio Bellegarde* is, a' Frantzia Követ, a' ki az előtt harmad nappal érkezett vala Rákótzihoz Konstantzinápolyból.

§. 45. Az alatt, míg ezek estek, *Nagy Szombatbann* semmivel se vivődött elébb a' békesség dolga. Az alkudozásnak sokféle akadályt vetvénn a' Confoederatusok: által kellett annak a' másik esztendőre (1706 ra) ménni. Végre nagy nehezenn annyira mentek, hogy a' fegyverszűnés, Majus 8 dikánn, megállítódott, oly móddal, hogy az 45 napig tartson. Ezt I. Jó'sef Majus 11-dik napjánn, Rákótzi pedig azon Hónapnak 20-dikánn erősítette meg. Ekkor osztánn a' Commissariusok száma mind két részről nevelődött. I. Jó'sef elébbeni megbízott Követeihez, hozzá adta *Lotharingiai Hertzeg Károlyt*, a' ki Olmützi és Osnabrügi Püspök vólt; ezenn kívűl: *Ilyésházi Miklóst*, és *Grof Lamberget:* Rákótzi pedig, *Károlyi Sándort*, *Sennyei Istvánt*, és *Pethés Andrást*, az Egri Káptalan Prépostját.

§. 46. Elkezdődvénn Nagy Szombatbann az alkudozás: a' Confoederatus Megbízottjai e' következendőket kívánták:

1. Hógy azokért, a' melyeket fognának végezni, nem tsak az Angliai Királyné, és a' Szövetséges Belgák: hanem azokonn kívűl, Svéczia, Pruszszia, a' Velentzések, és a' Lengyelek is vállalnának kezességet.

2. Hogy

2. Hogy Erdélynek jussa lenne szabadonn választani Fejedelmet, és többé az Ausztriai Háztól függőnek ne tartatnék.

3. Hogy a' melyek az utóbbi (1687-dik esztendőbeli) Po'soni Diétánn végeztettek, töröltetnének el; és így az örökös Successio szűnne meg, és a' II. András Decretumának Clausulája maradna meg.

4. Hogy a' Nádor Ispánynak a' Törvények által adatott hatalma minden megszoríttatás nélkűl maradvánn, mellé egy Tanáts rendelődnék, a' mely négy Papi Fő Személyekből (Praelatusokból), nyóltz Mágnásokból, és tizenkét Nemesekből állana; és ezeknek szolgálatjával élne a' Király az igazgatásbann.

5. Hogy idegen hadak többé az Országba ne jönnének; a' mostaniak mentűl elébb kitakarodnának, kiknek helyét Magyar hadak foglalnák el; és ezeknek hópénzét a' Király fizetné a' maga jövedelmeiből.

6. Mind azok a' Rendelések, melyeket I. Leopold, Rákótzi és az Ö Követői ellen hozott vólna, fosztatnának meg erejektól.

Vóltak ugyan más kívánságaik is: de ezekre nézve könnyebbenn meglehetett vólna az egyesség, ha amazokat igen fennyenn és nyersnyakasann nem vítatták vólna a' Confoederatus Képviselők. — Az Anglus és Hollandus Követek, tekintetek megsértésének tartották, hogy az ő Kezességek (Garantia) elégségesnek nem ítélődött. Erdélyt Magyar Országtól, mellyel az még Szent István Király idejébenn egyesíttetett, elválni, az I. Jó'sef Kűldöttjei meg nem engedhették. Hasonlóképpenn nem állhattak arra is, hogy a' Po'soni Diéta ereje megszűn-

szűnjön. A' Palatinusról való kívánság, a' következendő Diétára halasztódott. Az idegen hadaknak az Országból való kiküldése, jónak és bátorságosnak nem találódott. Midőnn azért a' *Confoederatusok*, említett kívánságaikkal felhagyni, és a' Felség Commissariussainak, 's az Anglus és Hollandus Követeknek írásba tett feleletével, megelégedni nem akartak vólna: a' Commissariusok a' Gyűlést boszszúsággal elhagyvánn, a' Követek pedig viszszahívattatvánn, a' békességnek még tsak reménysége is elenyészett.

§. 47. I. Jó'sef látvánn, hogy a' *Confoederatusokkal*, alkudozás, és Külső Hatalmasságok közbennjárása által nem bóldogúlhat: egynéhány Regementjeit a' Rhénus mellől haza parantsolta, és azokat *Stahrenberg Gvidóra* bízta. A' had folytatása módjáról való tanátskozásra pedig Erdélyből *Rabutint* kihívta, helyébe ottann *Báró Tige* maradvánn. Azutánn *Rabutinnak* a' tevődött kötelességévé, hogy mentűl elébb katonákat szedvénn, *Tigének* segítséget küldjön. De minekelőtte ez megesett vólna: Rákótzi Erdélybe béméent, és Martius 28-dik napjára (1707-benn) *Maros Vásárhelyre* Gyűlést * hírdettetvénn, ott az Erdélyi Fejedelemségbe béállott, mind ő az Ország Rendeinek, mind viszont a' Rendek ő néki megesküdvénn.

* Miképpenn ment légyen ez a' *Maros Vásárhelyi* Gyűlés véghez, leírja *Cserei Mihály*, kinek szavai így következnek: „Ebbenn a' „Gyűlésbenn, mintha az Ausztriai Ház fenekestől felfordúlt vólna, oly bolond Törvény-„Czikkelyeket írának; hogy akármely tsekély „el-

„ elméjű ember is könnyenn megitélhette az-
„ ért őket. Mert, úgymond, 'a' szegény (II-
„ dik) Apafi Mihályt lúdassá tették, hogy
„ a' Császárral megtserélte az Erdélyi Fejede-
„ lemséget. Azutánn motskos szókkal illet-
„ vénn az Austriai Házat; annak birodalma
„ alól Erdélyt írással felszabadították, mintha
„ rajtok állott vólna. Az Erdélyi Gubernátort
„ és a' várba szorúlt Urakat 's Fő Rendeket,
„ hűségtelenséggel megbélyegezék, és Erdely-
„ ből örökösenn kizárak." s a' t.

Rákótzinak a' *Maros Vásárhelyi Gyülés*-hez intézett beszéde megvan nyomtatásbann in *Folio min.* ilyen Deák Titulus alatt: „Pro-
„ positio Serenissimi Principis D. Francisci II.
„ Dei gratia Sacri Romani Imperii et Tran-
„ sylvaniae Principis Rákótzi, Partium Regni
„ Hungariae Domini, et Siculorum Comitis;
„ pro libertate Confoederatorum Regni Hunga-
„ riae Statuum et Ordinum, ut et Munkátsi-
„ ensis, et Makovitziensis Ducis &c. ad in-
„ clytos, trium nationum Regni Transylva-
„ niae et partium Hungariae eidem adnexarum,
„ universos Status et Ordines, in Generalibus
„ eorundem Comitiis ad diem 28-vam mensis
„ Martii anni praesentis 1707. ex edicto suae
„ Serenitatis Principalis, in Civitatem *Maros*
„ *Vásárhely* indictis, et celebratis." Maga a' Beszéd Magyarúl van, igen tzifra kifejezésekkel.

§. 48. Rákótzi Ferentznek a' szándéka a' vólt, hogy *Maros Vásárhelyről*, hadaival együtt, *Brassó* alá menjen, és azt elfoglalja; de ebbenn tzélját nem érhette, vissza kelletvénn térnie sietve Magyar Országra, és azutánn bé se mehetvénn többször Erdélybe. Ezen hirtelen lett visszamenetelnek okát, így adja elő *Cserei Mihály*: „Magyar Országbann, úgymond, egy-

„ egynéhány Vármegyék, elunvánn a' Ku-
„ rutzoknak kegyetlenségeket; azt is lát-
„ vánn, hogy a' mivel Rákótzi Ferentz a'
„ Magyarokat bíztatja, hogy a' Török,
„ Frantzia, Svékus, és Muszka, pénzel és
„ haddal megsegítik, tsak hazugság; és na-
„ ponként száltoon száll a' Confoederatu-
„ sok szerentséje; a' Császár dolgai pedig-
„ len, mind a' Frantzia ellen, mind Ma-
„ gyar Országonn bóldogúl folynak; és a'
„ szabadság keresés mellett, az Ország már
„ egészenn elpusztúlt: öszve végeznek, hogy
„ már Rákótzi mellett tovább ne hadakoz-
„ zanak; hanem ha a' Császárral meg nem
„ akar békélleni, ők, külön, menjenek visz-
„ sza a' Császár hűségére. Ezen hír vivé
„ ki Erdélyből Rákótzit. Mert Bertsényivel
„ tanátskozvánn, azt végezék, hogy *Onod-*
„ *ra* Gyűlést hírdessenek, és hogy a' dolog
„ tovább függőbe ne légyen: a' Rendek te-
„ gyenek öszveszövetkezést egymás között,
„ és az Ausztriai Háztól örökösenn szakad-
„ janak el. Mert, valamíg az Országnak re-
„ ménysége lészen, hogy még valaha, a'
„ békesség utánn, a' Római Császárra visz-
„ szaszáll a' Királyság: addig mindég visz-
„ szavonások lesznek a' Rendek között, és
„ alattombann, a' Császárral való egyet-
„ értés."

§. 49. Hogy némely Vármegyék elunvánn a' sok inséget, a' hadakozás megszűnését, szívek szerént óhajtották, bizonyos abból, a' mi osztánn az *Onodi* Gyűlésenn történt. Elkezdődvénn ugyanis Május 31-dikénn (1707.) az *Onodi Gyűlés*,* a' Thúrótz Vármegyei Követek, *Rakóvszki Menyhárt* és *Okolitsányi Kristóf*, bényújtott írá-

sok-

sokbann, azért esedeztek, hogy I. Jó'seffel békéljenek meg a' Confoederátusok: előszámlálvánn, mely sokat szenvedett légyen mind a' Nemesség, mind a'Köznép, az addig folyt haborúbann. De ezenn a' kérésenn *Bertsényi Miklós* és *Károlyi Sándor* annyira felindúltak, hogy kardot rántvánn, *Rakóvszki Menyhártot*, a' Gyűlés szeme láttára, öszvevagdalták: *Okolitsányi Kristófot* pedig tetemesenn megsebesítették. A' Gyűlés pedig, egész Thúrótz Vármegyét bűnösnek ítélvénn, azt a' Vármegyék Laistromából kitörlötte, petsétjét elvette, zászlóját öszveszaggatta, és földét (territoriumát) a' több Vármegyék között felosztotta.

* Még többre is vetemedtek ezen *Ónodi Gyűllésnek* tagjai, midőnn, a' mint Cserei Mihály szóll: „a' Császárról I. Jó sefről levonták a' „Királyságot, és az Országot Király nélkűl „valónak declaralvánn, azzal álmodoztak, „hogy jövő Gyűlésekbenn új Királyt válasz„tanak, de ezen haszontalan igyekezetből „semmi sem lett." Palatinus *Eszterházi Pál*, mindjárt akkor az *Ónodi Gyűlésnek* solenniter ellene mondott; 1715-benn pedig, a' Po'soni Diéta 32-dik Articulussábann, annak, mint *Conventiculumnak*, minden rendelési, tselekedeti, és végzési (*acta*, *facta*, et *conclusa*) semmivé tevődtek.

§. 50. Azonközbenn I. Jó'sef, hadi népét, minden igyekezettel szaporítja, és jobb rendbe hozza vala. Ily készűlettel menvénn által az 1708-dik esztendőre: méltánn lehetett reményleni, hogy Rákótzit éppenn akkor fogja megalázni, mikor az magárol legmagasabbann látszott gondolkozni. Ugy is lett a' dolog. Mert, minekutánna I. Jó'sef

Po'sonba

Po'sonba Közönséges *Ország' Gyűlést* * hirdettetvénn, arra, a' Palatinus által, Rákótzit is meghívatta vólna; Rákótzi pedig nagy kevélyenn ** és fenyegetéssel felelvénn, hadainak egy részét a' Gyűlés eloszlatására, Po'son felé, másikat pedig, Morva Ország pusztítására, indította vólna: Generális *Heistertől*, Augustus 23-dik napjánn, *Trentsinnél*, utól érődvénn, és erősenn megverettetvénn, *** mind azoktól, melyekkel addig álmodozott, egyszerre elesett.

* I. Jó'sef, a' *Po'soni Ország Gyűlés* által akarta a' hoszszas háborúságot és vérontást megszűntetni a' Hazábann. Ugyan azért hívta meg arra, valamint az Ország minden Rendeit, úgy Rákótzit is, és a' Confoederatusokat, Királyi Levele által. Maga részéről pedig, mint megbízott Követeit küldötte oda Hertzeg *Lichtenstein Ádámot*, és Gróf *Traun Honoriust*.

** *Cserei Mihály'* azt írja, hogy Rákótzi, a' ki akkor *Kassánn* vólt, a' Bertsényi tanáttsából, a' Királyi Hívogató Leveleket fel sem szakasztotta, sőt minden helyről együvé hordatvánn, a' Palatinusnak viszszaküldötte, „megírvánn nagy kevélyenn, hogy a' Császárt az Öszveszövetkeztek nem esmérik „Uroknak, azért a' Királyi Hívogató Leveleket sem fogadják el; a' Po'soni Gyűlésre „sem mennek el, semmi egyességek nem lévénn az *Ónodi Gyűlés* utánn az Ausztriai „Házzal; sőt, mindenüvé Közönséges Leveleket botsátvánn ki az Országba, megparantsolta, hogy senki a' Po'soni Gyűlésbe „ne menjen, motskos szókkal illetvénn mind „a' Császárt, mind a' Palatinust; mind a' „mellette lévő Magyarokat árúlóknak nevezvénn. Ezek azombann, a' másik esztendő „(1709.) elejénn is tartották az űlést, várvánn,

„vánn, hogy Rákótzi, és a' vele lévő Ma„gyarok magokba térnek, és oda küldenek „közzülök valakit: de ez meg nem történt. „A' Császár az alatt, a' Magyaroknak az „előtt is eleikbe terjesztett Punktumait oda „küldi a' Gyülésre, hogy hányják 's vessék „meg, és a' hol valami orvosolható dolgot „találnak, adják vélekedéseket eránta. Azok „is elkövetek a' dolgot, és a' Magyarok „részéről hasznos tudósítást adának: de „*Rakótzi meghkeményíté magát, és semmire* „*nem akara lépni.*" Vesd egybe *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 353. hol a' dolog hasonló módonn adódik elő.

*** A' *Trentsini ütközetbenn* Rákótzinak *hat ezer embere* esett el. Maga is, ellövődvénn alóla a' ló, kemény ütést kapott, és félhóltann vivődött ki a' táborból.

§. 51. A' *Trentsini megverettetés*, mind az Erdélyi munkáját megzavarta Rákótzinak, mind a' Magyar Országi szerentséjét elfordította. Mert az I. Jó'sef hadai, a' Dunánn innen lévő részeit az Országnak, azok közt a' *Bánya Városokat*, tsak hamar elfoglalták. Az előtt, ezen Bánya városokból, sok kintset gyüjtött vala Rákótzi mind magának, mind hadainak fizetésére: most már azoknak megvétele utánn, nem vólt honnan fizetni katonáit; a' prédából is már kifogytak. Veretett vala ugyan Rákótzi, nagy bövséggel, még az előtt, *tíz*, *négy*, és *egy póltrásokat*, melyeket közönségesenn *Liberiásoknak** neveztek: de már most ezeknek nem vólt keleti. Igy, minden dolga megakadt.

* A' Rákótzi említett pénzeinek *Libertas* neve abból lett, hogy azoknak egyik felénn, ezek a' szók vóltak: *Pro Libertate.* Jeles dolog, a' mit Néhai Doctor *Weszprémi István* Úr,

Biographidja IV-dik Részének 487-dik óldalánn, megjegyez, hogy t. i. ezt a' Rákótzi pénzeinn lévő felyűlírást: PRO LIBERTATE, Az ő Követői, a' betuk rendi szerint, így magyarázták: *Princeps Rákótzi Ope Legionum Illustrissimi Bertsényi Et Reliquorum Totam Austriam Turbabit Ense*. A' Felség Hivei pedig azoknak ezt az értelmet adtak: *Peribitis Rebelles Omnes, Laqueo, Igne, Bello, Exilio, Reliqui Tandem Austriae Tributarii Eritis.*

Ugyan a' felhozott helyenn, *pag.* 486. említi Doctor Weszprémi István Úr azon réz pénz nemét is, melynek egyik óldalánn, egy koronával béfedett — és az 1707-dik esztendőt jelentő Arábiai számokat, középenn kettéválasztó — nagy I betű vagyon: másik óldalánn pedig, ezek a' szók láttatnak: *In necessitate Varadiensi*. Ez a' rézpénz azzal az alkalmatossággal vereltetett, midőnn a' *N. Váradi vár* szinte három esztendeig lévénn megszállva a' Rakótzianusoktól, a' benn lévő Császári óltalomhad, pénz dolgábann, felette igen megszűkűlt. Nevezetesenn, 1707-benn, *Báró Palotsai György*, és *Bóné István* küldődvénn Rákótzitól *Nagy Váradnak* megvételére: ezek azt éhség által akarták megejteni. Magok tehát a' Vezérek *Püspökibenn* tartvánn szállást: minden útakat úgy elfoglaltattak, hogy Váradra semmit sem lehetett bévinni. Elverettettek ugyan a' Kurutzok, *Rabutin* által, Várad alól: de annak eltávozása utánn, oda ismét visszatértek. Szűkséget látvánn tehát a' Császári katonaság: a' Várbeli Kapitány *Bekker István*, midőnn nem tudta azt mivel fizetni: minden réz edényeket öszveszedetett, és azokból veretté az említett rézpénzt; melyenn a' koronával béfedezett nagy I betű, a' Magyar Országi Koronás Királyt, *Jó sefet* jelentette.

§. 52. A' *Trentséni győzedelemnek*, I. Jósefre nézve, az a' haszna is lett, hogy némelyek

melyek a' Kurutzok közzűl, mindjárt akkor, a' Rákótzival való egyetértésnek végetvetvénn, a' Felség eránt való hűségre viszszatértek. Igy tselekedétt *Otskai Lászlo*, a' ki, *kilentz száz lovas vitézekkel* együtt, az I. Jó'sef zsóldjára ment állal. Ugyan az eránt botsátkozott levelezésbe Gróf Pálfi Jánossal, *Bezerédi* nevű híres Kurutz Kapitány: de, elárúltatvánn, megfogattatott, és Sáros Patakonn, a' Rákótzi parantsolatjából feje vétetett. Igy akarta tudnillik Rákótzi, az alatta lévőket, az ő tőle való elállástól megtartóztatni: de ez a' keménység, az ő pártjának nem erősödésére, hanem nagyobb elgyengűlésére szolgált.

§. 53. Rákótzi, megverettetvénn *Heister*-*től*, *Egerbe* vonta vala magát. Onnan, Külső Hatalmasságok segítsége utánn járat vala. De ezen igyekezetébenn, mint nagyonn megszorúlt ember, ereje felett való dologhoz fogott. Mert abbann mesterkedett, hogy a' Császári Udvarnak, az Anglussal és Hollandussal, a' Frantzia ellen lett egybeszövetkezését, elbontsa; hogy így, *I. Jó'sef*, Szövetséges Társaitól elhagyattatvánn, maga maradjon. Ezt pedig a' Pruszsziai Király által akarta véghez vinni. Ily czélból *Dobosi István* nevű követet küldött *I. Fridrikhez*, hoszszas *Instructióval*. Különös levéllel pedig, a' Berlini Udvari Papot *Jablonszky Dánielt* kereste meg, hogy az, Dobosi Istvánt tanáttsal tartaná és útasítaná.*

* A' *Jablonszkynak* szólló levelet írta Rákótzi, *N. Károlyból*, October 18-dikánn 1708-bann. Mind ezt a' levelet, mind a' Dobosi Istvánnak adott *Instructiót*, meg lehet látni *Pray Epist. Proc. Regn. Hung.*, *Part. III.* amazt

 ugyan,

ugyan, az 517-dik, ezt pedig, az 565-dik és azt követő óldalakonn.

Mit bízott légyen Rákótzi *Dobosi Istvánra*, és különösenn mit kívánt a' Pruszsziai Királynál sürgettetni, az emlitett Documentumokból világos. A' mit, jól meg nem gondolva sürgetett, rövidenn ide megy ki: hogy Erdély Magyar Országtól örökösenn elszakasztódvánn, az, néki és az ő maradékinak adattassék; melyet ő, egyesítvénn erejét a' Muszka Czárral, könnyebbenn megtarthat a' Török ellen, mint az Ausztriai Ház. Továbbá, hogy a' Felséges Ausztriai Ház hatalma bizonyos határok közzé szoríttassék: melyet Anglia, Hollandia, és a' több Szövetséges Hatalmasságok könnyenn véghez vihetnek, minthogy eddig is azok által állott fenn az Ausztriai Hatalom; tsupánn azért: hogy *egyarányúság* (*aequilibrium*) lenne Európábann. De, úgy mond, ez az *Egyarányúság* az Európai Hatalmasságok között, másképpenn is meglehet. Mely végre e' következőket projectálta. A' Pruszsziai Király vigye azt véghez, hogy a' Békességről való alkudozás, I. Jó'sef és a' Confoederátusok között, a' következő télenn (és így, 1708-nak a' végénn, és 1709-nek az elejénn), annak módja szerínt ismét kezdődjék el. Ez által, úgy mond, a' Frantzia, a' ki most magát keményenn tartja, megszelídítődik, annyira, hogy azzal, a' Szövetséges Hatalmasságok, nevezetesenn, Anglia és Hollandia, könnyebbenn végezhetnek, és megegyezhetnek. E' meglévénn: a' Pruszsziai Király és ő, egyezzenek meg abbann, ki légyen a' Magyar Országi Király; megkérdvénn e' dologbann Angliát is és Hollandiát: az utánn fogjanak Magyar és Erdély Ország dolgának elintézéséhez. Ha pedig a' Frantzia idegen lenne az Angliával és Hollandiával való megbékéléstől: akkor, úgy mond, arra kellene szorítani a' Császárt, hogy, ha mind kéntelen is, egynéhány esztendei fegyverszűnést

kössön

kössön a' Confoederatusokkal. Így osztánn mindnyájann, seregeikkel, a' Frantzia ellen dolgozvánn, azt kénszeríthetik a' békességre. Mely békesség meglévénn a' Frantziával: a' feljebb mondattak mind véghez mehetnek; és, örökös Kötés által, a' Svékus, Pruszszus, és lejendő Magyar Országi Király között (hozzájok járúlvánn Ánglia és Hollandia) oly szoros egyesség erősítődhetik meg, mely Európábann, a' Hatalmasságok között való Egyarányúságot (*Aequilibrium*) fenntarthatja. Vesd egybe *Pray Hist. Reg. Hung. Stirpis Austr.* pag. 355. 356.

§. 54. Ez a' mesterségesenn késszűlt, de vakmerő, és jól öszve nem álló, Projectuma Rákótzinak, nem talált jóváhagyást a' Pruszsziai Királynál, hanem megvetődött; nem lévénn az sem a' környűlállásokhoz, sem a' Rákótzi erejéhez alkalmaztatva. De egyébaránt is, I. Fridrik, a' Felséges Ausztriai Házzal, Királyságának kezdetétől fogva a' legjobb egyetértésbenn vólt. — Azombann a' Magyar Országi Primás, Saxo-Cizai (*Saxen-Zeitzi*) Hertzeg, *Christianus Augustus*, Rákótzinak és Bertsényinek a' Po'soni Ország Gyűlésenn lett kárhoztatódása utánn, azoknak a' Püspököknek és más Papi Személyeknek, a' kik Rákótzival tartottak, bizonyos időt szabott, mely alatt a' Király eránt való hűségre viszszatérnének; azokat, kik ezt nem tselekednék, a' Pápa nevébenn, Egyházi méltóságoktól és minden jövedelmektől lejendő eleséssel fenyegetvénn meg. Mely dolgonn azok megijjedvénn: Rákótzit azonnal oda hagyták.*

*Lásd *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. pag.* 358.

§. 55. Mind ezek ellent nem álltvánn; Rákótzi, a' Muszka Czárnak *I. Péternek*, a' Svékus Királyonn, *XII. Károlyonn*, 1709-benn, Junius 27-dikénn, *Pultavánál* nyert győzedelme által, új reménységet vett magának; annyival inkább, mivel ezen *Pultavai* ütközet után, a' Frantzia Udvar, a' két ellenséges Fél között, Békességszerzővé, őtet nevezte ki. De ebbenn sem nyert semmit. Mert, a' meggyőzetett Király, *XII-dik Károly*, a' maga dolgát Rákótzira bízni nem akarta; bizonytalannak tartvánn, annak Fejedelemségét. A' Muszka Czár *I. Péter* pedig neheztelt Rákótzira azért, mivel a' Pultavai hartzról elszaladt Svékus katonákat, a' maga hadai közzé vette fel, és midőnn azokat tőle visszakérte vólna, visszaadni nem akarta. Mindazáltal azt hitte Rákótzi, hogy ezen két Fejedelem között ő fog szerezni békességet. E' végre, XII. Károlyhoz, *Benderbe*, Bessarábiának Moldva széli felől való városába, *Rádai Pált*: a' Czárhoz *I. Péterhez* pedig *Nedetzki Sándort* küldötte: de közbennjárása egyiktől sem fogadódott el.

§. 56. Azonközbenn, Magyar Országonn is, éppenn nem ment jobbann a' Rákótzi dolga. Császári Generális *Heister*, *Veszprémet*, *Simontornyát*, és *Simeget* viszszavette; *Horvát Országot*, és *Felső Magyar Országot*, a' Kurutzok kitsapongásitól bátorságba helyheztette; *Lötsét*, feladás által, megvette; *Szepesvárát* pedig megszállotta. Mind ezek megkedvetlenedést okoztak a' Rákótzi követőibenn. De leginkább eltsüggesztette azokat, az 1710-dik esztendőbenn, Januárius 22-dik napjánn, Nógrád Vár-

Vármegyébenn, *Romhány* nevű falunál történt ütközetnek szerentsétlen kimenetele. Mert noha Rákótzi Ferentz, erre a' hartzra, minden erejét öszveszedte; maga mellé vévénn azokat a' két ezer főből álló Svékusokat és Lengyeleket is, kik a' Pultavai ütközet utánn, Generális *Potoszki* alatt, mentek vala ő hozzá: mindazáltal, oly szerentsétlenül hartzolt, hogy, két ezer emberénél több elhúllvánn, zászlói jobbára elnyerődtek, és régi próbált vitézeinek nagy része fogságra esett. Mely nagy veszteség ki nem pótolódott azzal, hogy *Otskai László*, a' ki a' Kurutzságot elhagyvánn, az I. Jó'sef táborábann szolgál vala, minekutánna ezen hartzbann kézre került, a' Rákótzi parantsolatjából, fővétellel büntettetett.

§. 57. Ez időtől fogva, mind inkább inkább hanyatlott a' Rákótzi szerentséje. Nem sokára, *Érsekújvár*, szoríttatvánn *Pálfi Jánostól*, magát feladta. Úgy szintén *Szathmár*, *Eger*, *Szólnok*, és *Eperjes*, részszerínt önként, részszerínt hadi erő által, a' Királyi hatalom alá tértek. Melyeknek látása nagy változást tsinált a' *Confoederatusok* gondolkodásábann. Mindjárt akkor, *Andrási* nevű Kapitányja Rákótzinak, az alatta lévő Kurutzsággal, melynek száma *ezer három százra* ment, az I. Jó'sef Király szolgálatjába állott. Maga *Károlyi Sándor* is, nem látvánn jó kimenetelét a' *Confoederatusok* igyekezetének, kezdett magábann habozni, míg nem osztánn, sok magával való tusakodási közbenn, a' Királyi Részhez édesedvénn, *Pálfi Jánossal*, a' Királyi Ke-

gyelemnek minél jobb móddal lehető megnyerése eránt, alkudozásba ereszkedett. *

* Gróf Károlyi Sándor, Debreczen Városa Fő Bíráját, Cs. Komáromi Györgyöt, vette fel eszközűl, a' Gr. Pálfi Jánossal való tractálássra. Ámbár a' dolog, Rákótzinak híre 's tudta nélkűl kezdődött: mindazáltal, ő róla is akart gondoskodni Károlyi Sándor. Azt kívánta ugyan is, hogy a' készűlőbenn lévő Egyezésbe, Rákótzi Ferentz is béfoglaltatnék. Pálfi János ugyan, nyilvánn kijelentette, hogy néki az eránt semmi parantsolatja nintsen az Udvartól: de mégis megígérte; hogy e' részbenn is, kész leszsz mindent, a' mi tőle telhetik, elkövetni. Ezen ígéretet közlötte Károlyi Sándor Rákótzival: de ez azonn meg nem nyúgodt; mert azt hitte, hogy a' Császár, az ő személyje eránt meg nem engesztelődhetik. Azért, ismét külső segítség útánn járt, nevezetesenn, az Ángliai Királynét Annát kereste meg esedező levelével. Költ ez a' levél Szerentsenn, Augusztus 26-dikánn, 1710-benn. Meg lehet látni Praynál, Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 525. sequ. Ebbenn a' Levélbenn, elsőbenn arra kéri Annát, hogy azon Közbennjárást, melynek foganatját addig is tapasztalta, tovább folytassa. Azutánn, a' Királynénak az elnyomattak eránt viseltető jó indúlatját, és ellenségénn nyert győzedelmeit magasztalvánn: arra vészen alkalmatosságot, hogy magát annak hatalmas pártfogásába ajánlja; oly bizodalmát jelentvénn ki, hogy majd mikor a' Közönséges Békességről lészen szó, a' fegyverbenn lévő Európai Hatalmasságok között: akkor ő reá is, az Anna Királyné akaratjából, tekintet lészen. Szinte ezeket írta a' Szövetséges Belgákhoz. De egyszersmind jutvánn eszébe, hogy az Ánglus és Hollandus Közbennjárást illendőképpenn meg nem betsűlte; és ennél fogva kételkedvénn arról, hogy azon Hatal-

Hatalmasságoknál az ő esedezése foganatos lehetne: titkonn azt hagyta meg Károlyi Sándornak, hogy valami módonn vegye ki *Pálfi Jánosból*, mit lehessen néki, magára nézve, reményleni a' Bétsi Udvartól. De ebbenn megelőzte Pálfi János Károlyi Sándort. Mert, nyilvánn tudtára adta, hogy Rákótzi Ferentz, az Erdélyi Fejedelemséggel, hijjába álmodozik; fegyverszünést és Ország Gyűlését, a' Békesség megszerzése végett, hijjába kíván; mivel az néki meg nem adódik; hanem mondjon le a' Külsőkkel való szövetségről, és a' Királytól engedelmet kérjen; melyet ha megtselekedénd: bizonyosann reménylheti, hogy a' Felség őtet Kegyelmébe vészi, és minden jószágit viszszaadja. Ezeket megértvénn *Károlyi Sándor*, soká nem tudta, mit tsináljon. Sok gondolkodás utánn, arra határozta magát, hogy *Munkátsra* menvénn *Rákótzihoz*, annak, a' Pálfi Jánostól hallott dolgokat, megmondja. A' mint előre is lehetett látni, Rákótzi, a' Pálfi János kinyilatkoztatásával megelégedni tellyességgel nem akart. Nem szívelhette azt, hogy az Erdélyi Fejedelemségtől, melyért annyit futott fáradt, végképpenn elessék; nehezenn szenvedte azt is, hogy ő véle, a' ki magát Választás által lett Fejedelemnek tartotta, úgy láttatott bánni Pálfi János, mint magános Személlyel. Az eleibe terjesztett feltételekbenn akadozott annyibann is, hogy azok, annak a' reménységnek, mellyel a' *Confoederatusokat* biztatta vala, meg nem feleltek. De *Pálfi János*, a' ki akkor, a' vezérlése alá bízatott hadi sereggel, *Debreczen* vidékénn táborozott, ezekre azt felelte: hogy az idő tsak telik; a' Frantzia, kibenn Rákótzi bízik, mind pénzéből mind erejéből kifogyvánn, maga is békességet kíván; félő azért, hogy Rákótzi, a' mit most, az ő közbennjárása által, tisztességesenn elérhet, ezutánn hijjába keresi.

§. 58. I. Jó'sef Király, az 1711-dik esztendő elejénn, telyes hatalmat adott *Pálfi Jánosnak* a' tovább való alkudozásra; *Rákótzi Ferentznek*, élete megmaradását, és minden javainak viszszaadattatását ígérvénn, ha igazánn engedelmességre térne, és annak jeléul, a' fegyvert letévénn, *Kassát*, *Munkátsot*, és a' több kezébenn levő erősségeket általadná. Ezeket *Pálfi János* közölvénn *Károlyi Sándorral*; mivel az úgy ítélt, hogy egyszerre lehetetlen vólna hákórzit annyira venni, hogy a' Felségnek minden kívánságit, telyesítse: a' közöttök folyt levelezés utánn,* jóvá hagyta, hogy Rákótzi az elmúltakról, alázatos levele által, engedelmet kérvénn I. Jó'sef Királytól, a' jövendőkre nézve, magát annak vele született Kegyelmességébe ajánlja. Ez eránt osztánn, Januarius 30-dik napjára, 1711-benn, *Vajára*, Szabólts Vármegyébe, öszvejövetel határozódvánn: Pálfi János személy szerínt is beszéllt Rákótzival.** Engedett a' javallásnak Rákótzi annyibann, hogy az I. Jo'sef Királynak szólló Levelet, a' Vajai együtt való beszéllés utánn harmad'nappal, *Munkátsonn* elkészitvénn, az Adjutánsa *Márjási Adám* által, Pálfi Jánoshoz, *Debreczenbe* elkűldötte. De ez azt, minthogy nem annyira könyörgő, mint magának igazságot tulajdonító hangonn vólt írva: nem ítélte olyannak, melynek kívánt foganatja lehetne. Azért, minden hímezés hámozas nélkül, ugyan tsak *Márjási Adámtól*, nem tsak megizente, hanem meg is írta Rákótzinak mind azt, valamit annak levelébenn, az illendőséggel, és a' szemességgel, 's okos elóre való nézéssel ellenkezőnek talált.***

* A' *Pálfi János* és *Károlyi Sándor* között folyt levelezésnek egy részét meg lehet látni *Prây-nál, Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 531. sequ.* Elsőbenn Pálfi János, Januarius 10-dikénn (1711.) *Szoboszlóról* írt Károlyi Sándornak, és azt hívta magához. Felelt pedig Károlyi Sándor Januarius 12-dikénn, *Gyuláról*; és, ígérte, hogy elmegy Pálfihoz. De ez, nem győzvénn őtet várni: ismét írt néki, Januárius 25 dikénn, *Nagy Kállóból*, és sürgette, hogy mentűl elébb, nem tsak ő maga, hanem Rákótzi is jelenjen meg *Vajánn*, hogy ott vélek végezhessen. A' megjelenés napjává Januárius 30-dikát nevezte ki, ezen szavaival: „Postulatum illud esset, quod in „proxime adfuturum Veneris diem, id est, „30. currentis, Celsissimus quoque Princeps „compareat, et *secundum praemissas moda-„litates discurrendo*, ipsa eadem die, nego-„tium etiam, ad unam vel alteram partem „finem sortiatur." Rákótzi, ezen Levélnek, véle lett közlődése utánn, maga is írt Pálfi Jánosnak *Munkátsról*, Januárius 29-dikénn, arról tévénn bizonyossá, hogy ő *Vajánn*, a' megnevezett napra, jelen lészen.

** Rákótzi Ferentz, a' mint *Hist. des Revolut. de Hongrie Tom. VI. pag. 38. sequ.* említődik, minekelőtte *Munkátsról Vajdra* ment vólna, *Kis Várdánn*, Szabólts Vármegyébenn, mustrát tartvánn, hadainak számát *tizenkét ezernek* találta. A' mustrát végezvénn, olyan rendelést tett, hogy az ő *Vajáról* lejendő visszatérésekor, minden Főtisztek őtet *Apátibann* (itt *Ótsva Apáti* értődik, mely van Szathmár Vármegyébenn), a' Generális Károlyi házánál várják. *Kis Várdáról*, *Apátinn* keresztűl, *Vajára*, estve érkezvénn: *Pálfi Jánost* ott helybenn találta; a' kivel, három Generálisok jelenlétébenn, együtt vatsorált: de azutánn, senkit közikbe nem botsátvánn, egész éjtszaka, tsupánn kettenn beszéllgettek egymással. Ezen beszélgetés közbenn, Pálfi János

János, azt az igéretet tette Rákótzinak, hogy, mind betsülete, mind régi rangja, mind minden jószága meghagyódik, tsak hogy mondjon le az Erdélyi Fejedelemségről, és a' Császártól való függését Levél által bizonyítsa meg. Végződvénn a' *Vajai* alkudozás: Rákótzi *Ótsva Apá'ba* ment; és, a' minapi meghagyás szerint oda gyűlt *Confoederatus* Tisztek előtt beszédet tartvánn, a' *Vajai összvejövetelről* számot adott; eleikbe terjesztvénn mind azokat az igéreteket, melyeket néki Pálfi János, a' Király nevébenn tett; mind pedig azt, a' mit ő azokra felelt. Rákótzinak ezen *Ótsva Apátibann* mondott Beszéde, Deák nyelvenn, *Kézirásbann* megvan; és ebből lehet, a' *Hist. des Revolutions de Hongrie* nevű munka VI dik Darabjábann lévő hijjánosságokat kipótolni.

*** Viszszatérvénn *Munkátsra* Rákótzi: Februarius 3 dik napjánn, küldötte el, Pálfi Jánosnak, azon I. Jó'sef Királyhoz intézett Levelét, melyre magát, *Vajánn*, kötelezte vala. Meg lehet azt látni *Praynál*, *Epist. Proc. Regni Hung. Tom. III. pag.* 538. *sequ.* Pálfi János, ezen Levél szavaibann, sok helyenn megütközött; nevezetesenn, mindjárt legelől, ebbenn a' megszóllításbann: *Sacra* Caesarea Majestas, és Domine *Benignissime*: utól pedig, ebbenn az aláirásbann: humillimus et obsequentissimus *Servitor* Franciscus Princeps Rákótzi. Írt tehát, *Debreczenből*, Februárius 5-dik napjánn, Rákótzinak, és nyilvánn értésére adta, hogy a' Felséghez menendő Levelet, jobb lett vólna másképpenn írni; nevezetesenn, hogy a' *Sacra* helyett *Sacratissimá*-t, a' *Benignissime* helyett, *Clementissimé-t*, a' *Servitor* helyett pedig, *Servust* kellett vólna írni: mert, mind azok a' kifejezések olyanok, hogy a' Császári és Királyi Felség méltóságát kissebbítik. De megbotránkozott Pálfi János abbann is, hogy Rákótzi, az ő fegyverre lett kelésének, törvényes és igaz-

igazságos vóltát sürgette. Azt sem hagyta jóvá Rákótzinak említett Levelébenn, hogy az, minden ő társainak igyét magáévá tévénn, valamint a' maga javainak, úgy azokénak is, viszszaadattatását kívánta. Azt írta tehát Rákótzinak, hogy sokkal jobb lett vólna, tsak a' maga és Károlyi Sándor javainak viszszaadattatását kérni: a' többekéről pedig tsak közönségesenn tenni említést, hogy t. i. Ő Felsége, méltóztatnék a' több Confoederatusokat (v. Öszveszövetkezteket) is megvígasztalni. Mindazáltal, kijelentette, hogy a' Rákótzi Levelét, azon módonn, a' mint vólt, Bétsbe felkűldötte, és, ha választ vejénd reá, azt Rákótzival közleni el nem múlatja. A' szavai ezek: „Nihilominus (Suae Majestati „scriptam Epistolam, heri circa vesperum „perceptam, e vestigio medio expressi Cur„soris) prout supra memini, *omnino trans„misi.* Si loco responsi Augusta Aula mihi „scribet: id ipsum in tempore Celsitudini „Vestrae significabitur." Lásd Pálfi János ezen Levelét Práynál, *Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag.* 543. *sequ.*

§. 59. Minekelőtte a' Pálfi János Levelét vette volna Rákótzi Ferentz: *Salánkra*, Ugotsa Vármegyébe, Gyűlést hírdettetett vala; oda hívánn mind Magyar mind Erdély Országi Tanátsosit.* A' Magyar Országi Tanátsosinak, és minden ott lévő *Confoederatusoknak*, eleikbe terjesztette, hogy a' Császár I. Jó'sef, Gróf Pálfi János által, ő vele egyezni akar: de ő, mint feje a' Confoederatusoknak, a' mellé rendelt Senatusnak híre nélkűl, magától semmit sem végezhet, nem is akar végezni. Ezek abbann egyeztek meg, hogy a' Békességnek a' Nagy-Szombati Gyűlésenn feltett Czikkelyeitől eltávozni semmiképpenn nem le-

het

het. Azutánn szóllott az Erdély Országi Tanátsosokkal is, eleikbe terjesztvénn, hogy a' Császár minden jót ígér mind néki magának, mind pedig Erdélynek, tsakhogy ő a' Fejedelemségről mondjon le. Ki is jelentette, hogy ő kész az Erdélyi Fejedelemségre lett választatásáról szólló Diplómát visszaadni: de ebbenn az Erdélyi Tanátsosok meg nem egyeztek.** Ebből következett osztánn az, hogy ő mindjárt a' *Salánki Gyűlés* végződésével, Februárius 11-dikénn (1711.), ugyan tsak *Salánkról*, a' Pálfi János jegyzéseire és észrevételeire, oly magához való bizodalommal felelt,*** a' minémű szerentsésebb állapothoz illett vólna. Mert, hogy *Rákótzi* már ekkor igen gyenge lábonn állott: azok az ő Erdélyi és Magyar Országi Tanátsosi is, a' kiknek szavánn épített, eléggé megesmerték azzal, hogy néki, a' *Munkátsonn* való maradás helyett, a' Lengyel Országba való menetelt javallották.

* Ezek a' Tanátsosok tették azt a' *Senátust*, mely Rákótzi mellé vólt rendelve. A' *Salánki Gyűlés* előtt, minémű indúlattal vette mind Pálfi János Rákótzinak a' Császárhoz intézett Levelét; mind Rákótzi, Pálfi Jánosnak azon Levél felől való ítéletét: a' feljebb említett Kézírásbann így adódik elő: „Has Literas „Celsissimi Principis Rákótzi, ubi praesentasset Dominus *Adamus Márjási*, Adjutantius „Principis, Domino Excellentissimo Campi „Mareschallo Imperatoris Josephi I. Comitis „Johanni Pálfi ab Erdőd, Debrecini: variis „modis interpretabantur insolitam et incompetentem Litterarum stilizationem. Quare D. „Mareschallus et Plenipotentiarius Commendans Generalis, per suas Litteras, non levi „re-

„ reprehensione exaggerabat, coram Adjutan„tio; qui Munkátsinum perveniens, oretenus „de omnibus discursibus, quos ibi audivit, „relationem fecit Principi *Rákótzio*; *qui tanto„pere commotus excanduit*, ut etiam Domi„no Alexandro Károlyo indignari videretur; „neque ad Litteras D. Mareschalli quidquam „resolvere volebat; et, nisi praevie Regni „Hungariae et Transylvaniae Confoederatis „Statibus, *in possessione Salánk*, inque Co„mitatu Ugocsiensi existente, habendum *Con„gressum*, *praefixisset*, eo in instanti, in „Regnum Poloniae, ad exteras negotiationes „sese transtulisset."

** Igy adja ezt elő maga Rákótzi, a' sokszor említett Frantzia munka (*Hist. des Revolut. de Hongrie*) VI. Darabjának 43-dik és 44-dik oldalainn.

*** Rákótzinak ezen feleletét megláthatni *Prayndl*, *Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag.* 346. *sequ.* Ebbenn, Pálfi Jánosnak az *első Jegyzésére* azt mondja: hogy ő, a' Levelébenn lévő megszóllítással és aláírással, telyességgel nem akarta a' Császár Ő Felsége méltóságát kissebbíteni; menti tovább azokat a' kifejezéseket, melyekkel élt azon Levélbenn: de egyszersmind azt is kinyilatkoztatja, hogy, ha tsak azokonn kellene igazítást tenni: ő, az említett Levelet kész volna újra leírni, és a' Pálfi János kívánságához alkalmaztatni. De már a' *második jegyzésére* Pálfinak indúlattal felel; hogy tudniillik, senki azt ő tőle nem kívánhatja, hogy magát pártütőnek vallja: mert akkor betsülete ellen tselekednék. Végre, a' *harmadik jegyzésre* azt feleli: hogy a' mint már *Vajdánn* létibenn is kijelentette, ő a' Confoederatusoknak adott hitét meg nem szegi, és azoknak megegyezése nélkül, a' kikhez ő hittel köteleztetik, a' fegyvert le nem teheti.

§. 60. A' *Salánki Gyűlés* utánn, Rákótzi Ferentz, Lengyel Országba indúlt. Oly reménységgel vólt tudniillik, hogy a' Frantzia Udvar új szövetségre lépvénn a' Muszka Udvarral, ennél fogva ő, nem sokára, derék Muszka segítséggel tér viszsza Magyar Országra; annyival inkább, mivel őtet, *Bertsényi Miklós* is, és Hertzeg *Dolgoruk*, azzal bíztatták. Ezt írta, a' Lengyel szélekhez közelgetvénn, Károlyi Sándornak is, Februárius 20-dik napjánn (1711.), *Alsó Veretzkéről*, mely Orosz falu Bereg Vármegye szélinn van. Ezen alkalmatossággal, nem tsak a' hadait bízta Károlyi Sándorra: hanem egyszer'smind a' Pálfi Jánossal való alkudozásra is annak telyes hatalmat adott. Kiérvénn Magyar Országból, *Skolia* nevű helységbenn, Galicziábann megállapodott. Ott nem várhatvánn a' Pálfi Jánossal való alkudozás kimenetelét: ment *Siry* nevű városba.* Martius 9-dikénn már *Lembergbenn* vólt, a' honnan újra írt Károlyi Sándornak, azzal bíztatvánn, hogy rövid időnn viszszafordúl.

* Ezeket maga is így adja elő Rákótzi, *Hist. des Revol. de Hongrie Tom. VI. pag.* 46. *sequ.* hol a' többek között azt is említi, hogy a' Munkátsi vár Commendánsának, *Vay Ádámnak*, nem adott parantsolatot az eránt; hogy Károlyi Sándornak engedelmeskedjék; mely azt mutatja, hogy már ekkor lehetett valami kis gyanúja Károlyi Sándor eránt. Említi azt is, hogy bizonyos okra nézve, a' Munkátsi Commendánsságot, *Vay Ádámról* levévénn, Báró *Sennyei Istvánnak* adta. De az időre nézve, nagyonn hibázik Rákótzi ebbenn a' munkábann. Mert, mind azokat, melyek 1711-nek Január és Februárius hónapjaibann estek.

tek, 1710-re tészi. De nem tsuda, hogy megfelejtkezett: mivel azon Histőriát (*Memoires*) későbbenn írta, 's midőnn már meszsze vólt Magyar Országtól. A' Protocolluma is, mely őtet eligazíthatta vólna, itt maradt Magyar Országonn, mely máig is, az eredeti formábann (in Originali) megvan.

§. 61. Azonközbenn, a' Rákótzi Ferentz Lengyel Országba való menetelét, sokann az ő követői közzűl, futásra magyarázvánn, és dolgaiknak jobbra való hozódhatása eránt kétségbe esvénn: kezdtek más gondolatokra térni. Maga Gróf *Károlyi Sándor*, példával menvénn elől, Martzius 14 dik napjánn, (1711-benn), a' Király eránt való hűségnek hitét letette. Ezen okból, *Pálfi János*, Rákótzival is próbát akarvánn tenni: annak, ugyan azon naponn, Debreczenből, levelet írt,* melybenn, eleibe terjesztette, hogy a' Császár kész néki megkegyelmezni, és őtet minden javaibann meghagyni, tsakhogy hűségének megbizonyítására, a' hitet tegye le, és, fegyveres népét elbotsátvánn, *Kassát*, *Munkátsot*, *Husztot*, *Kővárt*, és a' több erősségeket adja által a' Császári Vezéreknek; egyébaránt pedig, ha valamire nézve kétsége lenne: azt *Károlyi Sándor*, a' kinek szóval bővebb kinyilatkoztatást tett, elháríthatná.

* Ebből a' környűlállásból, hogy Károlyi Sándor a' hitet Mártzius 14-dikénn tette le; és még az nap írt Rákótzinak, *Debreczenből*; hozzávévénn magának is a' Levélnek kezdő szavait (*Ab adveniente Domino Comite Alexandro Károly* speravi me percepturum &c.) és annak berekesztését (Ceterum, quae — — praevie solvenda et tollenda censui, *praefata*

D. Comiti Károly, pluribus aperui et patefeci &c.): nyilvánn kijön, mind az, hogy Károlyi Sándor, a' hitet, Pálfi Jánosnál, *Debreczenbenn* tette le: mind pedig az, hogy Pálfi János, a' Rákótzinak szólló Levelet, magától Károlyi Sándortól küldötte el. Az utólsó megtetszik, Károlyi Sándornak abból a' tudósításából is, melyet osztánn, *Munkátsról*, Mártzius 22-dikénn küldött Pálfi Jánosnak. Mert abbann azt írja, hogy tsak az előtt való nap tudta meg, hol tartózkodik Rákótzi; mellyel arra czéloz, hogy tehát a' Levelet kézhez nem szolgáltathatta. Mindazáltal ígérte, hogy még az nap útnak indúl Lengyel Országba, és akarhol lejénd, felkeresi Rákótzit. (hodie me itineri accingam, et vadam, ubi tamen reperire potero.) Lásd *Pray Epistola Proc. Regni Hungariae Part. III. pag.* 553. Ugyan ez tetszik meg abból is, a' mit maga mond Rákótzi, (Hist. des Revolut. de Hongr. T. VI. pag. 48.) hogy t. i. a' Pálfi Jánostól küldődött feltételeket, *Stry*-be, mely város Galítziábann vagyon, maga Károlyi Sándor vitte meg néki. A' szavai ezek: „je passai „à *Stry*, ou Karoly me vint trouver quel„que tems après, avec le conditions, que „Palfy — — m' avoit envoyé."

§. 62. Károlyi Sándor Rákótzi Ferentzet *Stry* városábann megtalálvánn: azzal, a' Pálfitól vett feltételeteleket közlötte. Jelen vóltak ekkor Rákótzinál, annak három Generálissai: *Bertsényi*, *Forgáts*, és *Eszterházi*; kikkel együtt arra végezte a' dolgot, hogy Pálfi János, a' Császár nevébenn küldött feltételeknek némely pontjait, bővebbenn világosítaná meg. Mely idő húzásnak és halasztásnak már ekkor helye éppenn nem vólt. Megjegyzi maga Rákótzi,* hogy ezzel az alkalmatossággal, az em-

említett három Generálisok, őtet arra akarták venni, hogy Károlyi Sándort tartóztatná le: de ő azt nem tselekedte. Azombann, a' Confoederátusoknak bizonyos napot tett, melyenn Máramaros Vármegyébe, *Husztra*, egybegyűlnének: ígérvénn, hogy ott maga is megjelenne, és velek úgy végezne, a' mint legillendőbbnek találnák.

* *Memoires du Prince Rákótzi pag.* 48.

§. 63. A' Károlyi Sándortól küldött Választ maga sem tartvánn elégnek Rákótzi Ferentz: kevéssel azutánn, úgymint Aprilis 4 dikénn (1711.), ugyan tsak *Stry*-ből, a' maga Secretariussát, vagy is, Cancelláriája Igazgatóját, *Rádai Pált*, indította útnak, új Levéllel,* Gróf Pálfi Jánoshoz; oly czélból, hogy az, a' minapi Választ, szóval is előadná, és minden részbenn megvilágosítaná; kérvénn egyszersmind Gr. Pálfi Jánost, hogy ezen Követet oly kijelentéssel botsátná viszsza, melyből ő a' Felségnek további akaratját nyilvánn megérthetné.** De már ez késő vólt. Mert, Gróf Pálfi János, a' Rákótzival való sikeretlen alkudozással nem akarvánn tovább tőlteni az időt: éppenn az nap, melyenn *Rádai Pál*, *Stry*-ből, elindúlt, a' *Confoederatusokhoz* fordúlvánn, azokat oly feltételekkel kínálta meg, melyeknek foganatját, a' Rákótzi megegyezése nélkűl is, alkalmasint reménylhette.

* Ezt a' Levelet, mely sokkal szelídebbenn vólt írva, mint az elébbeniek, megláthatni *Prdyndl*, *Epist. Proc. Regni Hung. Part. III.* *pag.* 554. 555.

** A' Rákótzi szavai ezek: „Ut nihil in me „prorogari videatur: fidelem meum Generosum

„sum *Paulum Ráday*, Cancellariae nostrae „Directorem, eo fine ad Excellentiam Ve„stram expedivi, ut sermoni ejusdem, no„mine meo proponendo, fidem adhibere, et „tam *responsa nostra ad scriptum nuperum* „*intelligere*, quam vero, *cum declaratione* „*ulterioris benignae Suae Majestatis Sa*„*cratissimae voluntatis*, ad me remittere, „Excellentia Vestra non gravetur."

§. 64. Azok a' feltételek, melyeket Gr. Pálfi János, Aprilis 4-dik napjánn (1711.), a' Király *I. Jó'sef* nevébenn, a' Confoederatusok eleibe terjesztett, így következnek:

1. Rákótzinak mind élete, mind javai meghagyatnak, ha azon hónapnak (Aprilisnek) 27-dik napjáig, a' hűségnek hitét letévénn, minden várakat és erősségeket visszabotsát a' Királyi hatalom alá.

2. A' Mágnásoknak és Hadi Tiszteknek javai viszszaadódnak.

3. Az Özvegyeknek és Árváknak jussai, az Ország Törvénnyei szerínt, megítélődnek.

4. Azok, kik az Országból kiköltöztek, ha a' szabott időre viszszatérnek: kegyelmet nyernek.

5. Azok az Erdélyiek, kik Havasalföldére és Móldvába bujdostak, ugyan azon kegyelemnek lesznek részesi, minekutánna magokat Generális *Steinwillénél* jelentendik.

6. A' Király szentűl fogadja, hogy, az Országnak minden jussait és szabadságát, sérelem nélkűl megtartja.

§. 64. Midőnn ezek így folynának: *Károlyi Sándor*, a' Confoederatusokkal kezdett alkudozás környűlállásiról, Rákótzi Ferentzet vóltaképpenn tudósítani el nem múlatta. Megírta ugyanis *Szathmárról*, Aprilis

ius 6-dikánn kőlt Levelébenn, hogy Bihar Vármegyei Vicze Ispány és Debreczeni Fő Bíró *Komáromi György*, ő hozzá, a' Felség Plenipotentiariussa Gróf Pálfi János utólsó Válaszszával megérkezvénn; ő azon Választ, minekelőtte a' Confoederatusok előtt kihírdetődött vólna, maga személy szerínt, kívánta Rákótzi Ferentz eleibe terjeszteni: de az együtt lévő* Confoederatus Rendektől megtartóztatódott, kiknek közönséges akaratja vólt, hogy tőlök el ne távoznék. Azombann, úgymond, mivel Rákótzi tőlök meszsze vólna, és addig, míg értelme megtudódhatnék, a' dolgot függőbe tartani nem lehetne: azt kívánták a' Confoederatusok, hogy a' Gróf Pálfi János *Végső Válaszsza* hírdetődnék ki közöttök; melyet néki nem is lehetett eltitkolni. Így, úgymond, megértvénn a' dolog mibenn létét a' Confoederatusok: Követeket választottak magok közzűl, kik Rákótzi Ferentznek, az ő gondolkodásokat, és magok meghatározását tudtára adnák.** Egyszersmind, ezen Levélbenn, mentette magát Károlyi Sándor, és kérte Rákótzi Ferentzet, hogy térne viszsza Magyar Országra. A' Követeknek is a' vólt meghagyva, hogy vennék rá Rákótzit a' Királyi Kegyelem elfogadására; mely végre, minémű okokkal kellene élniek, eleikbe adódott. Utóljára, azon esetre, ha Rákótzi magát megkeményítené: azt kívánták tőle, hogy óldozná fel őket azon kötelezteté alól, mellyel eránta, mint a' Confoederatio Feje és Erdélynek Fejedelme eránt, addig az ideig viseltettek.***

* Miképpenn, és hol, esett légyen a' Confoederátusoknak említett *egybegyülése*, maga Rákótzi Ferentz megírja, *Memoir. pag.* 49. Azt mondja tudnillik, hogy Károlyi Sándor, minekelőtte a' *Husztra* rendelt *Gyűlés* ideje eljött vólna, annak helyét, maga fejétől, *Károlyba* tette által; és osztánn onnan küldöttek hozzá Követeket a' Confoederatusok. A' szavai ezek: „Avant l'échéance du terme, „que j'avois fixé pour l' Assembléc de *Hust*, „Karoly de la propre autorité la transféra „a *Károl*, d' 'ou m' envoya des Deputés au „nom de toute Assemblée, me prier de me „reudre à leur tête, pour signer le Traité „qu' ils m' envoyoient en original, puisqu' „ils avoient juge convenable au bien des „Etats Confederét de l' accepter." De *Károly* helyett, *Szathmárt* kellett vólna néki tenni: minthogy az említett Levél is *Szathmárról* íródott.

** A' Károlyi Sándor szavai ezek: „— — reversus est Perill. ac Gen. D. Georgius Kομáromi, Vice Comes, et Liberae Regiaeque Civitatis Debrecinensis primarius Judex, „cum antefati Sacrae Caesareae Majestatis „Plenipotentiarii *finali determinatione*, quam, „secundum obligationem meam cupiebam personaliter Serenitati Vestrae, demisse repraesentare; ac postmodum Inclytis Confoederatis Statibus et Ordinibus publicare. Sed „postquam *absentiam meam* unanimi voto „*prohibuissent Confoederati Status et Ordines pro nunc una constituti et existentes*, „et, *propter distantiam Serenitatis Vestrae*, „transmissae *finalis determinationis publicationem* anhelassent: cum offensione fidei „et obligationis meae, *eandem ipsis occultare non potui*; sed illis publicata, et exaudita est; tandem, quos e gremio sui delegerunt ad Serenitatem Vestram, ex praesentandis litteris Credentionalibus rescire, „*resolutionemque Confoederatorum Statuum*

„et

„*et Ordinum*, ex eorum expositionibus, *in*„*telligere dignabitur*; qui ablegati, sub no„mine Sacratissimae Caesareae Regiaeque „Majestatis, a D. Plenipotentiario *allatam*, „*non tantum dilucidationem* (itt arra van czélozás, a' mit Rákótzi Ferentz *Strybenn* kivánt vala, a' Károlyi Sándor által küldött Válaszszábann, Pálfi Jánostól) „verum *fina*„*lem etiam resolutionem*, Serenitati Vestrae „repraesentabunt."

*** A' Követeknek adott *Instructio* szavai, melyekenn az végződik, ezek: „His omnibus „praemissis, posito, si nec Sua Serenitas, „neque eidem adhaerentes, se se ad *reditum* (*Práyndl*, *Epist. Proc. Part. III. pag.* 561. hibásann *exitum* van téve) „resolverent: ea „occasione, obtestantur Domini Ablegati „Suam Serenitatem, quatenus vivere, et per„sistere nos faciat suo bono et sapienti con„silio, sed, una simul, *ex homagiali obli*„*gatione benigne absolvat*, quam Suae Sere„nitati, tamquam Confoederationis Duci, et „Transylvaniae Principi, praestitimus."

§. 65. Rákótzi Ferentz, Aprilis 18-dikánn, *Kukizova* nevű helyből, nagy felháborodással felelt a' Confoederatusoknak; a' mint maga írja,* menydörgő kinyilatkoztatásokat küldvénn a' Követektől *Károlyi Sándor* ellen, melyekbenn annak azt a' vakmerőségét, hogy a' Gyűlést, melyet ő *Husztra* rendelt vala, másuvá mérészlette tenni, különösenn szörnyítette. Ezt a' hely megváltoztatását adta okáúl annak is, hogy a' *Confoederátusok Gyűlésére*, melyre a' Követek által meghívódott, *el nem ment*; úgy írvánn le annak helyét, mint a' mely az ellenség torkábann vólna. Így akarta tudniillik Rákótzi, a' mint maga is megvallja,** felzendíteni Károlyi Sándor ellen, a'

Confoederátusokat: de haszontalan. Igyekezett továbbá, ékesenn szóllásbeli mesterséggel élvénn,*** arra venni a' Confoederátusokat, hogy az ajánlott békességet el ne fogadnák, tsalárdoknak és veszedelmeseknek állítvánn annak feltételeit. De mind ezen szörnyítési, ijjesztési, és mesterségei is, Rákótzi Ferentznek, foganatlanok vóltak. Mert a' Confoederátusok, az eleikbe terjesztett pontoknak igazságos és a' Közjóra tzélozó vóltát megesmervénn: azoknak elfogadására való készségeket, Aprilis 28-dik napjánn, közakarattal kijelentették.

* „Je renvoyai les Députés de cette Assemblée „de *Karoly*, *avec des Manifestes fulminatoires contre ce General.* — J' exagérai sur „tout la hardiesse, avec laquelle *il osa transférer à Karol l' Assemblée*, que j'avois con„voqué à *Hust*, *ce qui etoit cause*, *que je* „*ne m' y étois pas rendu*, *Karol* n' étant „éloigné que *de deux lieues de l' Armée en*„*mie*." Memoires du Prince Rakotzy pag. 51. De itt is, *Károly* helyett, *Szathmárt* kellett vólna említeni.

** „Ce Manifeste étoit vif, et visoit *à exciter* „*un tumulte contre Karoly*; *mais Dieu en* „*disposa autrement*."

*** „Miért rohannak, úgymond, hanyatt hom„lok a' veszedelemre? és, mint az oktalan „állatok, megijjedvénn és szaladvánn, egy„nek példájára, miért vetik le magokat tso„portonként az örvénybe?" vagy, a' mint a' tulajdon szavai vagynak: „Cur tam resu„pine, atque coece quivis prolabatur in per„niciem? in tam immanem se subdat captivi„tatem? et, veluti irrationalia bruta, territi „ac fugientes, ad unius exemplum, cumula„tim se praecipitent in voraginem? Jam sero „maledicetur illi, qui allexit, postquam qui„libet

„libet insilierit in gurgitem." Lásd *Pray. Ep. Proc. Regni Hung. pag.* 562. a' Jegyzésbenn.

§. 66. Eljött végre az a' kívánt nap, mely, nyóltz esztendei háborúságok utánn, az úgy nevezett *Kurutz Világnak* véget vetett. Vólt az, Aprilis 29-dike, 1711-benn; melyenn a' *Confoederátusok*, a' nékiek ajánlott békességnek pontjait, köz megegyezéssél elfogadvánn, általánfogva *megtsendesedtek*. Ez a' nevezetes történet, a' Magyar Országi Törvénykönyvbenn *Szathmári Compositionak* neveztetik: melynek Czikkelyei, a' feljebb említett feltételeknek bővebb kifejtegetését foglalvánn magokbann, ekképenn vóltak:

1. Rákótzi Ferentznek, Kegyelem adódvánn, mind élete, mind minden ingó és ingatlan javai, Magyar és Erdély Országbann, meghagyatnak, tsupánn azokat vévénn ki, melyek a' várak óltalmazásához tartoznak. Bátorságos megmaradás engedődik néki az Országbann, minden hozzátartozókkal, udvari szolgáival és tselédivel egyetembenn. Ha ezen Kegyelmet el akarja fogadni: a' viszszajövetelre három hét engedődik. Mely idő alatt, minden várakat és erősségeket tartozik általadni. Örökös váraiba és erősségeibe, Császári óltalomhad szállíttódik, és az, Császári Zsóldonn tartatik. Hogyha pedig Rákótzinak az Országbann való maradás nem tetszik: szabaddá hagyódik, hogy letévénn a' Jobbágyi Hitet, és azt meg nem sértvénn, Lengyel Országbann lakjon. Mind ezeket telyesítvénn; gyermekei is viszszaadódnak.

2. A' Mágnásoknak, Praelátusoknak, Nemeseknek, Hadi Tiszteknek, szintén úgy az Erdélyieknek, mint a' Magyar Országiaknak, a' kik Rákótzi mellett vóltak, hasonlóképenn, mind életekre, mind minden javaikra nézve, Kegyelem adódik, eladattatott jószágaik is ki nem rekesztődvénn. A' Mágnásoknak, Nemeseknek, és azoknak szolgáinak, szabad lészen, a' régi szokás szerínt, fegyvert viselni: de úgy, hogy senkit ne bántsanak. A' Királyi hűségre és engedelmességre való viszszatéréstől senkit el nem ijeszthet az, hogy majd Eperjesi Törvényszék állíttatik fel; mely gondolat a' Király Kegyelmességét megsértené, úgymint a' ki, afféle eszközökkel élni telyességgel nem akar. A' közkatonáknak is bűnök elengedődik, és a' Császári szolgálatba való állásra nem kénszerítődnek, tsak hogy a' hitet letévénn, házaikhoz viszszatérjenek, és a' gazdasághoz lássanak. A' kik pedig a' paraszt születésű katonák közzűl, ezen háború alatt, magokat, a' jobb állapotba való helyheztetődésre méltókká tették: azok a' Jobbágyi állapotból kivevődjenek, vagy, *Libertinusoknak* esmértessenek.

3. Ő Császári és Királyi Felsége, a' Vallás dolgábann, az Ország bévett Constitutioit fenntartja, és a' Vallás gyakorlását, az Ország Törvénnyei, Rendelései, és Czikkelyei szerínt, mind Magyar mind Erdély Országbann, a' Törvényesenn oda tartozó Beneficiumokkal együtt, kegyelmesenn megengedi; senki előtt el nem rekesztődvénn az út, hogy panaszszai eránt, magát vagy Ő Felségénél, vagy a' Diéta előtt jelentse.*

4. Az

4. Az ezen háborúbann meghóltaknak özvegyei, árvái, és successori, minden jószágaikat, melyek eladattak 's elidegenítődtek, viszszavehetik.

5. A' kik az Országból kibujdosvánn, a' szomszéd Tartományokba vették magokat, ha a' kiszabott időre, úgymint három hétre, terhes okoknál fogva, viszsza nem jöhetnek: ezt, a' Felséges Udvar, vagy annak Plenipotentziáriussa Gróf Pálfi János előtt, bébizonyítvánn és megmutatvánn; Kegyelmet, és tett bűneiknek meg nem említését (*amnestia*) nyernek. Az Erdélyiekre nézve pedig, hogy nagy kőltséggel ne kénteleníttessenek Magyar Országra jőni: Gróf *Steinwille* Erdélybe kűldődik, hogy annál a' Kikőltözöttek magokat jelénthessék, és megigazíthassák.

6. A' Jászok, Kúnok, és Hajdúk Privilégyiomi, ha megsértetődtek vagy meghijjánosítódtak vólna, a' jövő Diéta intézze el.

7. A' Királyi Kegyelemnek részesei lésznek minden hadifoglyok is.

8. A' fegyverszűnéstől fogva okozott károk, minekutánna annak rendi szerínt megvi'sgáltatnak, viszszapótolódnak.

9. Ezen Közönséges Kegyelem, és a' tett bűnökről való elfelejtkezés (*amnestia*), forma szerínt Diplomába foglaltatvánn, ugyan azon szókkal, az Országnak minden részeibenn kihírdetődik.

10. Ő Császári és Királyi Felsége, Magyar és Erdély Ország jussait, szabadságát, és privilégyiomit, szentűl és megsérthetetlenűl megtartja; és meg nem engedi, hogy, a' szemrehányás és tsúfolódás által, háborgásokra szolgáltatódjék alkalmatosság.

11. Szabad

11. Szabad lészen a' jövő Ország Gyűlésénn a' hátra lévő sérelmeket, nem tsak felhozni, hanem azoknak orvoslását is kérni, az Ő Felsége Kegyelmességétől.*•

* „In Religionis negotio receptas Regni Constitutiones manutenebimus; necnon exercitium ejusdem, secundum easdem Leges et Constitutiones, ac Articulos Regni, tam in Hungaria, quam Transylvania, cum beneficiis eorsum de jure spectantibus, clementer concedimus; nemini praeclusâ viâ, apud Nos et Regiam Majestatem, vel coram Diaeta, ratione gravaminum se se insinuandi."

** Vesd egybe *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 364. 365.

§. 67. Ezen feltételeknek forma szerínt való elfogadása utánn, Május első napjánn 1711-benn, a' Felség eránt való hűségre és engedelmességre, bizonyos és meghatározott Esküvés formája szerínt,* letették a' hitet a' Confoederátusok. A' Felséges Udvar, darab időtől fogva, kiváltképenn óhajtotta, és Gróf Pálfi János által siettette is, ezt a' Békességet; melynek a' vólt az oka, hogy az *I. Jó'sef* életéhez kevés reménység látszott lenni. Most tehát annyival jobbann esett annak megkészűlése: mivel *I. Jó'sef*, még Aprilis 17-dikénn, himlőbenn, meghálálozott vala. Mindazáltal ezt a' halált, Gróf Pálfi János, mind addig eltitkolta, míg a' Békesség tökélletességre nem ment. E' pedig akkor lett, minekutánna azt, a' meghólt *I. Jó'sef* Édes Annya, (I. Leopold Császár Özvegye) *Eleonora Magdolna*, a' fija *III. Károly* helyett, a' ki akkor Spanyol Országbann vólt, Május 26-dikánn, megerősítette. Ekkor hírdetődött osztánn ki az

I. Jó'sef

J. Jó'sef halála; 's kevéssel azutánn, *Kassa*, *Munkáts*, és a' több várak feladattatvánn, közönséges tsendesség lett az Országbann.**

* Az Esküvés formája e' vólt: „Ego N. N. juro per Deum vivum, omnipotentem coeli et terrae Creatorem: postquam *Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas*, ex superabundanti clementia, *amnestialem vitae et bonorum gratiam*, vi Plenipotentiae Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Johanni Comiti Pálffy ab Erdőd, Ejusdem Generali Campi Mareschallo, per Regnum Hungariae Supremo Armorum Praefecto, Croatiae Bano, Cataphractorum Tribuno, concessae, per jam dudum emanantes et publicatas declarationes, propter hosce praeteritos motus, *largita et impertita sit;* nec non Regni Hungariae et Transylvaniae jura, Leges, et libertates, tam in Politicis, et Provincialibus, quam et Ecclesiasticis receptarum Religionum negotiis, per *Se*, Suosque Successores sancte conservandam promiserit; imo Suam Confirmationalem quoque Ratificationem obtulerit: *me* proinde *in posterum et semper, usque ad ultimum vitae spiritum*, Eidem Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestati, Ejusdemque in Regno Legitimo Successori, *futurum fore fidum ac fidelem; nec quidquam* contra debitum homagialis vinculi obligamen, *directe vel indirecte, alieno vel proprio motu et conatu, in contrarium commissurum;* et, praestiturum re et opere, quae homagiali devotioni, obedientiae, et servitio agenda et praestanda incumbunt et incumbent. Ita juro, spondeo, et me sancta et inviolabili fide obligo; per S. Sancta Evangelia, uti me Deus Trinus et Unus adjuvet." Erről az Esküvés formájáról, *Praynál*, *Epist. Proc. R. Hung. Part. III. pag.* 551. helyesenn tevődik ez a' jegyzés: „Formula juramenti fuit ejus tenoris, ut nullum sinistrae interpretationi, aut effugio locum daret."

** A'

** A' közönséges tsendességnek helyreállása utánn, *Gróf Pálfi János* azt kívánta *Gróf Károlyi Sándortól*, hogy, Rákótzi Ferentznek titkos munkálódásit és szövetkezésit, melyek, a' Felséges Udvarnak, ha titokbann maradnának, ártalmára lehetnének, fedezze fel. Ezt Gróf Károlyi Sándor hívenn' megtselekedte, ilyen titulus alatt lévő Írásábann: *Revelatio Arcanorum Rakótzii, per Alexandrum Károly facta.* Lásd *Praynál, Epist. Proc. Regni H. Part. III. pag.* 581. *sequ.* Ebből az Írásból megtetszik, hogy Rákótzi Ferentz eléggé mesterkedett azonn, hogy dolgát elővihesse: de mégis mindenbenn és mindenütt megtsalatkozott. Azutánn sem vólt szerentsésebb. Ugyanis, fülébe menvénn a' *Szathmári Békességnek* híre; Lengyel Országból, egynéhányad magával, kik közzűl a' nevezetesebbek, *Bertsényi, Csáki*, és *Eszterházi* vóltak, *Danczkánn* által, elsőbenn Ángliába, onnan pedig Franczia Országba, nevezetesenn *Párisba*, bujdosott. Itt létibenn, abbann munkálódott, hogy, a' Franczia Udvar segítsége által, a' *Közönséges Békességbenn*, (mely osztánn, a' háborúbann lévő Európai Hatalmasságok között, 1713-bann, *Ultrajectumbann* készült meg), ő felőle is tevődnék emlékezet. De ebből semmi sem lett. Annyit mindazáltal tselekedett a' Franczia Udvar, hogy néki, és a' véle együtt kibujdosott Magyaroknak, bizonyos fizetést rendelt. Így lakott *Rákótzi Ferentz* Párisbann, 1717-ig. Akkor, a' Spanyol Király (*V. Filep*) Ministere, *Cardinalis Alberóni*, *Madritba* hívta, hogy onnan, mint Követet, *Konstantzinápolyba* küldje, a' Török Udvarnak a' Spanyollal való öszveszövetkeztetésére. El is ment a' Török Császárhoz *III-dik Achmethez*; a' ki nagy emberséggel fogadta, és oly állapotba helyheztette, hogy rangjához képest élhetett. Ugyan tsak a' Török Birodalombann maradt osztánn egész életébenn; és 1718-tól fogva, lakott közel Konstantzinápolyhoz, *Jenikoi* nevű múlató hely-

benn, mely a' tenger partonn vagyon; 1720-tól fogva pedig *Rodosto* nevű városbann, mely a' Propontisra fekszik; és itt hólt meg 1735-benn, Aprilis 8-dikánn, 59 esztendős korábann, a' R. Catholica Hitbenn, melyet egész életébenn hivenn követett. Halála környűlállásit megláthatni *Mikes Kelemennek* (a' ki Erdélyből, nevezetesenn *Zágonyból* való Úri ember vólt, és a' Rákótzi Ferentz Udvarábann Kamarásságot viselt) *Török Országi Leveleibenn*, a' 361-dik és azt követő óldalakonn. Kiadta ezen Leveleket Tek. Kúltsár István Úr, Szombathelyenn, 1794-benn. Minthogy Rákótzi, a' Felség Kegyelmét el nem fogadta: két fijai ki nem adódvánn, Bétsbenn maradtak. Idővel mindazáltal szabadúlások lett. Maga Rákótzi Ferentz, azon Testamentomábann, melyet 1732-benn, October 27-dik napjánn, *Rodostobann* tett, tsak egyik fijáról, úgymint, *Rákótzi Györgyről* emlékezik, kit *Makovitzai Hertzegnek* nevez (ama' Sáros Vármegyébenn lévő várról, és azzal egybekötött *Dominiumról*, mely Rákótzinak örökje vólt, a' honnan, maga is a' *Dux Makovitzensis* titulust, több titulussai közzűl soha ki nem hagyta). Ez a' *Rákótzi György*, 1732-től fogva *Párisbann* lakott: de mitsoda kimenetele lett légyen, emlékezetbenn nem hagyódott. A' másik fija Rákótzi Ferentznek vólt *Rákótzi Jó'sef*, a' ki 1736-bann, Konstantzinápolyba menvénn, a' Török Császártól Erdélyi Fejedelemnek neveztetett. El is indúlt, Török segítséggel, Erdélynek viszszaszerzésére, és próbált abba béütni Móldvából: de szerentsétlenűl. Azutánn pedig, midőnn már a' Római Pápától, XII. Kelementől, átok alá vólt vetve, 1738-bann, November 10-dik napjánn, *Csernavodánn* (mely város Bulgáriának a' Fekete tengerre fekvő részibenn, a' Duna jobb partjánn fekszik), meghólt 38 esztendős korábann. Bizonyságot tészen erről *Mikes Kelemen*, *Török Országi Leveleinek* 413-*dik óldalánn*. Így lett vége a'

Rákótzi Familiájának, a' férjfi ágonn. A' leány ág, a' *Gróf Aspremont* familiábann, máig is megvan.

Bertsényi Miklós is, minémű állapotbann vólt légyen, a' Török földre lett bújdosása utánn, *Mikes Kelemennek* említett *Leveleiből* meg lehet tudni. Ezekbenn, a' többek között, az említődik, hogy, minekutánna a' véle együtt Magyar Országból kiköltözött felesége meghólt, új házasságra lépett, *Kőszegi Su'sánnát* vévénn feleségűl, kivel együtt *Rodostó*bann lakott; mely városnak nevéből, a' betűk rendit megváltoztatvánn, ezt az *Anagrammát* tsinálta: *Ostorod;* ilyen okát advánn: „mivel, úgymond, igen hozzá illik a' bujdosókhoz." Halála történt November 6-dikánn, 1725-benn; és így, tíz esztendővel elébb, mint a' Rákótzi Ferentzé. Betegségét, *Mikes Kelemen, Leveleinek* 176. és azt követő óldalánn, így írja le: „Ma, (October 29-dikénn, 1725-benn) a' szegény Bertsényi Úr látogatására vóltunk. A' ki is éppenn olyan állapotbann vagyon, valamint Jób vólt, tsak éppenn abbann külömböz, hogy az ágybann fekszik, nem a' ganéj dombonn: mert nintsen olyan rész a' testébenn, a' melybenn valami kis épség vólna. A' lábaíból a' víz kifolyvánn, a' rothadás szállott belé. Megesik az embernek szíve rajta, a' midőnn látjuk, hogy metéllik le a' rothadt húst a' szárairól; és midőnn halljuk jajgatni, és ordítani a' nagy fájdalombann, mintha a' régi Martirumokat látnám a' kínokbann."

Mikes Kelemen, legtovább élt, Rákótzinak számkivetésbenn vólt társai között. Utólsó Levele *Rodostóból*, 1758-dik esztendő vége felé költ, December 20-dik napjánn. Meghólt pedig 1762-benn, a' midőnn a' Török földénn lévő Magyaroknak Elöljárója vólt. Ennek halála utánn, az egész *bujdosó Magyar Társaság*, mely Rákótzi utánn ment vala, végképenn eloszlott.

§. 63.

§. 68. *I. Jó'sefhez* kevés Fejedelmeket lehet hasonlítani. Szelídsége, jósága, és igazság szeretete sokképpenn kitündöklött uralkodásából. A' Vallás dolgábann, igen hajlandó vólt arra, hogy Protestáns Jobbágyai, mind azokkal a' jussokkal, melyeket a' Törvény adott nékiek, akadály nélkűl élhetnének; és ezt, Ország Gyűlésénn akarta véghez vinni: de a' mely, a' Frantziákkal folytatott háború, és a' hazabéli zenebona miatt, nem elébb, hanem 1708-bann, tartódhatott. Ezenn a' Diétánn, melynek helye *Po'son* vólt, midőnn a' R. Catholicus Clerus értelme és vélekedése, az Augusztai és Helvétziai Vallástétel tartók javával meg nem egyezett vólna: * azt, az igazság szerető I. Jó'sef megvetvénn, kedvező Resolutiót ** adott a' Protestánsoknak. Mindazáltal, minthogy a' pestis miatt, mely magát mutogatni kezdette, el kellett oszlani ezen Diétának: annak Végzési Articulusokba nem szedődhetvénn, a' Protestánsok javára is Törvény nem hozattatott. Az 1709-dik esztendőbenn December 12 dik napjánn kőlt Resolutio *** hasonló jó indúlatját mutatja I. Jó'sefnek; mint szintén az is, hogy ugyan azon esztendőbenn, a' Svécziai Királynak XII. Károlynak közbennjárására, Sziléziábann, az Evangelicusoknak, tőlök elvétetett Templomaikat és Ekklé'siai jövedelmeiket, viszszaadatta. Sokat tett az I. Jó'sef jósága és igazság szeretete a' Magyar Országi belső háborúnak is letsendesítésére: mint ezt, a' *Szathmári Compositionak* feljebb előadott Czikkelyei eléggé bizonyítják. Ő utánna, az Uralkodást, mind addig, míg az Öttse, *III. Károly*, Spanyol Ország-

ból meg nem érkezett, Édes Annya *Eleonora Magdolna* vitte.

* A' R. Catholicus Clerus *Protestatióját*, melyet az 1708-dik esztendőbeli Po'soni Diéta alatt, a' Protestánsok Vallása szabadsága ellen, adott bé I. Jó'sefnek, megláthatni, *Ribini*, Memorab. Aug. Conf. in Hung. Tom. II. pag. 518. seqq.

** A' Resolutio szavai ezek: „Trium Religionum „in Regno Hungariae *receptarum* negotium, „*juxta genuinum* Articulorum Sopronensium „et Posoniensium *sensum*, Sua Sacratissima „Caesarea Regiaque Majestas permanere de-„claravit; ejusdemque *libertati et securitati* „clementissime ita *providebit*, ne contra re-„petitos Articulos, vel *Domini terrestres, juri* „*suo abutantur;* vel cujuscunque praemissa-„rum religionum *conscientiae* vis *inferatur*; „sin autem contra spem aliter eveniret, regia „manu et auctoritate praepedituram." Lásd *Ribini Memorab. Tom. II. pag.* 174.

*** „Omnem ulteriorem adversus Augustanae et „Helv. Conf. Ministros ac Praedicantes priva-„tam, quorumlibet vim et violentiam, aut „eorum persecutionem, vel, Templorum, „Scholarum, et Parochiarum ipsis competen-„tium occupationem, *contra genuinum* Arti-„culorum Soproniensis et Posoniensis, no-„vissimarum Diaetarum, *sensum* ac tenorem, „quovis modo attentandam, serio ac distri-„ctim inhibemus; imo *liberum Religionis suae* „*exercitium*, ad mentem praecitatorum Arti-„culorum, pro iisdem Aug. et Helv. Confes-„sioni addictis permanere, et neutiquam eos-„dem eatenus turbari volumus et jubemus.

§. 69. I. Jó'sef testvér Öttse *Károly*, Spanyol Országból viszszahívattatvánn, elsőbenn *Frankfurtbann*, a' *Ménus mellett* (ad Maenum), December 22-dik napjánn 1711-benn,

benn, Német Császárrá: azutánn pedig, 1712-benn, Május 22 dikénn, a' *Po'soni Diétánn*, Magyar Országi Királlyá koronáztatott; a' Császárok sorábann *VI-dik*, a' Magyar Országi Királyok között pedig, *III-dik Károly* nevet vévénn fel. Ennek a' Po'soni Diétának is, a' pestistől való félelem miatt, hamar el kelletvénn oszlani: 1714-benn, October 10-dik napjára, ugyan tsak Po'sonba, új Országgyűlését rendelt *III. Károly*; melyre azon hónap 14-dikénn, maga is megjelent. Nagy vólt az egybegyűlt Rendeknek száma, Magyar Országnak minden részeiből: minthogy a' bajok, a' feljebb való háborús esztendők alatt, felette igen megszaporodtak vala. Ezek közzűl, a' *Protestánsok Vallása* dolga egy lévénn: sok vetélkedések lettek a' felett, minémű lábonn kellene állani azon Vallás szabadságának. A' Diéta 1715-dik esztendőre is általmenvénn: végre, annak Végzéseinek 30-dik Czikkelyébenn,* ezek rendelődtek:

1. Hogy az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, vallásbeli szabadsága, a' szerínt légyen, a' mint az, a' 17-dik Század vége felé tartatott *Soproni* és *Po'soni* Diétákonn hozott Articulusokbann meghatározódott: úgy mindazáltal, hogy azon Articulusok, igaz értelmekbenn vevődjenek, a' mint tudnillik azokat a' Fejedelmek, az ő Resolutióik és Rendeléseik által megvilágosították.

2. Minthogy panasz vólt az-eránt, hogy az említett *Soproni* és *Po'soni Articulusok*, mind áddig az ideig, sok helyekenn, munkába nem vevődtek, és végre nem hajtódtak; hanem inkább, azok ellen, Templo-

mok, Oskolák, és Parochiák vétettek el a' Protestansoktól: ennek megorvoslására, *Elegyes*, vagy, Catholicusokból és Protestánsokból álló *Commissio* rendelődött; kötelességévé a' tevődvénn, hogy az említett Articulusokat végre hajtsa, a' viszszaéléseket megvi'sgálja, és a' Királyi Resolutiók szerínt eligazíttsa.

g. Erre a' *Commissiora*, a' Király részéről, *négy Titkos Királyi Tanátsosok*, az Ország részéről pedig, húsz Tagok, tízenn Catholicusok, tízenn pedig Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartók, neveződtek ki; úgymint; a' Királyi részről: Ország Bírája Gr. *Kohári István*, Tárnok Mester *Gr. Csáki 'Sigmond*, Magyar Kamara Előlűlője Gr. *Erdődi Sándor*, és Personális Báró *Horváth-Simonchics János*; a' Rendek részéről: Királyi Tábla Báró *Berényi György*, Királyi Tanátsos *Sándor Gáspár*, és Báró *Révai Mihály*, 's Báró *Hellenpach János*, (kik kettenn Evangelicusok voltak); ismét: Vice Palatinus *Hunyadi András*, Vice Ország Bírája *Barlog István*, Palatinus Ítélő Mestere *Nagy István*, Ország Bírája Ítélő Mestere *Szentiványi János*, Personális Ítélő Mestere *Szluha Ferentz*; ezekenn kívűl, Királyi Tabla Bírák: *'Sigrai Jó'sef*, *Megyeri Gábor*, és *Kossovich Márton*; nem különbenn: *Okolitsányi Pál*, *Szirmai Miklós*, *Poór István*, *Rádai Pál*, *Vay László*, *Kenessei István*, *Mikházi György*, és *Kántor István*; kik közzűl ama' három első, az *Augusztai*: ezek pedig ötenn, a' *Helvétziai Vallástételt* követték.

* Lásd

* Lásd Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 103. és vesd egybe *Ribini Memorab. Tom. 2. pag.* 179. sequ.

§. 70. A' kirendelt *Commissio*, nem mindjárt kezdhette el Üléseit: mivel, az 1715-dik esztendő végződésével, háború ütött ki a' Törökkel. Ez megszűnvénn: 1720 bann, November első napjára, III-dik Károly parantsolatjából, *Budánn*, egybegyűlt a' *Commissio*; de, mivel ott alkalmatos szállást nem talált, a' Felség engedelmével, Februarius 3-dik napjára, *Pestre* ment által. Az említett öt esztendő alatt, a' *Commissio* megnevezett Tagjai között némely változások estek, melyeket szükség vólt helyre hozni. Így p. o. Báró *Révai Mihály*, az Evangelica vallásról a' Catholicára menvénn által: annak helyébe másnak kellett tevődni. Tevődött tehát Báró *Zay András*. Mások feljebb való Hívatalra emelődtek, mint '*Sigrai Jó'sef*, és *Megyeri Gábor*, kik a' Királyi Tábláról, a' Cancellariára mentek vala. Ezeket tehát *Szökel István* és *Barkótzi 'Sigmond* váltották fel. Némelyek pedig a' Catholicus Tagok közzűl meg is hóltak, mint: Báró *Berényi György*, *Hunyadi András*, *Barlog István*, és *Kossovich Márton*. Ezeknek tehát helyébe tevődtek: Báró *Révai Mihály*, Vice Palatinus *Nagy István*, Vice Ország Bírája *Szeletzki Márton*, és *Palugyai 'Sigmond*. A' Protestánsok közzűl is már akkor meghóltak vala: *Okolitsányi Pál*, *Szirmai Miklós*, *Poor István*, és *Kántor István*, kiknek helyébe rendelődtek: *Okolitsányi Mihály*, *Török Mihály*, *Putai Sámuel*, és *Radványi Ferentz*. Ekképpenn telyes számra hozódvánn

vánn a' Commissio: Üléseit, Februárius 3-dik napjánn, 1721-benn, *Pestenn*, elkezdette; a' honnan rendszerínt *Pesti Commissionak* szokott neveztetni, noha idővel a' helye változott.

§. 71. A' *Pesti Commissio* legelsőbenn is azt vette vi'sgálás alá, mi az igaz és valóságos értelme, a' Vallás dolgát illető *Soproni és Po'soni Articulusoknak*. Erre nézve, az 1715-dik esztendőbeli Po'soni Diéta 30-dik Czikkelyéhez képest, a' Királyi Resolutiókat 's világosításokat kellett segítségűl felvenni. Ilyen Világosítás három vólt. Első, az úgy mondatott *Explanatio Leopoldina*, mely, Aprilis 2-dik napjánn, 1691-benn adódott ki. Második, az az Útasítás, vagy *Instructio*, melyet I. Leopold, Kalotsai Érsek *Szécsényi Pálnak*, Junius 20-dik napjánn, 1704-benn, írt eleibe. Harmadik, az *I. Jó'sef Resolutiója*, mely az 1708-bann tartatott Po'soni Diéta alatt kőlt. Ezek megvi'sgálódvánn: ellenkezés támadt a' Commissio Tagjai között. Mert, a' R. Catholicusok úgy ítéltek, hogy a' Soproni és Po'soni Articulusok értelmének megállításábann, sinór mértékűl, egyedűl az Aprilis 2-dik napjánn, 1691-benn kőlt *Leopoldina Explanatiot* kellene venni. Ellenbenn az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartó Tagok azt állították, hogy az említett *Explanatio*, melyet külömbenn is tsak Kollonitsnak tulajdonítottak, az utánna következett Resolutiók által, melyeket I. Leopold és I. Jó'sef adtak, eltöröltetett; következésképenn, hogy, amazt elhagyvánn, tsak ezt a' két utólsót kellene felvenni fundamentomúl, a' Soproni és Po'soni Articulusok magya-

gya-

gyarázásábann. Melyet midőnn erős okokkal mutogatták vólna: a' Commissionak R. Catholicus Tagjai is, arra kezdettek hajlandók lenni, hogy a' Soproni és Po'soni Articulusoknak e' következő értelmét adják:

1. Hogy az Auguszťai és Helvétziai Confessio szerínt való Vallásnak közönséges gyakorlása, mindeneknek, és mindenütt, szabad légyen az Országbann.

2. Hogy az olyan Templomokba, mellyek a' Nemesek Udvaraibann vagynak, minden szabadonn járhasson Isteni tiszteletre.

3. Hogy a' két Confessiónn lévő Evangelicusoknak Superintendenseik és Prédikátoraik lehessenek, a' kik Jurisdictióval bírjanak, Zsinatokat tarthassanak, visitálhassanak, és más hívataljokra tartozó dolgokat tselekedhessenek.

4. A' Főldes Urak, a' két Confessiónn lévő Evangelicusokat, jószágaikból ki ne hajthassák: minthogy ez, az I. Leopold és I. Jó'sef Resolutióik szerínt, magok jussával való viszszaélés, és Lelkiesméretenn való erőszak tétel lenne; az a' kikötés pedig, vagy *Clausula*, *salvo jure Dominorum terrestrium*, tsak a' testi szolgálatra, nem pedig a' lelkiesméretenn való uralkodásra tartozněk és vivődhetnék.

5. A' mely Templomok a' két Confessiónn lévő Evangelicusoktól addig az ideig elvétettek: azoknak viszszadattassanak.

§. 72. Ezt észrevévénn a' R. Catholicus Clerus: a' *Commissio* igyekezetének egyenesenn ellene mondott, megtiltvánn a' R. Catholicus Commissariusokat, hogy a' Vallás dolgábann ne ítélnének. — A' *Commis-*

sio, ugyan azon 1721-benn, el is oszlott. — Másik esztendőbenn (1722.), *Po'sonbann*, ismét egybegyűlt: de ott sem állíthatott meg semmit: hanem, mindenik Rész, a' maga Allegatióiból, Relatiót készítvénn, azt, 1723-bann, III. Károlynak Bétsbe felküldötte. Ezen Relatióra, hét esztendővel azutánn, úgymint, 1730-bann, Aprilis 30-dikánn, III. Károly, bizonyos Személyeket rendelt, kik, a' Commissio Actáit megvi'sgálvánn, azokról való értelmeket Ő eleibe terjesztenék. Ezek a' Személyek vóltak: *Gróf Czinczendorf*, *Gróf Stárenberg*, *Gróf Ditrichstein*, *Gróf Nesselrode*, *Gróf Battyáni Lajos*, 's a' t. kik, Herczeg *Eugenius* előlülése alatt, az említett *Actákat* megvi'sgálvánn, minekutánna értelmeket a' Felségnek béadták: a' két Confessiónn lévő Evangelicusok Vallása dolgábann, az úgy nevezett *Carolina Resolutio*, Martius 21-dikénn, 1731-benn, Bétsbenn, kiadódott.

§. 73. A' *Carolina Resolutiót*, a' Felséges Helytartó Tanáts, *Po'sonból*, Aprilis 6-dikánn, leküldvénn, minden Vármegyékbenn és Királyi Városokbann kihírdettette; mely is ide mégyen ki:

1. Hogy a' Bóldog Emlékezetű *I. Leopold* Resolutióját, mely Aprilis 2-dik napjánn 1691-benn kőlt, az 1681. esztendőbéli 25. és 26. Articulusoknak, mint szintén, az 1687. esztendőbéli 21. Articulusnak is, megvilágosítása gyanánt kell tartani; és így, azon *Leopoldina Explanatio* szerínt, az említett 25-dik Articulusbann, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak engedett szabad Vallásgyakorlás, tsak *magános*; a' 26-dik Articulus szerínt pedig, tsak bizonyos megnevezett helyekenn lehet *közönséges*.

2. A' Prédikátorok tsak azokonn a' helyekenn szolgálhatnak, mellyek a' 26-dik Articulusbann említtetnek, és a' melyek, azért, *Articularis Helyeknek* neveztetnek; tsak azon Helyekre gyűlhetnek másunnan is öszve a' két Confessióun lévők, Isteni tisztelet végett. Ugyan ezen *Articularis Helyekenn*, annyi Prédikátorok lehetnek, a' mennyit a' szükség, és a' népnek száma kíván: de úgy, hogy elébb az eránt Ő Felségéhez folyamodni, és engedelmet nyerni szükség lészen. Az ilyen Helyekenn, a' Prédikátorok, a' betegeket és rabokat is meglátogathatják, és azok körűl szolgálatjokat követhetik.

3. Az Articuláris Helyekenn, a' közrendű emberek is olvashatják a' Vallásokra tartozó könyveket, magok és házok népe számára: de úgy, hogy ugyan azon Helyből, más lakosokat oda ne botsássanak. A' 26-dik Articulusbann ki nem nevezett Helyekenn pedig, noha a' Nem-Catholicusok (azaz, a' két Confessiónn lévő Evangelicusok) is, a' Parochusi tisztekre nézve, a' R. Catholicus Parochus alatt vagynak: ez mindazáltal, Papi szolgálatjáért, nagyobb fizetést (*Stolát*) ne merjen venni azoktól, mint a' R. Catholicusoktól.

4. A' Főldes Urak jussa, az említett Articulusok és Világosítások szerínt megmaradvánn: az, ezutánn is meghagyódik; úgy mindazáltal, hogy, ha Vallásbéli dologbann, valamit akarnának tselekedni, avagy, változtatni: azt előre Ő Felségének, okaikkal együtt, béjelenteni, és eránta a' Kegyelmes Rendelést elvárni tartozzanak.

5. Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, *Superintendensek*, vagy, *Superiorok* engedődnek: ha Ő Felségéhez esedezéssel folyamodnak az eránt, hogy hány és mitsoda Helyekenn kívánnak *Superintendenst*; vagy, *Superiort*. Ezen *Superioroknak* pedig tisztek lészen, az alattok lévő Egyházi Szolgáknak (Prédikátoroknak) erköltsére vígyázni, és a' hibazókat illendőképpenn meg is büntetni. Egyébaránt a' Nem-Catholicus Egyházi Szolgák, a' Világi dolgokbann, Világi Jurisdictio alá tartoznak: tsupánn annyibann pedig, hogy tudódjék, ha valyon az ilyen Egyházi Szolgák (Prédikátorok) jól keresztelnek-é? vagy, a' helyesenn való keresztelésre, eléggé el vagynak-é készűlve? a' Catholicus Archidiaconusoknak is visitatioja és vi'sgálása alatt kell lenniek. A' Házassági perek továbbá, a' Vidékbeli (Dioecesanus) Püspökök eleibe terjesztődjenek, a' kik is, azokat, egészenn az Augusztai és Helvétziai Vallástétel principiumi szerínt ítéljék meg, szabaddá hagyódvánn az Érsekre való appellálás.

6. A' Valláselhagyók (*Apostaták*), kivált ha valaki az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartók közzűl, a' Catholica Hitet elfogadná, azutánn pedig attól elálltvánn, ismét viszszatérne, a' Világi Törvényszék által, keményenn megbüntetődjenek: de, minekelőtte a' büntetés rajtok elkövetődnék, minden afféle esetbenn, a' Felséges Udvarhoz Relatio tevődjék.

7. Hogy a' különböző Vallású házasúlandók, mind az Articuláris, mind a' Nem-Articuláris Helyekenn, a' Helybéli Catholicus Parochus előtt kelhessenek egybe. (*matrimonium inire possint.*)

8. A' Catholicusok Innepjeit, a' Nem-Catholicusok, a' külsőkre nézve megtartsák; a' Czéhek pedig, a' Processiókonn megjelenjenek, az ő Privilégyiomaiknak ereje szerínt.

9. Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóktól kívánandó Esküvés dolgábann rendelődött: hogy a' Bírák és más Tisztviselők, úgy szintén a' Prokátorok is, addig, míg más Rendelés tevődnék, a' *Decretalis Formula* szerínt tegyék le a' Hitet; a' Bóldogságos Szűzet és a' Szenteket nyilvánn említvénn. A' *Tanúk* pedig, a' közönséges mód szerínt esketődjenek, hogy a' törvény folyamatja ne akadályoztatódjék.

Egyébaránt, ha a' két Fél közzűl valamelyik, vagy, akármely magános személy, a' Vallás dolgábann közbe jött Császári és Királyi Resolutióknak és Rendeléseknek ellene járni, és, akár a' Catholicus a' Nem-Catholicust, akár a' Nem-Catholicus a' Catholicust megháborítani, és alkalmatlansággal illetni mérészelné: a' Királyi Fiscus által kívánandó büntetéssel, múlhatatlanúl meghüntetődjék. Ha pedig valakinek, a' magános Személyek közzűl, a' Vallás dolgábann panaszsza vólna: annak orvoslása eránt, a' maga nevébenn, nem pedig közönséges névvel folyamodjék Ő Felségéhez.

§. 74. Ez időtől fogva, a' *Carolina Resolutio*, mind III. Károlynak,* mind Mária Theréziának egész uralkodása alatt, sinór mérték gyanánt tartódott, a' Vallás dolgábann: míg nem II. Jó'sef, a' *Tolerantiáról* szólló Edictumot, 1781-benn kiadvánn; az által, nem tsak az Augusztai és Helvétziai

Val-

Vallástételt tartóknak, hanem a' Nemegyesült Ó Hitűeknek is, szélesebb szabadságot engedett.

* Hogy III. Károly, a' mennyire az akkori környűlállások engedték, valósággal védelmezni kívánta a' Protestánsokat Magyar Országonn: a' *Csipkés Komáromi György Bibliája* dolga eléggé mutatja. *Csipkés Komáromi György*, Debreczenbenn, elsőbenn Professor, azutann Prédikátor, még Akadémiákonn jártábann, annyira ment a' 'Sidó nyelvbenn, hogy az Ultrajectumi Académia előtt 'Sidó Beszédet (Oratiot.) tartott. Ezen nyelvbéli esméretéről tehát nevezetes ember lévénn: a' Tiszánn túl lévő Superintendentia reá bízta, hogy a' Szent Bibliának készítene új Magyar fordítását, melly az Eredeti Textussal tökélletesenn egyezne. Adódtak mellé más két tudós Férjfiak is segítségűl; úgymint: Püspöki Prédikátor *Betskeházi István*, és *Kisfalvi Tamás*: de ugyan tsak, maga Csipkés Komáromi György végezte el a' fordítást, 1685-benn. Az egymást felváltó háborúk meg nem engedték, hogy az a' Fordítás akkor kinyomtatódhatott vólna. Idővel felküldődött Hollandiába, a' híres *Campegius Vitringa* kezéhez, és osztánn, 1715-benn, ki is nyomtatódott *Leydábann*, a' Debreczeni Ekklé'sia költségénn. Egy része ezen Biblia exemplárjainak béhozódvánn Magyar Országra: a' F. Cancellaria azoknak megvi'sgálását, 1719-benn, Egri Püspök Erdődi Gáborra bízta; ki is azt a' Jé'suiták által vitte véghez. Ezek Sz. Máté XXVIII. Részének 19-dik versébenn, a' Keresztség formájának ezt a' fordítását: „*Megkeresztelvénn őket*, „*Atyának*, *Fiúnak*, *és Sz. Léleknek Nevé-„RE*, (mely a' Károli Gáspár fordításábann így vólt: nevéBE) káromlásnak állitvánn: az Exemplárokat letartóztatták. A' Debreczeni Ekklé'sia III. Károlyhoz folyamodvánn: igen Kegyelmes Resolutiót nyert. Mert a' Felség,

Junius

Junius 12-dikénn, 1723-bann, Laxemburgbann kőlt Parantsolatja által, meghagyta az Egri Püspöknek, hogy, mivel az egész botránkozás tsupánn egy betű miatt esik, melyet a' Nyomtató hibájának is lehet tulajdonitani: tehát, a' Csipkés' Komáromi György fordítása szerint való Bibliának 2884. Exemplárjai, a' Debreczeni Ekklé'siának mindjárt adódjanak vissza; oly kötelezőlevél (Reversalis) mellett mindazáltal, hogy az említett egy betűbenn lévő hiba mindenik exemplárbann megigazítódik. Lásd ezen Resolutiót, *Ember Pálnak*, a' *Lampe* neve alatt lévő Históriájábann, *pag.* 548. 549. Így is mindazáltal, a' Felség' Kegyelmével, az Egri Püspök maga megkeményítése miatt, nem élhetett a' Debreczeni Ekklé'sia. — Az említett Bibliának Hollandiábann maradt Exemplárjai, azutánn, *Dantzkába*, onnan pedig *Varsóba* szállítódtak, és ott hevertek mind addig, míg nem 1789-benn, sok utánna való járás utánn, Augustus 9-dik napjánn, Debreczenbe kerűltek: de a' melyek közzűl igen kevés maradt meg épségbenn.

§. 75. A' mi a' III. Károly alatt történt Polgári dolgokat illeti: még minekelőtte megkoronáztatott vólna ez a' Felség: a' *Szathmári Compositiót*, Mártius 30 dik napjánn, 1712 benn, megerősítette. Másik esztendőbenn, minthogy még semmi gyermeke nem vólt, mindjárt, arról kezdett gondoskodni; hogy Felséges Familiájábann, az Örökös Successiót, mely még eddig tsupánn a' Férjfi Agát nézte, a' Leány Agra is által vigye; a' mint hogy, Aprilis 20 dik napjánn, 1713-bann, ilyen Familiai Rendelést is tett: hogy, ha néki fiú gyermeke nem lenne, leanyi pedig lennének, elsőbenn ezekre; ezeknek kihalásával pedig, az ő Bát-

Báttyának I. Jó'sefnek leányira és unokáira menne által az uralkodás, ily meghatározással, hogy mindenkor az elsőszülöttet illesse a' Successio, és soha a' Birtokokat széllyelszaggatni ne lehessen.

Továbbá, hogy a' Külső Ellenségektől ment lenne, az *Ultrájectomi Békességet*, 1714 benn, Martius 6-dik napjánn, *Rastadt*bann, elfogadta; melynek ereje szerínt, Catholicum Belgiumhoz, Nápolyhoz, Siciliához, a' Mediolánumi Herczegséghez, és Sárdiniához, hozzájutott. Ugyan azon esztendőbenn, September 8-dik napjára, Po'sonba, egybehívánn a' Magyar Rendeket: azoknak kívánságára, a' meghólt Palatinus Herczeg *Eszterházi Pál* helyébe, Gróf *Pálfi Miklóst* tette. Ezenn a' Diétánn, mely 1715-re is általment, lett osztánn az a' nevezetes Végzés: hogy, a' *Nemesek Felkelésénn* kívűl, légyen *állandó Katonaság* az Országbann, és annak tartására *Adó* (*Contributio*) fizetődjék.* A' *Neo-acquistica Commissio* is, ezenn a' Gyűlésenn rendelődött, a' végre, hogy azon Nemes Familiák, melyek a' Török hatalom alatt, Ősi jószágaiktól elestek vala: azokat, minekutánna ezen Magyar Bírákból álló Törvényszék előtt, (mely *Po'sonbann*, *Kassánn*, és *Zágrábbann* tartotta Üléseit), jussokat törvényesenn bébizonyítanák, viszszaszerezhetnék.**

* Lásd Corp. Juris Hung. Tom. II. *Caroli III. Decr. I. Art.* 8. 57. 115.

** Lásd *Caroli III. Decr. I. Artic.* 10.

§. 76. A' következő 1716-dik esztendőbenn kezdődött III. Károlynak a' *Törökkel* való *Első Háborúja*,* mely Hertzeg *Eeugo-*

nius

nius okossága és vitézsége által szerentsésenn folytatódvánn, 1718-bann, Julius 21-dik napjánn, a' *Paszszarovitzi Békességbenn*,** úgy végződött, hogy III. Károly, a' Duna északi partja felől, Havasalföldének az Olt (Aluta) vizéig terjedő részét: a' Duna déli partja felől pedig, *Nándor-fejérvárát* (*Belgrádot*) Szerviával együtt, és Bosznianak egy részét, úgy szintén a' Tömösvári Bánátot is, elnyerte; mely hasznaihoz járúlt az is, hogy minden Török birtokbann lévő folyóvizekenn és tartományokbann szabad kereskedése engedődött.

* Erre a' Háborúra alkalmatosságot a' szolgáltatott, hogy a' Török, már 1715-benn, hadat izenvénn a' Velentzéseknek, azoktól, Móreát, egynehány szomszéd szigetekkel együtt, elvette, és már Dalmátziába készült. III. Károlynak szükség vólt arra vígyázni, hogy, az ő Tartományainak szomszédságábann folytatódvánn a' háború: az néki valami kárt ne okozzon. De, különbenn is, szövetséges társa vólt a' Velenczéseknek. Megizente tehát a' Töröknek, hogy, hanemha megszűnik az ellenségeskedéstől: ő kéntelen leszsz a' Velentzések mellétt felkelni. Erre a' Török semmit se felelt; hanem, a' Dalmátziába rendelt seregeit a' Szávához szállította. Ebből látni való vólt, hogy a' Háború elkerűlhetetlen. Herczeg *Eugenius* tehát, a' III. Károly hadaival megindűlvánn, midőnn megértette, hogy a' Török, a' Szávánn általjővénn, *Péterváráho*z közelget: egyenesenn *Péterváránal* tartott; hol a' Törököt, Augusztus 5-dik napjánn, (1716-bann), véletlen megtámadvánn, meggyőzte, és hadi népéből, rész szerínt a' hartzbann, rész szerínt pedig az űzés közbenn, 30 ezeret elvesztett, 170 ágyúit pedig, 's ugyan annyi zászlóit, elnyerte. Azutánn, megnyugtatvánn

sere-

seregét *Eugenius*, *Futakra* jött vissza; September 1. napjánn pedig, *Tömösvárt* szállotta meg, melyet October 12-dikénn meg is vett. Ezen szerentsével élni kívánvánn III. Károly, a' következő 1717-dik esztendőbenn, *Nándorfejérvárát* vétette czélba. Melyet megtudvánn a' Török, nagy erővel vígyáztatott a' Szávánál, úgy gondolkodvánn, hogy azonn a' vízenn fogna általmenni Eugénius, Nándorfejérvárának ostromlására. De ebbenn megtsalatkozott. Mert *Eugénius*, egy részét seregének *Pétervárdnn* hagyvánn, a' Bánátba ment, és onnan *Vizznitze* nevű faluval általellenbe szállott által a' Dunánn, a' midőnn másfelől, a' Péterváránn hagyott sereg hajónn *Zimonhoz* (*Zemlin*) szállott. Így, *Nándorfejérvárdnak* ostroma, Julius 1. napjánn, 1717-benn, mind szárazonn, mind vízenn, elkezdődött. Azombann tsak hamar, a' Török Nagy Vezér megérkezik, és táborát, a' Császári sereggel szembe megtelepítvénn, sántzokkal körülveszi. Ekkor *Eugéniust* minden féltette: de maga bízott magához. Így; mindent jól elkészítvénn, az alatta lévő Generálisokkal, nevezetesenn *Pálfi Jánossal* együtt, a' Török táborra való rohanást *Augustus* 16-*dikára* tendeli. Ezen napot megelőző éjjel tehát, elő álomkor hadait nagy tsendesenn megindítvánn, mikor világosodni kezdett, a' Török tábort véletlen megtámadja, megrettenti, zavarodásba hozza, megveri, és elszéleszti. Más nap, úgymint Augustus 17-dikénn, a' Nagy Vezér megfutamodásának hírére, *Nándorfejérvára* (Belgrád) is magát feladta. Azutánn, *Végszendrő*, *Orsova*, és *Szabáts*, Szerviának több erősségeivel együtt, hasonlóképenn elfoglaltattak.

** A' *Paszszarovitzi Békesség* neveztetik Szerviának *Paszszarovitz* nevű Helységétől, mely a' *Morava* vize mellett, közel *Végszendróhöz* (Semendria) fekszik, a' hol ez a' Békesség 24 esztendőre köttetett a' Törökkel.

§. 77.

§. 77. Azonközbenn, a' Spanyol Király *V. Filep*, III. Károlynak a' Török által lett elvonattatását, maga hasznára fordítvánn: *Sardiniát*, mely az Ultrajectomi és Rastadti Békességbenn III. Károlynak adódott vala, elfoglalta. Ezenn az Anglus és Frantzia Udvarok, mint az Ultrajectomi Békességnek Kezessei, felindúlvánn: Augusztus 2-dik napjánn, 1718-bann, az úgy nevezett *Négyes Szövetséget* (Quadruple - Allianz) kötik; melynek résresi, a' Császár, az Anglus, a' Frantzia, és a' Hollandusok vóltak. Másik esztendőbenn (1719-benn) elkezdődött a' Spanyollal való háború, melybenn *V. Filep*, midőnn a' szárazonn a' Frantziáktól, a' tengerenn az Anglusoktól, Olasz Országbann pedig, III. Károlytól keményenn szoritódnék: 1720-bann, Januárius 20-dik napjánn, kéntelen vólt a' *Négyes Szövetséghez* állani; melynek az a' következése lett, hogy V. Filep, *Catholicum Belgiumhoz*, a' Császár viszont Spanyol Országhoz, és a' két Indiához való jussáról, lemondott; *Victor Amadeusnak* pedig, *Sicilia* helyett (melynek fővárosát *Messinát*, ezen háború alatt, III. Károly elfoglalta vala) *Sardinia* adódott. Ekképenn *III. Károly*, bírta: Catholicum *Belgiumot*, *Mediolánumot*, *Nápolyt*, és *Siciliát*: *V. Filep* pedig, Olasz Országból semmit nem nyert, hanem *Hetruriával*, *Pármával*, és *Placentziával*, oly módonn megbíztatódott, hogy azon Tartományok, az útólsó Örökös kimúltával, az ő Fijának *Károlynak* (Spanyol neve szerínt, *Don Carlosnak*) fognának engedődni.

§. 78. Ezen 1720-dik esztendőtől fogva, Uralkodása végéig (1740-ig), szüntelen ab-

bann munkálódott III. Károly, hogy azon *Pragmatica Sanctiót*, melyet 1713-dik esztendőbenn, Felséges Familiájábann tett vala, mind az uralkodása alatt lévő Népekkel elfogadtassa, mind a' külső Hatalmasságokkal megerősíttesse. Egyetlen egy fija *Leopold*, a' ki 1716-bann született vala, hat hónap múlva meghalálozott. Másik esztendőbenn (1717-benn), *Mária Therézia*, ismét másikbann (1718-bann) *Mária Anna* Leányinak születése örvendeztette meg. Ezek közzűl tehát az elsőt, minden birtokinak Örökösévé kívánta tenni. Mely czéljábann, az alatta lévő Népekkel és Nemzetekkel, könnyenn bóldogúlt. Mert a' *Pragmatica Sanctiót*, az *Ausztriaiak* és *Sziléziaiák* 1720-bann, a' Magyarok 1722-benn,* utóljára a' *Csehek* és *Catholicus Belgák* is, másik esztendőbenn, elfogadták. Ezen *Pragmatica Sanctio* szerínt, az *Örökös Országlás* jussa, III. Károly utánn, *Máriа Theréziának*, és annak lejendő Maradékinak adódott, oly meghatározással, hogy ezek közzül mindenkor az *Első Szülött* uralkodjék; arra az esetre pedig, ha a' Mária Therézia Maradéki mind elhalnának: az a' Rendelés tevődött, hogy az Örökség, az Elsőszülöttség szerínt, a' III. Károly kissébbik Leányának, *Mária Annának* maradékira; ezeknek is fogytával pedig, az I. Leopold Leány gyermekeinek maradékira szálljon; úgy hogy a' Szabadválasztás, nem elébb, hanem ezen három *Agnak* megszűnésével jöjjön viszsza a' Magyarokhoz.**

* Esett ez, a' *Po'soni Diétánn*, mely 1722-benn, Junius 20-dikánn, kezdődvénn, 1723-bann végződött.

** Lásd *Caroli III: Decr. II. Artic.* 2. §. 5—11. in *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag.* 138.

§. 79. Sokkal nehezebb vólt III. Károlynak bóldogúlni a' Külső Hatalmasságokkal. Magok az ő Szövetséges Társai, az Anglusok, Francziák, és Hollandusok, néminémű írígységgel kezdettek viseltetni ő eránta, kiváltképpenn azért, hogy 1721-benn, *Ostende*-benn, Catholicum Belgium nevezetes kikötőhelyébenn, *Kereskedő Társaságot* állított fel. Félték ugyanis, hogy a' III. Károly Kereskedését, az övék meg fogja érezni. A' *Cameracumi* (Cambray) *Congressus*, éppenn ezenn az okonn kezdődött, 1721-benn. A' *Pragmatica Sanctio* dolga is, azutánn, erre a' *Gyűlésre* vivődvénn: azt lehetett gondolni, hogy abbann semmi akadályja nem leszsz III. Károlynak. Mert, azonn felyűl, hogy azt minden ő Örökös Tartománnyai elfogadták, az I. Jó'sef leányai is bennne megegyeztek. Ugyanis, *Mária Josepha*, I. Jó'sefnek nagyobbik Leánya, még 1719-benn, a' Saxóniai Hertzeghez, menvénn feleségűl: az Ausztriai Birtokokhoz való jussáról lemondott. Ugyan azt tselekedte *Mária Amália*, az I. Jó'sef kissebbik Leánya, 1722-benn, midőnn, a' Baváriai Választó Fejedelemmel *Carolus Albertussal* egybekelt. De, az említett Szövetséges Hatalmasságok, semmiképenn rá nem akarták venni magokat, hogy a' *Pragmatica Sanctiót* megerősítsék.

§. 80. A' *Cameracumi Gyűlés*, 1724-benn, megújítódott: de, 1725 benn, ismét eloszlott, semmit se végezvénn. Ezt látvánn III. Károly, arra határozta magát,

 hogy

hogy a' Spanyol Királlyal, *V. Fileppel*, külön végezzen, és lépjen alkura, a' Tengeri Hatalmasságok híre és tudta nélkűl. Erre, *V. Filep*, örömest ráállott, boszszút akarvánn állani a' Frantzia Udvaronn, mely által magát igen megsértetettnek tartotta. Ugyanis, a' *Cameracumi Gyűlés* alatt történt, hogy a' Frantzia Első Minister *Herczeg Condé*, a' Spanyol Királyi Kisaszszonyt, *Mária Anna Victoriát*, (ki a' Frantzia Ifjú Király XV. Lajos számára, jóval az előtt, eljegyeztetvénn, Frantzia Országbann neveltetett vala), 1725-benn, Spanyol Országba viszszakűldötte; és a' helyett, a' vólt Lengyel Országi Király *Lescinszki Szaniszló* (Stanislaus) Leányát *Máriát* vétette el XV-dik Lajossal.

§. 81. Ez az Ausztria és Spanyol Ország között lett *Szövetség*, a' Tengeri Hatalmasságokat megrémítette. Még azon esztendőbenn tehát, más Szövetséget tettek annak ellenébe, mely, minthogy *Hannoverához* közel, egy fertály órányira fekvő, *Herrenhausen* nevű múlató Kastélybann köttetett, *Hannoverai Szövetségnek* szokott neveztetni. Ebbenn, az Angliai Király *Első György*, a' Franczia Király *XV. Lajos*, a' Hollándusok, és a' Pruszsziai Király *I. Fridrich Wilhelm*, állottak öszve. Már szinte arra kőlt a' dolog a' két ellenséges Felek között: hogy öszvetsapjanak; a' midőnn III. Károly, a' Pápa Követének *Grimáldinak* közbennjárására, a' Hannoverábann egyesűlt Hatalmasságokkal, 1727-benn, igen könnyenn megbékélt. Ezek ugyanis semmit egyebet tőle nem kívántak, hanem hogy az *Ostendei Kereskedést*, mely legnagyobb szalka

ka vólt szemekbenn, megszűntesse; melyről ő tsupánn hét esztendőre tett ígéretet. Így *V. Filep* egyedűl maradt: melyet főképenn annak köszönhetett, hogy magát nagyravágyó feleségétől, *Pármai Er'sébettől*, és annak kedvét kereső Ministerétől, *Hertzeg Ripperdától*, hagyta vezéreltetni.

§. 82. Ezen kétséges állapotjából, *V-dik Filep*, úgy verekedett ki, hogy, 1729-benn, titkonn, Angliával és Frantzia Országgal, *Sevillábann* (*Hispalis*) szövetséget kötött. (*Foedus Hispalense.*) A' Frantzia Minister, ebbenn az időbenn, *Cardinalis Fleury* vólt, a' ki Spanyol Ország megaláztatását, ellenbenn pedig a' Felséges Ausztriai Ház feljebb való emelkedését, Frantzia Országra nézve, károsnak ítélte: 's ugyan azért fogott öszve a' Spanyol Udvarral. A' *Sevillai Szövetségbenn* tehát az Anglus és Frantzia Királyok, a' Spanyol Udvar hasznára, abbann egyeztek meg, hogy *Pármа*, *Placentzia*, és *Toscána* (más névvel *Hetruria*), az V. Filep fijának, *Don Carlosnak* adódjanak. De ennek, III. Károly, hatalmasann ellentállott: míg nem osztánn, 1731-benn, oly feltétel alatt, hogy a' *Pragmatica Sanctiót*, Anglia is, Hollandiával együtt, megesmérje, és mellette kezességet vállaljon, a' Sevillai Végzésbenn megegyezvénn, az említett Fejedelemségeket *Don Carlosnak* engedni kész vólt; melyeket az, minthogy a' *Farnézia Házból** való utólsó Örökös (*Antonius Franciscus*), a' ki azon tartományokat bírta vala, meghálálozott, még azon esztendőbenn általvett.

* A' *Farnézia Ház* kezdődött a' XVI-dik Századbann. *Pármа* ugyanis és *Placentzia*, a' Né-

met Birodalomhoz tartoztak, mind addig, míg azokat a' Római Pápák magok kezire nem kerítették. Végre, *III. Pál*, Római Papa, 1545-benn, örökségűl adta *Petrus Aloysius Farnesiusnak*, a' ki lett tör'söke a' *Farnézia* nemzetségnek. Másod ízbeli házasodásakor, *V-dik Filep*, ebből a' Házból vett Feleséget, t. i. az említett *Pármai Er'sébetet*; és ennél fogva, jussát tartotta a' Pármai és Placentziai Hertzegségekhez.

§. 83. Két esztendő múlva, 1733-bann, történt, hogy a' Lengyel Országi Király *II. Augusztus* meghalálozott. Ekkor a' Lengyel Országi Rendek két felé szakadtak a' Királyválasztásbann. Némelyek *Stanislaus Lescinszkit*, a' XV. Lajos Ipát, akarták viszszaültetni a' Királyi Székbe, melyből, mintegy 30 esztendővel az előtt, kitevődött vala. Ennek tehát a' Franczia Udvar, egész erőből, pártját fogta; a' mint hogy béménvénn az, Frantzia Országból (a' hol akkor lakott) Lengyel Országba, September 12-dik napjánn, 1733-bann, bé is űlt a' Királyi Székbe. De, másik része a' Lengyeleknek, a' meghólt II. Augusztus Fijához, *III. Augusztushoz*, ragaszkodott; ki mellett, minthogy a' *Pragmatica Sanctionak* óltalmat ígért, *III. Károly*, még inkább pedig a' Muszka Czárné *Anna*, kelt fel. Ezen két Hatalmasság segítségével azutánn, *III. Augusztus*, a' Lengyel Országi Királyságot el is nyerte. *Stanislaus Lescinszki* pedig, elsőbenn *Varsóból*, azutánn *Danczkából*, kiszorítódvánn, Franczia Országba tért viszsza.

§. 84. A' Franczia Király *XV. Lajos*, magát tartvánn az Ipábann megsértetettnek: III. Károly ellen kezdett törekedni. E' végre

V-dik

V-dik Fileppel, és az új Sardiniai Királlyal, *Carolus Emmanuel Victorral*, a' Victor Amadeus Fijával, szövetségre lépvénn, III. Károlyt, mind Német, mind Olasz Ország felől, amott Frantzia hadakkal, itt pedig Spanyol tengeri erővel, megtámadtatta. Mely háború kimenetele a' lett, hogy III-dik Károly, az 1735-dik esztendőbéli Egyezés szerínt, először ugyan *Mediolánumot*, azutánn pedig, mind *Nápolyt*, mind *Siciliát*, kéntelenítttetett *Don Carlosnak* engedni, oly feltétel alatt, hogy azok Spanyol Országgal soha ne egyesüljenek: magának pedig, *Pármával* és *Placentziával* kellett megelégedni. Ez az Egyezés, mely osztánn 1736 bann erősíttetett meg, *Bétsi Békességnek* (Pax Vindobonensis) szokott neveztetni; melynek a' több pontjai ezek vóltak: hogy *III-dik Augusztus*, a' Lengyel Országi Királyságnak bírásábann meghagyattassék; *Stanislaus Lescinszkinél* pedig, tsak a' *Lengyel Király* név maradjon: adódjék mindazáltal néki, hólta napjáig, *Lotharingia*, és a' *Baari* Herczegség (*Ducatus Barrensis*): de halála utánn, azon Tartományok a' Franczia Királyra szálljanak. Minthogy pedig Lotharingiának akkori Fejedelme *Franciscus Stephanus* vólt, kit, már az előtt jóval, Vejének szánt, a' Palatinus Pálfi Miklós halála utánn pedig, *Magyar Országi Helytartóvá* is tett vala, III. Károly: tehát, annak kára azzal pótolódott ki, hogy számára, abbann az esetbenn, ha a' *Medicea Házból* való utólsó Fejedelem, *Johanes Gasto* meghalna, *Hetruria* (v. Toscána); addig pedig, esztendőnként, negyedfél milliom Livrának vétele rendelődött. *Franciscus Stephanus*, minek-

 után-

utánna 1736-bann, Máriá Theréziával egybe kelt, *Hetruriát*, a' *Gasto János* halálával, 1737-benn által is vette. Mind ezekhez hozzá járúlt az, hogy a' Frantzia Udvar, a' *Pragmatica Sanctiót* megesmérte, és a' mellett Kezességet vállalt. Így igyekezett III-dik Károly, Birtokinak örökségét, az ő Leánya *Mária Therézia* számára, bizonyossá tenni.

§. 85. A' III. Károly Országlása arról is különösenn nevezetes, hogy, azon Rendet, mely szerínt Magyar Országnak belső dolgai folynak, nagy részint, az ő Intézeteinek lehet köszönni. Azon Rendelések közzűl a' fővebbek ezek:

1. A' *Felséges Királyi Helytartó Tanátsot* felállította, a' Polgári dolgoknak (*Politicumoknak*) jobb móddal való igazgatására. Mely *Fő Tanátsnak* Előlűlőjévé tevődött a' *Palatinus*, annak távollétébenn pedig, az Ország Bírája. Tagjai, 22 Tanátsosok. Kezdődött 1722-benn, Mártzius 24-dik napjánn, és helyévé, addig, míg az Ország közepénn alkalmatos helye lehetett, *Po'son* rendelődött.

2. A' *Királyi Septemviralis*, v. *Hétférjfias Táblánn*, mely az Országnak legfőbb Ítélő-Széke, igazítást tett. Ennek t. i. eleinte tsak *hét Tagjai* vóltak. III. Károly, 1723-bann, azoknak számát, *nyóltzal* szaporította. Előlűlője rendszerínt a' Palatinus. Ennek távollétébenn, az Ország Bírája.

3. A' *Királyi Táblát* is, annyibann új formába vette, a' mennyibenn, az 1723-dik esztendőbéli *Po'soni* Ország Gyűlés Végzéseinek 25-dik Czikkelye szerínt, azt a' rendet szabta, hogy ennek az *Országos Törvény*

vény Széknek Ülései, az Innepeket, és a' Törvénykèzés megszűnéseit (*Juristitia*) kivévénn, megszakadás nélkűl tartódjanak; és az ítélésenn, az Előlűlőnn kívűl, (ki is a' *Personalis*), legalább is *kilentz* Tábla Bírák (Assessorok) légyenek jelen mindenkor.

4. A' külömböző Vármegyékre kiterjedő Pereknek megítélésére, felállította, az Ország négy szegleteibenn, az úgy nevezett *Districtualis* (v. Vidéki) *Táblákat*: egyet *Nagy Szombatbann*, másikat *Kőszegenn*, harmadikat *Eperjesenn*, negyediket *Debreczenbenn.* *

* *Debreczen*, Szabad Királyi Várossá, (mely névvel az előtt is bírt) articulariter, III. Károly alatt, 1715-benn, a' Po'soni Diétánn, tevődött. Ugyan akkor vevődtek fel a' Szabad Királyi Városok száma közzé: *Szeged*, és *Szathmár 's Németi*.

§. 86. Életének utóbbi esztendeibenn, III. Károly, annál fogva, hogy a' Muszka Udvarnak Szövetséges Társa vólt, új háborúba elegyedvénn a' Törökkel: azt szerentsétlenűl folytatta, és belőle nagy kárral verekedett ki. Kezdődött ez a' háború 1736-bann, és végződött 1739-benn,* September 18-dikánn, a' *Belgrádi Békesség* által; melybenn, mind azt, valamit a' Passarovitzi Békességbenn nyert vólt III. Károly, úgymint: Belgrádot Szerviával együtt, Havasalfőldét, és Boszniának egy részét, elvesztette, tsupánn a' *Tömösvári Bánát* maradvánn meg hatalma alatt. Végre, minden alatta lévő Népekre és Nemzetekre nézve is elkövetkezett a' közönséges kár és szeren-

rentsétlenség, a' midőnn, jó és igazságot szerető Fejedelmektől, III. Károlytól, a' ki a' *Habsbürgi Házból* utólsó Uralkodó vólt, 1740 benn, October 20-dik napjánn, hirtelen megfosztattak.

* A' III. Károly Uralkodása alatt folytatott *második Török Háborúnak*, alkalmatossága, és egész menetele, e' vólt. A' Muszka Czárné *Anna*, nehezenn szenvedte, hogy a' *Krími* Tatárok, és más Török jobbágyok, a' Muszka Birodalomba gyakrann béütöttek, és abbann sok pusztítást követtek el. Megszóllítódvánn ez eránt a' *Porta* (v. Török Udvar); midőnn sem a' kárt viszsza nem fordította, sem az afféle béütéseket meg nem akadályoztatta vólna: elvégezte magábann *Anna*, hogy a' *Krími* Tatárok ellen sereget küld, és a' *Törökkel* háborút kezd. El is indította Fő Hadi Vezérét *Münichet*, *Krimnek* (Tartaria Crimaea) elfoglalására: *Lascit* pedig, *Azov* nevű akkori híres erősségnek ostromlására, 1736-bann. Eleinte keveset hajtottak erre a' Törökök, reménylvénn, hogy magának a' Muszka erőnek megfelelhetnek. Mert, jóllehet tudták, hogy *III. Károly* Annának Szövetséges Társa: mindazáltal, minthogy a' *Bourbon Házzal* még akkor is háborúja vólt III-dik Károlynak, nem gondolták, hogy, az 1726 dik esztendőbeli Szövetségbenn ígért *harmintz ezer főből álló segítséget*, elküldhetné Annának. Azombann meghallják, hogy már a' Békesség, az Ausztriai és Bourbon Házak között megkészült. Ekkor, azt találták fel a' Törökök, hogy *III. Károlyt* választották Közbennjárónak, a' ki őket a' Muszkával megegyeztesse. Fel is vállalta a' Közbennjárást III. Károly, és a' végre, Constantzinápolyba Követet küldött. De oda, a' Muszka Követ, majd szinte négy hónapig, híjjába váródott. Ezt a' Törökök nehezenn szenvedték,

kivált

kivált mikor hallották, hogy a' Muszkáknak szerentsés előmenetelek van *Krimbenn.* Kételkedni kezdettek tehát a' felől, hogy *Anna* igazánn akarná a' békességet: sőt *III. Károly* eránt is gyanúságba estek, minekutánna az esett értésekre, hogy, *Pálfi János* vezérlése alatt, *Futakhoz* nem kevés számú sereg gyülekezik. Úgy is vólt a' dolog, hogy III. Károly, ezt, az *Anna* kérésére tselekedte, oly czélból, hogy megijjesztvénn a' Portát, azt az Anna kívánságinak telyesítésére könnyebbenn rávegye. Ugyan ezen czélból, 1737-nek az eleinn, nyilvánn is megizente a' Töröknek, hogy, hanemha *Annának* mentűl elébb eleget tészen, haddal leszsz kéntelen menni ellene. Ekkor, a' Török kérésére, ismét elkezdődött a' békességről való alkudozás, Lengyel Országnak *Nemirov* nevű várossábann, (1737-benn) Augusztus 16-dik napjánn: de, minthogy kívánságábann, egyik rész sem akart legkissebbé is alább hagyni: még azon esztendőbenn, Octóber 14-dik napjánn, félbeszakadt. Látvánn annakokáért III. Károly, hogy a' Török háborút el nem kerűlheti, mind azért, mert már hadat izent; mind azért, mivel a' Muszka és ő közötte lévő Szövetség azt kívánta; mind végre azért, mivel már az ő hadai, *Seckendorf* Vezér alatt, a' Törökökkel apró tsatákba is elegyedtek: azombann érezvénn, hogy, sok esztendőkig tartott hadakozási utánn, új háború folytatására elegendő ereje nintsen: a' *Pétersburgbann* lévő Követének *Osteinnak* megírja, hogy ezen állapotját, a' Muszka Czárné *Anna* eleibe terjesztvénn, kérje, hogy Havasalföldénn- által, Magyar Országra, mentűl elébb hatalmas segítséget küldjön; hogy így, a' háborút, melyhez éppen nem a' maga haszna kereséséből, hanem egyedűl, a' Muszkákonn való segítés végett, fogott, ne tsak hiállhassa, hanem szerentsésenn is végezhesse. Ugyan ezt, más Követe által is, ajánlotta a' Muszka Udvar

Udvarnak. De Marsal *Münich*, a' ki a' Bétsi Udvar eránt roszsz indúlattal viseltetett, a' Czárnét *Annát*, és a' Ministériumot, színes okok által, arra vette, hogy a' kivánt segítség III. Károlytól megtagadódott. Mindazáltal, néminémű kielégítésére III. Károlynak, ez a' felelet adódott: hogy a' Muszka sereg, két felé, t. i. egy része *Münichnek*, másik *Lascinak* vezérlése alatt, és külön dolgozvánn a' Török ellen: minthogy a' Török erőnek három felé kell oszlani: belőle egy egy részre kevesebb fog jutni. Így *III. Károly* magának hagyatott. Midőnn azért a' Következő 1738-dik esztendőbenn, a' Török, majd tsak nem minden erejét *III. Károly* ellen fordította vólna: ez, ismét sürgette *Annát*, hogy a' közöttök lévő Szövetségnek ereje szerínt, a' következő 1739-dik esztendőbéli táborozásra, néki 30 ezer emberből álló segítségét küldjön. De ekkor is, *Münich* miatt, azt meg nem nyerhette. Fájlalta ezt III. Károly: annyival inkább, mivel ezen háborúbann, noha a' Vezéreket minden esztendőbenn változtatta, szerentsétlen vólt. *Gróf Seckendorf*, a' ki 1737-benn, *Lotharingiai Hertzeg Ferentz* alatt, vezérelte a' Császári hadakat: nagy hibákat ejtvénn, kivált pedig, fösvénysége miatt, az egész tábor előtt gyűlőlségbe jövénn; viszszahívattatott, és *Brünnbenn* (Morva Ország nevezetes városábann) fogságra tétetett. Helyébe 1738-bann küldődött *Gróf Königseck*, a' ki eleinte ugyan a' Törököt *Meádiánál*, Július 4-dikénn, megverte: de azutánn sokat vesztett; mert, *Meádia*, *Usitza*, *Orsova*, *Vég Szendrő*, *Pántsova*, és *Újpalánka*, mind Török kézre kerűltek. Még azon esztendőbenn, Öszszel, *Lotharingiai Hertzeg Ferentz*, mind egésségének helyre állítása, mind *Hetruriának* általvétele végett, a' Tábort elhagyvánn: a' Fő Vezérség *Gróf Vallisra* bízódott. De e' sem vólt szerentsésebb a' többinél. Mert, a' következő 1739-dik esztendőbenn, Julius 23-dik

dik napjánn, *Grotzkdnäl*, (Serviábann, Belgrádhoz közel) megverettetett, tíz ezeret vesztvénn el seregéből. Két nappal azutánn, midőnn a' Török Nagy Vezér ismét hátrálásra kénszerítette vólna: a' nagy ijjedtség miatt, úgy elhibázta a' dolgot, hogy, Belgrádot, melyet Eugénius jól megerősített vólt, és a' melynél fogva, mind a' Duna, mind a' Száva hatalmábann lett vólna, elhagyvánn, és a' szavánn általjővénn, magát egész *Szalánkeménig* húzta viszsza. A' Török Nagy Vezér, élvénn ezzel az alkalmatossággal, minden ellentállás nélkül *Belgrád* ala megy, és azt megszállja. A' vár mindenképpenn kiállhatta vólna az ostromot; eleség is vólt benne elég: mindazáltal, annak óltalmazója *Succov*, megijjedt; és, (ámbár még a' Nagy Vezér nem is ment oly közel a' Várhoz, hogy azt az ágyú golyóbis beérhette vólna) Augusztus 15-dik napjánn azt írta *Gróf Vallisnak*, hogy a' Várat, sok rés esvénn annak kőfalainn, lehetetlen soká óltalmazni. Erre az izenetre megrémülvénn *Gróf Vallis:* mindjárt a' Nagy Vezérhez küld, és azt, a' békességgel megkínálja. Adódott ugyan is erre *Gróf Vallisnak*, kevéssel az előtt, hatalom III. Károlytól, azon feltételek szerínt, melyeket akkori Fő Minister *Gróf Sintzendorf* írt *Vallis* eleibe, t. i. hogy Belgrád kőfalai lerontatvánn, Szervia és Havasalföjde engedődjenek a' Töröknek. De a' Nagy Vezér, hogy jobbann ráijjeszszen *Vallisra*, ezeknél is kedvezőbb feltételeket kívánt; nevezetesenn: hogy, minekelőtte a' Békesség eránt való alkudozás elkezdődnék, néki, mind Belgrád Városának, mind a' Várnak kúltsai általadattassanak. Ezt *Vallis* Bétsbe megírvánn, 's azombann, a' veszedelmet nagyitvánn: III. Károly tanátsot tart; és, mivel a' Muszkától semmi segítsége nem jött, Gróf *Neuperget*, a' Békességkötésre, leküldi. Ez, Augusztus 18-dik napjánn, a' Török táborba menvénn, *Sintzendorfnak*

nak titkos útasítása szerínt, a' kötendő Békesség fundamentomáúl, elsőbenn is, *Belgrád* és *Szabáts* Várai kőfalainak lerontását, és Szerviának 's Havasalföldének viszszadattatását ajánlotta a' Nagy Vezérnek. — Az a' nagy kár és veszteség, mely a' Belgrádi Békességkötésből következett, azutánn, egy részről a' *Gróf Vallis* félénkségének, más részről a' *Gróf Neuperg* hirtelenkedésének tulajdonítódvánn: III. Károly parantsolatjából, amaz a' *Glátzi*, ez pedig a' *Grétzi* (Grätz) Várba záratott: mely fogságból, idővel, Mária Therézia által szabadíttattak ki. Vesd egybe *Pálma Notit. Rer. Hung. Part. III. pag.* 513—520. és *Práy Hist. Reg. Hung. Sirp. Austr. pag.* 389—392.

§. 87. II. MARIA, vagy, a' mint közönségesenn neveztetik, MARIA THERÉZIA, Attya hóltával, mind azokat az Országokat és Tartományokat, melyek, a' *Pragmatica Sanctio* ereje szerínt, őtet illették: mint kétségenn kívűl lévő Örökségét, oly bizodalommal vette által, hogy azoknak békével való bírásábann senki őtet meg nem háborítja. Méltánn úgy is lehetett gondolkodni. De, tsak hamar bétőlt az, a' mit *Eugénius* a' *Pragmatica Sanctio* mellett vállalt Kezességekre (Garantia) nézve megmondott: hogy, száz ezer főből álló Hadi sereg (Armáda) többet ér száz Szövetségnél: mert ezt, sok Fejedelmek, tsak addig tartják meg, míg magokra nézve hasznosnak látják. Ellent nem állvánn ugyan is az, hogy a' Pragmatica Sanctiónak oly sok Hatalmasságok ígértek óltalmat: mindjárt uralkodása kezdetébenn, sokann ellene támadtak *Mária Theréziának*, kik az ő Birtokit részszerínt megtsonkítani, rész szerínt fel-

felosztani kívánták. A' *Bavāriai Választó Fejedelem Károly*, magának, a' *Mária Therézia* Örökségéhez, just formált, mind az I. Ferdinánd 1543 dik esztendőbéli Testamentománál, mind pedig annál fogva, hogy a' Felesége *Mária Amália*, I. Jó'sefnek vólt leánya. A' *Lengyel Országi Király*, és egyszersmind Saxoniai Választó Fejedelem, *III. Augusztus*, III. Károly birtokihoz való jussát, azonn építette, hogy a' Felesége *Mária Josepha*, I. Jó'sefnek nagyobbik Leánya vólt. A' Spanyol Király *V. Filep*, hasonló jussát tartotta azokhoz, az Anyai líneánn. A' Szárdiniai Király, *Emmánuel Károly* pedig, a' *Mediolánumi Hertzegségre* tartott számot, úgy nézvénn azt, mint a' mely egyenesenn őtet illeti. Ennek osztánn, mint szintén a' Bávāriai Választó Fejedelemnek is, a' Frantzia Király *XV. Lajos*, abból az írigységből, mely benne a' Felséges Ausztriai Ház eránt, eleitől fogva megvólt, pártjat fogta.

§. 88. Midőnn ezek így vólnának: senki nem tudta még tsak meg is gondolni, hogy az ifjú Pruszsziai Király, *II. Fridrik*, a' ki az előtt kevéssel fogott az uralkodáshoz, magábann valamit forralna. Azombann, legelsőbenn is, ez kőlt fel *Mária Therézia* elen. Ugyanis, 1740-benn, December havábann, negyven ezer emberrel talponn lévénn, és *Sziléziának* tartvánn: *Gróf Gottert Bésbe* küldötte, oly izenettel, hogy, ha *Mária Therézia* néki, Alsó Sziléziából, a' *Jägendorfi*, *Briegi*, *Lignitzi*, és *Wohlaui* Hertzegségeket, mint őtet illető Ősi Örökséget, fegyver nélkűl, szép szerínt, viszsza engedi: tehát ő kész leszsz Mária The-

rézíát

réziát, minden ellenségei ellen óltalmazni, egyszersmind pedig, abbann is munkálódni, hogy a' Férje, *Franciscus Stephanus*, Német Országi Császárrá lehessen. Igazságtalannak tartvánn a' II. Fridrik kívánságát Mária Therézia: abbann telyességgel meg nem egyezett; sőt, minthogy, a' Bétsi Ministerium ítéleti szerínt, képtelenségnek látszott, hogy oly kitsiny birtokú Király, a' minémű *II. Fridrik* vólt, a' Hatalmas Ausztria Házzal szembe szállani mérészelhetne: mind *Gróf Gotternek*, mind a' rendszerínt való Pruszszus Követnek parantsolódott, hogy 48 óra alatt Bétsből takarodjanak. De *II-dik Fridrik* magához azért bízott, mivel egy részről, a' Felséges Ausztriai Háznak, a' szerentsétlen Török háborúból következett szükségeit jól tudta; azt is gondolta, hogy az Ausztriai Armádánál, *Eugéniushoz** fogható Vezér többé nehezenn leszsz: más részről pedig azért, mivel a' maga erejét, mely az Európai Hatalmasságok előtt még ekkor tudva nem vólt, érezte; 80 ezer főből álló gyakorlott Hadinépe, és 40 millió Forint pénze lévénn, melyeket az Attya I. Fridrik Wilhelm halálával, mind készenn vett vala által.

* Hertzeg *Eugénius* 1736-bann hólt meg.

§. 89. A' Bétsből vett Válasz utánn, *II. Fridrik*, Deczember közepe tájánn, *Sziléziába*, nagy hirtelenséggel béütött, és, mivel kevés katonaság vólt benne, még 1740-dik esztendőbenn, *Boroszlót* (Breslau) más városokkal együtt, elfoglalta. A' következő 1741-dik esztendőbenn pedig, új táborázáshoz fogvánn, Mártzius 9-dikénn,

Grosz

Grosz-Glogaut, erőszakkal megvette. Mely alkalmatossággal, két Ausztriai Vezéreket, kik közzűl egyik *Vallis* vólt, minden alattok lévő Tisztekkel együtt, hadi foglyokká tett. Továbbá, Aprilis 10-dikénn, *Molvitznál*, ha mind nehezenn is, fényes győzedelmet nyert a' Mária Therézia táboránn, melyből ebbenn a' hartzbann * öt ezer ember elesett, három ezer pedig, magával a' Commandírozó Vezérrel *Neupergel* egyetembenn, megsebesíttetett.

* Ekkor esett az, hogy ama' híres Frantzia Égvi'sgáló, *Maupertuis* (Mopertüi), II. Fridriknek kedves embere, a' Magyar Húszárok kezeire kerűlt. Bétsbe vitettetvénn, Mária Theréziától nagy kegyelmességgel fogadtatott, és, nem sokára elbotsátódott.

§. 90. A' *Molvitzi Győzedelemnek* hallására, a' feljebb említett Hatalmasságok, a' *Pragmatica Sanctiótól* elállvánn, nyilvánn kezdettek szövetkezni Mária Therézia ellen. Azombann, ez a' Fejedelem Aszszony, *Po'sonbann*, Ország Gyűlését tartatvánn, minekutánna az Országnak minden jussait megerősítette, Junius 25-dik napjánn, 1741-benn, Prímás *Eszterházi Imre* által, megkoronáztatvánn, a' Magyar Országi Királyságot általvette; mellé, a' maga kívánsága szerínt, a' Férje, Hetruriai Nagy Hertzeg *Ferentz*, *Corregens* névvel, Társúl adódvánn az Igazgatásbann.

§. 91. Még eddig, Mária Theréziának, tsak magával a' Pruszsziai Királlyal, kellett viaskodni. Ez is pedig eléggé terhes vólt: mert a' Pruszszus naponként terjeszkedett, és kezdette mind jobbann jobbann megfészkelni magát, Sziléziábann; úgymint a' ki,

Augusztus 10-dik napjánn, 1741-benn, *Boroszlót*, *Lignitzet*, és *Schweidnitzet*, a' maga eránt való hűségre eskette. De már több felől is kezdette fenyegetni *Mária Theréziát* a' veszedelem. Ugyanis a' *Frantziák*, szinte Augusztusbann, Marschal *Bellisle* vezérlése alatt, *negyven ezerenn* jöttek által a' Rhénusonn, hogy magokat a' Baváriai Választó Fejedelemmel egybekaptsolnák. Ismét másik, *negyven ezer* főből álló, Frantzia sereg, melynek Vezére *Gróf Maillebois* vólt, Hannóvera tartománnyát lepte meg; oly czélból, hogy onnan az Anglus, ne lehetne segítségére Mária Theréziának. A' Baváriai Választó Fejedelem *Károly* pedig, ennyi segítségnek érkezése által, neki bátorodvánn: Ausztriába béütött, *Lintzet* elfoglalta, sőt magát *Bétset* is ostrommal fenyegette, a' mint hogy a' Commendánstól, *Gróf Khévenhüllertől*, próbálta is azt felkérni.

§. 92. E' dolog *Bétsbenn* nagy réműlést okozott. A' Duna, tsak hamar, rakva lett hajókkal, melyekenn a' tehetősebb lakosok, meg akarvánn a' város osromát előzni, készenn vóltak, hogy féltőbb javaikkal együtt Magyar Országra költözzenek. Maga is *Mária Therézia*, oda hagyvánn *Bétset*, hív Magyarjai között keresett menedékhelyet, azoktól várt leghatalmasabb segítséget. Bémenvénn ugyanis, September 11-dikénn, (1741.) a' *Po'sonbann* együtt lévő Ország Rendeinek Gyűlésébe, és hat hónapos Kisdedét *II-dik Jó'sefet*, karjai között tartvánn, a' mint *Voltaire* megjegyzi,* Deák nyelvenn, íly szívrehatóképpenn szóllította meg a' Rendeket: „Elhagyattatvánn Barátimtól, ül-

döz-

„ döztetvénn Ellenségimtől, megtámadtat-
„ vánn Atyámfijaitól, egyedűl a' ti hűség-
„ tek 's bátorságtok, és az én magam áll-
„ hatatossága az, melyre támaszkodhatom.
„ Ímé kezeitek közzé tészem le a' ti Király-
„ jaitoknak Leányát és Fiját, kik a' szaba-
„ dúlást tőletek várják." Ezen szavaira Má-
ria Theréziának, a' mint *Voltaire* mondja,
a' Rendek kardot rántvánn, mindnyájann
így kiáltottak fel: „Haljunk meg a' mi Ki-
„ rályunkért, Mária Theréziáért. (*Moria-*
„ *mur pro Rege nostro Maria Theresia!***)"
Ugyan ez az író megjegyzi azt is, hogy ez-
zel az alkalmatossággal, a' Rendek mind
könnyeztek, és, tsak maga, *Mária Theré-*
zia, tartóztatta meg könnyeit: de a' melye-
ket annál bővebbenn öntött osztánn ki, mi-
nekutánna az Ország Gyűléséből kiment. A'
mit szóval ígértek, tselekedettel is telyesí-
tették a' Magyarok. Mert, rövid idő alatt,
huszonnégy ezer hat száz huszonkét főből ál-
ló gyalog seregét, és három lovas Rege-
mentet állítottak ki; a' Nemesség is pedig
felűlt. Így mutatta meg egész Európa szeme
láttára, a' Felséges Ausztriai Ház eránt
viseltető tántoríthatlan hívségét, a' legve-
szedelmesebb környűállások között*** a'
Magyar Nemzet.

* *Siecle de Lois XV. Tom. I. pag.* 90.

** Ez, a' Magyar Törvény Könyvbenn, *Mariae II. Decr. I. Art.* 63. így tevődik ki: hogy a' Magyarok, *életeket és véreket* ajánlották a' Mária Therézia óltalmazására. (*vitam et sanguinem* se se impensuros unanimi consensu polliciti sunt.)

*** Kevéssel az előtt, a' mint *Voltaire*, említett munkájábann, pag. 91. állítja, nagy szoron-

 gatta-

gattatási között, így írt Mária Therézia a' Napának, (a' Lotharingiai Hertzegnének), a' maga viselős vóltára czélozvánn: „Nem tu„dom, ha valyon marad-é tsak egy városom „is, a' hol lebetegedhessem.“

§. 93. Azonközbenn, a' *Bavarus* és *Franczia* Sereg, *Bétset* ostrom alá nem vette: hanem, útját Cseh Ország felé folytatta; és, minekutánna húsz ezer főből álló *Saxoniai Katonaság* járúlt hozzá, November eleinn, *Prága* alá szállott. A' *Sz kszokat* vezérlette a' híres *Saxoniai Gróf Móritz.** Prágábann pedig a' Commendáns vólt, *Ogilvi*, születésére nézve Hiberniából való ember, mintegy három ezered magával. Hetrúriai Nagy Hertzeg és Magyar Országi Corregens *Ferentz*, 30 ezer emberrel sietett *Prágának* védelmezésére: de az, minekelőtte oda érhetett vólna, November 20dikánn, 1741-benn, megvételetett. *Prágábann* osztánn, a' Bavāriai Választó Fejedelem *Károly*, ki már az előtt, Ausztriábann, *Ausztriai Fő Hertzeg* titulust vett vala fel, még azon esztendőbenn, December 19-dik napjánn, magát Cseh Ország Királyjának ki hírdettette. Már nem vólt egyéb híjja kívánságának, annál, hogy a' *Német Országi Császárságot* elnyerhesse. A' Franczia Udvar munkálódása által ezt is elérte. Mert kevéssel azutánn, úgymint, Januárius 24-dik napjánn, 1742-benn, *Frankofurtumbann*, a' Ménus mellett, a' Császári Korona is fejére tétetett; mely időtől fogva *VII. Károly* nevet viselt.

* *Móritznak* esmeretes neve: *Le Comte de Saxe.* Vólt az, a' Lengyel Királynak 's egyszersmind Saxóniai Választó Fejedelemnek, *II. Augustusnak*,

strának, törvénytelen ágyból született fija; erős, bátor, és a' hadi mesterséghez hiválképpenn értő ember.

§. 94. *Mária Therézia*, nagy szorongattatások között kénteleníttetett nézni, hogy Örökös Tartományainak három része, ellenség hatalmábann vólt: *Ausztriánn* és *Cseh Országonn*, a' Bavarus, Frantzia, és Szaksz Seregek: *Szileziánn* pedig a' Prusszusok vévénn erőt. Minden szerentséje a' vólt, hogy *Bétset* az Ellenség elmellőzte. Mely elmellőzés abból az okból esett: mivel a' Frantzia Udvar nem vólt azzal a' czéllal, hogy a' Bavariai Választó Fejedelem általán fogva elnyerje a' Mária Therézia birtokit: hanem tsak annyit akart, hogy az Ausztriai Monárchia megosztassék. E' szerínt, a' Frantzia Seregnek, nem vólt szabad egész *Bétsig* menni: hanem útját Cseh Ország felé kellett fordítani. Így osztánn, időt nyert Mária Therézia arra, hogy dolgánn, a' mellette felbuzdúlt és magokat elszánt Magyarok hűsége* és vitézsége által, segíthetett.

* *Voltaire*, a' *XV. Lajos Századja* Históriájábann (*Siecle de Lois XV. p.* 75.) a' Magyaroknak, ezt a' Mária Theréziához való nagy indúlatját abból származottnak mondja, hogy ez a' Király Aszszony, megkoronáztatásakor, a' *II-dik András Decretumá Clausulájára* megesküdt. (Elle gagna sur-tout l' esprit des Hongrais, en se soumettant à prêter l' ancien serment du Roi André II. fait l' an 1222.) De ebbenn felette hibázik. Efféleneк, sem az Ország Törvénykönyvébenn, sem másutt, semmi nyoma nintsen. Mária Theréziának mind Személybéli nagy és ritka tulajdonsági, mind Ditső Eleinek Érdemei, elég ösztönűl szolgáltak

gáltak a' Nemes Lelkű Magyaroknak, arra, hogy igazságtalanúl megtámadtatott, és, annál fogva, veszedelembenn forgó Király Asszonyoknak óltalmazására, még *Életeket* és *Véreket* is, elszánnák.

§. 95. A' Magyarok felkelésével, mindjárt kezdett változni a' dolgok ábrázatja. A' Frantzia és Bavarus hádak egész Ausztriából kitisztúltak; az új Császár *VII. Károly*, lakó helye elhagyására kénszerítődvénn, *Francofurtumba*, a' Ménus mellé szorúlt; Baváriа Fő Városa *Monachium* (München) elfoglalódott; a' Frantziák és Bavarusok egymás között meghasonlottak. Egyedűl a' Pruszsziai Király *II. Fridrik* vólt az, a' ki a' háborút szerentsével folytatvánn, nevezetesenn *Olmütz* városát elfoglalvánn, nyughatatlanságot okozott Mária Thereziának, *Lotharingiai Károly* ugyan, Hetrúriai Nagy Hertzeg *Ferentznek*, a' Mária Therézia Férjének, Testvér Öttse, ellene kűldődvénn *II. Fridriknek*; azt eleinte Morva Országból kiszorította: de utóljára, a' *Csaszlaunál* történt ütközetbenn, Május 27-dik napjánn, 1742-benn, szerentsétlen vólt. Ezen *Császlaui Hartznak* mindazáltal, az a' következése lett; hogy valamint *Mária Therézia*, úgy *II. Fridrik* is, igen kezdett hajlani a' megbékéllésre; az utólsó ugyan azért, mivel észre vette, hogy győzedelmét mind a' Frantziák mind a' Szakszok megírígylették, és így azokhoz többé bizodalma nem lehetett; azombann, a' sok kőltekezést is megsajnállta; az Első pedig, abból a' czélből, hogy a' Békesség ideje alatt, erőt vévénn, a' több Ellenségeinek könnyebbenn megfelelhessen.

§. 96.

§. 96. E' két Felséges Személyek között azutánn, az Angliai Király, *II. György*, magát közbe vetvénn: kevés idő alatt, oda vivődött a' dolog; hogy a' Békesség előljáró Czikkelyeire nézve, Julius' 11 dikénn, 1742-benn, megkészűlvénn *Boroszlóbann* az egyesség, Július 28-dikánn, *Berlinbenn*, maga a' Békesség is, forma szerínt, megköttetett; mely is, az említett Városokról, hol *Boroszlóinak*, hol *Berlininek* szokott neveztetni. Ebbenn a' Békességbenn, *Mária Therézia*, II. Fridriknek, egész *Alsó Sziléziát*, és *Felső Sziléziának* is nagyobb részét, a' *Glátzi Grófsággal* együtt, általengedte: úgy hogy magának, tsupánn a' *Teschení Fejedelemség* (Principatus Tessiniensis), *Troppau* városa, és az *Oppava* vizétől a' hegyekig terjedő rész, maradt birtokábann. II. Fridrik pedig arra kötelezte magát, hogy Mária Theréziának ellenségeivel soha szövetségbe nem áll; az Ausztriai Birtokokhoz semmi jussát nem tartja; Sziléziábann a' R. Catholica Vallást, elébbeni állapotjábann, sérelem nélkül meghagyja; és a' Sziléziaiak adósságát, melyet Londonbann kértek fel, kifizeti.*

* Lásd *Pray Hist. Regum Hung. Stirp. Austr. pag.* 399.

§. 97. A' *Boroszlói* (másként *Berlini*) Békességnek, nem tsak az Anglus Király *II. György*, hanem a' Muszka Czárné *Er'sébet*, a' Dániai Király *VI. Christianus*, a' Hollandusok, és a' *Wolfenbütteli* Hertzeg is, mellé állvánn: a' Saxóniai Választó Fejedelem, ki, mint Saxóniai Örökös, *II-dik Fridericus Augustusnak*, mint Lengyel Ki-

rály pedig, *III. Augustusnak* neveztetik, nagyonn megszorúlt. Annak is mindazáltal, az említett Békességbe való felvétettetés megengedődött, oly feltétel alatt, hogy a' Szaksz hadakat, 16 nap alatt, a' Frantzia Seregtől elszakasztvánn, Cseh Országból, haza parantsolja. Melyet, késedelem nélkül telyesítvénn: Mária Theréziával, *Dresdábann*, December 20-dik napjánn, 1742-benn, külön Szövetséget kötött, melybenn azt fogadta, hogy a' Prágmatica Sanctio mellett, a' szerínt, a' mint azt még 1733-bann vállalta vala, mindenkor megáll.

§. 98. Ez a' kettős *Békesség* Mária Theréziának nagy hasznára lett. Mert, két Ellenségétől megszabadúlvánn: minden erejét a' Cseh Országbann lévő Frantziák ellen fordíthatta. Lotharingiai Hertzeg *Károly*, *Prágát* körűlvétetvénn: a' benn szorúlt Frantziákat szinte éhelhalásra juttatta. A' Frantzia Minister, *Cardinalis Fleury*, ezenn megijjedvénn: békességgel kínálta meg Máriа Theréziát; semmit egyebet nem kívánvánn, hanem tsak azt, hogy a' Cseh Országbann 's nevezetesenn Prágábann lévő Frantziáknak szabad viszszatérés engedődjék. Azt is kinyilatkoztatta a' Mária Théréziához írtt Levelébenn, hogy néki ehez a' Háborúhoz kedve soha sem vólt, 's az ő akaratjával nem kezdődött. *Mária Therézia*, érezvénn méltatlan megbántódását, 's azombann dolgainak szerentsésebbenn való folyásából bizodalmat vévénn: hogy a' Frantzia Ministérium gyengeségét Európával megesmértesse, *Fleurynak* azon Levelét kinyomtattatta; a' Prágába szorúlt Frantziáktól pedig azt kívánta, hogy hadi foglyokká

lyokká légyenek. Látvánn ezen állhatatosságát Mária Theréziának a' Franczia Udvar: Generális *Maillebois*-t, 40 ezer emberrel, elkűldötte, hogy *Prágából* a' Frantziákat szabadítsa ki. Meg is érkezett Cseh Országba: de, az Ausztriai Hadinépnek nagy száma miatt, *Prágához* nem férhetett. Azért, megfordúlni tanátsosabbnak ítélvénn, seregét, mely a' Pandúrok és Huszárok miatt sokat szenvedett, Baváriába húzta viszsza. E' szerínt, látvánn a' Prágába szorúlt Frantzia Marschal *Bellisle*, hogy már sem egy sem más óldalról segítséget nem reménylhet: December 16-dik napjánn, 1742-benn, éjtszakának idejénn, kiszökött *Prágából*. A' véle együtt kilopódott Frantzia sereg, *tizenegy ezer* gyalogból, és *három ezer* lovasból állott. Ezen Seregnek osztánn, míg az, szörnyű jegek és havak között, tizenkét napi, éjjeli és nappali marsirozás utánn, Cseh Országnak, Francónia felől lévő szélső Városába, *Égerbe*, verekedhetett: az utánna szagúldó Pandúrok és Huszárok hasonlóképenn sok híjját ejtettek.

§. 99. Cseh Országból, *Prágának viszszavétele* utánn, Bavária ellen fordúlt *Lotharingiai Károly*. Ugyanis, az új Császárnak *VII. Károlynak* Fő Vezére *Seckendorf*, 1742-benn, még Octóber havábann, Baváriának nagyobb részét viszszafoglalta vala; 1743-bann pedig, Aprilis havábann, maga is *VII. Károly*, az ő Székes Városába, *Monachiumba* (München) viszszatért. Most hát, midőnn Cseh Ország, az egy *Éger* városát kivévénn, megmenekedett a' Frantziáktól, hirtelen Baváriába teremvénn *Lotharingiai Károly*: a' Császár *VII. Károly* hadait, *Simpach*-

 pach-

pachnál (a' Passaui Püspökségbenn) megverte, és a' Császárt arra kénszerítette, hogy Székes városát másod ízbenn hagyvánn el, újra a' Ménus mellett lévő *Francofurtumbann* vonná meg magát. Bavária pedig Mária Theréziának meghódolt.

§. 100. Még eddig, tsak közbennjárásával és pénzével vólt segítségűl *Anglia* Mária Theréziának; de már most, *Walpole* kiesvénn a' Ministerségből, és annak helyét *Carteret* foglalvánn el; az Anglus segítség sokkal nagyobb és érezhetőbb kezdett lenni. Ugyanis, az Angliai Király *II. György*, az úgy nevezett *Pragmaticus Sereget*, mely rész szerínt Anglusokból, rész szerínt Hannoveránusokból állott, maga személy szerínt vezérelvénn Német Országbann: a' Frantziákat, *Noailles* nevű Vezérek alatt, Junius 17 dik napjánn, 1743-bann, *Dettingen* nevű Helységnél, mely a' Moguntziai Választó Fejedelemséghez tartozott, erősenn megverte.

Mind ezeket látvánn *II. Fridrik*, attól kezdett félni: hogy, ha tovább is ily szerentsésenn folynak a' Mária Therézia dolgai, *Sziléziát* meg nem tarthatja; annyival inkább, mivel a' *II. György* szájából hallatott az a' szó, hogy Sziléziának vissza kell menni a' F. Ausztriai Ház hatalma alá. De az is bántotta II. Fridriket, hogy, ugyan azon 1743-dik esztendőbenn, September 13 dik napjánn, az a' Szövetség, mellyet Mária Therézia, az Anglusok, a' Hollandusok, és a' Saxóniai Választó Fejedelem, kötöttek vala egymással, 1744-benn, Aprilis 5 dikénn, megújítódott, és erősebbé tevődött. *II. Fridrik* ebből semmi jót nem

hoz-

hozvánn ki, magára nézve: a' Boroszlói Békességet hirtelen felbontja, és a' Frantzia Királlyal *XV. Lajossal*, ugyan azon esztendőbenn, Május 22-dik napjánn, Szövetségbe áll. Kevéssel azutánn, 80 ezer emberrel, Cseh Országba béront, 22 ezeret pedig Morva Ország ellen küld; és ezen tselekedetének, kibotsátott Hírdetésébenn (*Manifestumábann*) azt a' színes okát adja; hogy a' Német Császár *VII. Károly* megaláztatását, és szegénységbenn való élését, néki lehetetlen szenvedni: azért ő azonn igyekezik, hogy annak Császári méltósága és tekintete viszszaállíttassék. A' mint maga II. Fridrik Cseh Országba béütötte szintén úgy a' Frantziák Svéviát meglepvénn, kevés idő múlva, VII. Károlynak, Bavariát viszszaszerezték.

§. 101. A' Pruszszus Királynak a' Frantziával való egybeszövetkezése, melyet Május 22-dikénn, 1744-benn, a' Ménus mellett lévő Francofurtumbann, a' praktikás Frantzia Minister *Chauvigny* szerzett, (*Unio Francofurtensis*), és a' melybe azutánn a' Palatinátusi Választó Fejedelem, és a' Hassen-Casseli Landgráf is felvevődtek, titkonn esvénn: azt Mária Therézia, és Szövetséges Társai, tsak akkor tudták meg, mikor *II. Fridrik*, Augusztus 10-dik napjánn (1744-benn), fegyveres népét, a' katonaságtól jobbára üres Cseh Országba beküldvénn, *Prágát*, September 17-dikénn, elfoglalta, és Morva Országot is hatalma alá hajtotta. Az Egyezés Francofurtumbann úgy vólt, hogy II. Fridrik tsak akkor kezdje el a' háborút, mikor másfelől a' Frantziáknak, Ausztriai Belgiumbann, jó előmene-

menetelek leszsz. Igyekezett is abbann *XV-dik Lajos.* Mert, száz ezer embert, maga személy szerínt vezérlett *Flandriába;* és, hogy egyszersmind a' *Hollandusokonn* bosszszút álljon, (kikre neheztelt, hogy ebbe a' háborúba részt vettek), a' határszélekenn lévő (*Barriéres* nevet viselő) várak-nak és erősségeknek esett, 's azok közzűl, *Menint*, (Meenen), *Ypernt*, és *Furnest* megvette, nem kevés megrémülésekre a' Hollandusoknak. De másfelől, a' Mária Therézia nagy Armádája, *Lotharingiai Hertzeg Károly* * alatt, Junius első napjánn, (1744 benn), a' Rhénusonn általkelvénn; *Alzátziára* ütött; a' midőnn a' vitéz *Nádasdi Ferentz*, *Lauterburgot* ** és *Weissenburgot* megvévénn, szörnyű kárt tett a' Frantziákbann. Ezt megértvénn XV. Lajos, nagyonn megháborodott. Oda hagyvánn tehát *Ausztriai Belgiumot*: hadainak nagyobb részével, a' Rhénushoz sietett, ott lévő birtokinak védelmezésére. De, az útbann, *Metz* városábann, majd tsaknem halálos betegségbe esvénn, maga tovább nem mehetett; hanem a' Vezérlést *Saxóniai Gróf Móritzra* (le Comte de Saxe) bízta. Azombann, Cseh Ország, a' *II. Fridrik* hatalma alá jutvánn: *Mária Therézia*, parantsolta *Lotharingiai Károlynak*, ki már akkor *Straszburgnál* járt, hogy fordúljon viszsza, és siessen Cseh Országnak megszabadítására. Ekkor attól lehetett tartani, hogy *Károlyt*, a' Rhénusonn való általjövetelbenn, a' sokkal nagyobb számmal lévő Frantziák megakadályoztatják. De, szerentséjére Mária Theréziának, a' XV. Lajos említett terhes betegségének híre, oly za-

va-

varodásba hozta a' Frantziákat, hogy *Hertzeg Károly*, *Benheimnál*, (v. Beinheimnál, Alsó Alsátziábann), az Ellenség szeme láttára, minden akadály és ellentállás nélkűl általjöhetett a' Rhénusonn. Azutánn, útját, Svéviánn és Bavariánn keresztűl, folytatvánn, egy felől a' Magyaroknak, más felől a' Szakszoknak hozzá lett érkezése által, Táborának száma *hatvan ezerre* neveƙedett. Így, az elfoglalt Cseh Országba bémenvénn *Lotharingiai Károly*, egész Táborára nézve, a' legalkalmatósabb fekvést, oly szerentsésenn eltalálta: hogy, annak látására, a' hadimesterségbenn jártas *II. Fridrik*, Cseh Országot, November 17 dikénn, 1744-benn, nagy sietséggel oda hagyvánn, magát Sziléziába vonta. Okozta ezt, más részről az is, hogy Ország Bírája *Gróf Eszterházi József*, a' Magyar Nemességgel, és a' Rendek kőltségénn állított katonasággal, Morva Országba béütött. Mert, *II dik Fridriknek*, ezen környűlállás között, vesztedelembenn forgó Gabonásházainak (*Magazinumainak*) megőrizésére, melyeknek elvesztése által, mintegy ina szakadt vólna, sietnie kellett. — Ezen egész táborozás alatt, a' Magyar Nemzetnek, a' Felséges Ausztriai Ház eránt való hívsége, nemes gondolkodása, és vitézſége, egész Európa előtt esmeretessé lett. Mert, a' Rendek, Mária Thereziától, Palatinus *Pálfi János* által, újra megszóllítódvánn: kevés idő alatt, 40 ezer embert állítottak vala talpra; kik, Morva Ország és Szilézia szélinn szállvánn táborba, sokat tettek arra, hogy 1744-nek a' végénn, mind a' *Glátzi Grófság*, mind *Felső Szilézia*, II. Fridriktől viszszanyerődtek.

* *Lotha-*

* *Lotharingiai Hertzeg Károly*, a' Mária Therézia Testvér Öttsét, *Mária Annát* vette vala Feleségül.

** Minémű tűzzel hartzoltak ekkor a' Magyarok, Felséges Király-Aszszonyok mellett: maga *Mária Therézia*, nem tsak megesmérte, hanem ugyan magasztalta is, azon Királyi Levelébenn, melyet Palatinus *Pálfi Jánosnak*, és annak Személyjébenn, mintegy magának a' Nemzetnek, Július 13-dikánn, 1744-benn küldött. Mert ebbenn a' többek közt így szóll: „Abból, úgymond, a' mit a' Rhénusonn lett „szerentsés általmenetelről, a' közönséges hí-„rekből értettétek, kétség kívűl tudva van „előttetek, mely gyorsann és vitézűl viselték „mágokat a' Magyar-hadak. A' szerentsés „kezdetet, még szerentsésebb előmenetelek „követték. Mert *Lauterburgnál*, a' majd „tsaknem győzhetetlen kőfalak megvétettek, „maga is ez a' Város elfoglalódott; az ellen-„ség, mely azonn a' tájékonn vólt, elszé-„lesztetett; zászlói és dobjai elvétettek. Mind „ezeket, a' Mindenható segedelme utánn, „egyedűl az említett hadak bátorságának, al-„kalmatos forgolódásának, és okosságának, „kell tulajdonítani; a' mint ezt, az én igen „Kedves Rokonomnak Hertzeg *Károlynak* ide „foglalt Leveléből, bővebbenn megérthetik." A' Levél tulajdon szavai ezek: „Ex eo, quod „de felici Rheni trajectu, ex nuntiis publicis „intellexistis, haud dubie vobis constabit, „*quam strenue, et fortiter Copiae Hungari-„cae semet gesserint.* „Secuti sunt, initium „adeo prosperum, successus adhuc fortunatio-„res. Expugnata equidem moenia quasi in-„vincibilia ad *Lauterburgum*, occupata etiam „ipsa haec Civitas, dispersi illi, qui in re-„gionibus illis erant, inimici, erepta horum „vexilla, et tympana. *Quae omnia*, post „omnipotentis auxilium, *fortitudini, dexte-„ritati, et prudentiae non nisi dictarum Co-„piarum attribuenda sunt*, prouti ex litteris

„*Caroli*

„*Caroli*, cognati mei dilectissimi, uberius „hic perspectetis.“ Lásd *Schmidt Palatini R. Hung. pag.* 214.

§. 102. A' Francziáktól mindazáltal, más óldalról, nem kevéssé szorítódott Mária Therézia. Mert azok, *Freyburgot* (*Friburgum*, Svéviának *Brisgau* nevű tartománnyábann); magának a' betegségéből felgyógyúlt XV. Lajosnak jelenlétébenn, elfoglalvánn: Mária Theréziának *Svéviai Birtokit* megűlték, és azoknak lakosit, VII dik Károly Császár hűségére esküdni kénszerítették. Ezennkívűl, minthogy Lotharingiai Károly, a' Rhénus mellől lett viszszatérésekor, Mária Theréziának Baváriábann feküdtt hadait magához vette, és Cseh Országba vitte vala: Bavária is, *Gróf Seckendorf* által, kinek Serege Frantziákból, Haszszusokból, és Palatinátus béliekből állott, VII. Károly Császár számára, viszszafoglalódott; ki is osztánn, *Francofartumi* nyomorúságos állapotjából, viszszatért *Monachiumba*. De, az 1744 dik esztendő még egészenn el nem tőlt, midőnn az Ausztriai Seregek ismét környékezni kezdték Bavariát. *VII. Károlynak* tehát méltánn attól lehetett tartani, hogy néki, Fejedelmi lakóhelyéből, harmadszor is ki kell szorúlni. De ettől a' gyalázattól és nyomorúságtól, kevés idő múlva, megmentette a' halál, mely is, 1745 nek az elein, Januárius 20dik napjánn érte, életének 47-dik esztendejébenn. Róla a' közönséges ítélet ez: hogy mind addig bóldog vólt, valameddig Császárrá nem lett.

§. 103. A' *VII. Károly* halála, útat nyitott Mária Theréziának, annak munkálódására,

dására, hogy kedves Férjét, a' Hetruriai Nagy Hertzeg *Ferentzet*, a' Császári Méltóságra eljuttassa. Hogy ezen igyekezetébenn czélját érheti: az eránt méltó reménységet gerjesztett benne, fegyveres népeinek akkor tájbann tapasztalt szerentsés előmenetele. Mert, II. Fridriknek Cseh Országból lett kiszoríttatása utánn, noha már a' tél beállott, az Ausztriai Hadaknak egy része, a' Rhénus felé, viszsza vivődött: mely is, az egyesűlt Frantzia és Bavarus tábort, *Ambergnél*, Januárius 7-dik napjánn (1745-benn) megverte, és egész *Felső Palatinátust* elfoglalta. A' meghólt Császár Fija, *Maximilián Jó'sef*, a' Frantziák bíztatásinak hitelt advánn, ekkor mindjárt nem folyamodott Mária Theréziához, békességnyerés végett: hanem, minekutánna *Gróf Battyáni Addám*, Bavāriábann, *Pfaffenhofennél*, Aprilis 15-dik napjánn, 1745-benn, öszvetörte a' Frantzia sereget: attól tartvánn az Ifjú Bavāriai Választó Fejedelem, hogy az Attyá díjjára talál jutni, ugyan valóbann reménykedett a' békességért Mária Theréziánál; melyet osztánn, Aprilis 22-dikénn, (1745 benn) meg is nyert, a' következő feltételek alatt: hogy, az Ausztriai Birtokokhoz formált jussáról végképpenn lémondvánn, a' *Pragmatica Sanctio* mellett kezességet vállaljon; és, a' lejendő Császár választáskor, voksát, a' Mária Therézia Férjére, *Ferentzre* adja. Melyekre kötelezvénn magát: Attya Birtokát, Bavāriát, viszszanyerte.

§. 104. A' Német Birodalom öszsze viszsza lévénn: Hetruriai Nagy Hertzeg *Ferentz*, nem mindjárt érhette el a' Császárságot.

Mária

Mária Therézia, még az 1745-dik esztendő eleinn, Januárius 8-dikánn, (és így a' VII-dik Károly halála előtt), a' Lengyel Királlyal, *III. Augusztussal*, ezennkívűl, *II-dik Györgyel*, és a' Hollandusokkal, *Varsóbann*, szövetséget kötött vala. Ennek a' Szövetségnek egyenes czélja a' vólt: hogy II. Fridriktől Szilézia viszszavétettessék: de egyszersmind az az egyezés is lett abbann, hogy, III. Augusztus és II. György, mint Német Országi Választó Fejedelmek, a' Monguntziai, Kolóniai, és Trieri Választó Fejedelmeket arra bírják: hogy, ha a' Császári Szék megüresedik, egyenlő akarattal, a' Mária Therézia Férjére *Ferentzre* voksoljanak. Ezt a' Szövetséget, Mária Therézia, a' VII. Károly halála utánn, Május 18-dikánn, (1745-benn), *Drezdábann*, még szorossabbá tette, a' midőnn, azonn kívűl, hogy Férjének, a' Császárságra való menetel útját jobbann is elkészítette, úgy kötött a' Saxoniai Választó Fejedelemmel, hogy addig, egyikőjök is, a' fegyvert le ne tégye, míg II. Fridriket egész Sziléziának viszszaadására nem kénszerítik, és, mint olyan Királyt, kinek nagyravágyása miatt, a' Szomszédok soha bátorságbann nem lehetnek, keskenyebb határok közzé nem szorítják. Ezen Kötés szerínt, *Lotharingiai Hertzeg Károly*, a' Saxóniai Hadak Fővezérével, *Hertzeg Weissenfelssel*, Cseh Országból Alsó Sziléziába béütött, és *II. Fridrikkel*, *Hochenfriedbergnél* (a' Schweidnitzi Fejedelemségbenn) Junius 4. napjánn, 1745. szembe szállott: de megverettetett. Így, egyik tzéljától elesett ugyan Mária Therézia: de a' másikbann szerentsés lett. Mert, öszvehúzvánn,

vánn, *Francofurtum* körűl, Seregeit, az azoktól fedeztetett Gyűlésbenn, sem a' Frantzia Udvarnak praktikái és fenyegetődzései, sem a' Brandenburgiai és Palatinátusi Electoroknak ellenkezései akadályt nem vethetvénn, a' Mária Therézia Férje, a' több Választó Fejedelmektől, September 13-dik napjánn, 1745-benn, *I. Ferentz* név alatt, közakarattal, Császárrá koronáztatott.*

* *Voltaire* (*Siecle de Louis XV. Tom. I. p.* 254.) azt írja, hogy, midőnn *Ferentz*, mint Választott Császár, a' megkoronáztatás végett, *Francofurtum* Városába, nagy pompával ment vólna bé: maga Mária Therézia kiáltott elsőbenn *Vivat*-ot; melyre az egész nép nagy tapsolással felelt ő néki. Ugyan ez az Író említi, hogy a' koronázás utánn, 60 ezer főből álló Táborába menvénn Mária Therézia, sorra nézegette a' Regementeket, 's Férjével együtt, egy tábori sátorbann ebédelvénn, minden katonának egy egy forintot ajándékoztatott.

§. 105. Ezen szerentséjét és azonn való örömét Mária Theréziának, kevés napokkal azutánn, annak a' szomorú hírnek hallása váltotta fel, hogy *II. Fridrik*, Lotharingiai Hertzeg *Károlyonn*, Cseh Országbann, *Trautenau*nál, (a' *Königingrätzi* v. *Regino-hradecumi* Kerűletbenn), September 30 dik napjánn, győzedelmeskedett. Más óldalról pedig, úgymint *Lipsia* és *Misnia* felől, a' Mária Theréziával szövetségbenn lévő Saxóniai Választó Fejedelem ellen, az öreg *Dessaui Hertzeg* *- vezérelvénn a' Pruszszus hadakat; és, a' Szakszok táboránn, melyet *Gróf Rutowszky* kommandírozott, *Kesselsdorfnál*, December 15-dik napjánn (1745-benn), erőt vévénn: a' Vá-

laszto

lasztó Fejedelem lakóhelye, *Drezda* is, magának *II. Fridriknek* jelenlétébenn,** elfoglalódott. Mindazáltal, megkönnyebbedésére szolgált az Mária Thereziának, hogy, legalább Német Országonn, annak a' terhes háborúnak, melynek már ötödik esztendeje járta, a' *Drezdai Békesség* által, December 25-dikénn, 1745-benn, egyszerre véget vethetett. Mely Békességbenn, semmit azonn túl, a' mit a' *Boroszlói Egygyezéskor*, 1742-benn, engedett vala II. Fridriknek, nem vesztett: nyerte pedig azt, hogy a' Prusz-sziai Király is, mint Brándemburgiai Választó Fejedelem, az *I. Ferentz* Császári Méltóságát, melynek addig magát ellene szegezte vala, megesméRte. *III. Aûgusztus*, mint Saxóniai Választó Fejedelem, a' *Drezdai Békességbe* hasonlóképenn béfoglalódvánn: *II-dik Fridriket* egy millió Tallérral elégítette ki.

* A' *Dessaui Hertzeg* ekkor 50 esztendős katona vólt.

** Lásd *Prây Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 404. Schol. *Voltaire*, a' *XV. Lajos Századja* Históriájábann, (Tom. I. pag. 258.) *II. Fridriket* arról dítséri, hogy, Drezdábann létibenn, a' Választó Fejedelmi és Lengyel Királyi Familia eránt, a' legnagyobb emberséggel és szeretettel viseltetett.

§. 106. Német Országonn kívűl, még azutánn is tartott a' hadakozás. Ugyanis, a' Frantziák és Spanyolok, azzal az alkalmatossággal, a' midőnn Mária Therézia, szorúlt állapotjábann, Olasz Országból Cseh Országba marsíroztatta seregeit, a' Szárdiniai Királyt, mint Mária Therézia Frigyessét, megtámadvánn, meggyőzték; és,

és, a' Génuai Köztársaság mégegyezésével, annak főldjénn táborozvánn, mind többre többre mentek; egész *Médiolánumot*, *Pármát*, *Placéntziát*, és a' Szárdiniai Király örökös birtokinak nagyobb részét, elfoglalvánn. Ugyan ekkor (1745-benn), az Anglus Királynak, II Györgynek 'is, mint Mária Therézia Frigyessének, bajt és alkalmatlanságot akarvánn szerezni a' Frantziák: az úgy nevezett *Praeténdens* fiját,* *Printz Eduárdot* (*Carolus Eduardus*) Rómából *Párisba* hívták, és egynéhány hajókkal Skótziába küldötték, a' ki is ott tíz ezer embert szedvénn öszve, *Edinburgot* megvette, az Anglusokat *Krestonnál* megverte: de azutánn, *Hertzeg Kumberlandtól* megverettetvénn, főldönnfutóvá lett.

* A' szerentsétlen Anglus Király *II. Jakab*, Országától, 1688 bann, elesvénn, Frantzia Országba vette vólt magát. Ennek fija, III. Jakab, *Praetendensnek* neveztetett azért, mivel az Angliai Királysághoz jussát tartotta. Ezen Praetendens fija vólt az említett *Carolus Eduardus*; a' ki Északi Skótziábann, a' Frantziák izgatásából, és segítségével, kiszállvánn, egy darabig bóldogúlt: de utóljára, a' vitéz Kumberlandi Hertzegtől, *Wilhelm Augusztustól*, Apr. 16. napjánn, 1746. a' *Cullódeni* térségenn, megverettetvénn, minden tzéljától elejtődött. Ekkor osztánn, 30 *ezer font Sterling* ígérődvénn annak, a' ki őtet, akár elevenenn, akár hóltann, kézbe adná: a' legnyomorúságosabb állapotra jutott. Ugyanis, öt hónapig tébolygott fel 's alá, hol erdőkbenn, hol barlangokbann, hol mezei embereknek kunyhóibann lappangvánn. Végre, September 19-dikénn, 1746 bann, valamely *Sz. Malói* tengeri tolvaj hajóra akadvánn, nagy nehezenn kiszökött Angliából.

§. 107. A' Bourbon Házból való Királyokkal, *XV. Lajossal*, és *V. Filéppel*, a' Drezdai Békesség utánn, még három esztendeig folyt a' háború, az *Ausztriai Succéssio* eránt, melynek menetele e' vólt. Mária Therézia, ment lévénn a' Pruszsziával való tusakodástól: 30 ezer emberből álló fegyveres népet küldött Olasz Országba. Ez által neki bátorodvánn a' Szárdiniai Király: a' Bourbon Ház seregeit, téli quártélyjaikbann, Mártzius eleinn, 1746-bann, megtámadja, és *Pedemontiumnak* számos Városit elfoglalja. Másfelől, a' Mária Therézia hadai, *Mediolánumot*, *Pármát*, más várossokkal együtt, hirtelen viszszaveszik. Gróf *Nádasdi Ferentz*, *Génuába* is bémégyen. A' következő 1747. esztendőnek közepe utánn pedig, az Ausztriai és Szárdiniai seregek, mind a' Génuai vídékenn, mind egész Pedemontiumonn erőt vesznek. A' háború máaik Theátrumává lett *Catholicum Belgium*. Itt a' Frantziák fordúltak felyűl. Ugyanis, *Hertzeg Kumberlánd*, az említett *Carolus Eduardus* elleu, Angliába haza hívattatvánn: a' Mária Therézia hadai magokbann maradtak; melyek 1746-bann, ama' Frantzia szolgálatbann lévő híres Marsalnak, *Saxóniai Gróf Móritznak*, meg nem felelhettek. Maga XV. Lajos, hadi népének serkentésére, megjelent. *Marsal Móritz*, már Februáriusbann, (1746.) *Brüsselt* megvette, és ezzel az alkalmatossággal tizenkét ezer embert ejtett fogságra. Azutánn, Augusztusig, elfoglalta *Antverpiát*, *Mechlint*, *Monst*, és más erősségeket. September 30-dikánn, az erős *Namur* várát is megvette. October 11-dik napjánn pedig, Lotharingiai

 Her-

Hertzeg *Károlyonn*, a' ki, a' Drezdai Békesség megköttetése utánn, Catholicum Belgiumnak mególtalmazására ment vala, győzedelmeskedett. Így osztánn, egész Ausztriai Belgiumból, a' Mária Therézia hatalma alatt, *Luxemburgnál* és *Limburgnál* egyéb nem maradt. Ezen környűlállások között, Mária Therézia, Octóberbenn, Gyűlést akart tartatni, a' megbékéllés végett, *Brédábann*. Melyből hogy semmi sem lett; az Angliai Udvar okozta; mely, *Hertzeg Cumberlándot*, Cath. Belgiumba viszszakűldvénn, és, azáltal, szerentsésebb előmenetelt reménylvénn, kedvezőbb időre kívánta hagyni a' békességről való alkudozást. A' *Szövetséges Belgák* részéről segítődött vólt Mária Therézia. Melyet, noha nehezenn szenvedett XV. Lajos: mindazáltal hadat nem izent azoknak; hanem inkább győzedelmeinek közepette is, 1746-bann, *Neutralitással* kínálta meg. De azok azt el nem fogadták. Melynek oka ismét Anglia vólt. Ugyanis, az Anglus Udvar azonn igyekezett, hogy az elnyomattatott *Orániai Ház*, Hollandiábann, régi tekintetét és hatalmát viszszanyerje. Mely szándékbann tsak úgy reménylett előmenetelt, ha béütvénn a' Hollandus birtokokba az Ellenség: zenebona támadna a' Nép között. Ez meg is lett. Mert, megúnván utóljára XV. Lajos, a' *Neutralitással* való kínálkozást: Ausztriai Belgiumbann lévő seregeinek egy részét, *Gróf Lövendál* vezérlése alatt, Aprilis 17-dik napjánn, 1747-benn, hirtelen Szövetséges Belgium ellen kűldötte; a' ki is szörnyű sebességgel menvénn elő, nem tőlt belé egy hónap, a' midőnn, mind azt, valamit

Flan-

Flandriából bírtak a' Hollandusok, elfoglalta; September 16-dikánn pedig, ugyan azon esztendőbenn, a' *Berg-op-zoomi* erősséget is megvette. Ekkor, az efféllékhez nem szokott Belga Köznép, a' szerentsétlenség okát, Előljáróibann, és a' Fő Rendekbenn keresvénn, azok ellen felzendűlt. Mely zavaros állapotjábann Hollándiának, Anglia, az Orániai Hertzeget *IV. Vilhelmet*, az *Igazgatói* (*Gubernátori*) Hívatalba bététette. Ekképenn elérvénn azt a' czélját Anglia, hogy az *Igazgatói Hívatal*, mely a' *III. Vilhelm* halálával, (a' ki Belgiumi Gubernátorságból lévénn Angliai Királlyá, azon Hívatalt azutánn is megtartotta), 1702 benn megszűnt vala: már most nem akarta, hogy hova tovább, több szerentsétlenségnek és veszedelemnek tétettessék ki Hollándia. Ezenn az okonn, ahoz a' Szövetséghez, melyet Mária Therézia, Május 22 dikénn, 1746-bann, oly móddal kötött vala a' Muszka Czárnéval *Er'sébettel*, hogy egymást, ha a' szükség kívánja, 60 ezer emberrel segítsék: 1747-benn, Anglia is hozzá állott. Mely Szövetségenn a' Frantzia Udvar annyival inkább megrémült: mivel a' Muszka segítség, mely Mária Theréziának ígérődött volt, Német Országba megérkezvénn, már Francóniánál járt. Midőnn azért, *Marsal Móritz*, *Mastrichthoz* (*Trajectus ad Mosam*) közelgetvénn, Hollándia reménykedett vólna a' békességért: könnyenn ráállott a' Frantzia Udvar, hogy az Egyezés végett, Gyűlés (*Congressus*) tartódjék. Mely Gyűlés helyévé azutánn, *Aquisgranum* városa (*Aachen*, Westphaliábann, a' Juliacumi Hertzegségbenn) kineveződvénn: az alku-

 dozás,

dozás, 1748-bann, Aprilis 16-dikánn, elkezdődött; ugyan azon Hónapnak 30-dikánn pedig, a' Frantziákra, Anglusokra, és Hollandusokra nézve, kik között erre az időre, egészenn megkészűlt egyesség, bé is rekesztődött.

§. 108. Mária Therézia, kinek minden részvétele nélkűl esett ez az Egyezés: ahoz állani darab ideig nem akart. Utóljára mindazáltal, minekutánna *Olasz Ország* eránt bizonyosabb meghatározás tétetett: abbann *Mária Therézia* is megnyúgodt. Így vivődött az *Aquisgránumi Békesség*, 1748-dik esztendőbenn, Octóber 23-dikától fogva November 7-dikéig tartott új alkudozás utánn, tökélletességre; melynek főbb Czikkelyei ezek vóltak:

1. Hogy kiki, a' mit elfoglalt, viszszaadja.

2. A' *Szárdiniai Király*, és a' *Génuai Közönséges Társaság*, régi birtokaikba viszszaállíttassanak.

3. A' *Dün-kirkeni* erősség lerontassék, és a' Praetendens fija, *Carolus Eduardus*, Frantzia Országból kiigazíttassék.

4. *Mária Therézia*, *Pármát*, *Placentziát*, és *Gvastallát* engedje a' Spanyol Király *V-dik Filep* fijának *Don Filippnek*, úgy mindazáltal, hogy, ha *Don Filipp* akár Siciliai, akár Spanyol Országi Királyságra menne, vagy pedig Férjfi magzat nélkűl halna meg, mindenik esetbenn, azon Birtokok, a' Felséges Ausztriai Ház hatalma alá menjenek viszsza.

§. 109. Az utólsó vagy negyedik Határozását, Nápolyi és Siciliai Király *Don Carlos* nem művelhetvénn: az *Aquisgránumi* Bé-

Békességet el nem fogadta; sőt ellenbenn azt nyilatkoztatta ki, hogy, ha ő a' Spanyol Koronát elnyeri: Nápoly és Sicilia Országát egynek fogja adni gyermekei közzűl. Ez meg is lett 1759-benn; a' midőnn *Don Carlos*, *III. Károly* név alatt, Spanyol Királlyá lévénn: *Nápolyt* és *Siciliát*, a' harmadik Fijának *IV. Ferdinándnak* adta által. Egyébaránt, az *Aquisgránumi Békesség*, azokonn az Egyezésekenn, melyek a' Pragmatica Sanctio dolgábann, a' feljebb való esztendőkbenn lettek, semmit nem változtatott. Igy lett ez úttal tsendessége Európának, melyet osztánn, a' tudományoknak, mesterségeknek, kereskédésnek, és munkásságnak, tsak egynéhány esztendő alatt is, szembetűnő előmenetele követett.

§. 110. Ezen — tsak nem *nyóltz esztendei* — Háborútól, megszabadúlvánn *Mária Therézia*, Magyar Országra, melynek legtöbb segítségével élt vala, különös gondját fordította. A' Nemzet eránt való bizodalmának és igaz indúlatjának megbizonyítására, mindjárt a' következő 1749-dik esztendőbenn, azt tselekedte, hogy első szülött Fijának, *Fő Hertzeg Jó'sefnek* nevelését, *Gróf Battyáni Károlyra* bízta. Ugyan arról akarta a' Nemzetet meggyőzni az által is, hogy ugyan tsak az 1749-dik esztendőbenn, a' *Budai Várbann*, ama' híres *Magyar Királyi Palotának*, melyet hajdan *Nagy Lajos* építtetett, *Sigmond* ékesíttetett, *Mátyás Király* pedig tsak nem hitel felett pompássá tett vala, újra való megépíttetéséhez fogatott, és azt osztánn el is végeztette. Továbbá, 1751-benn, *Po'sonbann*, Aprilis 18-dik napjára, Diétát gyűjtvénn

vénn egybe, jelentette azt az akaratját, hogy *Pálfi János* helyébe, a' ki, ugyan azon esztendőbenn, Mártzius 24-dikénn, *nyóltzvan nyóltz esztendős korábann* halálozott meg, Palatinus tevődnék. Tevődött *Gróf Battyáni Lajos*, kinek közbennjárására, az adózó (*contribuens*) népenn könnyítni kívánvánn Mária Therézia, bizonyos Rendelést tett az eránt, hogy az adózó ember, mit és mennyit tartozzék adni a' nála quártélybann lévő katonának. — Másik esztendőbenn, 1752-benn, a' Haditudományok tanúlására, *Németújhelybenn* (*Wienerisch-Neustadt*) Katonai Oskolát állítvánn fel Mária Therézia: azt, a' Magyar Ifjúságnak is megnyitotta.

§. 111. Ilyen és ezekhez hasonló Rendelései és Intézetei által igyekezvénn, a' Békesség ideje alatt, a' Magyar Nemzet javát és bóldogságát előmozdítani Mária Therézia: 1756-bann, ismét új, terhes, és hoszszas hadakozásba vitettett, mely a' *hét esztendős Háború* vólt. Mária Therézia, Sziléziának tőle erőszakkal lett kitsikartatását, az Aquisgránumi Békesség utann is, nem felejthette. Tudta ezt II. Fridrik, valamint azt is, hogy Mária Therézia, az Aquisgránumi Békesség köttetésekor, a' mikor nyóltz esztendei Háborúnak vetett véget, sokkal erősebbenn állott, mint mikor azon Háborúhoz kezdett vólt. Ebből az okból, a' Közönséges Békesség helyre állásával gyanúját és félelmét le nem tévénn II. Fridrik: hadait el nem oszlatta, hanem inkább szaporította, 150 ezerre nevelvénn azoknak számát. Ez, ha szinte nagy tsendességgel ment is véghez: háborúhoz való késztület-

nek

nek látszott, és a' szomszéd Hatalmasságokat figyelmetességbe hozta. Innen lett osztánn az, hogy *Mária Therézia*, a' Muszka Czárné *Er'sébet*, a' Saxóniai Választó Fejedelem 's egyszersmind Lengyel Országi Király *III. Augusztus*, szövetséget kötöttek egymással; II. Frídriket, mind hármann, veszedelmes Szomszédjoknak tartvánn. Mindazáltal, ez a' Szövetség, tsak arra az esetre vólt kötve, ha II. Fridrik közzűlök valamelyiket megtámadná. Ezt a' Szövetséget, a' Muszka Czárné, *Er'sébet*, igen akarta, azért, mivel magát II. Fridriktől megsértettnek tartótta, úgymint, a' ki, asztal felett, víg és elmés tréfái között, Er'sébetet nem egyszer érdeklette. Szintén úgy neheztelt II. Fridrikre, a' Muszka Minister *Bestuchev* is. A' Saxóniai Minister *Brühl* pedig, épenn olyan idegenséggel viseltetett eránta: a' minémű szíves indúlattal állott Mária Therézia mellett. Az említett Szövetség tehát a' végre készűlt, hogy a' nagyravágyó és mindenfelé terjeszkedni kívánó II. Fridrik, megaláztatnék. De ennek is mindenkor résenn vólt a' füle. Azombann, kibérelt emberek által, titkonn dolgozott az Udvaroknál; úgy hogy mind az, valami a' három Udvarok között történt, tudtára lett.

§. 112. A' Hét esztendős Háború kiütésére mindazáltal, nem az említett három Hatalmasságok birtokaibann, sőt nem is Európábann, hanem Északi Amérikábann adódott alkalmatosság. Mely dolog így történt. Az *Ultrajectomi Békességkötésbenn*, 1713-bann, a' Frantziák, Északi Amérikábann, *Acádiát*, vagy *Új Skótziát*, az akkori kiterjedése szerínt, általengedték az

Anglu-

Anglusoknak. Annak határai mindazáltal, sem akkor, sem azutánn, az *Aquisgránumi Békességbenn*, ki nem jegyződtek. Ebből osztánn sok viszszálkodás lett az Anglusok és Frantziák között: mivel, mind a' két Nemzet; egyik úgy mint a' másik, azonn igyekezett, hogy birtokit Északi Amérikábann, mentűl szélesebbenn terjeszthesse. A' pernek szép móddal való eligazítására, 1750-benn, egyezéshez fogtak: de egyességre, sem ebbenn, sem a' következő esztendőkbenn, nem mehettek. Azombann, a' Frantziák, 1754-benn, az Északi Amérikábann lévő Anglus Colóniákonn, az *Ohió* vizénél, némely erőszakot követtek el. Melyért, az Anglusok, másik esztendőbenn, (1755.) azzal állottak boszszút, hogy a' Frantziák hajóit, melyekenn Amérikaba keresked tek, elfogdosták. Ekkor a' Frantzia Követ, el sem bútsúzvánn, ott hagyta *Londont*. Mely tselekedetből látni való vólt, hogy már a' Háború elkerűlhetetlen. A' Frantziák, azt, a' mit rajtok Amérikábann ejtettek az Anglusok, Német Országbann akarták viszszaadni; azonn igyekezvénn, hogy *Hannóverát*, melyet az Anglus Király bír vala, elfoglalják. Féltvénn tehát *II. György* Hannóverát: minthogy annak óltalmazása nem egészenn esett keze ügyibe; nem is reménylhette, hogy egyedűl, a' hatalmas Frantzia erő ellen megtarthassa: 1756-bann, Januárius 16-dik napjánn, a' Pruszsziai Királlyal *II. Fridrikkel* úgy kötött, hogy az, *Hannóverát* óltalmazza meg. Ezt megtudvánn a' Frantzia Udvar: olyan lépésre határozta magát, mely az akkori időbenn szinte lehetetlenségnek látszott; arra tudnillik, hogy

a'

a' Felséges Ausztriai Házzal kössön Szövetséget. A' *Bétsi* és *Párisi Udvarok* között, ugyanis, majd tsak nem harmadfél száz esztendőtől fogva ellenkezés uralkodott vala: melyet most, *Gróf Kaunitz*, a' ki az Aquisgránumi Békességkötés utánn küldődött vólt Követnek Párisba, egyszerre elenyésztetett. Ebbenn a' váratlan Szövetségbenn, mely Május 1. napjánn, 1756 bann, *Versáliábann* ment tökélletességre, *XV. Lajos* Mária Theréziának, arra az esetre, ha megtámadtatnék, 24 ezer embert ígért segítségűl, még pedig úgy, hogy *Mária Therézia*, a' Frantziáknak tengeri hadakozásiba részesűlni, telyességgel ne tartoznék.

§. 113. Mind ezek nem eshettek úgy, hogy *II. Fridrik* meg ne sejtette vólna. Innen lett az, hogy a' Pruszszus hadak, naponként gyűlekeztek Sziléziába. Ezt látvánn *Mária Therézia:* figyelmetességbe hozódott. Az Ausztriai Seregek, mustra tartás végett, Cseh és Morva Országba parantsoltattak. A' Muszka Czárné *Er'sébet*, és a' Saxóniai Választó Fejedelem, 's egyszersmind Lengyel Király, *III. Augusztus*, a' minapi Szövetségre emlékeztetődtek. A' *Czárné*, Pruszsziához közel, *Livóniábann*, és *Curlandiábann:* a' Saxóniai Választó Fejedelem pedig, Saxóniának Cseh Ország felől való szélinn, *Pirnánál*, kezdte táboroztatni seregeit.

§. 114. Soká késni a' dologgal, *II-dik Fridrik* sem akarvánn: Junius 26-dik napjánn, 1756 bann, a' *Bétsi Udvarnál*, ezt a' kérdést téteti: hogy mind ezek a' készűletek nem ő ellene valók-é? A' kérdésre ahoz való felelet adódvánn: nyilvábbann kezdett beszéllni, 's azt kívánta, hogy Mária Therézia,

rézia, egyenesenn arról tégyen ígéretet; hogy őtet sem ebbenn, sem a' következendő esztendőbenn, semmiképenn meg nem háborítja. Ezt, Mária Therézia, minden feltétel és meghatározás nélkűl, meg nem ígérhetvénn: II. Fridrik, többé se kérdett se hallott, hanem, készenn lévő seregeivel, Augusztus 29-dik napjánn, 1756-bann, Saxóniába béütött, és a' Választó Fejedelmi lakóhelyet, *Drezdát*, melyből III. Augusztus, kévéssel az előtt, a' *Königstein* nevű Erősségbe futott vala, elfoglalta. Hatalmábann lévénn *Drezda*: arra az erőszakra ment, hogy a' Választó Fejedelmi Leveles Házat (*Archivum*), a' Választó Fejedelemné 's egyszermind Legyel Királyné bátor ellentállásával nem gondolvánn, feltörette, és abból, a' feljebb említett Egyezésekről szólló Leveleket kivétette. Ezekkel osztánn maga mentségére kívánvánn élni, azt hírdettette ki, hogy fegyverre való kelését, egyedűl, az ellene régtől fogva készűlő és tökélletességre is ment Szövetkezések okozták.

§. 115. A' Választó Fejedelemséghez tartozó (*Electoralis*) Saxóniához hozzá jutvánn II. Fridrik: *Schwerin* nevű Vezérét, számos hadi néppel, *Cseh Országba* kűldötte: maga pedig, a' *Pirnánál* fekvő Szaksz tábor ellen indúlt, mely 17 ezer emberből állott. Ezt hirtelen úgy bérekesztette, hogy hozzá semmi féle eleség nem vivődhetett. Ily állapotbann lévénn a' Szaksz tábor: Mária Therézia, Cseh Országból, *Braun* (Brown) nevű Vezérét kűldötte annak szabadítására. De, ezt *II. Fridrik*, serege egy részével eleibe menvénn: October 1. napjánn, 1756-bann, *Lowositznál* meggyőzte,

és

és Cseh Országba visszaverte. Ekképenn a' Szaksz tábor utólsó szükségre jutvánn kéntelen vólt magát feladni; mellyet osztánn II. Fridrik, a' maga hadai között elosztott, tsupánn a' Tiszteket botsátvánn el, oly feltétel alatt, hogy, míg ez a' Háború tart, ellene hadi szolgálatot ne tégyenek. Igy a' bekövetkezett telet, Saxóniábann tsendesenn töltötte II. Fridrik, abbann seregeit téli quártélyra szállítvánn, és másképenn is, mint fegyverrel nyert tartomanynak, sok hasznát véyénn.

§. 116. Azombann, míg a' tél tartott, mind két részről, az Ellenséges Felek, szüntelen ahoz készűltek, hogy mentül nagyobb erővel folytathassák a' hadakózást. A' Császár *I. Ferentz*, Jannárius 17-dik napjann, 1757-benn, II. Fridrik ellen, mint a' ki a' Saxóniai Választó Fejedelem tartománnyát erőszakosann elfoglalvánn, a' Német Birodalom tsendességét megháborította, Executionális Háborút rendelt. Ehezképest, kiki a' Német Országi Fejedelmek közzűl, bizonyos számú sereget tartozott állítani a' Pruszszus ellen. Ezennkívűl, a' Muszka Czárné *Er'sébet*, 100 ezer embert ígért. A' Frantzia Király XV. Lajos pedig, a Frantzia Korona Örökös (*Dauphin*, *Delphin*) Feleségének, ki is a' III. Augusztus leánya vólt, síránkozásira és esdeklésire, már nem 24 ezer embert, (a' mint a' Szövetség tartotta), hanem, két derekas sereget állított ki; egyiket, mely 80 ezer főből ál ott, és *Marsall d' Etrées* vezérlése alá bízódott, Hannóvera ellen: másikat pedig *Soubise* nevű Vezér alatt, a' vegre, hogy az által, a' Német Birodalombéli Sereg erő-

erősebbé tevődnék. Sőt Svéczia is arra vevődött a' Frantzia Udvartól, hogy, mint az 1648-bann köttetett *Vestfáliai Békességnek* Oltalmazója (*Garant*), keljen fel Pruszszia ellen. *II. Fridrik* is ugyán, semmit el nem múlatott, hogy mentűl készebbenn állhasson ki a' következő táborozásra: de segítséget, az egy Anglus Királyonn *II. Györgyönn* kívűl, senkitől nem nyert. Ez, a' kissebbik Fija (Kumberlándi Hertzeg) alatt, Alsó Saxóniábann, *Anglus*, *Hannóverai*, *Braunschweigi*, *Hassiai*, *Bückelburgi*, és *Góthai* hadakból, oly vígyázó Sereget gyűjtetett egybe, melynek száma 45 ezerre ment. — Ily készűletek között tölt el a' tél, 1757-benn.

§. 117. Tavaszra kelve, 1757-benn, elkezdődvénn mind a' két Ellenséges Részről, a' táborozás: az iszonyú véres tsaták egymást követték; úgy hogy *Aprilistől* fogva, egész *Decemberig*, kikötvénn Octóbert, minden hónapbann, hol egy hol több, szörnyű ember kárral járó hartzok és viaskodások történtek. Nem is vólt példa, az ilyen vérrel folyó esztendőre, egész ezen hét esztendős Háborúig, a' Históriábann. — *II-dik Fridrik*, a' ki mindég a' más főldénn szeretett hadakozni, már Aprilisben, három felől botsátotta hadait Cseh Országnak. Egyik seregét Saxóniából maga vezette; másikat, Sziléziából, *Schwerin*; harmadikat pedig, Luzátziából, Hertzeg *Bévern*: és mind ezek, az előre meghatározott napra, *Prága* alatt vóltak. Ott, a' Mária Therézia Hadinépe, melynek Vezérei, Lotharingiai Hertzeg *Károly*, és *Braun* vóltak, készenn várta a' Pruszszusokat. Május 6-dikánn öszvetsapvánn

vánn a' két tábor: darab ideig kétséges vólt a' hartz kimenetele; míg nem az Ausztriai Sereg két szárnya között, nyílást vévénn észre *II. Fridrik:* azonn, nagy hirtelenséggel, bérontott, és az Ausztriai tábort, iszonyú vérontás között, két felé szakasztotta. Ekkor, megbomolvánn abbann a' rend: mindjárt elvált, hogy melyik Részé a' győzedelem. Hertzeg *Károly*, táborának egy részével, *Prága* falai közzé vette magát: a' többi népe pedig Morva Ország felé vonúlt. Ebbenn a' *Prága alatt* történt ütközetbenn, Mária Theréziának egyik híres Vezére *Braun* (*Brown*), a' ki közlegényből ment vala fel Feldmarsallságra, halálos sebet kapott, melybenn, kevés napok múlva, Prágábann meghólt. A' *II. Fridrik* részéről pedig, *Schwerin* esett el, 82 esztendős korábann, kinek halála, tsak nem egy hartzvesztéssel ért fel.

§. 118. Ezen győzedelem utánn, a' Pruszsziai Király, *Keith* nevű Vezérjével együtt, *Prágát* kezdette ostromolni, *Hertzeg Bévernt* pedig, *Daun* ellen, Morva Országba kűldötte. De *Daun*, derekas hadi nép érkezvénn hozzá a' Magyaroktól, úgy megerősödött: hogy *Hertzeg Bévern* néki teljességgel meg nem felelhetett. A' Király tehát, ostromló seregének egy részével maga indúlt a' megszorúlt *Bévern* segítségére. Azombann *Daun*, *Nádasdi Ferentzel* együtt, Prágának az ostrom alól való felszabadítására sietvénn: *Kollin* városához nem meszsze, *Planián* nevű falunál, II. Fridrikkel öszvetalálkozik. A' Király úgy ítélvénn, hogy, ha *Daunt* megveri, Prága mindjárt feladja magát: várvánn várta a' megvívásra való al-

kalmatosságot; és, annak szerentsés kimeneteléhez oly nagy bizodalma vólt, hogy az ütközet előtt való nap így szóllott a' katonáihoz: „*Hólnap, ha Isten akarja, még egyszer megverjük a' Császárné népit, és azutánn Bétsbe megyünk Békesség kötni.*" De másképenn történt a' dolog. Junius 18-dik napjánn, elkezdette a' Király az ütközetet, a' lévénn czélja, hogy a' *Daun* népét, a' *Planián* mellett lévő sántzból kiverje. Meg is vetette minden erejét és mesterségét. Hétszer újította meg a' hartzot, de mind a' hétszer viszszaverettetvénn, meggyőzettetett. Dél utánni 2 órától fogva, estvéli 9-ig tartott a' verekedés. A' II. Fridrik táborának 25 ezer ember híjja esett, a' hóltakat és foglyokat együvé számlálvánn. Elvesztett 22 zászlót, 45 ágyút, és felette sok tábori eleséget. Mindenek felett kimutatta ekkor magát, a' vitéz *Nádasdi Ferentz* alatt viaskodó Magyarság, úgy hogy a' győzedelmet főképenn annak lehetett köszönni.

§. 119. E' nagy romlás utánn, *II. Fridrik*, Saxónia felé futvánn, *Leutmeritzbenn* állapodott meg. Feldmarsall *Keith* is, a' a' ki a' *Kollini* (tulajdonképenn *Plániáni*) ütközet alatt, *Prágát* ostromlotta vala, hallvánn a' veszedelem hírét, igyekezte népét Prága alól viszszahúzni. Észrevévénn ezt Lotharingiai Hertzeg *Károly: Prágából* 24 ezer emberrel kirohan, és a' Keith seregébenn sok kárt tészen. Mindazáltal *Keith*, ha mind nehezenn is, a' Pruszszus Királyhoz, *Leutmeritzbe* verekedik. Ekképenn a' *Kollini győzedelem* által, mind *Prága* az ostrom alól felszabadúlt, mind egész Cseh Ország a'

Prusz-

Pruszszus seregektől kiürűlt. Ezen örvendetes történetnek emlékezetére állította fel Mária Therézia, ama nevezetes *Vitézi Rendet*, mely az Ő Nevéről *Therézia Rendinek* hívattatik. Szolgál ez a' Hadiembereknek serkentésére, melybe minden Tisztek, a' Zászlótartóig, Vallás külömbsége nélkűl, bévétetnek, ha arra magokat érdemesekké tészik.* A' vitéz *Nádasdi Ferentzet* maga Mária Therézia ékesítette meg ezen Rend Czímerével.

* A' *Therézia Rendibenn* lévő Vitézek osztatnak *Nagy Keresztesekre*, *Commenddtorokra*, és *Kis Keresztesekre*; 's ezen helyheztetődések szerint vészik esztendőnként való jutalmokat, az első rendbenn 1500, a' másodikbann 600, a' harmadikbann 400 Rh. forintokat. A' mely személy, ezen Vitézi Rendbe való felvétettetése előtt Nemes nem vólt: felvétettetésével, Nemessé leszsz; a' Nemes pedig ingyenn Báróságot nyerhet.

§. 120. A' *Kollini* (vagy *Pláníáni*) veszedelem utánn, *II. Fridrik*, futásbann lévő hadait *Leutmeritzbenn* öszveszedvénn, *Saxóniába* viszszatért. Minekutánna egyszer elkezdődött rajta a' szerentsétlenség: több bajok és nyomorúságok is érdeklették. Ugyanis, a' *Kumberlándi Hertzeg*, a' ki egyedűl akar vala lenni segítségére, Julius 29-dikénn (1757.), *Hastenbecknél* (Alsó Saxóniábann) megütközvénn a' *d' Etrées* vezérlése alatt lévő Frantziákkal: azoktól megverettetett. Azutánn pedig, oly szoros helyre húzta magát, hogy, *Klósztor Szévenbenn*, kéntelenittetett gyalázatos Capitulatióra állani, azt ígérvénn, hogy az alatta lévő nép leteszi a'. fegyvert. Másfelől, a' Muszkák,

Apraxin nevű *Feldmarsall* alatt, Julius első napjánn béütvénn *Pruszsziába: Pillaût*, és *Mémelt*, más Városokkal együtt, elfoglalták. Azon Országnak óltalmazását II. Fridrik, Feldmarsall *Lehvaldra* bízta vala: de ez, nem lévénn több embere 30 ezernél, a' 97 ezerből álló Muszka sereggel fel nem tehetett. Oly parantsolatot vévénn mindazáltal a' Királytól, hogy akármibe kerűl, ütközzön meg a' Muszkákkal: Augusztus 30-dik napjánn, *Grosz-Jägendorfnál* (Nap-Keleti Pruszsziábann, az Insterburgi Kerűletbenn) szerentsét próbált: de erőssenn megverettetett.

§. 121. Azombann, mindeneknek tsúdálkozására, a' Muszkák, ezen győzedelem utánn, *Pruszsziát*, mely már kezekbenn vólt, hirtelen oda hagyták. Mi okból történt ez: idővel jött világosságra. Tudniillik, a' Muszka Czárné *Er'sébet*, akkor, midőnn a' *Grosz-Jägendorfi* ütközet esett, igen beteg vólt, úgy hogy halálát lesték. A' Fő Cancellárius *Bestuchef* attól tartott, hogy az Er'sébet utánn következendő Czár, *III-dik Péter*, a' ki II. Fridriket halálból szerette és betsűlte, néki vétkűl fogja azt tulajdonítani, hogy Pruszszia ellen egész erővel folytatta a' háborút. Írt tehát *Apraxinnak*, hogy a' Muszka hadakkal térjen vissza Pruszsziából: a' ki is engedelmeskedett, és a' keze alatt lévő sereget Lengyel Országba húzta vissza. Azutánn, megfordúlvánn a' Czárné, említett betegségéből, midőnn ezt a' dolgot megtudta, felette megharagudott; és *Apraxint* kérdőre vonatvánn, midőnn az a' *Bestuchef* Levelével men-

mentette vólna magát: *Bestuchefet* Fő Cancelláriusi Hívatalából kitette.

§. 122. Az alatt, míg ezek estek, a' Német Birodalombéli — iminnen amonnan öszveszedett — egyvelges Hadinép, (Reichsexecutionsarmée), melyet *Hertzeg Hildburgshausen* vezérlett, a' *Soubise* alatt lévő Frantzia sereggel egyesűlvénn, közelgetett Saxóniához. Ezen egyesűlt Tábornak, *II-dik Fridrik*, maga indúlt eleibe: *Hertzeg Bévernt*, Luzátziábann, Szilézia óltalmazására hagyvánn. Mely alkalmatossággal élvénn Lotharingiai Hertzeg *Károly*, Gróf *Nádasdival Schweidnitzet* megszállatja; Gróf *Hadik Andrást*, *Berlinre* küldi; hogy így II. Fridriknek, említett útjábann, akadályt tégyen: maga pedig, *Daunnal* együtt, *Bévern* ellen mégyen. Gróf *Hadik*, 2000 Magyar Vitézekkel, hirtelen *Berlin* alatt teremvénn, azt, October 16-dik napjánn, (1757.) elfoglalja, 310 ezer tallérig megsatztzolja: azzal elébb áll. *Berlinnek* segítségére *II. Fridrik* viszszafordúlt: de megértvénn Gróf *Hadiknak* onnan lett eltávozását: kezdett útját ismét folytatta, az egyesűlt Német Birodalombéli és Frantzia seregek ellen. Azokat osztánn, November 5-dikénn, *Roszbach* nevű falunál (Thuringiábann, Merseburg és Weiszenfels között) találvánn: tsufosann megverte. A' Király szinte ebédnél űlt, Hertzeg *Ferdinánd*, *Keith*, és *Seidlitz* Generálissaival, midőnn, dél utánn egy óra tájbann, megtudta, hogy jő reá az 50 ezer főből álló Ellenség. Magának tsak 22 ezer embere vólt. De oly bőltsenn rendelte el ezen kevés számú hadi népét: hogy, egynéhány órák múlva, az

 egész

egész ellene jött tábor széljelszóródott. Annál váratlanabb dolog vólt ez a' Frantziák előtt, hogy azok, eleinte, még arról is kételkedtek, ha valyon nem illetlen dolog lenne-é nékik, a' *Brándemburgiai Márchiónak* (így nevezték II. Fridriket azért, mivel Elei tsak Brandemburgiai Márchiók vóltak) maroknyi népével hartzba elegyedni. *Soubise* pedig, annyira bízott magához, hogy előre azt írta XV. Lajosnak, hogy nem sokára fogva viszi eleibe a' Prusszsziai Királyt. De hirtelen, minden helyes ok nélkűl, oly réműlés (*Panicus terror*) foglalta el a' Frantziákat: hogy hátat fordítvánn, és fegyvereiket, sőt még a' stiblijeket is, a' könnyebbenn való futhatás végett, elhagyván, 's kalapjaikat elhúllatvánn, hanyatt homlok rohantak a' Rhénus felé, azt képzelvénn, hogy mindenütt nyomokbann van II. Fridrik.** A' fogságba estek oly sokann vóltak, hogy elég kísérőik nem lehetvénn, a' következett napokonn, nagy részént elszökhettek.

* *II. Fridrik*, elkészítvénn seregét az ütközetre, kirakatta az ágyúkat: azombann a' sátorókat felvonatta, mintha tsak táborozott vólna. De alig rohant az Ellenség a' Prusszszus seregre: minden sátor egyszeribe a' főldönn vólt, 's minden katona készenn állott a' hartzra. A' rettenetes ágyúzás elszélesztette a' Frantzia lovasságot; a' Birodalombéli Sereg, minekelőtte tsatára kelt vólna, hátat adott. A' Frantzia gyalogság, egy darabig tartotta magát, de utóljára hasonlóképenn futásnak eredt. Lásd *Néhai Tiszt. T. Pétzeli József* Úr munkáját ilyen titulus alatt, *A' Hét esztendei Háborúnak rövid előadása az Alsir* véginn, a' 270-dik óldalonn. — A' szörnyű futást látvánn II. Fridrich: azt írják, hogy hasára tette

te a kezét, és úgy nevetett, ezt mondvánn: „Soha se tudtam, hogy ilyen sok derék ken„gyelfutója van a' Frantzia Királynak."

** Az elfogattak között vóltak nyóltz Generálisok, és 250 Fő Tisztek. Ezeket estvére, vatsorára hívánn a' Király, és látvánn, hogy a' vatsora nem igen derék: magát ezzel mentette: „Megengedjenek az Urak, mert magam „se tudtam, hogy ma ennyi vendégeim lész„nek." Lásd *Néhai Tiszt. T. Pétzeli Jó'sef* Úr említett munkáját, a' 271-dik óldalonn. *Soubiset* azutánn, magok a' Párisiak, tsúfos Epigrammákat írtak. Már az előtt is, tudnillik, úgymint, September 19-dikénn, igen gyalázatosann járt vólt ez a' Frantzia Vezér. Mert, Prusszus Generális *Seidlitzet*, kit II. Fridrik *Gothábann* hagyott vala, kevés népével együtt, melynek száma mind öszve is tsak 1500-ra ment, kézre akarvánn keríteni: 8 ezer emberrel ellene indúlt. *Seidlitz*, mikor ezt megtudta, nem akarvánn szerentséltetni embereit, *Góthából* kitakarodott: *Soubise* pedig oda bémenvénn, kedvére múlatott. Ekkor *Seidlitz*, véletlenűl rajta ment, és oly félelmet öntött belé, hogy se kérdvénn se hallvánn *Soubise*, ama' végső veszedelmet jelentő Frantzia szókkal adott jelt katonáinak a' futásra: *Sauve, qui peut*, azaz, *ki merre tud, szaladjon*. Szaladtak is a' Frantziák, valamint tudtak, *Eisenach* (Isenacum) felé, sok jó szagú vízzel telyes üvegeket, púderes zatskókat, pomádé tartókat, nap ellen valókat, (parasols), 's a' t. hagyvánn el. Ebből lehet látni, mennyi függ a' Vezértől. Mennyire különböznek a' mai Frantziák a' Soubise seregétől.

§. 123. A' *Roszbachi győzedelemből* megtérvénn *II. Fridrik:* úgy találta, hogy másutt mindenütt szerentsétlenűl folytak dolgai. *Nádasdi Ferentz*, az alatta viaskodó Ma-

 gya-

gyarokkal, Alsó Sziléziábann, oly tüzesenn ostromlotta *Schweidnitzet*, melyet Pruszszus General Major *Sers* óltalmaz vala: hogy az, 16 nap múlva, November 12-dikénn, magát feladta. Fogságra jutott *hat ezer* őrző katona: elnyerődött 164 ágyú, 48 zászló, sok eleséggel, és mintegy 300 ezer Rh. forint kész pénzel együtt. Nádasdi azutánn, Hertzeg *Bévern* ellen ment, a' ki *Boroszló* alatt táboroz vala. Ugyan oda Lotharingiai Hertzeg *Károly*, és *Daun* is megérkeztek. Ekképenn egyesűlt erővel rontvánn a' Pruszszusokra: azokat, noha magokat elég vitézűl forgatták, November 22-dikénn meggyőzték. Két nappal azutánn, maga *Hertzeg Bévern* is, midőnn egy inassával, szemlélődni (recognoscirozni) ment vólna: elfogattatott. Az nap, estve, *Boroszló* is feladta magát, 'melybenn ismét sok eleség, és hadi eszköz találtatott.

§. 124. E' szerínt, egész Szilézia az elfoglaltatáshoz lévénn közel: II. Fridrik, Thuringiánn keresztűl, tsak nem képzelhetetlen serénységgel, törekedett Sziléziába; és már December 2-dik napjánn, *Parchwitz*nál vólt. Ott seregét rendbe szedvénn, és azzal a' *Bévern* vert hadát is egyesítvénn: December 4-dik napjánn, *Boroszló* felé indúlt. Más nap, úgymint December 5-dikénn, a' Mária Therézia hadaival, Boroszlóhoz nem meszsze, *Leuthen* nevű várasnál, öszvetalálkozvánn: megütközött; és, noha tsak egy talpallatnyi főldet is drága vérenn kellett megvennie a' tsatahelyből: mindazáltal, a' sokszori öszvetsapások utánn, tökélletesenn győzedelmeskedett. Neveztetik ez az ütközet *Lissainak* is: minthogy *Lissa* várasához közel esett. A' tsata helyénn marad-

tak, Generális *Luchézi*, *Printz Stollberg*, 6 ezer emberrel. Elfogattak 15 ezerenn. Elnyerődött 131 ágyú, 51 zászló, és igen sok társzekér. Azutánn, December 20-dikánn, *Boroszlo'* is, melynek őrizete 13 ezer emberből állott, magát feladta.

§. 125. A' következő 1758-dik esztendőbenn is, a' hadakozást úgy folytatta II-dik Fridrik, hogy az, tulajdon jobbágyinak nem nagy megerőltetésével esett: mivel arra a' kőltség, rész szerínt a' Saxóniai Lakosokra vetett terhes adóból: rész szerínt pedig, az Anglusnak abból a' pénzbéli segítségéből tőlt ki, mely esztendőnként 670 ezer font sterlingre, azaz, mintegy *négy milió* kurta tallérra ment. Legelsőbenn is (Aprilis 16-dikánn) *Schweidnitzet* vette viszsza. Onnan, Morva Országba, *Olmütz* alá ment, és Május 27-dikénn, annak ostromához fogott. De midőnn *Laudon* és *Siskovits*, minden eleséget és hadi készséget, melyet Sziléziából akart szállíttatni *Olmütz* alá, az útbann elfogták, 's azt kísérő seregét vagy levágták, vagy megszalasztották: *Olmütz* ostromát félbe szakasztani kéntelen vólt. Ekkor tehát Cseh Országonn és Glátzonn által, Sziléziába tért viszsza.

§. 126. Hallvánn azombann II. Fridrik, hogy a' Muszkák, *Fermor* nevű Vezér alatt, (ki a' feljebb említett *Apraxin* helyébe tevődött vala) Brandenburgiának Lengyel Országra fekvő részébe, *Neumarkba* (Nova Marchia) béütvénn, *Küstrin* városát erőerősenn ostromolják: egyenesenn azok ellen indúlt; kikenn osztánn, Augusztus 25-dik napjánn, *Zorndorfnál*,* *Dohna Seitlitz* nevű Vezérének vitézſége által győzedel-

 mes-

meskedett. Ezen győzedelemmel mindazáltal, úgy, mint lehetett vólna, nem élhetett: kéntelen lévénn Saxóniába sietni, az Öttsének Printz *Henriknek* segítségére, a' ki *Daun* és a' Birodalombéli seregek miatt igen szorúlt állapotbann vólt. De midónn, Luzátziábann, a' hoszszas útazás miatt elbádjadt seregét meg akarta vólna pihentetni: *Dauntól*, *Hochkirchennél*,** Octóber 14-dikénn (1758.), virradta elótt, megtámadtatvánn, szörnyenn megverettetett; tíz ezer embert, 100 agyút, és 28 zászlót vesztvénn el.

* II. Fridrik, *Dohna Seidlitz*, és *Zietken* Vezéreivel együtt, Augusztus 23-dikánn érkezett *Zorndorf* alá, mely Helység, *Küstrinhez* egy mérföldnyire, *Neumarkbann* vagyon. A' Muszka Vezérek, *Fermor* és *Demikov* pedig, Augusztus 25-dikénn mentek oda; mely nap, az öszvetsapás is meglett. Mind két részről iszonyú vólt a' vérontás: de utóljára is a' Prusszusok vették erőt a' Muszkákonn.

** *Hochkirchen*, tsekély falu, Felső Luzátziábann. Legközelébb fekvő város hozzá, *Bautzen* (Budissa). Ezen falúnál, a' Mária Therézia Fő Vezére *Daun*, igen jó helyet foglalt, és magát erősenn bésántzolta. Ellenbenn, a' II-dik Fridrik táborának alkalmatlan fekvése vólt. Melyet látvánn *Keith*, így szóllott a' Királynak: „Ha, úgy mond, itt bennünket meg „nem támad az ellenség: megérdemli az „akasztófát.“ De II. Fridrik, bíztatta magát, és negédesenn így felelt: „attól sem fél úgy „az ellenség, mint mi tőlünk.“ Azombann, kevés órák múlva megszégyeníttetett. — *Daun* tettette, mintha magát hátra akarná húzni. Nap lémente utánn, azokkal, kiket a' tábor helyénn hagyott, nagy tüzet rakatott; az erdőbenn egész éjjel vágatta a' fát, hogy a' nagy zörgés, harsogás, és lárma miatt,

tábora

tábora kimozdúlását észre ne vennék. Így hadainak nagyobb részét, a' Király táborának jobb szárnya felé indította. Sajdítottak ebből valamit a' Pruszszus Huszárok, és *Seidlitz* 's *Ziethen*, kérték a' Királyt, hogy nyergeltessen: de rá nem vehették. Más nap reggel, 5 órakor, *Daunnak* már minden katonája a' rendelt helyenn vólt. Akkor mind elől mind hátúl egyszerre tüzét adatvánn a' Pruszszusokra: azok zavarodásba jöttek. Még minekelőtte a' nap feljött vólna: nagy vérontás lett. Generális *Keith* (a' ki előre is mintegy érezte vala a' veszedelmet) elesett. Nem különbenn Braunschweigi Hertzeg *Ferentz*. *Móritz* pedig, minekutánna két golyóbis érte, a' Horvátoktól elfogattatott. Maga a' Király, sokszor megújította az ütközetet: de szerentsés nem lehetett. Kevésbe múlt, hogy magát is *Hochkirchenbenn* el nem fogták. *Keith* a' Hochkircheni Templomba temettetett. A' Braunschweigi Hertzeg *Ferentz* teste pedig, haza vitettetett. *Daunnak* ekkor is a' vólt a' hibája, a' mi másszor: hogy tudniillik tudott győzni: de a' győzedelemmel nem tudott élni. Mert a' Pruszszus vert hadakat nem űzvénn: megengedte, hogy azokat II. Fridrik, szeme láttára, Sziléziába vigye. — Tsak ugyan, a' Római Pápától, ezen győzedelemért, felszentelt süveget és kardot nyert Daun.

§. 127. A' *Hochkircheni megverettetés* utánn, II. Fridrik, Sziléziába vonta magát, és ott, November 6-dik napjánn, *Neisse* (Nissa) várát az ostrom alól felszabadította, *Kózelt* pedig, ugyan azon hónap 15-dikénn, viszszavette. Azutánn, ismét *Saxónia* felé fordúlt, melyet addig *Printz Henrik* igen nehezenn tartott meg. *Daun*, ki már ekkor *Drezdát* kezdi vala ostromolni: megértvénn a' Király közelgetését, November 29-dikénn, az ostromot abba hagyta,

és téli quártélyra Cseh Országba ment. Hasonlóképenn a' Birodalombéli Hadak oda hagyvánn Saxóniát, Frankóniábann és Svéviábann telepedtek meg. Ekképenn, az Octóberbenn megverettetett II. Fridrik, Decemberbenn már olý erőre kapott, hogy valamint *Sziléziával*, úgy egész *Saxóniával* is bírt. De, szerentsés lett annyibann is, hogy *Brandemburgiából* a' *Muszkák*: *Pomerániának* Brandemburgiához tartozó részéből pedig, a' *Svékusok*, kik oda, a' Muszkáknak *Neumarkba* lett béűtésekor mentek vala,*, egészen kitakarodtak: amazok Lengyel Országba, ezek Svécziai Pomerániába menvénn által. Így, az 1758-dik esztendő végivel, II. Fridriknek minden tartománnya megszabadúlt az Ellenségtől, kivévénn *Prúszsziát*, melybenn akkor is Muszka hadak feküdtek. A' mi pedig a' *Frantziákat* illeti: azokat, *Clermont* nevű tapasztalatlan Vezér** alatt, a' ki *Richelien* helyébe állítódott vala, Hertzeg *Ferdinánd*, tél víz idejénn, Februárius 17. dikétől fogva Mártzius 25-dikéig, minden tsata és ütközet nélkűl, Alsó Saxóniából, Haszsziából, és Vestfáliából egészenn kinyomta. *Junius* eleinn pedig, a' Rhénusonn is túl űzvénn, és mindenütt nyomába lévénn, azon hónap 23-dikánn, a' *Crefeldi* térségenn (a' Cliviai Hertzegségbenn) általánfogva meggyőzte. Ekkor *Clermont* a' Vezérségtől elmozdítódvánn: helyébe, *Julius* 11-dikénn, *Contades* kűldődött. Ennek osztánn a' Rhénusnál; mint szintén *Soubisének* és *Bröglionak* is, Hassiábann, szerentsésebb előmenetele vólt. Együtt is mindazáltal tsak annyit vihettek véghez, hogy Ferdinánd, a' Hannóverai

tar-

tartomány óltalmazására kéntelen vólt viszszatérni. Igy osztánn, téli quártélyra, *Contades*, a' Rhénus és Mősa közire: *Soubise*, a' Rhénus és Moenus mellyékire: *Ferdinánd* pedig Vestfáliába szállott. A' Prúszsziai Király tehát, az 1758-dik esztendő végivel, a' Frantziákra nézve is bátorságba helyheztetődött.

* *Clermont*, *St. Germain de Prezi* Apátur vólt, és soha az előtt tábort nem látott.

** A' Svékusok, 1758-nak az eleinn, *Straslund*-bann, (mely erősség az ő Pomerániájokbann esett), mintegy bézárkozva vóltak, és onnan mind addig nem bátorkodtak kijőni, valamíg a' Muszkák, Brandenburgiábann, szinte Pomerániáig nem nyomakodtak. Akkor ők is, *Brandenburgiai Pomerániára* ütöttek: de abból, mihelyt a' Muszkák Brandenburgiát elhagyták, mindjárt kimentek.

§. 128. A' következő 1759-dik esztendő, felette szerentsétlen vólt II. Fridrikre nézve. Temérdek nép lévénn ellene táborbann, kéntelen vólt magát tsak óltalmazóképenn viselni. Minden igyekezete mellett is, a' Muszkáknak az Ausztriai Hadakkal való egyesűlését meg nem akadályoztathatta. Ezektől osztánn, a' *Kunersdorfi* ütközetbenn, * a' Mária Therézia részéről *Laudon*, a' Muszkákéról pedig *Szoltikov* alatt, Augusztus 12-dik napjánn erősenn megverettetett; 15 ezer ember híjja esvénn seregének. Azutánn a' megmaradt népét is II. Fridriknek űzőbe vette *Laudon*, és, mótsáros helyekre szorítvánn, belőle négy ezeret elfogott. A' nyert préda vólt 165 ágyú, 30 zászló, a' Királynak egész tábori készletével együtt.

* *Kun-*

* *Kunnersdorf* Brandennbrgiai falu (*Mittelmarkbann*), mely az Odera mellett lévő *Francofurtumhoz* közel esik. A' Muszkák meghallvánn, hogy II. Fridrik általkelt az *Odera* vízénn: *Kunnersdorfot* mindjárt felper'selték. *II. Fridrik*, Augusztus 12-dikénn (1759.) megtámadja a' Muszkákat. Rettentő vólt mind két részről az ágyúzás. A' Pruszszus Gránátérosok béütöttek a' Muszkák sántzaiba, és azokat onnét kiverték. Ekképenn zavarodásba hozódvánn a' Muszka sereg: II. Fridrik olybá tartotta, mintha már markábann lett vólna a' győzedelem; 's örömébenn Hírmondót futtatott *Berlinbe* a' Feleségéhez, ezt írvánn rövidedenn egy tzédulára: „*Asszszonyom! a'* „*Muszkákat kivertük sántzaikból: két óra* „*múlva tökélletes győzedelemről fog hallani.*" A' muszkáknak ezen hanyatlását az okozta, hogy azonn a' részenn, melyenn őket II. Fridrik nyomta, nem vólt elég Lovasság. Ekkor előjött *Laudon* a' Magyar Huszárokkal, kiknek száma 12 ezerre ment: és mindjárt megfordúlt a' szerentse. A' Pruszszus Lovasság elszélesztődött, a' Gyalogság megzavaródott. A' Király mindent véghez vitt, hogy népét újra rendbe szedje: szüntelen a' tűzbenn forgott; a' lova kétszer lövetétt el alóla; a' golyóbis általlyuggatta ruháját: de, bár életét kotzkára tette is ki, semmire se mehetett. A' Pruszszusok, a' nagy melegbenn, egészenn el lévénn lankadva: többé nem vitézkedhettek. Ebbenn a' hartzbann, Gróf *Bethlen*, kiváltképenn kimutatta vitézségét, midőnn, *Laudon* alatt, a' Magyar Lovasságot vezérelvénn, a' többek között, egy egész Pruszszus Batalionnal, a' fegyvert letétette. — Ekkor a' Pruszsziai Király, látvánn a' nagy veszedelmet, más Hírmondót küldött a' Királynéhoz, ilyen írással: „Aszszonyom! az egész Királyi Familiával siessen kimenni *Berlinből*. Vitesse „az Archivumot *Potzdámba*. Félő, hogy az „Ellenség ma holnap Berlinbenn leszsz."

Lásd

Lásd *Néhai Tiszt. T. Péczeli Jó'sef Úr* feljebb említett munkáját, a' 294-dik óldalonn.— A' Muszkák közzűl, mintegy 16 ezerenn estek el, a' mint ezt maga *Szoltikov* megírta a' Czárnénak *Er'sébetnek*, ilyen kinyilatkoztatással: „Felséged ezenn ne tsudálkozzék: „mivel tudja, hogy a' Prusszíai Király igen „drágánn szokta adni megverettetését." Azt is mondotta *Szoltikov*, a' mire hajdan *Pyrrhus* fakádt, mikor a' Rómaiakat meggyőzte: „Ha még úgymond, egyszer így győzök: ak„kor, magam, egy páltzával viszem meg „haza a' bírt." De II. Fridrik is, soha úgy, mint itt, meg nem verettetett. Itt esett el ama' Pruszszus Májor *Kleist* (híres Német Poéta), kit szép pompával temettek el a' Muszkák.

§. 129. A' *Kunnersdorfi* szörnyű veszteségét II. Fridriknek, nem sokára több is követte. A' Német Birodalombéli hadak, és az Ausztriai seregnek egy része, *Drezdát* megszállvánn, Pruszszus Commendáns *Schmettaut*, *September* 4-dik napjánn (1759), annak feladására kénszerítették. Azutánn Generális *Fink*, kit II. Fridrik, 16 ezer emberrel, a' végre küldött vala el, hogy a' *Daun* seregének (melyet Saxóniából Cseh Országba akar vala nyomni) óldalról kerüljön: *November* 20-dik napjánn, *Maxen* nevű falunál, *Dauntól*, minden népével, és hatvan ágyújával együtt, elfogattatott. Másik Pruszszus Generális, *Türk*, pedig, *December* 4-dik napjánn, a' már jegesedni kezdett *Albis* folyóvizénn, tsónakokonn akarvánn általszállítani népét: az Ausztriai seregtől megtámadtatott, és három ezer emberétől, kik részszerínt levágattak, részszerínt fogságba estek, megfosztattatott. Ekképenn megerőtelenedvénn *II. Fridrik*: a'

Szövetséges seregnek egy részét, mellyet, Vestfáliábann, a' Braunschweigi Hertzegség Örököse vezérel vala, *December* vége felé, magához vette. Mellyel azt nyerte, hogy *Daun* ellen, a' ki magát *Pirnánál* erősenn bésántzolta vala, *Drezdánn*, és a' Pirnai tájékonn kívűl, egész Saxóniát megtarthatta. Mely tartományból osztánn, azon tétenn, nem tsak pénzt és eleséget szerezhetett: hanem katonákat is szedhetett magának az új táborozásra.

§. 190. Az alatt, míg ezek történtek: a' II. Fridrik Szövetséges Társainak seregei, szerentsésebbenn hartzoltak, a' Frantzia és Német Birodalombéli hadak ellen. Hertzeg *Ferdinándnak* két Frantzia sereggel kellett tusakodni. Egyiket a' Moenus és Rhénus mellyékénn, a' *Soubise* helyébe tétetett Hertzeg *Broglio:* másikat a' Rhénus és Mosa (Maas) között, *Contádes* vezéti vala. A' Német Birodalombéli hadak pedig, mind kettővel egybeköttetésbenn vóltak. Darab ideig, nem szolgált a' szerentse *Ferdinándnak*. Aprilis 13-dik napjánn (1759.) *Bergennél* megverettetett. *Broglio* és *Contádes*, Hassiát és Vestfáliának nagyobb részét elfoglalvánn, már a' Hannóverai Tartomány déli részeibenn jártak. A' Birodalombéli hadak is, *Halberstadt* környékére béütöttek. Annál ditsőségesebb vólt osztánn *Ferdinándnak* az a' győzedelme, mellyet, *Mindennél*, *Augusztus* 1. *napjánn*, nyert a' Frantziákonn. Mert ennek következése a' lett, hogy a' Szövetséges seregek, mind azon helyeket és tartományokat viszszanyerték, mellyeket a' háború kezdetekor bírtak vala. Ellent nem állvánn mindazáltal

az

ez a' szerentse: az Anglus Király *II-dik György*, a' békövetkezett télenn, mind maga, mind a' Pruszszus részéről, meghívta a' háborúbann lévő Hatalmasságokat az egyezésre: de czélját el nem érhette.

§. 131. A' háború 5-dik esztendejébenn, 1760-bann, érezvénn ereje meggyengűlését II. Fridrik, nem annyira ütközetek, mint sebes marsok, és hadi mesterség által, igyekezett boldogúlni. A' czél, *Bétsbenn* és *Petersburgbann*, a' lévénn, hogy Saxónia megszabadíttassék, Szilézia pedig viszszavétettessék: amott *Daun*, itt, *Szoltikov* és *Laudon* rendeltődtek ellene. Ő is tehát, Szoltikovnak, Printz *Henriket*; Laudonnak, Generális *Fouquetet* tette ellenébe: maga pedig *Daunra* vígyázott. Szinte *Junius* közepéig, nem történt semmi öszvetsapás az ellenséges táborok között. Akkor *Laudon*, olyan mozdúlásokat kezdett tenni, melyekből *Fouquet* azt hozta ki, hogy *Glátzot* vette czélba. Azért, seregének egy részét oda küldötte. Észre vévénn ezt *Laudon*: azon hadi népet, melyet *Glátz* ellen láttatott vala indítani: hirtelen viszszahúzza, és egész seregével *Fouquet* megkevesedett táborát, *Junius* 23-dikánn, *Landshútnál* megtámadja, 's nyóltz órai hartz utánn, mind magát *Fouquetet*, mind minden emberéit elfogja. A' *Landshúti győzedelem* utánn, *Glátz* vára ellen indúlvánn *Laudon*:* *Julius* 26-dikánn, azt is megvette; hol 200 ágyú, és igen sok eleség kerűlt kezére. Innen *Boroszló* alá ment, és azt, Augusztus 1 napjánn lövetni kezdette. De mivel *Printz Henrik*, a' város segítségére, erős marsokat té-

vénn, megjelent: végét szakasztotta az ostromnak.

* *Laudon*, Julius 24 dik napjánn, *Gládz* alá érkezvénn; így szóllott a' Magyar Granatírosoknak: *Fiaim! bémenjünk-é?* Azok, készségeknek jelentésére, *Vivát!* kiáltással feleltek, 's örömökbenn süvegjeket felfelé hajigálták. Főképenn ezeknek lehetett osztánn tulajdonítani *Gládz* megvétettetését.

§. 132. Másfelől, a' Pruszsziai Király, hogy a' *Landshúti veszteséget* kipótolhassa: egész seregével együtt, általmégyen az *Albisonn*, tettetvénn, mintha *Sziléziába* sietne. Mihelyt ezt *Daunnak* hírűl vitték: az is Sziléziának vette útját; igyekezvénn megelőzni a' Pruszsziai Királyt. Akkor II. Fridrik, kinek tzélja tsak a' vólt, hogy *Daunt* erős sántzából kimozdíthassa: viszszafordúlt Saxóniába, és *Drezdát*, Julius 13-dik napjánn, elkezdette ágyúztatni; de a' melyet, a' benn lévő Commendáns, *Macquire*, hatalmasann óltalmazott. Meghallvánn azombann *Daun*, Drezdának ostromoltatását: viszszafordította seregét, és Julius 19-dikénn, *Drezdához* egy órányira, táborba szállott. Ekkor a' Pruszszusok kéntelenítettek felhagyni az ostrommal. Látvánn azért *II. Fridrik*, hogy Saxóniábann keveset boldogúl: a' Sziléziába való menetelre határozta magát; hogy *Schweidnitzet* és *Neiszt* (*Neisse*), melyeket Laudon bézárva tartott, megszabadítsa. Julius 30 dik napjánn, 2000 terhes szekérrel, 's egész seregével elindúlvánn: általment a' *Sprée*, *Neisze*, *Queisz*, és *Bóber* vizekenn, és *Lignitz* mellett táborba szállott. De *Daun* is nyomba követte.

§. 133.

§. 133. Sziléziábann, már most, három nagy sereg állott talponn II. Fridrik ellen: a' *Muszkáké*, a' *Dauné*, és a' *Laudoné*. Augusztus 7-dik napjától fogva mindazáltal, azon hónap 14-dikéig, egyik is meg nem támadta. Ekkor *Daun* elvégezte magábann, hogy II. Fridriket egész népestűl békeríti. Azért, Augusztus 14-dik napját követő éjjel úgy rendelte el a' Mária Therézia hadait: hogy reggelre, tsak azonn vegye észre a' Király, hogy három sereg közzé szorúlt. De, ez az egész szándék, II. Fridriknek jókor tudtára lett. Míg tehát *Laudon*, a' rendelés szerínt, egész éjjel menvénn; hátúl kerűlt II. Fridriknek: ez, a' Liegnitzi tetőket elfoglalvánn, azokról, mikor megvírradt, oly erősenn tüzelt a' *Laudon* seregére: hogy az, hat ezer ember és 68 ágyű veszteséggel kénteleníttetett magát visszahúzni;* *Daun*, a' ki mintegy el vólt zárva, rajta semmiképenn nem segíthetvénn. A' Pruszsziai Királynak, ez a' *Liegnitznél* vett győzedelme, annyibann is használt, hogy a' Muszka sereg az Ausztriai néppel nem egyesűlhetett. Azutánn, azonn igyekezett II. Fridrik, hogy *Daunt Schweidnitz* alól elvervénn, egész Sziléziából kinyomja. E' szerínt, keveset ügyelhetvénn *Brandemburgiárá*: a' Muszka és Ausztriai hadak, két felől siettek *Berlin* ellen: amazok *Gróf Czernichef*, ezek pedig, *Feldmarsall Lasci* vezérlése alatt. A' Muszkák elébb oda érvénn, October 9-dik napjánn, a' várost, *egy millió öt százezer tallérig* megsattzolták. Kevéssel azutánn, a' *Lascy* serege is megjelenvénn, bément a' városba, és tetszése szerínt prédált. Sokkal jobbann lett álla-

 potja,

potja, ama' *Potzdám* mellett lévő Királyi múlató Kastélynak, melynek II. Fridrik, annak építtetője, *Sánszuszi* (*Sanssouci*) nevet adott. Ezt ugyanis, *Hertzeg Eszterházi*, a' ki ott kommandírozott, minden prédálástól és sérelemtől mególtalmazta.** Négy napi *Berlinbenn* való tartózkodás utánn, mind a' két sereg eltávozott: a' *Lascyé*, Saxóniába: a' *Czernichefé* pedig, Lengyel Országba vévénn útját.

* *Mária Therézia*, nem sokára a' *Lignitzi megverettetés* utánn, igen kegyelmes Levelet írt *Laudonnak*, kijelentvénn, hogy, egy megtörtént szerentsétlenségért, Vitézzeinek hajdani érdemeiről el nem felejtkezik.

** *Herczeg Eszterházi*, mikor, *Sanssoucibann*, a' Király szobáit sorra járta: arról tudakozódott az ott lévő Pruszszus Tisztviselőktől: melyik féstett képe az a' Királynak, a' mely legjobbann el van találva? és, melyik flótával szokott leggyakrabbann flótázni? Melyek megmutatódvánn: e' két jószágát vitte el II dik Fridriknek, annak emlékezetére; semmi egyéb kintshez se maga nem nyúlvánn, se másokat nyúlni nem engedvénn.

§. 134. Meghallvánn *Berlinnek* sorsát *II. Fridrik*: megkettőztetett gyorsasággal sietett annak szabadítására. De, tsak hamar értésére esett: hogy azt elhagyta az Ellenség. Ekkor megfordúl, és *Saxóniának* tartvánn, az *Albis* vizénn, *Octóber* 25-dik napjánn, általmégyen. Ugyan azon nap, *Daun* is általkelvénn az Albisonn, *Torgau* alatt magát bésántzolta. Ezen sántzból ki akarvánn verni *Daunt* II. Fridrik: *November* 3-dik napjánn, három ízbenn reáüt: de mind annyiszor viszszaverettetik. Látvánn, hogy

hogy a' sántzba bé nem ronthat: estve felé, már az eránt akart parantsolatot adni, hogy hadai húzzák viszsza magokat. Azombann, minden reménységénn kívűl, Generális *Ziethen*, a' *Süptitzi* tetőkönn magát megmutatja, 's a' rettenetes ágyúzást elkezdvénn, és tsak nem egész éjtszaka folytatvánn, tökélletes győzedelmet szerez a' Királynak. *Daun*, tizenkét ezer embert vesztvénn, és maga is megsebesíttetvénn: kéntelen vólt magát *Drezdába* húzni. *II. Fridrik* pedig, nem tsak az, hogy Saxóniát megtartotta hatalma alatt (*Drezda* vídékét, a' Cseh Országi szélekig, kivévénn); hanem, oly bizodalmat is vett maga eránt, hogy mind *Szilézidba*, mind *Brandemburgiába*, mind pedig *Pomerániába* sereget kűldött, az ott lévő ellenséges hadak ellen; sőt, még Hertzeg *Ferdinándot* is 8 ezer emberrel segítette. Az 1760-dik esztendő végével mindazáltal, szintén úgy kezdte érezni a' hoszszas háború sullyát, mint a' több hadakozó Hatalmasságok;* kivált, minthogy II. György, Octóber 25. napjánn meghalálozvánn, Angliától, olyan segítséget, a' minémüt annakelőtte vett vala, jövendőre nem reménylhetett. Ekkor tselekedte osztánn azt, hogy, oly rendkívűl roszsz pénzeket veretett, a' minémüek soha addig nem vóltak; melyekre maga is a' képét tétetni szégyenlette.

* *Mária Therézidnak*, 1760-bann, papiros pénz nemét kellett bévinni Ausztriába, tudnillik, az úgy nevezett *Status Obligatióit*. Ez azt tészi: hogy Mária Therézia pénzt vett fel kőltsön, és arról Obligatiót (Kötelező írást) adott; belé kötvénn bizonyos Ausztriai jószágát, melyből a' felvett pénznek interesse fizetődnék.

§. 135. Az 1761-dik esztendőbenn igen kétséges állapotja kezdett lenni II. Fridriknek. Hertzeg *Ferdinánd*, Haszsziábann és Hannóverábann, fordítást nem tehetett. Tsupánn annyit vihetett véghez, hogy a' Frantzia Vezérek, *Soubise*,* és *Broglio*, Német Országbann beljebb nem nyomakodhattak. Maga is *II. Fridrik*, tsak óltalmazóképenn viselte magát, *Schweidnitznál* hányt sántzaibann. Ezen táborhelyről ki sem mozdúlt mind addig, míg a' Muszkák, az eleség nem léténck miatta, elválvánn a' *Laudon* seregétől, túl nem mentek az *Odera* vizénn. Ekkor, kívánvánn *Laudonnal* szembe szállani: tettetett marsal elébb ment. Mely alkalmatossággal élvénn *Laudon*, *Schweidnitzet*, September 30-dik napjánn, meglepte, és elfoglalta.** Ezen kárát II-dik Fridriknek nevelte osztánn az is, hogy Pomerániábann, *Kolberget*, mely a' Pruszszus birtokoknak mintegy kúltsa vólt észak felől, az abbann lévő Kommendáns, *Heiden*, az éhségtől kénszeríttetvénn, December 16-dik napjánn, a' Muszkáknak feladta.

* *Soubisenek*, a' Vezérséget, melyre magát méltatlanná tette vala, a' XV-dik Lajosnál mindent tehető *Pompadour* szerezte viszsza.

** Oly kevéssé féltette vala II. Fridrik *Schweidnitzet*, hogy a' benne lévő őrizetnek is egy részét maga mellé vette. *Laudon*, a' ki régtől fogva leselkedett II. Fridrik utánn, mihelyt annak elmenetelét megtudta: reggeli 3 órakor, négy felől mászatta fel katonáit *Schweidnitz* sántzaira, még pedig oly hirtelenséggel, hogy a' benn lévő katonaság, alig lőhetett kétszer vagy háromszor az ágyúkkal. Mihelyt a' külső sántzokat meghágták: a' várost elborították seregeink, és már reggeli 8 órára el is foglal-

foglalták. A' benn lévő őrizet, mely három ezer főből állott, magát hadi foglyoknak feladta. Sok eleség és hadi készület lett prédájává Vitézeinknek.

§. 136. Azonközbenn, tulajdon tartományi II. Fridriknek szükséget láttak; Saxónia, kintseiből kiürűlt; az Anglusoktól, segítségűl, pénz nem kűldődött; serege is II. Fridriknek, kevésre olvadvánn, hatalmas Ellenségeinek hadi erejéhez képest, igen tsekély vólt. Mind ezekből azt kellett kihozni, hogy a' Pruszszus Királynak végső romlása elkerűlhetetlen. Úgy is lett vólna bizonyosann: ha egy véletlen történet által, ezen veszedelmes állapotjából, minden reménységénn kívűl, ki nem segítődött vólna. Ez a' véletlen történet, vólt, *Er'sébet Czárnénak*, a' II. Fridrik megengesztelhetetlen Ellenségének, kevéssel azutánn, úgymint, Januárius 5-dikénn, 1762-benn, következett halála.

§. 137. *Er'sébet* helyébe, *III. Péter* lévénn *Czárrá:* ez, abból a' rendkívűl való tiszteletből,* mellyel II. Fridrik eránt viseltetett, nem tsak az, hogy nem hagyta seregeit a' Pruszszusok ellen hadakozni: hanem szoros szövetséget is kötött *II. Fridrikkel*, minden elfoglalt birtokit viszszaadvánn, és, azon hadakat, melyek kevéssel az előtt ellene hartzoltak vala, Feldmarsall *Czernichef* vezérlése alatt, segítségére rendelvénn. Ekkor *Svéczia* is, a' Muszkáktól való féltébenn, seregeit viszszahúzvánn, békességre lépett Pruszsziával. Az 1762-dik esztendő tehát szerentséjére vált II. Fridriknek. Mely szerentséje, az által sem gátolódott meg egészenn, hogy III. Péter,

 mind

mind a' Feleségével II. Katalinnal való goromba bánása, mind a' Hadi és Egyházi dolgokbann vaktába kezdett változtatási, mind vígyázatlan szavai** miatt, még azon esztendőbenn, Julius 19-dikénn, a' Császárságból letétetvénn, a' roppant Muszka Birodalom *II. Katalinnak* adódott által. Mert, jóllehet ezen változásnál fogva, a' Muszka segítségtől megfosztatott: véle mindazáltal a' békességet *II. Katalin* is fenntartotta; mivel úgy találta, hogy megbólt férjét,*** II. Fridrik, levelei által, mindég jóra intette.

* *III. Péter*, a' Muszka Nemzetnek szörnyű megalatsonyításával, Prusszus formarubát vett fel, sőt II. Fridriknél Hadi Tisztséget akart vállalni.

** Egyszer a' többek között, a' Parádé helyenn sétálvánn, azt mondotta a' *Preodrasinsky* nevet viselt derék Muszka Regementnek, hogy *ő azt ötven Prusszus Katonával megszalasztaná.* Mely szavát, nem tsak ez a' Regement, hanem a' több Muszkák is, minémű érzékenységgel vehették; könnyű elgondolni.

*** Letétetése utánn, III. Péter, kevés napok múlva, meghólt.

§. 138. A' Muszkák és Svékusok kivonvánn magokat a' háborúból: annak terhe *Mária Theréziánn* megnehezedett, *Daun*, a' ki Sziléziábann táborozott, noha minden mesterségét megvétette: *Schweidnitzet* meg nem tarthatta; megvévénn azt maga II-dik Fridrik, ha mind nagy veszteséggel is,* a' puskaporos háznak, valamely mozsár ágyú tüze által lett felgyúládása utánn, October 9-dik napjánn, Saxóniábann, a' Mária Therézia részéről, a' Prusszus Király Öttse *Printz Henrik* ellen, *Serbellóni* kommandírozott:

vozott: de szerentsétlenűl. Helyébe Gróf *Hadik* állítódvánn: ez, Printz *Henriket*, Octóber 15-dikénn, megverte: de viszont attól, Octóber 29-dikénn, *Freybergnél* (Misniábann) megverettetett. A' Frantziák is, Braunschweigi Hertzeg *Ferdinánd* által, November 1. napjáig, egész Hannóverából és Haszsziából kinyomattak.

* A' *Schweidnitz* ekkori megvételekor fogságra esett Hadi Tisztjei Mária Theréziának, midőnn II. Fridrik eleibe mentek vólna, ez hozzájok így szóllott: „Igen szép példát adtak az „Urak mind azoknak, valakik várakat fog„nak óltalmazni. Az Urak ellentállása nékem „majd tsak nem 8 ezer emberembe került."

§. 139. Még azon idő előtt, melybenn ezek estek, elkezdődött vólt *Fontainebleau*-bann, a' Frantziák és Anglusok között, a' békességről való alkudozás. Ez, elsőbenn, tsak a' tengerenn való hadakozást szűntette meg: de már November 15-dik napjánn, 1762-benn, Német Országonn is, mind a' két Ellenséges Fél hadinépeivel letétette a' fegyvert. Azutánn pedig, 1763 bann, Februarius 10-dikénn, a' Frantziák és Anglusok között folytatódott hét esztendei háborúnak, a' *Pári'si Békesség* által, mind szárazonn mind vízenn, általán fogva vége lett.

A' *Párisi Békességet* követte, ugyan azon esztendőbenn, Februárius 15-dikénn, a' hoszszas hadakozásba egyförmánn beléfáradtt Ausztria, Pruszszia, és Saxónia között, a' *Húbertsburgi Békesség*, mely, nevét, a' Saxóniai Választó Fejedelemnek a' Lipsiai Kerűletbenn lévő múlató kastélyától vette, a' hol köttetett. Ezen *Húbertsburgi Békesség*, Mária Theréziát és II. Fridri-

ket, ugyan azon birtokaikba tette viszsza, melyekbenn, a' Boroszlói és Drezdai Békességkötések szerínt, a' hadakozás kezdetekor vóltak.

Jegyzés. A' *Hét esztendős Háborúról*, azért vólt szükség, illendő bőséggel szóllani: mivel annak emlékezete különösenn fenn maradt a' Magyaroknál. Tsak kevéssel is ez előtt, elegenn találtattak az élők között, kik abbann jelen vóltak, és annak történeteit, ezen őltőbeli emberek előtt, néminémű elragadtatással emlegették. Egyszer egyszer alig is mutatták ki jobbann vitézségeket a' Magyarok, mint ebbenn a' Háborúbann. Megesmérte ezt Mária Therézia, megesmérte II. Fridrik, sőt megesmérte egész Európa. Ennek Históriáját tehát, bár ha nem egészenn Magyar Országra tartozik is, kiváltképenn szükség tudni a' Magyaroknak. Az igaz katonai tűz is, tsak az ilyen dolgoknak olvasása, tanúlásá, tudása, és követése által tartódik fenn a' Nemzetbenn.

§. 140. A' *Húbertsburgi Békességnek* következése lett az, hogy *II. Jó'sef*, Édes Annyának *Mária Theréziának* örömére, 1764-benn, Martius 27-dikénn, *Római Királlyá*, minden ellenmondás nélkűl elválasztatvánn, annak bizonyságáúl, Aprilis 3-dikánn, Moenusi Francofurtumbann meg is koronázódott. Másik esztendőbenn (1765-benn), az Attyának *I. Ferentz Császárnak*, Augusztus 18-dik napjánn történt halála utánn, a' *Császári Méltóságot* is áltálvette.

A' mi Magyar Országot illeti: erre nézve, az 1764-dik esztendő nevezetes, mind az akkor tartódott *Po'soni-Ország Gyűléséről*, melyenn, a' több hasznos Intézetek között, az 1760-bann, Mária Theréziától felállíttatott *Királyi Testőrző Nemes Sereg* (Nobilis

bilis Turma Praetoria) *Kapitánnya*, az *Ország Zászlós Urai* (Barones Regni) közzé bévétetett; mind pedig arról, hogy a' *Szent István*, Apostoli Király, Kettős Keresztes *Vitézi Rendje** akkor kezdődött. Ezen Vitézi Rendbe való felvétettetés által akarta tudnillik Mária Therézia, a' szembetűnő Érdemeket megjutalmaztatni; mellyel, mind a' mái napig, sok Magyarok megtiszteltettek.

* A' *Szent István Vitézi Rendinek* Nagy Mestere, maga a' Király; Cancelláriussa az, a' ki az Országé. A' Vitézek száma eleintenn vólt 100; úgymint: *Nagy Keresztes* 20; *Kommendátor* (Commandeur) 30; *Kis Keresztes* 50. Most többenn vagynak. Két esztendővel ez előtt (1810-benn) a' *Nagy Keresztesek* vóltak *harmintzhetenn*; a' *Kommendátorok huszonhatann*; a' *Kis Keresztesek hatvanhatann*. Lásd Tek. *Schwartner Márton* Úr Magyar Ország Statistikáját. II. Darab. 83-dik óld. Fizetés ezen rangal nem jár. Nem tsak a' Magyarokkal, hanem más Nemzetbéliekkel is köz. A' Rend Innepére, *Szent István Király napjára*, minden Vitéz tartozik forma ruhábann, *Bétsbenn* megjelenni; hol a' Nagy Keresztes Vitézek, a' Királyi Felséggel, mint Nagy Mesterrel, egy asztalnál ebédelnek: a' Kommendátorok és Kis Keresztesek pedig, ugyan tsak az Udvarbann, a' Királyi Asztalnokok Mesterével. Lásd Tiszt. *Csétsényi Svastris Ignátz Úr*, *Magyarok Históriáját*. II-dik Darab. 251. óld.

§. 141. *Mária Theréziának*, mind a' feljebb megírt háborús idők alatt, mind azutánn, Magyar Ország bóldogítására, 's annak fénnye és ditsősége öregbítésére, az eddig mondattakonn kívűl, véghez vitt dolgai közzűl, a' nevezetesebbek ezek:

1746.

1746-bann, felállította azon Bétsi *Nemes Nevelő Házat*, mely, az Ő Nevéről, *Therezianumnak* hívattatik; oly czélból: hogy abbann, valamint más Örökös Tartományokbéli Nemes Ifjak, közönségesenn: úgy különösenn a' Magyarok, hasznos Hazafiaknak, és alkalmatos Vitézeknek neveltetnének. Ezenn az utólsó okonn adta annak állandó fundusúl, a' *Báta Széki* régenn megszűnt *Apáturság* jövedelmeit.

1752 benn, *Német Ujhelybenn* (Wienerisch Neustadt) *Hadi Oskolát* állítvánn fel: abbann a' Magyar Ifjaknak is helyt engedett, hogy a' hadi tudományokat tanúlhatnák.

1758-bann, az *Apostoli Király* titulust, (mely *Szent Istvántól*, a' Magyarok *első Királyjától* 's *Apostolától** vétetett) vagy is inkább, annak megerősítését, a' Római Pápától XIII. Kelementől, megnyerte; mellyel szólta minden Királyjaink éltek.

* *Verbőczi Tripart. Part. I. Tit.* 11. §. 2. 3. „Hungari — — — per institutionem proprii „Regis eorum, *Sanctissimi* videlicet *Stephani Regis* conversi sunt. — — — Unde etiam „*Rex* et *Apostolus* dici meruit, eo quod *vices Apostolorum* in terris, praedicatióne, et „bonorum operum, atque exemplorum exhibitione, *gessit*.

1760-bann, *Selmetz Bányánn*, Királyi *Bányász Akadémiát* állíttatott fel, mely, valamint magát a' várost nevezetessé tészi: úgy az egész Hazának nagy ditsőségére szolgál. Esmeretes ez egész Európábann, sőt esmeretes túl a' tengerenn, *Pérubann* és *Mexicóbann*, mely Amérikai Tartományokból, nem egyszer látott esméreteket

ket és tapasztalásokat öregbíteni kívánó Vendégeket.

1763-bann, a' *Béga Canalist*, vagy, *Vízárkot*, melyet a' Banátusbann, III. Károly alatt, Gróf *Mercy Antal* (Mária Therézia alatt Feldmarschal) kezdett vala ásatni, tökélletességre vitette. Ez által, a' sokféle motsáros helyek és tók kiszáraztattak, 's helyekbe faluk építtettek. Tart mintegy 16 mérföldet. — Ugyan tsak *Feldmarschall Merey* tapasztalvánn, hogy a' Banátusi Hegyek értznemekkel bővölködnek: azokat Mária Therézia ásatni elkezdette.

1766-bann, Saxóniai Hertzeg *Albertet*, Kedves Leányának *Kristinának* Férjét, a' Palatinus *Battyáni Lajos* halála utánn, *Királyi Helytartóvá* (Locumtenensé) tette Magyar Országonn. — Ugyan akkor, a' Magyar Koronához tartozó *Tengeri Környéket* (Littorale Hungaricum) a' *Fiuméi Kikötőhellyel* együtt, Magyar Országhoz ragasztotta. — Innen, a' *Fiuméi* Igazgatók (Gubernátorok) mind a' legújabb időkig, Magyarok vóltak. Ez a' Város és Kikötőhely, az 1807-dik esztendőbeli *Budai Ország Gyűlés* Végzéseinek 4-dik Czikkelyébenn is, országosann a' Magyar Birtokokhoz kaptsolódott; 's annak Gubernátorának, a' Mágnások Táblájánn, helye és voksa adódott. — Hasonlóképenn az 1766-dik esztendőbenn lett az, hogy Mária Therézia, *Erdélyt*, *Nagy Fejedelemséggé* tette.

Ugyan tsak 1766-bann, könnyíteni akarvánn a' *Jobbágyságonn* Mária Therézia: az úgy nevezett *Urbáriumot* készíttette, mely, a' Földes Uraknak jussait, 's a' Jobbágyoknak Földes Uraik eránt való tartozását és köte-

kötelességeit, meghatározná. Azutánn, 1767-től fogva 1773 ig, Királyi Commissáriusok kűldődtek ki, kik az *Urbarialis Regulatiót* (mely, hogy mindenektől megértődnék, valamint Magyarra, úgy a' Hazábann lévő más nyélvekre is, vólt fordítva) mindenütt bévinnék az Országba. Bé is vivődött nagyobb részébe a' Hazának: de, sok helyekenn, magok a' jobbágyok, régi állapotjok mellett jobbann szerettek megmaradni.

1772-benn, *Nagy Szombatbann*,* *Universitást* állított fel; melyet azutánn, 1777-benn, *Budára* vitt által; II. Jó'sef pedig, 1784 benn, *Pestre*; a' hol mind a' mái napig virágzik.

* A' *Nagy Szombati* Fő Oskolát, 1635-benn, Magyar Országi Primás és Cardinális *Pázmán Péter* állította fel, *száz ezer forintot* advánn annak tőkepénzűl, 's benne a' tanítást és igazgatást, a' Jé'suiták *Nagy Szombatbann* lévő Collegiumára bízvánn. Ez a' *Nagy Szombati Fő Oskola*, mintegy *bóltsője* vólt, a' mostani híres *Pesti Universitásnak*. Már ugyan a' *Pázmán Péter* idejébenn is, *Universitás* vólt a' neve, (*Universitas Archiepiscopalis Societatis Jesu Tyrnaviensis*); minthogy a' Diplomát úgy nyerte rá Pázmán Péter *II. Ferdinándtól*: mindazáltal, tsupánn a' Philosophia és Theologia tanítódott benne. Idővel, minekutánna *III-dik Ferdinánd*, a' *Thúrótzi Praepositura* jövedelmeivel megajándékozta a' Nagy Szombati Jé'suitákat; 's az Esztergomi Érsekek, azok között *Lippai György*, újra szép summa pénzt adtak az említett Fő Oskolának: a' *Törvény Tudománnyának* (Jurisprudentia) tanítása is elkezdődött abbann, 1667-benn. Így ment ez 1770-ig: senki a' tanításbann, és igazgatásbann, a' Jé'suitákonn kívűl, részt nem vévénn. Végre, Mária Theré-

zia.

ziának, tettzett ezen Fő Oskola dolgába belé tekinteni, a' midőnn, sok fogyatkozásit látvánn: igyekezte azt, a' *van Svieten* által új formába vevődött *Bétsi* Universitáshoz alkalmaztatni. Fundusát tehát, a' *Földvári Apáturság* jövedelmeivel nevelvénn, nem tsak az, hogy a' Törvény tudománnyát szélesebb kiterjedésbenn taníttatta; hanem az *Orvosi Tudományok Facultássát* is, abbann, felállította. Azutánn *Budára*, onnan pedig *Pestre* vitetvénn az említett Universitás: még nagyobb tökélletességre ment. Lásd *Tek. Schwardtner Márton* Úr *Magyar Ország Statistikája II-dik Dararabját*, a' 365-dik, 's azt követő óldalakonn.

Ugyan tsak 1772-benn, a' 'Sigmond Király idejétől (1412-től) fogva, Lengyel Országnál zálogbann vólt *Szepességi* 13 vagy (*Lublyóval*, *Kniesennel*, és *Pudleinnal* együtt) 16 *városokat*, 360 esztendők lefolyása utánn, viszszavette.

1773-bann, *Galitziát* és *Lodomériát* is, mint olyan tartományokat, melyek hajdann a' Magyar Korona alá tartoztak vala, viszszaszerezte, és azoknak Igazgatójává, ama' híres Vezért, Gróf *Hadik Andrást* tette.

1774-benn, Gróf *Hadik Andrást*, Galitziából *Bétsbe* hívánn, a' *Hadi Tanátsbann* Elölülői Fő Hivatallal tisztelte meg; mely tisztesség soha az elótt Magyarral nem közöltetett.

Ugyan azon 1774-dik esztendőbenn, Május első napjánn költ Királyi Levele által, a' Magyar Királyok Udvarabann régenn szokásbann vólt *Aulae Regiae Familiarisi* méltóságot, a' magokat érdemessé tevő *Magyar Nemeseknek* megkülömböztetésére, megújította.

1776.

1776-bann, azon tartományt, mely Kárniólia és Károly útja között vagyon, a' *Kolapis* (Kulpa) vizétől, egész a' *Velentzei tengerig*, a' Magyar Korona alá vitte, és *Comitatus Severinensis* név alatt, Vármegyévé tette. Ez idővel (1786-bann) *Zágráb* Vármegyéhez kaptsoltatvánn, megszűnt külön Vármegye lenni.

1777-benn, *hét új Püspökségeket* állított fel; *ötöt*, úgymint a' *Székes Fejérvárit*, *Besztertze Bányait*, *Ro'snyóit*, *Szepesit*, és *Szombathelyit*, a' R. Catholicusok részéről; *kettőt* pedig, úgymint, egyiket *Nagy Váradonn*, másikat *Körös Vásárhelyenn* (*Crisium*), Horváth Országbann, az Egyesűlt Ó Hitűek (*Graeci ritus Uniti*) részéről. Ezenn felyűl, a' *Munkátsi* Egyesűlt Ó Hitű *Püspöknek*, (kit *Dioecesanusságra*, XIV. Kelemen Pápa engedelmével, 1771. emelt vála) addig vólt birtokit, a' Diós Győr mellett lévő *Tapóltzai Apáturság* jószágaival nevelte.

1778-bann, *Bukovinát* (Bukreine), Móldvának egy erdős részét, melynek hoszsza 22, szélessége 16 Német Mérfőldet tészen, benne pedig, *Czernovitz* nevű Fő városonn kívűl, négy apróbb városok, és 235 faluk vagynak, a' Töröktől elnyerte.

1779-benn, a' *Bánátnak* szélső részét, a' *Határőrző Katonaságnál* hagyvánn, a' többit Vármegyékre osztotta, melyeknek *Temesvár*, *Torontál*, és *Krassó* név adódott.

1780-bann, szabadságot engedett arra, hogy *Po'sonbann Magyar Újságok* * íródnának és nyomtatódnának: melyek nélkűl, mind addig az ideig, szűkölködött a' Nemzet.

* Első Magyar Újság Író a' Házábann vólt Néhai T. *Ráth Mátyás* Úr.

§. 141.

§. 141. *Mária Theréziának*, uralkodása vége felé, ismét háborúba kellett elegyedni; melyre Baváriának akkori állapotja adott alkalmatosságot. Ugyanis, Bavárіai Választó Fejedelem, *Maximilián József*, az 1777-dik esztendő utólsó napjánn, himlőbenn meghólt, semmi maradékot nem hagyvánn. Baváriára, Hertzeg *Ottó* utánn, a' ki (a' 13-dik Századbann) mind a' Palatinátusi, mind pedig a' Baváriai Hertzegségnek tör'söke vólt, számot tartott, mind a' Palatinátusi Választó Fejedelem *Theodor Károly*, mind annak Öttse, a' *Bipontumi* (Zweibrücki) Hertzeg. De, jussát tartotta Baváriának némely részeihez, a' 'Sigmond Császár adományából,* a' Felséges Ausztriai Ház is; mely okonn, Mária Therézia, a' Duna, Inn (*Oenus*), és Sálza (Juvavus) folyóvizek között fekvő Tartományba fegyveres népet szállított. Ebbenn, a' Palatinatusi Választó Fejedelem, nem láttzott nagyonn ellenkezni: mert, a' következő 1778-dik esztendő eleinn, Februáriusbann, általán fogva megbízott Követet küldött Bétsbe, hogy a' Baváriai Örökség felől végezzen. A' *Bipontumi Hertzeg* is azt ígérte, hogy abbann, a' mit végezhek, megegyez. De annakutánna, vagy mások által, vagy magától, más esze jővénn: a' megegyezésnek alá nem írta nevét: hanem a' Prusszus Királynál keresett óltalmat.

* Lásd *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austriacae* pag. 426.

§. 142. *II. Fridrik* kiállott (1778-bann) 200 ezer emberrel, és hadait négy felől indította Cseh Ország felé. De, az Ausztriai

Sereg, jókor öszvehúzódvánn: a' hegyek közt úgy bésántzolta magát, hogy helyéből semmiképenn ki nem mozdítódhatott. Azombann a' *Huszárok*, gyakorta tsatázvánn a' széna gyűjtésre kiküldött Prusszusokkal, azokbann sok kárt tettek. Akadályjára szólgált a' Prúszsziai Királynak az is; hogy Augusztus végénn (1778.), a' sokáig tartó esőzés miatt, az útak járhatatlanokká lettek a' Cseh Országi hegyek között. Látvánn azért *II. Fridrik*, hogy nem boldogúlhat: egész népét szándékozott viszszahúzni. De ezt is, a' Huszároknak sok háborgatási között vihette véghez.

§. 143. Közel *negyven milliót* kőltvénn ezénn a' nyáronn II. Fridrik: seregeit, téli kvártélyra, *Szilézidba* vitte, és Jägendorf 's Troppau között kordont húzatott. Itt is mindazáltal, nem kevés ártalmára vóltak a' Huszárok. Mind ez, mind kivált az, hogy egyszer, a' többek között, *Jägendorff* mellett, a' Pruszszusokra véletlenűl rohanvánn az Ausztriai hadak; a' *Thadden* Regementjének *nyóltz zászlóit* vették el: arra indította a' Pruszszusokat, hogy, öszszebeszéllvénn, a' 68 esztendős II. Fridrik születésének hadi pompával való meginneplésére, Ausztriai zászlókból akartak koszorút tsinálni. Ily czélból, egynéhány helyenn támadták meg seregeinket: de mindenütt viszszaverettetvénn, tsak egy zászlót is el nem nyerhettek. Ellenbenn a' miéink, *Habelschwerdtet*, a' Glátzi Grófságbann, Januárius 18-dik napjánn, 1779-benn, elfoglalvánn: az ott lévő Pruszszusoktól *tíz zászlókat* vettek el, és a' Haszsziai Printzet, 25 Tisztekkel, és 714 közlegénnyel, fogság-

ba

ba ejtették. Mind ezen dolgok, melyekbenn, a' *Vurmzer*, *Barkó*, és *Eszterházi* Huszárjai, különösenn kimutatták magokat, a' Pruszsziai Királynak, születése napjánn, nem kevés szomorúságot okoztak.

§. 144. Azonközbenn, mind a' két részről, igen nagy készűletek tétetvénn: úgy látszött, hogy a' következendő nyáronn (1779-benn), sokkal nagyobb erővel fog folytatódni a' hadakozás. De ellenkezőképenn lett a' dolog. Maga a' nagy készület, a' háború terhét jobbann éreztetvénn, és az abból áradandó vérpatakokat, előrè, annál elevenebbenn képzeltetvénn: békességre hajló indúlatokat öntött az Ellenkező Hatalmasságok szívébe. Megegyeztek tehát abbann, hogy Felső Sziléziának *Teschen* (Tessena, Tessinum) nevű városába, Követjeik gyűljenek egybe, a' békességről való tanátskozásra; a' kik is osztánn, Mártzius 10-dik napjánn, *Teschenbenn* megjelenvénn, Május 13 dikára, mely éppenn a' Mária Therézia születésének napja vólt (1779 benn), ilyen egyezésre léptek: Bavária, a' Palatinátusi Választó Fejedelemnek *Theodor Károlynak* adódott, kivévénn azt a' tartományt, mely a' *Duna*, *Inn*, és *Szaltza* vizek között fekszik. Ez, ugyanis, *Braunau* és *Schärding* Fő városaival egyetembenn, *Mária Theréziánál* hagyódott; a' midőnn osztánn, Ausztriához kaptsoltatvánn, *Inn-Viertelnek* neveztetett. Továbbá, *II. Fridrikkel*, a' *Boroszlói*, *Drezdai*, és *Húbertsburgi Békesség* megújíttatott. Megerősíttetett pedig az a' jussa II. Fridriknek, melyet, a' Frankóniai Kerűletbenn, a' *Bayreuthi* és *Anspachi* vagy *Onolzbachi* (Marchionatus

 By-

Byrüthinus et Onolsbacensis seu Onoldinus) birtokokhoz tartott vala. Így, a' Bavária miatt támadt Háború, mely könnyenn sok esztendőkig terjedhetett vólna, az embervért kímélő Hadakozó Felek ditsőségére, a' *Tescheni Bekesség* által, letsendesedett; az Egyesség pontjainak lejendő megtartása eránt, a' Muszka Czárné *II. Katalin*, és a' Frantzia Király *XVI. Lajos*, kezességet vállalvánn.

§. 145. Ezen Békességnek gyönyörűségével mindazáltal, *Mária Therézia*, sokáig nem élhetett. Mert, mindjárt a' következő 1780-dik esztendőbenn, mejjbéli vízibetegbenn szenvedvénn, November 29-dikénn, midőnn élete 64 dik esztendejének hetedik hónapját félig eltőltötte, uralkodását pedig 40 esztendőnn, 40 napokkal, túl vitte vólna: Bétsbenn, kedves Fija II. Jó'sef Császár jelen létébenn, tsendesenn kimúlt; minden alattvalóinak, különösenn a' Magyaroknak, szívébenn, felejthetetlen emlékezetét hagyvánn. Úgy nézték ugyanis ezt a' *Nagy Király Aszszonyt*, minden jobbágyi, mint a' kinek Királyi Székének a' könyörűleresség és irgalmasság vóltak oszlopai. Mindenekhez lebotsátkozott; senkit maga elől vígasztalás nélkűl el nem botsátott; a' büntetést kedvetlen tette, a' jótéteményt örömmel osztogatta; szomorúsága, melyet legelevenebbenn érzett szíve, a' vólt, hogy a' főldi Fejedelmek sokkal erőtlenebbek, hogy sem mint minden embereket bóldogokká tehetnének.*

* Éltem itt *Néh. Tiszt. T. Péczeli Jó'sef* Úr. szavaival; melyeket az *Alzir* véginn lévő munkájábann a' 33-dik óldalonn olvashatni.

§. 146.

146. A' Mária Therézia halálával
... vedett Királyi Székbe, űlt Annak el-
... t Fija, ama' különös talentomok-
... a' szokásonn és bészítt vélekedé-
... úl tevő, gondját és figyelmetes-
... ől meg nem tagadó, feltételei-
... nem esmérő, czéljaibann
... s munkásságábann fáradha-
... II. JÓ'SEF. — A' tü-
... tetést nem szenvedhető,
... foglalatoskodni szerető,
... óbann Fejedelmi Nagy
... nek korábann kitetszett
... ar Országi Királyságra lett
... előtt, nevezetesebb dolgai és tör-
... ei ezek vóltak. Kétszer lépett házassági életre, de mind a' kétszer, hamar özvegygyé lett. Első Hitvese vólt *Mária Izabella*, Pármai Hertzeg *Filepnek* leánya; kivel 1700 bann, Október 6 dikánn kelt vala egybe. A' másik vólt: *Mária Josepha*, *VIIdik Károly* Császárnak legifjabb leánya; kit 1765-benn, Januárius 22-dikénn, vett vala el. Ettől semmi magzatja nem lett: amattól nemzette *Therézia Er'sébetet*, de a' kit tőle, 7 esztendős korábann, elvitt a' halál. — *I. Ferentz* Császárnak, 1765-benn, midőnn, a' második Fijának *Leopoldnak*, a' Spanyol Király *III. Károly* Leányával, *Mária Ludovicával* tartott mennyegzője alkalmatosságával, *Insprukbann* (Oenipontum) múlatott volna: Augusztus 18 dikánn, -halála történvénn: a' Császári Méltóság *II. Jó'sefre* ment által. Ugyan azon esztendőbenn, Özvegy Édes Annya *Mária Therézia*, *Corregens* név alatt, segítségűl vette fel az igazgatásbann; a' hadi dolgokat pedig egészenn reá bízta.

 Ez-

Ez időtől fogva, két dolgot telt tzélűl magának: egyiket, hogy a' *Hadinépet* jó rendbe vegye, annak számát nevelje, és a' katonai gyakorlásokbann, a' lehető tökélletességig vigye; másikat: hogy az Országláshoz megkívántató tudományt és tapasztalást magának megszerezze. Erre nézve az *Útazást* tartotta szükségesnek. Nints is példa reá a' Magyar Históriábann, hogy valamely Fejedelme az Országnak, annyit útazott vólna: mint II. Jó'sef. Tselekedte pedig ezt, többire úgy, hogy Nevét és Méltóságát eltitkolta. Valahol pedig megfordúlt, mindent megszemlélt, valami a' figyelmetességre méltó vólt; nem tsak: hanem azokat, melyek tanúságára szolgáltak, jegyző könyvébe, tulajdon kezével béírta.

§. 147. *II. Jó'sefnek*, a' Királyi Uralkodás általvétele előtt tett útjai, ezek vóltak:

1769-benn, *Mártzius* 3-dikánn, *Olasz Országba* indúlt, és azon Hónapnak 15-dik napjánn már *Rómábann* vólt, úgy menvénn oda bé, hogy senkitől meg nem esmertetett. Rómából, *Aprilis* 1 napjánn, *Nápolyba* ment, onnan *Pármába*, innen pedig *Turinba*, és osztánn Bétsbe Junius 29-dikénn tért viszsza. Itt alig pihente ki magát, mindjárt *Sziléziának* vette útját, amaz, igazgatásbeli bóltsességéről, és a' hadi dolgokbann való jártasságáról, akkori időbenn, igen híres Királynak, *II. Fridriknek* meglátogatása végett; a' ki is néki, Augusztus 25-dikénn, szinte *Neisze* (Nissa) városáig jött eleibe; másik esztendőbenn pedig, September 3-dik napjánn, Morvábann, a' látogatást is viszszaadta.

1770-benn, *Magyar Országot* tette vi'sgálódása tzéljává. Elindúlvánn ugyanis Májusbann, annak sok városait, a' többek között, *Pétset*, *Egert*, *Debreczent*,* *S. Patakot*, *Munkátsot*, *Eperjest*, 's a' t. vígyázó szemekkel megnézte, és, *Nagy Szombatonn* által, *Junius* havábann tért viszsza Bétsbe.

* *Debreczen* városábann, Kegyelmességének sok jeleit adta *II. Jó'sef* Császár. Akkori Superintendens Néhai Fő Tiszt. *Szilágyi Sámuel* Úrral, nagy leereszkedéssel és nyájassággal beszéllgetett. Midőnn a' Ref. Collegiumot, és annak Könyves Házát, Május 18-dikánn, estvéli hat órakor megnézte vólna: két könyvet, úgymint: *Calvinus János Institutioit*; és *Chrysostomus* munkáit kívánta előmutattatni. Mely könyvekbenn, a' Felség ezen tselekedetének emlékezete, háládatos kötelességből, feljegyezve tartatik. Mennél szokatlanabb dolog vólt e' Város népe előtt, *Császári Felséget* látni: annál nagyobb lett annak örvendezése. Különösenn élesztésére, sőt mintegy feleleve-nítésére szolgált az, a' Collégiumbéli tanúló Ifjúságnak; mely, szinte elragadtatásbann lévénn, örömest magára alkalmaztatta a' Poétának ama' szavait;

„Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum,
„Solus enim (*Hungaricas*) hac tempestate Camoenas Respexit."

A' közelebbi időkbenn, több ilyen serkentő alkalmatosságai lettek, az itt lévő Tanúló Ifjúságnak; a' midőnn, kevés esztendők alatt, három Császári és Királyi Fő Hertzegeket, úgymint: 1805-benn, Júliusbann, Országunk Kedves Palatinusát *Jó'sefet*; 1807-benn, Májusbann, Császári Királyi Fő Vezért *Károlyt*; 1810-benn, Júliusbann, *Rayner*, Ő Császári és Királyi Fő Hertzegségét, vólt szerentséje tisztelni; Kik mindnyájann, velek született Kegyességek szerint, valamint a' Város, Ref. Ekklé-

Ekklé'sia, és Ref. Collégium Elöljáróinak úgy á' Tanúló Seregnek is, alázatos tiszteletet; nyájas lebotsatkozással méltóztatták elfogadni.

1773-bann, *Május* 6-dikánn indúlvánn ki Bétsből, *Erdélyt*, és azutánn *Gallitziát* is, megjárta.

1775-benn, ugyan tsak *Májusbann*, *Felső Olasz Országot* vi'sgálta meg.

1777 benn, *Aprilis* 1. napjánn, *Frantzia Országba* indúlvánn, *Gróf Falkenstein** név alatt, *München* (Monachium), *Augsburg* (Augusta Vindelicorum), *Stuttgard*, *Rastadt*, *Strasburg* (Argentoratum), *Nancy*, *Metz* (Metae), *Rheims* (Remi), és *Soissons* (Augusta Suessionum) városokonn által, *Párisba* ment. Itt, minden Közönséges Intézeteket megvi'sgálvánn: Május végével, Frantzia Országnak belsőbb részeinn által, *Bourdeaux* (Burdegala) városába, onnét pedig *Bayonnéba*, folytatta útját. Innen, ismét, a' *Pyrenaeumi* hegyekenn keresztűl, Spanyol Országba is bément, és Bétsbe, *Augusztus* 1 napjára tért viszsza.

* *Falkenstein*, igen kitsiny Grófság; a' régi Felső Rhénusi Kerűletbenn; a' *Zweybrückeni* Fejedelemség szomszédságábann. Ezt, a' 17-dik Század végénn, és a' 18-diknak az elejénn, a' *Lotharingiai Hertzegek* birták. Minekutánna pedig, *Lotharingia Stanislaus Lesczinszky*-nek adódott: az 1738-dik esztendőbéli Békesség szerint, ez a' kis birtok kikötődvénn, *Franciscus Stephanusnál* meghagyódott. E' szerint azt, *I. Ferentz Császár* utánn, a' Felséges Ausztriai Ház birta.

1778-bann, a' Pruszszussal, Bavária eránt, haború kezdődvénn: sok ideig Cseh Or-

Országbann múlatott. Megkészűlvénn pedig 1779-benn a' Békesség: Cseh Országot ismét megjárta.

1780 bann, *Aprilis* végével, a' *Muszka Birodalomba* útazott, és *Junius* 4-dik napjánn, *Mohilovbann*, a' Muszka Czárnéval *II. Katalinnal* öszszejött. Azutánn *Moscauba*, onnan pedig *Petersburga* (Petropolis) ment. Innen, *Julius* 19 dik napjánn, útját, viszsza felé, *Rigának* vette, és a' következő őszszel, *Morvát* és *Cseh Országot* ismét megtekintette.

§. 148. Minekutánna a' Királyi Uralkodást általvette is *II. Jósef*: esméretét és tapasztalását, az útazás által, öregbíteni el nem múlatta. Alig teltek el egynéhány hónapjai Országlásának: a' midőnn, Május 22-dikénn, 1781 benn, tulajdon birtokába, *Ausztriai Belgiumba* indúlt. Ezen útjábann, *Ménusi Francofurtum*, *Manheim*, *Vormátzia*, *Moguntzia*, *Lützelburg* (másképenn, Luxenburg), *Namur*, *Ostende*, *Gent* (vagy Gandavum), *Antverpia*, *Mecheln*, *Löven* (vagy Lovanium) városokat szemesenn megnézvénn: *Junius* 22 dikénn, *Brüszszelbe* (Bruxellae) érkezett. Innen, mihelyt Belgiumnak igazgatása és más közönséges dolgai eránt, rendeléseket tett: *Szövetséges Belgiumba* ment által; hol, ama' nevezetes városokbann, *Rotterdámbann*, *Hágábann*, *Leydábann*, *Harlembenn*, és *Amsterdámbann*, a' Nép szokásira, rendtartásira, kézi míveire, munkásságára, a' tudományok és mesterségek gyarapítására szolgáló Közönséges Intézetekre, vízárkokra (canálisokra) 's a' t. különös figyelmetességét fordította. Onnan, *Aachenbe* (Aquisgranum)

elfordúlvánn, *Brüszszelbe* viszszatért; és *Pári'snak* vévénn útját, Bétsbe, *Augusztus* 14-dik napjára érkezett.

§. 149. A' sokat látott hallott és tapasztalt *II. Jó'sef*, Belgiumból lett haza érkezése utánn, két hónapnak az eltelését meg nem várta, a' midőnn, megvilágosodott bőlts elméjének, és embereket szerető jó szívének, oly nyilvánságos jelét adta, melynél fogva egész Európa reá függesztette figyelmetességét. Tudvánn ugyanis, hogy eleitől fogva, mennyi kárt és veszedelmet okozott a' Vallásbeli gyűlőlség; 's ugyan azért, annak, egyszerre végét akarvánn szakasztani: *October* 13-dikánn, 1781-benn, az úgy nevezett *Toleránztziáról*, vagy, *Vallásbeli türedelemről* szólló Parantsolatot (Edictum Tolerantiale) adta ki, melynek Czikkelyei ezek vóltak: Az *Augusztai* és *Helvétziai Vallástételt tartóknak*, úgy szinténn, az *Ó Hitenn lévőknek*, vagy, *Nemegyesült Görögöknek* is, megengedődött, hogy, a' Magyar Korona alatt lévő Tartományokbann, minden helyenn, a' hol 100 *Familia* vagy Háznép találtatik, ha telik tőlök, Imádságházat (Oratorium) építhessenek, de, minden *torony*, *harang*, és *útszára szolgáló ajtó nélkül*. Hasonló engedelem adódott az ilyen helyekenn, Prédikátorház, Oskola, és Mesterház építésre; Prédikátor és Oskola Mester vivésre, és azoknak fizetésére: ezen engedelem alól, Horváth, Tóth, és Dalmátzia Országokat is ki nem vévénn. Megengedődött továbbá, hogy az említett Felekezeteknek tagjai, érdemek szerínt, minden Vallásbeli tekintet nélkül, a' közönséges Tisztségekre és Hivatalokra felvétes-

vétessenek. Felszabadítódtak pedig az alól a' köteleztetés alól, mely szerínt, a' *Szűz Máriára* és *Szentekre esküdni*, és a' Czéhnek, a' *Processiókonn megjelenni*, tartoztak vala. Felszabadítódtak a' Prédikátorok is, a' Keresztség dolgábann való megvi'sgáltatás alól. *Az elegyes Házassâgra* nézve rendelődött: hogy, ha a' Férjfi Római Catholicus: mind a' két Nemenn lévő magzatok a' Római Catholica Vallást kövessék: ha pedig a' Férjfi Augusztai vagy Helvétziai Vallást tartó Evangelicus; de az Aszszony Római Cathólica: mindenik, a' maga Neménn lévő magzatot, a' maga Vallása szerínt nevelhesse. Továbbá rendelődött: hogy, a' R. Catholicus Papok, az *Augusztai* vagy *Helvétziai Vallástételt tartó betegekhez*, hívás nélkűl, ne menjenek: ha mindazáltal magok a' betegek úgy kívánnák, az azokhoz való menetelbenn meg ne akadályoztatódjanak. Ezennkívűl, engedelem adódott, mind arra, hogy az elromlott Templomok és tornyok megépíttessenek; mind arra, hogy a' Főldes Uraságok Oratoriumaiba, mások is, kik azokkal egy Vallásonn vagynak, Isteni tisztelet végett, béeresztessenek. Végre, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak addig vólt *Filiális Ekklé'siáik*, meghagyattak; az pedig, hogy tsupánn Vallásokért, valamely büntetéssel illetődjenek, megtiltódott. Ezekből megtetszik, hogy a' két Vallástételt tartó Evangelicusok, a' II. Jó'sef *Tolerantiale Edictuma* által, sokkal többet nyertek annál, a' mi a' *Carolina Resolutióbann*, 1731-benn, engedődött vala nékiek.

§. 150.

§. 150. Mind a' *Tolerantiale Edictum*, mind azt megelőző némely rendelései II-dik Jó'sefnek, figyelmetességbe hozták a' Római Széket. Ugyanis, még Belgiumba lett indúlása előtt, Martius 24 dikénn, 1781-benn, a' *Szerzetesek* eránt azt rendelte vala, hogy azok, tsupánn az Örökös Tartományokbann lakó *Provincialissaiktól* és *Superiorjaiktól* igazgattassanak, az Érsekeknek és Püspököknek vígyázása alatt: Külső Tartománybéli Előljárókkal pedig, semmi egybeköttetésbenn ne légyenek, annyival inkább azoktól ne függjenek. Belgiumból lett viszszatérése utánn pedig, September 10-dikénn (1781.) azt parantsolta, hogy mikor a' Házasság dolgábann törvényes (Canonica) akadályok vagynak, a' közelről való atyafiság miatt: a' Törvényenn való tágítás (Dispensatio), vagy, az egybekelhetésre való engedelem, nem Rómából, nem is mástól, hanem tsak az Országbann lévő Érsekektől és Püspököktől kérettessék: ezek pedig kötelesek légyenek azt, nagy fizetés kívánása nélkűl tselekedni. Ide járúlt az is, hogy sok *Szerzeteket* eltörlött, mint: a' *Benedictinusokét*, *Camaldulitákét*, *Cisterciitákét*, *Praemostrarensisekét*, *Trinitariusokét*, *Paulinusokét*, és a' *Klarissa Apátzákét*.* Ezeknek *Klastromait* elvévénn, más végre fordíttatta; jószágaiknak jövedelmeit a' *Religio Fundusához* ragasztatta; egy részéből pedig azoknak, a' Klastromaikból kimaradt Szerzeteseket fizettette. Némely Szerzeteseknek pedig és azoknak Klastromainak tsak a' számat szállította alább, mint: a' *Dominikánusokénak*, *Franciskánusokénak*, *Servitákénak*, és *Carmelitákénak*;** kiket bizonyos Klastro-

Klastromokhoz szorított. Az eltörlött Klastromoknak száma ment 134-re. Meghagyódott pedig, mind öszve, 170, az Országbann.***

*Ezek a' *Szerzetesek*, vagy *Szerzőjöktől*, vagy pedig *Lakusok első helyétől*, Klastromjoktól, és Templomjoktól vették nevezeteket. Így p. o. a' *Benedictinusok* neveztetnek *Sz. Benedektől*, a' ki 529 benn állította fel azon Szerzetet; a' *Camalduliták*, kiknek Szerzete 1023-bann, *Sz. Romuald* által állítódott fel, *Camaldula* (Camaldoli) nevű kis térségtől, mely az Apenninus hegye mellett, *Toskánábann* vagyon, a' hol vólt a' legelső Klastromjok; a' *Cisterciták*, *Cistertium* (Cisteaux) nevű erdős pusztától, mely Frantzia Országbann, a' régi Burgundiai Hertzegségbenn vólt, a' hol a' Szerzőjök *Sz. Robert* által, legelsőbenn gyűjtettek egybe, 1098-bann; a' *Praemonstrátensisek*, Frantzia Országi *Prémontres* (Deákúl *Praemonstratum*) nevű helytől, melyenn, a' Szerzőjöktől *Sz. Róberttól* elsőbenn telepítődtek meg, 1121-benn: a' *Trinitariusok*, kik a' 12 dik Század véginn, a' Keresztesbadak alatt, Frantzia Országbann származtak, a' *Szent Háromságnak* szentelt Templomaiktól; egyébaránt pedig, *Sz. Matha* nevű első Felállítójoktól, *Mathurinusoknak* is hívattattak; de hívattattak, *Patres Redemtionis* névvel is, a' mennyibenn, a' Muhamedánusok fogságába esett Keresztyéneket *kiváltani* (*redimere*) kötelességek vólt; mely végre, jövedelmeknek harmad részét kellett fordítaniok; a' *Klarissa Apátzák*, első Szerzőjöktől, *Sz. Klárától*, a' ki Assiziumi születésű Olasz Szűz vólt, a' 13-dik Századbann vették neveket.

A' *Paulinusok Szerzete*, (Ordo Fratrum S. Pauli Primi Eremitae) mely nevét a' 4-dik Századbann élt *Sz. Remete Páltól* vette, Magyar Országi származású. Ugyanis azt, *Eusebius* nevű *Esztergomi Érsek* állította fel, 1215-benn; megerősítette pedig *V. Kelemen* Pápa 1308-

1308-bann; és ismét *XXII. János* 1328-bann; az Augusztinus regúlája irodvánn eleibe, szoros megtartás végett. Ez a' Szerzet, a' Benedictinusoké utánn, leggazdagabb vólt, a' II-dik Jó'sef idejébenn, Magyar Országonn. Ennek *Generalissának*, az Ország Gyülésénn is helye és voksa vólt. Innen vetélkedés támadt, egy részről, a' Zágrábi Káptalan Nagy Prépostja, és a' Sz. Mártoni Apátur, más részről a' Paulinusok Generálissa között, az eránt, hogy melyik üljön elébb a' Mágnások Tábláján. Mely vetélkedésbenn, a' Paulinusok Generálissa győzött; mint *Hazai Szerzet* Előljárója. Lásd *Pesti Prof. Tek. Schwardtner Márton Úr Magy. Orsz. Statistik. II. Dar.* a' 168-*dik oldalonn.*

** A' *Dominicanusok*, *Sz. Dominicus*ról neveztetnek, a' ki, 1204-benn kezdte felállítani ezt a' Szerzetet; a' *Franciscanusok*, *Assiziumi Sz. Ferentzről*, a' ki 1209-benn gyűjtött követőket; a' *Carmeliták*, kik Napkeletenn, 1160 tájánn, származtak; a' *Carmel* nevű hegyről, a' hol első helyek vólt; a' *Szervitták* neve pedig, formálódott a' *Servi S. Mariae* eredeti nevezetből, mely alatt, 1232-benn, Florentziábann, hét gazdag Személyek által állítódott fel ez a' Szerzet.

*** A' II. Jó'sef által, Magyar Országonn, meghagyatott Klastromok száma ez: A' *Piáristа* Atyáknak (*Patres Piarum Scholarum*, kiknek Szerzete, Spanyol Nemzetbéli *Calazantzius Jo'sef* által, a' 17-dik Század közepe előtt, Rómábann állítódvánn fel, tökélletességre 1690-benn ment) 25 Collégiuma; a' Franciskánusoknak 81 Klastroma; a' Minoritáknak 11; a' Kaputzínusoknak 11; a' Misericordiánusoknak 11; az Augusztiniánusoknak 1, a' Carmelitáknak 1, a' Szervitáknak 3, a' Dominikánusoknak hasonlóképenn 3: öszszeséggel 147 Férjfi Klastromok. Az Apátzáknak 11 Klastromait hagyta meg II. Jó'sef Ő Felsége. Lásd *Tek. Schwardtner Úr* munkáját, az említett helyenn.

§. 151. Mind ezekre nézve, a' Római Pápa *VI. Pius*, arra határozta magát, hogy, (a' mit soha az előtt egy Pápa sem tselekedett), ellent nem állvánn öregsége, és az útazásbéli alkalmatlanság, *Bétsbe* menjen. Útja czéljának, előre, 1781 vége felé, December 15 dik napjánn, küldött Levelébenn, azt írta, hogy, Császári jussaival II. Jó'sefnek, az Ekklé'sia jussait megegyeztesse.* *Bétsbe*, a' következő 1782-dik esztendőbenn, tavasz kezdetékor, Martius 22-dik napjánn érkezvénn: ott, egy egész hónapig (Aprilis 22 dikéig) múlatott; elegendő időt akarvánn venni, a' II. Jó'seffel való értekezésre. Ezen látogatásnak és értekezésnek lett is az a' haszna: hogy, a' Pápa elmenetele utánn, II. Jó'sef, a' *Dispensatio* dolgábann, 1781-benn hozott Parantsolatját, meglágyította, azt rendelvénn: hogy, a' 3-dik és 4 dik grádusbann a' Püspökök dispenzálhassanak: de a' közelebb való grádusbann, *Dispenzátio* végett, a' Pápához kellessék folyamodni; úgy mindazáltal, hogy az eránt, a' Kérőlevél, mindenkor a' Felséges Helytartó Tanáts hírével küldettessék Rómába. Egyébaránt II-dik Jó'sef, kezdett útjánn menni meg nem szűnt.

* A' VI. Pius szavai ezek: „Ea nos sustentabit „maxima consolatio, TE alloquendi, coramque declarandi, quam simus animo paratissimo ad gratificandum Tibi, unaque, ad „ipsas componendas cum Caesareis Tuis ju„ribus Ecclesiae rationes."

§. 152. II. Jó'sef, mint Uralkodó, minden Fejedelmeknek példája vólt, sok rendbéli tselekedeteibenn. A' hozza folyamodóknak

dóknak Kérőleveleit, mindenütt, még útbann létibenn is, egész készséggel elfogadta, maga megolvasta, és azokra felelt. Egész uralkodása alatt, fő gondját arra fordította, hogy az Igazság mindenütt, minden alattvalóinak, kiszolgáltatódjék. Innen azokat, kik igazságtalanságbann találtattak, 's hívataljoknak meg nem feleltek, minden személy választás nélkűl megbüntette. A' méltatlanságot szenvedők pedig nála, mindenkor Pártfogást és Szabadítást találtak. A' gazdálkodásbann, maga igyekezett példával menni elől jobbágyinak: minden szükségtelen pompától, és haszontalan kőltségtől idegen lévénn. Valamint ez az ő maga viselése: úgy az a' tselekedete is, hogy 1785-benn, 'Augusztus 22-dikénn kőlt Parantsolatja által, az *örökös jobbágyságot megszüntette*,* 1786 bann pedig, Mártzius 6-dikánn, a' *Házasságot illető dolgokbann Kegyelmes Rendelést*** tett, halhatatlan nevet és emlékezetet szerzett ő néki. Vóltak mindazáltal oly tselekedetei és rendelései is, melyek által, a' Magyar Országi Rendekbenn kedvetlenséget okozott maga eránt; minémüek ezek: hogy soha *Ország Gyűlését* nem tartott; magát *meg nem koronáztatta*; sőt a' *Magyar Koronát*, a' Po'soni Várból, 1784-benn, 'Április 13-dikánn, *Bétsbe vitette*, és ott tartatta. Továbbá, hogy, mind az Oskolákbann, mind a' Kórmányszékekenn a' *Német nyelvnek* gyakorlását sürgette; a' Vármegyék Közönseges Gyűlćseit megszűntette; a' Fő Ispányok helyett 10 *Commissáriusokat* rendelvénn, és mindenik alá több Vármegyéket vetvenn, az Országot 10 Kerűletekre osz-

totta;

totta; ugyan azt felmérette; a' városokat, helységeket, falukat, laistromba vétette; a' házakat bizonyos számmal megjegyeztette; az Ország lakosit megszámláltatta; az idegen Országi portékáknak béhozattatását megtiltotta. Vóltak más újítási is, melyekkel nem mindenek vóltak megelégedve, nevezetesenn: hogy a' Római Catholica Oskolákba egészenn új tanítás módját vitt bé, és azokbann, a' Protestáns Auctorok könyveit is felvétette; ezennkívűl, hogy a' Papságra menendő R. Catholicus Ifjakat, nem a' Püspökök vígyázása alatt, mint az előtt: hanem, arra a' végre, *Po'sonbann* és *Pestenn*, a' Görög Rítusonn lévő Egyesűltek részéről pedig *Lembergbenn*, felállított *Seminariumokbann* neveltette. Ide járúlt az is, hogy új Törvény rendit szabott; a' Törvényszékekenn változásokat tett; és a' Papi Rendnek, a' Világiakbann addig vólt nagy hatalmát, keskenyebb határok közzé szorította. 's a' t. Mind ezek által II. Jó'sef, még életébenn, azt a' panaszt, hogy nem az Ország Törvénnyei, hanem szabad tettzése és akaratja szerínt kívánt uralkodni, és mindeneket tsupánn *Udvari Parantsolatok által* akart véghez vinni, el nem kerűlhette. Bizonyos dolog mindazáltal, hogy még ezen kedvetlen Rendelések közzűl is, nem egynek vólt haszna az Országra nézve; és bár az eszközöket nem mindenbenn jól találta is el II. Jó'sef; (de ki is találja el ezeket mindenkor?) a' czél, melyre igyekezett, jó vólt; és elébb utóbb bóldogságára vált vólna az Országnak.

* Az örökös jobbágyság megszűntetése, az Ország Törvénykönyvébe, későbbenn, úgymint

II. Leopold alatt, 1791-benn, (Artic. 35.) és mostani Felséges Királyunk uralkodása kezdetébenn, 1792-benn (Artic. 12.); még tökélletesebbenn pedig azutánn 10 esztendővel, 1802-benn (Art. 7.) ment.

** *Benigna Constitutio Josephiana de caussis Matrimonialibus.*

§. 153. II. Jó'sefnek, eddig előszámlált dolgainn, szándékinn, és igyekezeteinn kívűl, Országlása lefolyása alatt, *két támadás*, és *ugyan annyi háború* szerzett gondot, és adott foglalatosságot. Az *első támadás*, Erdélybenn, Hunyad és Zaránd Vármegyébenn, *az Oláhok* között lett, kik 1784-benn, October utólsó napjánn, *Hora* és *Kloska* nevű lázzasztók által, felzendíttetvénn, *Novembernek* az eleinn, iszonyú öldöklést és pusztítást követtek el az Erdélyi Magyar népenn: míg nem, vérengezések, ugyan azon hónapbann, nem kevés bajjal megállítódvánn,* a' kézre kerűlt lázzasztók, érdemek szerínt, megbüntetődtek. A' *második támadás*, mely sokkal nagyobb és sokkal tartósabb vólt, *Catholicum Belgiumbann*, maga ellen II. Jó'sef ellen ütött ki, 1789-benn. A' Catholicus Belgák ugyanis, azt vetvénn okúl, hogy némely régi jussaik és szabadságaik megsértődtek: tsak nem közönségesenn felháborodtak, és fegyvert fogtak: kiknek osztánn letsendesítésére, II. Jó'sefnek rövid ideig tartott élete, nem vólt elégséges.

* Lásd: „Species facti, de laniena per gentem „Valachorum, in I. Comitatu Hunyad cum „Zaránd unito, a. 1784. sub decursu mensis „Novembris commissis, Commissario Regio „Comiti Antonio Jankovich exhibita."

§. 154.

§. 154. *Első Háborúja* II-dik Jó'sefnek, 1785-benn, a' *Szövetséges Belgákkal* akart lenni, a' *Scaldisenn* való szabad hajókázás eránt; mely víz a' Hollandusoktól, Ausztriai Belgiumnak nagy kárával, különösenn pedig, *Antverpia* városának nyilvánságos megromlásával, zárva tartódott vala: Minekelőtte mindazáltal véres ütközetekre kerűlt vólna a' dolog: a' Frantzia Király XVI-dik Lajos közbenjárására, a' békesség, ugyan azon esztendőbenn, September 20-dik napjától fogva November 8-dikáig, II. Jó'sefnek nem kevés hasznával, megkészűlt. Ugyanis, II. Jó'sef, a' Scaldis mellett lévő, *Lillo* és *Liefkenshoeck* nevű erősségeknek általengedésével, és 10 millio forintokkal elégítődött ki a' Hollandusoktól. Ellenbenn, igen káros, terhes, és kedvetlen következésű lett a' *második Háború*, melyet II. Jó'sef a' Törökkel, 1788-nak az eleinn kezdett, és osztánn maga el sem végezhetett.

§. 155. A' *Török Háborúba* II. Jó'sefet, tsupánn a' Muszka Udvarral való nagy barátság vitte. Ugyanis, II. Jó'sef, 1787-benn, tavaszszal, Tatár Krímiának nevezetes városába *Chersonba* útazvánn, ott a' Muszka Czárnéval, *II. Katalinnal*, az Ausztriai és Muszka Udvar között lévő régi szövetséget, szorossabbá tette vala. Ezen *Chersoni öszvejövetel* utánn, mely különbenn is gyanús vólt a' Török előtt, az a' hír terjedtt el, hogy II. Katalin, magát, *Krími* (vagy *Tauriai*) *Király Aszszonynak* akarja koronáztatni, mely tartományhoz pedig a' Török, Felsőségi jussát tartotta. Ez okra nézve, a' Török Császár *Abdul Hamid*, 1787-benn, Augusztus 28-dik napjánn, hadat izent *II. Ka-*

talinnak. Már, a' minapi megújított és erősebbé tett szövetség azt hozta magával, hogy II. Jó'sef segítségére légyen a' Muszka Czárnénak. A' következő 1788-dik esztendő eleinn, Januárius 6-dik napjánn, még szorosabb lett az egyesűlés a' Bétsi és Petersburgi Udvarok között, az által, hogy a' mostann ditsőségesenn Uralkodó Felség, a' ki akkor Ausztriai Fő Hertzeg vólt, a' *Würtembergi Hertzeg Aszszonyt*, *Er'sébetet* vette el, a' ki az akkori Muszka Nagy Hertzeg *Pál* Feleségének testvére vólt. Ezen egybeköttetésnél fogva, II. Jó'sef, a' Muszka mellett, egész erejével állott ki a' Török ellen: noha, a' feljebb említett Szövetség szerínt, 20 vagy 30 ezer ember segítségnél többet adni nem tartozott vólna.

§. 156. II. Jó'sef, Feldmarsall *Lascyval* együtt, Magyar Országra lejővénn, személy szerínt vezérlette hadait a' Török ellen. Eleinte nem is minden szerentse nélkűl folyt ez a' Háború. Mert, 1788-bann, Aprilis 25-dikénn *Szubáts*, Augusztus 26-dikánn *Dubitza*, September 19-dikénn *Chotzim*, Október 3-dikánn pedig *Novi* vára, megvevődtek. De, a' *Lascy* intézete szerínt, Horvát Ország szélitól fogva Bukovináig, és így, mintegy 200 mérföldig, kordont húzatvánn II. Jó'sef: azonn, nem egy helyenn rontott által a' Török. Azombann, az erdők és motsárok köztt fekvő hadinép közzé, ragadó nyavalya kapott bé. Mely okoknál fogva szerentsétlen lett ez a' táborozás. Maga is II. Jó'sef, betegenn tért viszsza Bétsbe, és többé helyre sem állott egéssége. Maga helyébe elsőbenn Gróf *Hadik Andrást*, azutánn pedig Báró *Laudon Gedeont*

Gedeont rendelte seregei Fővezérének. A' következő 1789-dik esztendőbenn, szerentsésebbenn folyt a' Háború II. Jó'sefre nézve. Mert, *Hertzeg Kóburg*, a' Muszka Vezérrel *Szuvarovval* egyesítvénn seregeit: a' Török Nagy Vezérenn, *Kudtsuk Hassán Basánn*, Havasalföldénn, *Martinjestienél*, a' *Rimnik* vizénn túl, September 22-dik napjánn, tökélletesenn győzedelmeskedett. Ez a' győzedelem nagyonn segítette *Laudont Nándorfejérvára* (Belgrád) megvételébenn. Meghallvánn ugyanis annak hírét: *Török Gradiskának*, más névenn *Berhir* várának elfoglalása utánn, *Nándorfejérvárát*, September 29 dikénn békerítette, és erősenn ágyúztatta. A' benn lévő *Osmán Basa*, Octóber 6-dikánn, 15 napi fegyverszűnést kért: de *Laudán* 6 órainál többet nem engedett. Mely időnek eltelése utánn, meglett az egyesség, ily feltételek alatt: hogy a' vár, minden benne lévő fegyverekkel és hadi késsűletekkel együtt feladódjék; a' katonaságnak szabad kimenetel engedtessék; a' benn lévő népnek (melynek száma 25. ezerre ment) elvitelére, *Orsováig* hajók rendelődjenek. E' szerínt *Nándorfejérvára*, Octóber 8. napjánn, 1789. általadódott: melybenn, 351 ágyú, 6 ezer mázsa puskapor, sok ezer nagyobb 's kissebb golyóbisok, és sok időre való eleség, találtattak. Azutánn *Végszendrő* is (Semendria) magát önként feladta.

§. 157. Ezen szerentsés előmenetek, a' Pruszsziai Király *II. Vilhelm*, nagy nyughatatlanságok között nézte. Azért, mindjárt a' következő 1790-dik esztendő eleinn, Januárius 16-dikánn, a' Törökkel szövetségre

 lépett,

lépett, óltalmat ígérvénn annak, minden birtoki eránt. Azombann, a' Catholicus Belgák, mind inkább inkább zenebonáskodtak. Ezen környűlállások között, a' halálos ágyábann fekvő II. Jó'sef, hogy az Országot 'tsendesebb állapotbann hagyhassa Testvér Öttsére: Január 28-dik napjánn (1790-benn), minden újításit önként viszszavette, tsupánn három Rendelésit, úgymint: a' *Tolerantiáról*, a' *Szerzetesekről*, és a' *Jobbágyok szabad kiköltözéséről* szóllókat tartvánn fenn, a' következő Ország Gyűlésére. Azutánn, Február 18-dikánn, a' *Magyar Koronát* is, a' Királyi páltzával, keresztes arany almával, Szent István palástjával és kardjával együtt, az Országba viszszaküldötte; mely, nagy öröm és pompa között vitetett Budára. Két nappal azutánn, úgymint Február 20-dikánn, 1790-benn, reggeli 6 órakor, tsendesenn elnyúgodott.*

* II. Jó'sef előtt, mostann ditsőségesenn uralkodó *I. Ferentz* Királyunknak, akkor Fő Hertzegnek, kedves Felesége *Er'sébet* Hertzeg Aszszony, két nappal halálozott meg, kinek hólt teste még el sem temettetett: a' midőnn II. Jó'sef, a' Felséges Udvarnak kettős gyászszara, utánna ment.

§. 158. II. Jó'sef semmi magzatot nem hagyvánn: az Örökös Uralkodás Rendinek meghatározott Törvénnye szerínt, annak Testvér Öttse, II. LEOPOLD, következett a' Királyságra. Vólt ez, az Attyának, I. Ferentz Császárnak halálától-fogva, *Toskánai Nagy Hertzeg*, mely Tartományt, alászállott állapotjából felemelvénn, igen virágzó állapotba helyheztetett. Ez okra néz-

ve,

ve, egész Európábann, *Bőlts Fejedelemnek* esmértetett. De, szintén úgy esméretes vólt Világ szerte, szelíd természete, és embereket szerető szíve; melyet tsak azzal is eléggé megbizonyította, hogy, a' *kínzás által való vallatást* (tortura), és *haldlos büntetést*, Toskánábann, elébb eltörlötte, mint az Európának más tartományibann, tsak gondolóra is vevődött vólna. Elevé is tehát, igen méltó oka vólt a' Magyar Nemzetnek arra, hogy erről a' Bőlts és Jó Fejedelemről magának azt ígérje, valamit a' Közjó, és az Ország lakosinak bóldogsága kívánt.

§. 159. Megértvénn *II. Leopold* a' Bátytya halálát: Cancellárius *Gróf Pálfi Károlynak*, azonnal megírta, hogy a' melyekről II. Jó'sef ígéretet tett vala, ő is kész telyesíteni. A' vólt ugyanis II. Jó'sefnek, utólsó napjaibann, (a' midőnn mindazáltal, halála közel létét, valamint maga, úgy más sem gondolhatja vala) szíves igyekezete, melyről Januárius 28-dik napjánn (1790.) költ Királyi Levelébenn, bizonyossá is tette a' Rendeket: hogy még azon esztendőbenn, Május 1. napjától fogva, az Országot tökélletesenn abba az állapotba tégye viszsza, melybenn uralkodása kezdetekor találta; esztendő múlva pedig, Ország Gyűlését tartson, magát megkoronáztassa, és a' Közönséges dolgokról, a' Rendekkel együtt hozzon Végzéseket. Mind ezekre tehát II. Leopold is, magát önként ajánlotta.

§. 160. *Toskánának* Fő várasából, *Florentziából*, Mártzius 1. napjánn (1790.) indúlvánn ki II. Leopold: azon hónap 12-

 dikénn,

dikénn, *Bétsbe* érkezett. Kevés napok múlva, a' következő Junius 6-dikára, Ország Gyűlését hírdettetett, *Budu* városát nevezvénn ki annak helyéűl. A' Rendek nagy készséggel gyűltek egybe a' rendelt napra, és mindjárt a' Közönséges Üléseknek elkezdődésekor, oly dologbann egyeztek meg, mely valóságos ditsőségére szolgál a' Nemzetnek. Ugyanis, Junius 11-dik napjánn, bizonyos Személyek választattak ki a' végre, hogy a' Diéta Tanátskozásit (Acta) naponként *Magyar nyelvenn* feljegyeznék, Magyarból (főképenn a' Horvátok kedvéért) Deákra fordítanák, és mind a' két munka, minekutánna közönségesenn felolvasódvánn, a' jóváhagyást megnyerné, kinyomtatódnék.

§. 161. II. Leopold, Örökös Tartományit, igen zavaros és veszedelmes állapotbann találta. Egy felől a' kőltséges Török Háború: más felől, a' Pruszszusnak Cseh és Morva Ország széleire kiszállott számos hadi népe, ejtette nyughatatlanságba. De, örökös birtokai is, nem vóltak egész tsendességbenn. Catholicum Belgiumbann, a' békételenség, a' Felséges Ausztriai Háztól való elszakadásig nevekedett vala. Magyar Országbann kedvetlenség jelei tapasztaltattak. De, éppenn ezen terhes környűlállások között mutatta meg *II. Leopold*, hogy a' Fejedelmi Bőltsesség, az Atyai jósággal egybekötve, minden akadályokonn győzedelmeskedhetik.

§. 162. A' Budai Ország Gyűlés, eleinte magát erősenn viselte. Mert, hogy többé azok a' dolgok meg ne eshetnének, melyekről II. Jó'sef alatt panaszolkodtak vala a' Rendek; új Diplómát készített. Azutánn,

Bétsbe,

Bétsbe, 52 Követeket küldött, kik *II. Leopoldot*, azon Diplóma elfogadására, és a' megkoronázásra meghívnák; melyet Augusztus 20-dikánn (1790.) meg is tselekedtek. De *II. Leopold*, az elsőre nézve, nyilvánn kijelentette, hogy ő más Diplómát el nem fogad, hanem tsak azt, melyre III. Károly, és Mária Therézia esküdtek meg. A' másodikat is, mindjárt akkor nem telyesíthette, a' Császári megkoronáztatás lévénn előtte, mely azutánn, Ménusi Francofurtumbann, Octóber 9-dikénn ment véghez.

§. 163. Végződvénn a' Frankofurtumi Koronázás: a' Magyar Korona felvételére, November 15-dik napját rendelte II. Leopold. Mivel pedig az alkalmatlan Őszi idő kezdett beállani: a' Rendeket *Budáról Po'sonba* hívni szükségesnek látta. A' Rendek *Po'sonba* felköltözvénn: II. Leopoldhoz való nagy bizodalmokat azzal jelentették ki, hogy a' koronázás ideje eljövetele előtt, November 12-dik napjánn, a' megkoronázandó Felség Kedves Fiját, Fő Hertzeg *Sándor Leopoldot* választották Nádor Ispánjoknak. Azutánn, November 15-dikénn, II. Leopold, a' Felséges Nápolyi és Szicziliai Királynak *IV. Ferdinándnak*, és Felséges Hitvesének jelenlétekbenn,* nagy örvendezések között, megkoronáztatott.

* Annak emlékezetére, hogy a' Nápolyi és Sziczíliai Király és Királyné, a' II. Leopold megkoronáztatását, *Po'sonbann*, Felséges jelenlétekkel, megtisztelni méltóztattak: arany, és ezüst pénzt veretett Magyar Ország; melynek Nápolyba való vitelére, ama' Tudományokat szerető és gyarapító *Gróf Szécsényi Ferentz* Ő Excellentziája választódott; a' ki, abbann, telyes megelégedéssel járvánn el, a' Nápolyi

Felséges Udvartól, a' Sz. Januárius Rendinek Czímerével tiszteltetett meg.

§. 164. A' Koronázás utánn, a' Rendek, *Po'sonbann* maradvánn, *Budánn* kezdett tanátskozásaikat tovább folytatták. Igy a' Diéta, mely 1790-benn, Június 6-dikánn állott vala bé, a' következő 1791-dik esztendőre is általment, melybenn, Mártzius 13-dikánn végződött. Ha vólt Ország Gyűlése, melyenn az Ország bóldogságára bőlts Törvények és hasznos Rendelések tétettek: ennek azt a' dítséretet, a' legméltóbb jussal adhatni. Tsak maga a' *Vallás dolgábann* hozott Törvény, mely ezen Diéta Végzései között, a' *26-dik Czikkelybenn* (Articulusbann) foglaltatik, mind az akkor egybegyűlt Rendeknek, mind főképenn, és mindenek felett, a' Bőlts és Igazságszerető *II. Leopoldnak*, fényes ditsőségére, és halhatatlan emlékezetére szolgál. Abbann ugyan is, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, már nem tsak arra adódik szabadság, hogy Vallásokat, *magánosann*, akadály nélkűl gyakorolhassák (*privatum* Religionis *exercitium*); mint a' Tolerantiale Edictum tartotta vala: hanem, a' *Bétsi* és *Lintzi* Békességkötéseknek erről szólló Czikkelyei megújítódvánn, és a' két Confessiónn lévő Evangelicusok *Vallása szabad gyakorlásának* fundamentomáúl tevődvénn: ugyan az, *közönségessé* tevődött (*publicum* Religionis *exercitium*) az Országbann; a' Vallásnak *magános* és *közönséges gyakorlása* között való külömbség egyátaljábann megszűnvénn. De figyelmetességet érdemelnek ezen Diéta Végzéseinek sok más Czikkelyei is, nevezetesenn: a' *16-dik*, mely által

által, minden Királyi Akadémiákba és Gymnáziumokba, *Magyar nyelv* tanítása rendeltetik; a' 29-*dik*, melybenn, a' *Jászoknak* a' *Kúnokkal* együtt, nem külömbenn, a' *hat Hajdú Városoknak** az a' jus adódik, hogy mind amazok, mind ezek, *két két Deputátust* küldhessenek a' Diétára, kiknek ott, mind ülése mind voksa lehessen; a' 35-*dik*, melybenn a' Földes Urak *Jobbágyainak szabad költözés* engedtetik; a' 42-*dik*, melybenn a' kínzás által való vallatás (Tortura) eltöröltetik 's a' t. Mivel pedig, minden igyekezete mellett is ezen Diétának, maradtak el oly dolgok, melyekbenn, noha az Ország javára és bóldogságára szükségeseknek láttattak, határozás nem tevodhetett: azokra nézve *Deputátziók*** rendeltettek.

* Valamint a' *Jászokat* és *Kúnokat*: úgy a' *hat Hajdú' Városokat* is, a' Haza óltalmazásábann eleitől fogva véghezvitt szolgálatjokért külömböztette meg ez a' Diéta. Miket vittek véghez a' Haza' és Felség mellett a' Hajdúk: előadták azon Kérőlevelekbenn, melyet 1790-benn, nyomtatásbann nyújtottak bé az Ország Rendeinek.

** Külön külön, *Deputátzió* rendelődött: 1. A' Publico-Politicumokbann. 2. Az Adózás (Contributio) és Hadi Commissariátus dolgábann. 3. Az Urbáriumra nézve. 4. A' Harmintzadokra, Kereskedésre, és az Ország közönséges Oeconomiájára nézve. 5. Az értz bányákra nézve. 6. A' Juridicumok eránt. 7. A' Tudományok dolgábann. 8. Az Ekklé'siai Fundátziók eránt. 9. Az Ország kívánsági és gravamenjei eránt.

§. 165. A' mi a' *Török Háborút* illeti: annak kimenetele káros lett *II. Leopoldra* nézve. Okozta ezt a' Pruszszus Király, *II. Vilhelm*

II. Vilhelm, a' ki, külömbenn is magasann álló Szomszédjainak, egy felől a' Muszkának, más felől Ausztriának, a' Török megalázása által, még feljebb lejendő emelkedését, magára nézve veszedelmesnek tartvánn: a' Török mellétt, kivel, még 1790-nek az eleinn (Január 16-dikánn), szövetségre lépett vólt, megszóllalt; sőt már, Ausztriai Szilézia és Morva Ország szélelinn állott készenn hadaival. Ezen okra nézve, a' békességet szerető *II. Leopold*, Örökös Tartományinak tsendességbenn való megtartása, 's dolgainak jobb móddal lehető elintézése végett, noha fegyveres seregei, *Orsovát*, *Aprilis 16-dikánn* (1790-benn) megvévénn, elég szerentsésenn hadakoznak vala: még azon esztendőbenn, *Julius 27-dikénn*, Alsó Sziléziának *Reichenbach* nevű városábann, oly egyességre lépett a' Prusszussal, melybenn azoknak viszsza engedését, melyek a' Török birtokából hatalma alá jutottak vala, előre megígérte. A' *Reichenbachi Egyességet* azutann, *September 19-dikénn*, *Giurgiewobann* (Havasalföldénn) magával a' Törökkel is fegyverszűnés; másik esztendőbenn (1791.) pedig, *Augusztus 4-dik* napjánn, *Szisztowbann*, Bulgáriának a' Duna partjánn fekvő városábann, békesség is követte; melybenn, mind *Belgrád*, mind *Orsova*, mind a' több elfoglalt helyek, a' Török Császárnak *III. Szeliminek*, viszszaadódtak; tsupánn *két kis Kerűleteket* vévénn ki, melyeknek egyike, a' Temesvári Bánát szélinn, a' *Cserna* vizéig, másika, Horvát Ország határától, az *Unnáig* terjed. Az elsőbenn, melyet a' *Cserna*, Havasalföldétől (Valachia) választ el, *O Orsova*:

az

az utólsóbann pedig, melynek az *Unna* vize Bosznia felől szolgál határúl, *Zettin* és *Dresnik* nevű városok vagynak. Ezen *Szisztovi Békességnek*, mint az Ország részéről, a' Diétánn (Art. 65.) rendelt Követ, *Gróf Eszterházi Ferentz* írta nevét alája.*

* Sokkal szerentsésebbenn kötött a' Törökkel *II-dik Katalin*, a' kinek társaságábann folytatódott vala ez a' hadakozás. Mert, elsőbenn ugyan, *Augusztus* 11-dik napjánn, 1791-benn, Moldvának a' Dunára fekvő városábann, *Galátzbann*, azutánn pedig *Januárius* 3-*dikánn*, 1792-benn, *Jassybann*, oly békességre lépett *III. Szelimmel*, mely szerint, mind *Oczakovot*, mind pedig azt az egész Tartományt, mely a' *Dnieper*, és *Dnieszter* folyóvizek között vagyon, megtartotta. Ezennkívűl, *Krimnek*, 1783-bann, a' Muszka részre lett általengedése, most újra megerősíttetett, határáúl a' *Kubán* vize tevődvénn.

§. 166. Az alatt, míg ezek estek, kiütött a' *Frantzia Zenebona.* A' Német Birodalombéli Fejedelmek panaszolkodtak, hogy Alzátziábann és Lotharingiábann lévő birtokaikat a' *Frantzia Nemzeti Gyűlés* elvette. Ilyenek vóltak: a' Würtembergi és Bipontumi Hertzegek, a' Bádeni Marchio, a' Spirai és Basileai Püspökök, a' Moguntziai és kivált Treviri Érsek. De, közönségesenn is, az Európai Udvarokat, veszedelemmel látszott fenyegetni a' Frantziák magok viselése Ezen okokra nézve, II. Leopold, a' Pruszszus Királlyal II. Wilhelmel, *Pilnitzbenn*, a' Saxóniai Választó Fejedelemnek Drezdához félmérföldnyire lévő múlatóhelyébenn, személy szerint öszvejött; ugyan ott, az Artéziai Gróf is, a' Frantzia Király XVI.

XVI. Lajos Öttse, jelen lévénn. Ezen *Pilnitzi Öszvejövetelbenn*, II. Leopold és II. Wilhelm, arra kötelezték magokat, hogy XVIdik Lajosnak szabadításábann munkások lesznek, és a' több Európai Fejedelmeket is ugyan arra bírni igyekeznek. A' békességet szerető II. Leopold mindazáltal, nem múlatta el, azt az ajánlást tenni a' Frantzia Nemzeti Gyűlésnek, hogy ha XVI. Lajosnak Királyi Méltóságát illendő tekintetbenn tartja, és a' Német Fejedelmeknek eleget tészen: számot tarthat barátságára. De ezt az ajánlást, a' felzendűlt Frantzia Nép, el nem fogadta, sőt, úgy nézvénn azt, mint az ő dolgaiba való avatkozást, oly nehezenn szenvedte, hogy II Leopoldnak, mint Magyar Országi Királynak, Mártzius 11-dikénn, 1792-benn, hadat izent; ezt advánn okáúl tselekedetének, hogy II. Leopold, a' Német Fejedelmeknek pártfogást és segítséget ígérvénn, és, a' Frantziák szabadsága ellen, más Európai Hatalmasságokkal szövetkezvénn, a' Frantzia Nemzet Méltóságát megsértette. Azonközbenn, míg a' Frantzia Nemzet a' háborúhoz készűl: II. Leopold, mondhatatlan fájdalmára Magyar Országnak, Mártzius 1. napjánn, 1792-benn, véletlenűl elkőltözik; bizonyossá tévénn azt példájával, hogy a' Bőlts és Jó Fejedelem, kevés ideig tartó uralkodása* alatt is, bóldogítja alattvalóit.

* A' *II. Leopold* uralkodását emlékezetessé tészi az is, hogy az *Augusztai* és *Helvétziai Vallástételt tartóknak*, *Közönséges 'Sinat* (Synodus) tartására, engedelmet adni méltóztatott; melybenn, azoknak részéről, az *Ekklésiai* és *Oskolai Igazgatás*, és a' *Házassági perek* *meg-*

megitélése dolgábann, az Egyházi és Világi Rendnek köz megegyezéséből, a' Felségnek jóváhagyása és megerősitése hozzá járúlvánn, bizonyos *Rend* állítódnék fel. El is kezdődött a' 'Sinat September 12-dikénn, 1791-benn, és egy hónap múlva, October 13-dikánn végződött. Az Augusztai Vallástételt tartók *Pestenn*, a' Helvétziait követők pedig, *Budánn* tartották Üléseiket: amazoknak a' Gyűlésébenn, Király Embere (*Homo Regius*) Gróf *Brunszvik Jó'sef* Ő Excellentziája, ezekébenn pedig, *Almási Pál* Ő Excellentziája lévénn. Előlűlő (Praeses) a' *Budai 'Sinatbann* vólt R. Sz. B. Gróf *Teleki Jo'sef* Ő Excellentziája. Azon *Canonok*, mellyek ezen 'Sinatbann hozódtak, még eddig meg nem erősíttettek.

§. 167. *II. Leopóldnak* emberi gondolatonn kívűl lett elkőltözése utánn, az Örökös Tartományokkal, azok között, Magyar Országgal együtt, a' bizonytalan kimenetelű *Frantzia Háború* terhe, ditsőségesenn Uralkodó I. FERENTZ Királyunkra, mint a' meghalálozott Felségnek Elsőszülött Fijára, ugyan azon egy időbenn szállott. Elvevődött Kedves Fejedelménn való nagy szomorúságábann, egyedűl ezt tartotta vígasztalásának a' Nemzet, hogy olyan Ifjú Király vészi által az Uralkodást, a' kibenn, két Bőlts Nevelőknek (II. Leopoldnak és II. Jó'sefnek*) ritka tulajdonságit, egyesűlve fogja látni. A' mit előre ígért magának a' Nemzet: mindenestűl bételyesedett. Mert, 20 esztendei Uralkodása alatt, a' legsűrűbb viszontagságok között is, éppenn azokkal a' jókkal igyekezett ez a' Felség bóldogítani alattvalóit, melyeket tsak bóldogúlt Édes Attyától, és annak Testvér Báttyától lehet vala várni.

* *I. Ferentz* Királyunkat, 1784-ig, az Édes Attya, mint Hetrúriai Nagy Hertzeg, *Florentziábann* nevelte vala. Onnan, az említett esztendőbenn, *Bétsbe* vitettetvénn, II. Jósef vette gondja alá; a' kinek oktatása és példa adása által, készítődött az Uralkodásra.

§. 168. Az a' hadizenés, mely a' Frantzia néptől, Mártzius 11-dik napjánn (1792-benn), II. Leopoldhoz intéződött vala, azon Fejedelmet életbenn nem érvénn: másik hónapbann, Aprilis 20-dikánn, a' következő Uralkodóra nézve, forma szerínt megújítódott. Azért, mindjárt akkor, első gondjának azt vette mostani Felséges Királyunk: hogy, Ország Gyűlését hírdettetvénn, magát megkoronáztassa. A' Diéta helyét *Budára*, annak béállásának idejét pedig, *Május 20-dikára* határozta. A' koronázás, Budánn, Junius 6-dikánn, a' szokott rendtartás szerínt, véghez ment.* Az Ország Gyűlése, mind az akkori zivataros időkre, mind az Ország java előmozdítására való tekintetből, tovább is tartott. A' megkoronázott Felség, Junius 13-dik napjánn, Báró *Spielman* által, eleibe terjesztette a' Rendeknek, hogy a' Frantzia Háborúnak folytatására, melyre Ő semmi okot nem adott, katona, ló-, eleség, és pénz nélkűl szűkölködik. Az alatt, míg ezen kívánság telyesítődése eránt tanátskoztak a' Rendek: I. Ferentz Királyunk, Június 17-dikénn, Bétsbe viszszatérvénn, Ménusi Frankofurtumba indúlt, hol a' Császári Koronát, *II. Ferentz* név alatt, Julius 14-dik napjánn, felvette.

* A' Felséges Királynénak, *Mária Therézidnak*, Nápolyi és Siciliai Király *IV. Ferdinánd* Leányának

Leányának, megkoronáztatása, azutánn négyed nappal, *Junius* 10-*dik* napjánn esett, ily móddal: hogy, a' Házi Korona, a' Veszprémi Püspök *Bajzáth Jó'sef* által, fejére; a' Magyar Koróna pedig, Palatínus *Sándor Leopold*, és Magyar Országi Prímás *Battyáni Jó'sef* által, jobb vállára tétetett. Ugyan ezen Koronázás alkalmatosságával, a' megkoronázott Királynak 50 ezer, a' Királynénak pedig 25 ezer arany mutatódott bé ajándékúl, a' Fő és Köz Nemesség részéről.

§. 169. *I. Ferentz* Királyunk, említett szükségeinek jelentésére, kész segítséget talált a' Magyar Rendeknél. Mert azok, igaz hívségeknek megbizonyítására, 5 ezer új katonát, ezer lovat, és 4 ezer Rh. Forintot ajánlottak Ő Felségének.* A' Következő 1793-dik esztendőbenn, arra a' dühösségre menvénn a' Frantzia Nemzeti Gyűlés, hogy *Január ius 22-dikénn*, a' jó szívű és minden tekintetbenn ártatlan XVI. Lajos Királyt, ítélő széke eleibe idézvénn, megsententziázta, és, a' maga örökös gyalázatjára, kivégeztette; *October* 16-*dikánn* pedig, a' Királynét *Mária Antóniát* is hasonló sorsra juttatta: ezen borzasztó tselekedet annyival inkább elkerűlhetetlenné tette a' Háború folytatását. Felséges Királyunk Fővezére, *Hertzeg Kóburg*, eleinte szerentsés vólt, egész Ausztriai Belgiumból kinyomvánn a' Frantziákat: de, másik esztendőbenn, 1794-benn, megfordúlt a' szerentse; mert a' Frantziák erőt vévénn, Belgiumot elfoglalták.

* Lásd *Francisci I. Decr. I. Art. 6.*

§. 170. Felséges Urunknak, a' Frantziákkal *négy* veszedelmes *Háborúja* vólt.

 Ezek

Ezek közzűl kettő abbann az időbenn folyt le, melybenn a' Frantzia Nép Közönséges Társaság (*Respublica*) formáját viselt: *kettő* pedig akkor, a' midőnn már *Napóleon* Örökös Frantzia Császárnak* esmérődött.

* A' Frantzia Nép, 1792-dik esztendőbenn, *September 21-dikénn*, magát *Respublicának*, vagy, *Frantzia Közönséges Társaságnak* nevezte. Ez a' *Respublica* vagy Közönséges Társaság vólt:

1. A' *Nemzeti Gyűlés* (*National Convent*) igazgatása alatt, az említett időtől fogva, September 23-dikáig, 1795-benn; és így *három esztendeig*.

2. *Öt Személyekből álló Directorium* igazgatása alatt, mely September 23-dikától fogva 1795-benn, November 9-dikéig 1799-benn, és így *négy esztendőnél* valamivel tovább tartott. Ekkor elbotsátódvánn a' Directorium: más nap a' Nép Képviselői (Repraesentánsai) is széljel oszlattattak.

3. *Consulok* Igazgatása alatt, kik hármann voltak, November 11-dikétől fogva 1799-benn; December 13-dikától fogva pedig, ugyan azon esztendőbenn, a' *Bonaparte Első Consulsága* alatt, mely tartott Május 18-dikáig 1804-benn, és így majd szinte *ötödfél esztendeig*. Ekkor, a' Respublicai Igazgatást

CSÁSZÁRI IGAZGATÁS váltotta fel. Ugyanis az Első Consul, Május 18-dikánn, 1804-benn, I. NAPÓLEON név alatt, *Frantzia Császárságra* emeltetett; November 6-dikánn pedig, ugyan azon esztendőbenn, a' *Frantzia Császári Méltóság*, I. Napóleonnak, örökség szerint is általadattatott. Felkenetett pedig és megkoronáztatott azon Méltóságra, a' Római Pápa VII. Pius által, December 2-dik napjánn 1804-benn.

§. 171. Az *Első Frantzia Háborúnak*, mely *I. Ferentz* Ő Felsége uralkodásával együtt kezdődött, a' *Campoformidói Békesség* által, October 17-dikénn, 1797-benn, mintegy ötödfél esztendő utánn, lett vége. Ennek folyása alatt, a' Magyaroknak, Királyok eránt viseltető igaz indúlatja, nyilvánn kitetszett. Mert, a' Po'soni Diétánn, November 23-dikánn, 1796-bann, 50 ezer *új katonát*, 2 millió négy száz ezer mérő *gabonát*, 3 millió hét száz hatvan ezer mérő *zabot*, 20 ezer *ökröt*, és 10 ezer *lovat* ajánlottak Ő Felségének. Ugyan azon esztendőbenn, szembetűnő előmenetele vólt seregeinknek. Mert a' Frantziákat, kik a' Rhénus felől, Német Országonn keresztűl, szinte Cseh Országig nyomakodtak, délről pedig *Tirolba* rohantak vala, amott Fő Hertzeg *Károly*, itt pedig Báró *Alvinczi* vezérlése alatt, szerentsésenn viszszaverték. Mely előmenetelénn való örvendezéseknek kijelentésére, az Ország Rendei, *Po'sonból*, Választott Követjeiket kűldötték Hertzeg *Károlyhoz*, a' Rhénus mellé, *Offenburgba*. De már a' következő 1797 dik esztendőbenn, mind a' Rhénusnál, mind Olasz Országbann, szerentsétlenűl folyt, I. Ferentz Királyunkra nézve, a' hadakozás. *Mántua*, melyet *Wurmzer* és *Mészáros* Generálisoknak, a' szer felett való éhség miatt, tovább megtartani lehetetlen vólt, 9 hónapi bézárattatás utánn, *Fèbruárius 2-dikánn*, magát feladta. A' Frantzia, *Aprilis 8-dikánn*, már *Grätzbenn* vólt, Bétsből, a' Fő emberek, Kereskedők, és Idegenek, Magyar Országra vették magokat. A' Város népe, az Akadémiai Ifjúság, Aprilis közepénn, felfegyverkeztetett. Azombann,

bann, Fővezér *Bonaparte*, vévénn észre, hogy háta megett a' *Velentzések* fegyverre keltek: *Aprilis* 8-*dikánn*, az előljáró (praeliminaris) Czikkelyeit a' Békességnek, *Leobenbenn* elkészíti. Ezeket Ő felsége, *Aprilis* 23-*dikánn* megerősíti; melyek szerint Belgiumi és Olasz Országi birtokiról lemondott. A' Békesség mindazáltal telyes tökélletességre még azutánn ment; minekutánna t. i. Bonaparte a' *Velentzésekenn* erőt vett: Ekkor *Passerano* (Passeranum) és *Udino* városok között, *Campo Formido* (vagy *Campo Formio*) nevű kevés házakból álló falubann, (mely a' régi *Friaulbann*, vagy Forojuliumi Hertzegségbenn esik), *September* 28-*dikánn*, (1797-benn) általánn fogva megkészűlt a' Békesség, melybenn a' Velentzei Közönséges Társaságnak (Respublica Veneta) az Adriai Tenger és az *Ets* (Adige, Athesis) vize között fekvő része, magával *Velentze* városával, és *Isztria* 's *Dalmátzia* tartományokkal együtt, Frantzia Fővezér *Bonaparte* által, Felséges Urunknak engedődött: a' Német Birodalomnak pedig, a' Rhénus vize tevődött határává. Ez a' Békesség azutánn, mind Ő Felségétől, mind a' Frantzia Directoriumtól megerősíttetvénn: a' megbékélt Feleknek, arról szólló eredeti Írásai, *December* 1. *napjánn* (1797.), *Rastadtbann* tseréltettek fel.

§. 172. *Második Háborúja* Felséges Királyunknak, a' Frantzia Közönséges Társasággal, kezdődött 1799-benn; melynek oka, alkalmatossága, egész folyása, és kimenetele, rövidedenn e' vólt. A' *Campo Formiói* Békességnek az a' Czikkelye, mely a' *Frantzia Respublica* határává a' Rhénust tette, Német

Német Országot illetvénn: szükség vólt, az eránt, a' Német Birodalombéli Fejedelmekkel is egyességre lépni. E' végre *Rastadtba*, a' régi Bádeni Marchionátus nevezetes városába, Gyűlés (*Congressus*) rendelődött, mely, December 9-dikénn, 1797-benn, kezdette el Üléseit. Ebbenn a' *Gyűlésbenn*, Januárius 19-dikénn, 1798-bann, a' Frantzia Követek, nyilvánn és egyenesenn kimondták, hogy a' Német Birodalommal kötendő Békességnek más fundamentoma nem lehet, hanem tsak ez, hogy a' Frantzia Respublica és Német Ország között a' Rhénus vize légyen határ; a' minthogy a' Frantziák, négy nappal azutánn (Januárius 23-dikánn), a' Rhénus bal partjánn lévő egész tartományt, mint magokét, *Departementekre* is osztották. Folytatódvánn a' Gyűlés: *Mártzius 13-dikánn*, a' Német Országi Papi jószágoknak *Secularizátziója*, vagy, Világi birtokká való változtatása eránt, tettek említést a' Frantzia Követek: hogy azokból, a' megkárosodott Német Fejedelmeknek elég tételődhetnék. Erre, a' Német Birodalombéli Követek, Aprilis 4-dikénn, ráállottak. Azombann, a' Frantzia Követek nem igazánn dolgoztak; czéljok tsupánn a' lévénn: hogy az időt húzzák halaszszák, és az alatt, a' Frantzia Respublica, mind inkább inkább terjeszkedhessék. Úgy is vólt valósággal a' dolog. Mert, míg *Rastadtbann* a' tanakodás sikeretlenűl folyt: az alatt *Hollandia*, Januárius 23-dikánn, 1798-bann, *Batáviai Respublicává*; *Waadtland* (v. Pais de Vaud) Helvétziábann, Januárius 26-dikánn, *Lemanica Respublicává*; a' *Pápa birtoka*, Februárius 15-dikénn, *Római Respubli-*

publikává; maga *Helvétzia*, Aprilis 12-dikénn, *Megoszolhatatlan Respublikává* változtatódott; *Geneva* pedig, Május 3-dikánn, nyilvánn a' Frantzia Respublikához foglalódott. Azonközbenn, a' Bétsi Frantzia Követ, *Bernadotte*, mintegy kereste az alkalmatosságot, az ellenkezésnek újra való felélesztésére. Mert, azonnkívűl, hogy magát nagy felfűvalkodással viselte, és a' Bétsi Népenn keveset adott: Aprilis 13-dikánn, három színű Frantzia Nemzeti zászlót tett ki a' szállásánn; mellyel a' Bétsi népet magára zendítette. Azutánn, azt okolvánn, hogy ő megsértetett, *Bétset* elhagyta. A' *Rastadti Frantzia Követek* pedig, kívánságaiknak határt nem tévénn, hanem újabb meg újabb hasznok vételéhez tartvánn igazságokat (praetensio): már Május 3-dikánn, a' Rhénus jobb partja eránt is kérdéseket támasztottak. Így, az 1798. esztendő haszontalan alkudozásokbann tölt el. A' következő 1799. esztendőbenn is, a' Frantziák viszszaélvénn a' Békességgel, hasonlóképenn terjeszkedni kívántak; a' mint hogy, már Januárius 25-dikénn, *Nápolyt Parthenopei Respublikának* hírdették ki. Mind ezeket, valamint a' Muszka Czár *I. Pál*, úgy Felséges Királyunk is, behunyt szemmel nem nézhette. Azombann, a' Frantziák, nyilvánn is megrontották a' Békességet. Mert *Jourdan* nevű Vezérjek, Mártius 1. napjánn, (1799.) a' Rhénusonn *Kéhlnél* általjövénn, *Manheim*-városát elfoglalta. E' szerínt, elkezdődvénn a' Frantziák részéről a' háború: Fő Hertzeg *Károly* is, táborát, a' *Lech* vizénn, Mártzius 4-dik napjánn általszállította. Mártius 25-dikénn, *Stockachnál*, ütközet-

közetre is kerűlt a' dolog, melybenn Fő Hertzeg *Károly*, *Jourdant* hátra nyomta. Ez időtől fogva, a' Békesség megmaradhatása eránt minden reménység elenyészvénn: a' Császári Követ *Gróf Metternich*, Aprilis 6-dikánn, *Rastadtból* viszszahívattatott A' több Követek is, Aprilis vége felé, mind eloszlottak; a' midőnn (Aprilis 28 dikánn) a' Frantzia Követekenn, a' mint némelyek gyanítják, magának az akkori elvetemedett Directóriumnak alattomos intézéséből, az a' szerentsétlenség történt, hogy kettő közzűlök, (*Bonnier* és *Roberjot*), bizonyos emberek által, megőlettetett, egy pedig, (*Jean Debry*) nagyonn megsebesíttetett.

Azonközbenn, a' Muszka sereg, Felséges Királyunk segítségére, *Szuvarov* alatt, megérkezett. *Szuvarov*, Ő Felségétől, *Bétsbenn*, *Császári Fővezérnek* neveztetvénn, egyenesenn Olasz Országba ment, és *Veronánál*, az egyesűlt Ausztriai és Muszka seregek vezérlését, Aprilis 16-dikánn, általvette. Már tehát egész erőbenn folyt a' hadakozás. *Kray*, *Mantuát*, Julius 28-dikánn (1799.) a' Frantziáktól viszszaveszi. Ugyan ez, *Melással* együtt, *Szuvarov* alatt, *Novinál*, a' Génuai főldönn, *Joubert* és *Moreau* Frantzia Vezérekenn, Augusztus 15-dikénn, győzedelmeskedik, *Joubert* az ütközetbenn elesik. *Tortóna*, melyet *Alvinczy* ostromol vala, Augusztus 22-dikénn, magát a' feladásra elszánja. *Róma*, Augusztus 30-dikánn viszszavétetik. A' Pápa birtokából, a' Frantzia hadak kimennek. — Más felől, Fő Hertzeg *Károly*, Helvétziába nyomakodott, *Sztáray* pedig *Manheimot* viszszavette vala. A' Frantziák meg-

szorúlvánn, az által kapták erőre, hogy a' Helvétusokat magokhoz édesgették. Ekkor a' Muszka hadak, Olasz Országból, a' *Sz. Gothárd* hegyénn keresztűl, Fő Hertzeg Károly segítségére, Helvétziába mennek: de ott, Tigúrumhoz közel, a' *Limmaat* vizénél, *Korsakov* Vezérjek alatt, *Massenától*, September 8-dikánn, erősenn megverettetnek. Ugyan akkor, az Ausztriai seregenn, melyet *Hótze* és *Petrás* vezérelnek vala, *Utznach* nevű kisded városnál, a' S. Galleni vídékenn, Frantzia Vezér *Soult* győzedelmeskedik; maga *Hótze* is a' Hartzbann elesvénn. A' Muszkák félre húzzák magokat; azutánn pedig felkerekedvénn, a' *Schaafhausennél*, October 7-dik napjánn, a' Rhénusonn általjőnek, és haza mennek. Mind ezek ellent nem állvánn: Fő Hertzeg *Károly*, a' Rhénus mellett magát erősenn tartotta. *Sztáray*, December 2-dik napjánn, *Philipsburgot* a' megszállás alól felszabadítja. Frantzia Vezér *Le Courbe*, December 4-dikénn, *Sztáraytól* fegyverszűnést kér; melynek Fő Hertzeg *Károly* helyt nem ád. A' Frantziák tehát, December 8-dikánn, magokat, a' Rhénusonn által, viszszahúzzák. Így folyt le az 1799 dik esztendő. Még 1800-bann is egy darabig, szép előmenetele vólt seregeinknek. *Mélás*, *Voltrinál*, a' Génuai vídékenn, Mártius 18 dikánn, szerentsésenn hartzolt *Massenával*. A' Frantziák *Génuába* vonták magokat. Generális *Ott*, *Génuát*, *Massena* hoszszas óltalmazása utánn, Junius 4-dikénn, Capitulátzióra kénszerítette. De utóljára egészenn megfordúlt a' szerentse. *Bonaparte*, a' ki Egyiptomból, October 9-dikénn, 1799-benn, ha-

za érkezvénn, November 13-dikánn, *Fő Consullá* tétetett vala, minekutánna a' Frantzia Közönséges Társaságbann tsendességet szerzett, 1800-bann, tavaszra kelve, mint egy új lelket adott a' Frantzia seregekbe. Aprilis 25-dikénn, *Breisachnál*, *Kéhlnél*, és *Bazileánál*, egyszerre jöttek által a' Frantzia hadak a' Rhénusonn; és, Május eleinn, az egymást felváltó *Engeni*, *Möskirchi*, *Biberachi*, és *Memmingeni* ütközetek utánn, hadi népünket úgy viszszanyomták, hogy annak az Ulmai sántzok közzé kellett magát venni. Azombann, maga *Bonaparte*, *Berthierrel* együtt, Május közepénn, hatvan ezer főből álló Frantzia tábort, a' *Cenis*, *Sz. Gothárd*, *Sz. Bernhárd* és *Simplon* hégyekenn-általvezetvénn, arról a' részről, a' honnét gondolni se lehet vala, bérontott Olasz Országba, és *Aosta* felé nyomúlt. Junius 14-dikénn, *Marengónál*, Alessandra és Tortóna között, szembe szállvánn *Mélással*: igen erős ellentállásra talált. Hoszszas viaskodás utánn, már az egész Frantzia tábor ki vólt nyomva helyéből, a' midőnn *Desaix*, friss sereggel, segítségére érkezett. *Desaix* maga elesett: de kelletekoránn hozott népe, tökélletes győzedelemre nyitott útat Bonapártének. Más nap (Junius 15-dikénn) *Mélas* fegyverszűnést kért; mely, *Alessandrábann*, oly feltétel alatt állítódott meg: hogy, a' Császári seregnek, a' *Pó* (Padus) és *Mincio* vizekenn túl lévő tartományt, minden abbann elfoglalt városokkal és erősségekkel együtt, oda kellett hagyni. A' Békességről való alkudozás is, Lotharingiának *Lüneville* nevű városábann, elkezdődött: de mivel a' Párisi Igazgató

Szék, Ő Felsége kívánságinak helyt adni nem akart: a' háború ismét megújúlt. A' Császári fegyveres népnek újra nem szolgált a' szerentse. Olasz Országbann, ugyan is, a' *Pó* és *Mincio* partjaitól, a' *Tagliamento* vizénn általnyomattatott: Német Országbann pedig, *Fö Hertzeg János* alatt, *Hohenlindennél*, Felső Baváriábann, December 3-dikánn (1800.), *Moreau* által, meggyőzettetett; úgy hogy a' Frantziák, egész Felső Ausztriáig nyomúlvánn, *Lintzet* megvették, és magát *Bétset* is félelembe ejtették. Ekkor fegyversζűnés köttetvénn: a' Békesség, *Lunevillébenn*, *Gróf Cóbentzel*, és *Bonaparte Jó'sef* által, *Februárius* 9-*dik* napjánn, 1801-benn, megkészült. Ezen *Lünevillei Békességnek*, jobbára, azok vóltak a' Czikkelyei, melyek a' *Campo Formiói Kötésbenn* állíttattak vala meg. Felséges Királyunk, *Ausztriai Belgiumról*, a' *Falkensteini Grófságról*, és minden birtokiról, melyek a' Rhénusonn túl estek, lemondott; a' Frantzia Közönséges Társaságnak, a' *Rhénus vize* tevődvénn határává. Azon Örökös Fejedelmeknek, kik a' Rhénus bal partjánn birtokaiktól elestek, a' Német Birodalomból ígérődött károk kipótoltatása. Olasz Országbann, határúl, az *Ets* vize tevődvénn: mind az, valami azonn túl van, a' Frantziáknak engedődött. Ezenn az okonn, *Veronának* és *Legnagnónak*, (mint a' mely városokat az *Ets* vize ketté hasít), a' vizenn innen eső része, a' hídnak felével együtt, Ő Felségénél maradott: a' túlsó rész pedig a' Frantziáknak esett.

§. 173. A' Frantzia Császárral *I. Napóleonnal*, első Háborúja, 1805-benn lett Ő

Fel-

Felségének. Arra okot azok az újítások szolgáltattak, melyek akkor tájbann történtek. Napóleon, a' Frantzia Császársággal meg nem elégedvénn, azonnkívűl, Mártzius 15 dikénn (1805.), *Olasz Országi Király* titulust vett fel; Május 26 dikánn pedig, Mediolánumbann, maga magát meg is koronázta. Junius 4 dikénn, a' *Génuai* Közönséges Társaságot, függetlenségétől megfosztvánn, a' Frantzia Birodalomhoz kaptsolta. Ezeket, és ezekhez hasonló tselekedeteit Napóleonnak, nem tsak a' *Bétsi*, hanem a' *Petersburgi* és *Berlini* Udvarok is, úgy nézték, mint a' melyek, a' *Lünevillei Békességgel* ellenkeznének, és szenvedhetetlen hatalmaskodást mutatnának. A' dolog szóval és levelezéssel el nem igazítódhatott. *Napóleon*, magát háborúra határozvánn: már Augusztus 27-dikénn, parantsolt a' tenger partonn *Boulognénál* lévő seregének, (melyet az Anglusok ellen akart vala hajóra ültetni), hogy a' Rhénus felé indúljanak. Augusztus 30-dikánn, a' Frantzia nagy Armádát, *Bernadotte*, *Marmont*, *Davoust*, *Soult*, *Lannes*, *Ney*, és *Augerau* Vezérek alatt, *hét Corpusokra* osztotta; a' szükségre tartott (Reserva) Lovasságot, *Printz Múrátra* bízta; a' Fő *Kommandót* pedig magának tartotta. Czélja a' vólt: hogy Ő Felségét, véletlenűl, és több felől támadja meg. Erre való vólt az is, hogy *Bernadottét*, még Szeptember eleinn, Hannóvera Tartományába küldötte. Felséges Urunk, kéntelen lévénn az ellentállásról gondolkodni: két Hadi sereget állított ki. Egyiket Fő Hertzeg *Károly*, Olasz Országbann: másikat Generális *Mack*, Német Országbann vezérlette

lette. A' Muszka Czár *I. Sándor*, segítséget igért; útnak is indította hadait; sőt azokat maga is követte. A' Pruszszus Király, *III-dik Wilhelm*, bíztató szót adott, mint szintén a' Baváriai Választó Fejedelem *II. Maximilián Jó'sef* is. Ilyen környűlállások között, Generális *Mack*, Sept. 8-dikánn, az *Inn* vizénn általkelvénn, Baváriába, onnan pedig, Svéviába ment, és *Ulma* alá szállott. A' Frantziák, September közepe utánn, *Mogúntziánál*, *Strászburgnál*, *Spíránál*, *Manheimnál*, és *Durlachnál*, a' Rhénusonn, nagy hirtelenséggel, általjöttek. Azombann, a' Muszka segítség, idejébenn, meg nem érkezett; a' Pruszszus, bíztatásának meg nem felelt; a' Bavarus pedig, hadait, melyek nékünk valának ígérve, a' Frantziák seregével egyesítette. Az Anglusok is, kik erre a' Hábórúra ösztönözték vala a' száraz Erópai Hatalmasságokat, semmi próbát (a' végre, hogy a' Napóleon Császár figyelmetességét más felé vonják) a' Frantzia partokonn nem tettek. Innen lett az, hogy elől, a' Rhénustól — magával Napóleonnal együtt jött — számos Frantzia Hadak; hátúl, a' Hannóverából, *Kaszszelenn*, *Vürtzburgonn*, és *Anspachonn* által, véletlenűl megjelent *Bernadotte* serege, Október 14. napjánn (1805.), *Macknak* egész táborát körülkerítették. Fő Hertzeg *Ferdinánd*, a' vitéz Huszárokkal, magát kivágta az Ellenség közzűl: de a' többi nép, *Ulmába* vonvánn magát; és *Ulmábann*, Oct. 17-dikénn, capitulálvánn: mind hadi fogságra jutott. Így a' Frantzia tábor, minden ellentállás nélkűl, mehetett Béts alá. Fő Hertzeg *Károly*, erősenn tartotta vala magát Olasz Országbann: de, midőnn az Ulmai szerentsétlen-

tsétlenséget, és a' Frantziáknak *Bétshez* való közelgetését meghallotta: hátra húzta magát, és sietett visszajőni. *Masséna* mind addig nyomábann vólt, míg, Cárnioliánn és Horvát Országonn által, November vége felé, Magyar Országra nem érkezett. A' szüntelen való verekedés, a' kemény idő, a' sok sanyarúság, és az abból következett ragadó nyavalya nagyonn megfogyasztotta hadinépét. Azonközbenn, az Ulmánál győzedelmeskedett Frantzia Sereg, November 13-dikánn, *Bétsbe* bémégyen; *Napóleon* Császár *Schönbrunnba* száll; és, egy Frantzia tsoport *Po'sonba* küldődik. Más részről, a' Muszka segítség, *Morvába* érvénn, az Ausztriai kevés hadakkal egyesűl. *Napóleon* semmit nem késvénn, hogy a' Fő Hertzeg Károly seregének elérkezését megelőzze: *Auszterlitznél*, (Morva Országbann, a' *Brünni* Kerűletbenn), Felséges Urunknak, és a' Muszka Czárnak *I. Sándornak* jelenlétébenn, az egyesűlt Ausztriai és Muszka táborral, December 2-dik napjánn, megütközik, és, igen erős viadal utánn, rajta győzedelmeskedik. Felséges Urunk, hogy Örökös Tartományit, az Ellenség pusztításától, és a' hova tovább mind nagyobbra nagyobbra nevekedhető veszedelemtől megmentse: *Napóleon* Császárral magános beszédet tartott; melyet osztánn, December 6-dikánn, *Fegyverszűnés* követett. Ezen Fegyverszűnés szerínt, melyet *I. Sándor* is elfogadott, a' Muszka Hadaknak, az Ausztriai Tartományokból ki kellett takarodni; a' minthogy, mindjárt December 8. napjánn, útnak indúlvánn, *N. Szombatonn*, *Kassánn*, és *Krakkónn* által, viszszatértek hazájokba. Azutánn, a'

Békesség

Békesség feltételeinek kidolgozására, December 20-dikánn, Követek rendelődtek, Ő Felsége részéről ugyan, *Hertzeg Lichtenstein János*, és Feldmarsall Lieutenánt *Gróf Gyulai Ignátz:* a' Napóleon Császár részéről pedig, *Taleyrand Perigord;* kik *Po'sonba* gyűlvénn, December 26-dikánn érték véget munkájokbann. Az elkészített Czikkelyek, a' Békélő Hatalmasságoktól, December 27-dikénn és 30-dikánn erősíttettek meg. A' következő 1806-dik esztendő 1. napjánn pedig, a' Békességről szólló kőltsönös Levelek is feltseréltettek. Ezen *Po'soni Békességbenn*, Felséges Urunk, *Velentzéről*, és az azzal járó minden birtokokról, mellyek a' *Campo Formiói* és *Lünevillei Békességbenn* lettek vala tulajdonaivá, lemondott. Elvesztette *Tirolt*, a' *Brixeni* és *Trienti* vídékkel, és *Voralbergel* együtt, úgy szintén, a' *Hohenemsi*, *Tettnangi*, *Langenargeni*, *Lindaui*, és más Svéviai birtokait.

§. 174 Legközelebbről érte Magyar Országot, 's annál fogva, legérezhetőbb is lett arra nézve az utólsó Frantzia Háború, mely, Felséges Urunk részéről, I. Napóleon Császárral, 1809-dik esztendőbenn, minden külső segítség nélkűl, folytatódott. Egy része a' Frantzia nagy Armádának, a' Rhénus felől: másik Olasz Országból, tódúlt Felséges Urunk Örökös Birtokira. Amott Császári és Királyi Fő Hertzeg *Károly*, itt *János* Ő Császári és Királyi Fő Hertzegsége, viaskodott ellene. E' Háború, (1809-benn), *Aprilis* közepe tájánn kezdődvénn, és szinte *Octóber* közepével végződvénn: fél esztendeig tartott. Valamint *Régensburgnál*, *Aprilisnek 22-dik* és azt követő napjánn, Napó-

Napóleonnak szolgált a' szerentse annyibann, hogy sok ízbenn megújított hartzok és tusakodások utánn, Császári és Királyi Fő Hertzeg *Károly*, nagy nehezenn általnyomattatott a' Dunánn: úgy, viszont, egy hónappal azutánn, *Május 22-dikénn*, *Aspern* és *Eszlingen* között, ez a' Fő Hadi Vezér, diadalmaskodott, a' megverettetéshez (kivált Napóleon Császár jelenlétébenn) teljességgel nem szokott Frantziákonn. Azonközbenn, Császári és Királyi Fő Hertzeg *János*, mihelyt a' Regensburgi ütközet kimeneteléről bizonyos hírt vett: azonn igyekezett, hogy az Olasz Országi Armádát Magyar Országra hozzá. Véghez is vitte ezt szerentsésenn: ámbár hátúl, az utánna nyomúló Olasz Országi Vicze Király (*Eugenius*) seregétől, majd tsak nem szüntelen háborgatódott. Magyar Országra beérvénn: útját *Pápánn* által, egyenesenn *Győrnek* vette, oly czélból, hogy ott, a' felkelő seregekkel egyesűlvénn, bévárja az Ellenséget. *Junius 13-dikánn* érkezett *Győrbe*. Azombann, meg se pihenhetett: midőnn már a' Vicze Király előljáró serege,' dél utánn, *Győr* előtt termett. Ez, mindjárt akkor viszszanyomattatott. Még az nap, Fő Hertzeg *János*, a' Felkelő gyalog sereget, gyalog hadi népe között, felosztotta: a' Felkelő Lovasságot is, Lovassaival öszveállította. Más nap, (Junius 14-dikénn), minden gondolatonn kívűl, jókor reggel, egész táborával együtt, megérkezett *Eugénius*, és azonnal megtámadtá seregeinket. Ezek, a' *Palatínus*, és *János* Ö Császári és Királyi Fő Hertzegségek vezérlése alatt, erősenn viaskodtak. A' gyalogság, egynéhány ízbenn

benn nyomta viszsza az Ellenséget. De a' Lovasság, nagyobb részént, olyanokból állvánn, kik a' lovónn való hadi fordúlásokbann még egészenn gyakorlottak nem vóltak, bár a' Vitézségenn nem múlt, utóljára zavarodásba hozódott. Így dél utánn 5 órakor, hanyatlani kezdvénn táborunk; magát Komáromba húzta viszsza. Győrbe, még azutánn tíz nap múlva, *Junius* 24-dikénn, mehetett bé az Ellenség.* Azonközbenn *Napóleon* Császár, az *Asperni* nagy veszteséget helyre akarvánn hozni, egész erejének, a' legjobb móddal lehető öszveszedésébenn, és elintézésébenn foglalatoskodott. E' végre, széljel lévő, mind Fran-tzia, mind idegen, úgymint, Szaksz, Bavarus, Würtembergi, Olasz, és Portugallus hadainak, az eránt adott parantsolatot, hogy *Béts* alá siessenek. E' vólt az oka, hogy Olasz Országi Vicze Király *Eugénius*, *Győr* alól, egyenesenn *Bétsnek* vette útját. Hagyott ugyan, valamint *Győrnél*, úgy *Pó'sonnál* is, valamely részt hadi népéből: annak mindazáltal sokkal nagyobb részét *Bétshez* vitte; a' hová, Julius 4-dik napjánn érkezett. Még az nap, a' Nápóleon temérdek Armádája, kezdett *Lobau* szigetébe kiállani, és magának, a' Duna bal partjára való kiszállásra, útat azzal készített, hogy Előljáró seregeinkre, a' bombikat és gránátokat sűrűnn hullatta. Az általszállás estvére meglett. *Entzensdorfot* felgyújtvánn, annak világánál, éjjel, a' Duna bal partjánn lévő ligetekbenn erős állást szerzett magának az Ellenség. A' Fő Hertzeg *Károly* Armádája, a' *Stammersdorfi* dombokától fogva, *Deutsch-Wagramonn* keresztűl,

Mark-

Markgrafen - Neusiedelig, két tsata rendbenn, állott. *Julius 5-dikénn*, dél tájbann, táborunknak *Wagrámnál* és *Neusiedelnél* álló részére, nagy ágyúkkal kezdett lövöldözni az Ellenség, és estvefelé, annak derekánn igyekezett általtörni: de viszszaverettetett. *Markgrafen - Neusiedel*, és *Deutsch - Wagram* ezen alkalmatossággal felgyújtattak, és mind a' két tábor, egész éjjel, fegyverbenn maradt. Ő Császári és Királyi Fő Hertzegsége, *Generalissimus Károly*, az Ellenségre való ütést, *Julius 6-dikára* határozta. E' végre, Fő Hertzeg *Jánosnak* izent, hogy *Po'sonnál* lévő seregével, a' *March* (Morava) vize felé sietve jővénn, magát az Armáda-bal szárnyához kaptsolja. Alig kezdett *Julius 6-dikánn* vírradni: már az Ellenség, oly nagy számmal, a' minémű egy helyenn, sok időtől fogva, hadi rendbe nem állott, (számát 180 ezerre tészik), tsak egy ágyú lövésnyire vólt. Fő Hertzeg *János*, a' rendelt időre el nem érkezhetvénn: Armádánknak bal szárnya, melyet ezen Fő Hertzeg seregének kell vala erősebbé tenni, körűl kerittetett. Az ebből következett zűrzavar miatt, seregünk, kénteleníttetett magát, *Znaym* felé vonni. Julius 10-dikénn, a' fő szállás *Znaymbann* vólt. Más nap hajnalbann, az Ellenség, *Masséna* vezérlése alatt, *Znaym* alá nyomúlt. A' tüzelés mind két részről elkezdődvénn: erős viadalra kerűlt a' dolog. Nap lemente előtt valamivel, kezdtek egymásnak a' meglankadt seregeknek Vezérei izengetni. Az ágyúzás megszűnt; és még azon éjjel, az Ausztriai részről L. B. *Wimpfen*, a' Frantziáról pedig, Marsall *Berthier*, öszvejővénn,

vénn, fegyverszűnést kötöttek. Ezen fegyverszűnést azutánn, *Octóber* 14-*dikénn*, (1809.) a' *Bétsi Békesség* követte; mely által a' Száváon túl lévő Horváth Ország, következésképenn a' Határ szélenn lévő *hat Regement*, a' *Tengerparti* Kerület, és *Zágráb* Vármegyének nagyobb része,** *Nápóleon* Császár hatalma alá: *Napnyúgoti Gallitzia**** pedig, és a' *Zamosci* Kerület, (mely, Napkeleti, vagy, Ó Gallitziábann esett) a' Saxóniai Királynak, mint *Varsói Nagy Hertzegnek*, birtokába jutottak.**** Ezennkívűl *Napkeleti Gallitziából*, a' Muszka Czárnak *I. Sándornak*, 240 négyszegű mérföldnyi kiterjedésű, és 460 ezer lakost táplálό főld adódott.

* *Győrbenn*, a' Frantziák kemény ostroma alatt, Oberster *Péchi Mihály* Úr vólt a' Commendáns, a' ki az Ellenséget, tsekély számú népével, úgy megjátszódtatta, hogy az, midőnn a' városba bément, és az óltalmazók kevés vóltát látta, magát megszégyenlette. Fortéllya az Oberster Úrnak a' vólt, hogy kevés számú ágyúit, a' várnak hol egyik hol másik részére vitette, és úgy lövöldöztetett az Ellenségre; mely is, abból azt hozta ki, hogy a' vár, elég ember által, és elég ágyúval óltalmazódik: noha a' dolog ellenkezőképenn vólt.

** A' Horváth Országból eleseтt Rész kiterjedése, mintegy 85 négyszegű mérföldet tészen. Lakosainak száma mégyen mintegy 136 ezerre. Hívattatik az, a' mostani Igazgatás alatt, a' több Ausztriai birtokokból elszakasztódott részekkel együtt, *Illyriai Tartománynak*. Osztatik hét részekre, melyek közzűl a' két első *Carniolidból*, a' 3-dik *Istridból*, a' 4-dik *Polgári Horvát Országból*, *Carlstadt*, *Fiume*, és *Zeng* városokkal együtt; — — a' 7-dik *Katonai* Horvát Országból, (azaz, a' Hat Horvát Regementekből) áll.

*** A' *Petersburgi* és *Berlini* Udvarokkal, 1795-benn, (October 24-dik napjánn) készült egyezés szerént, Lengyel Országnak egy Részét, 1796-bann, Felséges Urunk vette által; mely Rész, hogy a' *Régi* vagy *Ó* (azutánn *Napkeletinek* mondódott) *Gallitzidtól* megkülömböztetődnék; *Új*, vagy, *Napnyúgoti Gallitzidnak* neveztetett. Osztódott pedig tizenegy Kerületekre, és különös Gubernátor által igazgatódott, a' ki *Krackóbann* lakott.

**** Ezen Bétsi Békességkötésbenn, a' *Wilitzkai Sóaknák* eránt, oly egyezés lett, hogy azok, a' Felséges Ausztriai Udvar, és a' Saxóniai Király között, közösök légyenek. A' múlt esztendőbenn (1811.), November 19-dikénn, új egyesség állítódott meg, mely szerínt Felséges Urunk, azon Sóaknákat, e' folyó 1812-dik esztendőbéli Februárius Hava 1. napjától fogva számlálvánn, 8 esztendőre általvette; oly feltétel alatt, hogy a', só nyereségnek felét, a' Saxóniai Királynak és Varsói Nagy Hertzegnek engedi; ebbe számlálvánn azon 450 ezer mázsa sót, melyet, ugyan annak részére, esztendőnként, fog adatni Ő Felsége.

§. 175. *I. Ferentz* Ő Felsége, ennyi sok háborúsági között is, az Ország belső javáról, voltaképenn gondoskodott: egynéhány ízbenn tartatvánn Diétát, a' végre, hogy a' Közönséges dolgok elrendelése, a' hibák megorvoslása, és a' fogyatkozások kipótolása, semmi késedelmet ne szenvedne. Az 1792-dik esztendőbéli *Budai Diéta* utánn, mely, tsak a' *Magyar Nyelvről* (Artic. 7.) hozott Végzéséért is, örök emlékezetet érdemel, három ízbenn, úgymint: 1796-bann, 1802-benn, és 1805-benn,* *Posonba;* egyszer, úgymint, 1807-benn, *Budára;* 1808-bann pedig, ismét *Po'sonba*, gyűltek egybe, Felséges Királyunk meg-

 hívá-

hívására, a' Rendek. Ezen Ország Gyűléseinn, a' Polgári és Hadi állapotra; a' Törvény Székekre, és törvénykezés könnyebbítésére; a' Kereskedésre; a' munkásság élesztésére 's a' t. hasznos Végzések hozattak. Az 1796-dik esztendőbéli Diéta, különösenn nevezetes azért: mivel az Ország, mostani Kedves *Palatinussa*, Császári és Királyi Fő Hertzeg *Jó'sefnek* Fő Hívatala esztendeit, attól fogva számlálja; Kinek bőltsessége és egyenessége által, a' következett Ország Gyűlésekenn, a' Közönséges Tanátskozások úgy vezéreltettek, hogy mindenkor, mind a' Királynak, mind a' Hazának valóságos javára szolgálnának. A' terhes Háborúk végződése, és az Ország tsendességének viszszaállítása utánn; a' feljebb való (1811-dik) esztendőbenn, annyival készebb vólt Felséges Urunk arra, hogy a' Hív Magyar Rendeket, Augusztus 26-dikára, *Po'sonba* hívja, azoknak a' dolgoknak, melyek ez idő szerínt halasztást nem szenvedhetnek, a' legjobb móddal való elintézésére. Mely Po'soni Ország Gyűlés most is tart.

* Az 1805-dik esztendőbeli *Po'soni Diétának*, a' Frantziák közelgetése miatt, hirtelen félbe kellett szakadni.

§. 176. Az említett *négy Háborúk* alkalmatosságával, ugyan annyiszor kelt fel a' Magyar Országi Nemesség. Az *első Felkelés* (*Insurrectio*) lett 1797-benn. A' Felkelő Sereg, *Szombathelynél* gyűlt egybe. Ambár pedig ütközetre nem ment: mégis sokat tett arra, hogy a' *Campo Formiói Békesség*, oly feltételekkel készűlt meg, melyeknél sokkal kedvetlenebbektől lehet vala

la

la tartani. *Másodszori Felkelése* a' Nemeseknek, 1800-bann esett. Táborozások helye, *Decemberbenn*, *Kis-Marton* alatt vólt. Azutánn *Laxemburg* környékére, Ausztriába mentek; a' *Lünevillei Békesség* megköttetése utánn pedig, 1801-benn, *Német Ujhelynél* oszlattattak el. A' *harmadik Felkelés* 1805-benn, és a' *negyedik* 1809 benn, a' veszedelemhez képest, rendkívűl való vólt.

§. 177. Felséges Urunk jó szívét, Országlásának eddig lefolyt ideje alatt, valamint egy részről, az egymás utánn hamar következett Háborúk viszontagsági; 's azokonn kívűl, egy nem várt történet,* és mind azok a' szerentsétlenségek,** melyeket hív Alattvalói szenvedtek, megillették: úgy más részről, azon változások, melyeket Felséges Familiájábann a' halál okozott, nem egy ízbenn érdeklették szomorúsággal. Ugyanis, 1795 benn, Ö Felsége Kedves Testvére, Magyar Ország akkori Nádor Ispánja, Királyi Fő Hertzeg *Sándor Leopold*; 1801-benn, Magyar Ország mostani Kedves Palatinussának Császári és Királyi Fő Hertzeg *Jó'sef*nek Hitvese, *Alexandra Paulowna*; 1807-benn, magának Ö Felségének Élete Párja, bóldog emlékezetű *Mária Therézia* Királynénk; 1809 benn, Esztergomi Érsek és Magyar Ország Prímássa, Királyi Fő Hertzeg *Károly Ambrús*; végre, ugyan azon esztendőbenn, Felséges Urunknak nagy reménységű Fija *Jó'sef*, mind igen véletlenűl ragadtattak el. A' kedvetlen dolgokbann és körnvűlállásokbann mindazáltal, mindenkor oly békességes tűréssel, oly megháboríthatatlan tsendességgel, és eltsüggedést nem esmerő bizodalommal bírt jó Királyunk: a'

 miné-

minémű, tsupánn Fejedelmi Nagy Léleknek lehet tulajdona.

* Ez a' nem várt történet a' vólt, hogy Királyi Tanátsos és Sasvári Apátur *Martinovits Ignátz*, a' ki, mind bóldog emlékezetű II. Jósef Uraikodása alatt, mind azutánn, a' Felséges Udvarnak sok Kegyelmeibenn részesült vala, 1794-benn, az akkori háborgó, és egész Európát veszedelemmel fenyegető Frantziáktól kibéreltetvénn, alattombann, az Ország egész Alkotmánnyának felforgatásánn igyekezett. Mely gonosz szándéka kitudódvánn és bébizonyítódvánn: bűnös társaival egyetembenn, 1795-benn, Május havábann, az Ország Fő Törvényszékei által reáhozott sententzia szerint, Budánn, kivégeztetett. Lásd bővebbenn e' dolgot, Tisztelendő Csétsényi Svastics Ignátz Úr *Magyarok Históriája* III-dik Könyvébenn, a' 338. és azt követő óldalonn.

** A' feljebb való esztendőkbenn, Magyar Országnak sok városai, nevezetesenn: *Sopron*, *Po'son*, *Selmetz Bánya*, *Buda*, *Érsekújvár*, *Tálya* 's a' t. a' tűz miatt, felette sok kárt, és tsak nem meglábolhatatlan inséget szenvedtek. De mind ezek között, legszerentsétlenebb vólt *Debreczen* városa. Ugyanis ebbenn, minekutánna az 1797-benn, September 16-dikánn, dél utánn 4 óra tájbann tamadt tűz által, *Hatvan*, *Kis Új*, *Nagy Új*, *Német* és *Miklós Útszák* végei, a' külső vásári bóltokkal együtt, porrá lettek; 1802-benn pedig, Junius 11-dikénn (a' mint e' munka II. Darabjábann, a' 235-dik óldalonn megláthatni) a' Városnak szinte fele, a' Ref. Collegiummal, a' Nagy Templommal, a' Veres és Kis Tornyokkal 's a' t. együtt, megemésztődött: 1811-benn, Aprilis 3-dikánn, a' Czegléd ótszai sántz aljánn, délbenn, 12 órakor újra tűz támadvánn, az egész *Sz. Anna* és *Varga útsza*, a' Piárista Szerzetes Atyák Collegiumával 's Templomával, és a' Franciscanusok régi Klastromával együtt, ezennkívűl, *Várad útsza*,

mind a' két óldalonn, a' Fejérló Vendégfogadóig; a' *Miklós útszai* sántz alja, kívűl belől; mind a' két Ispotállyal, és Miklós útszának nagy részével együtt, megégett; Aprilis 8-dikánn pedig, új gyúladás által, mely délutánn 1 óra tájbann ütötte ki magát, *Hatvan*, *Mester*, *Darahos útszák*, *Péterfijának* napnyúgoti részével együtt, a' tűz prédájává lettek. A' Ref. Collégium új épűlete (mely 1803-bann, Májusbann kezdődvénn, már ekkor egészenn felvivődött, és fedél alá is ment vólt) a' régi épűlettel együtt, a' körűlte lévő lángok között, különös Isteni gondviselés által maradt meg. Ezen Aprilisi két tűz által, több elégett felénél a' Városnak. A' kár, öszveséggel, 4,772,406 Forintra mégyen.

§. 178. De, szíve-megvídámításábann, és a' valóságos örömbenn 's vígasságbann is vólt része Felséges Királyunknak. Azon kedves dolgok közzűl, melyek Ő Felségét, Uralkodása közelebbi esztendeibenn megörvendeztették, közönségesenn szembetűnők ezek vóltak:

1804-benn, Augusztus 10-dikénn, *Ausztriai Örökös Császár* titulust vévénn fel, és az által új fénybe őltözvénn Ő Felsége: annak alkalmatosságával, valamint *Bétsbenn*, úgy minden Örökös Tartományiba nn, azok között Magyar és Erdély Országbann is, *Öröminnepet* kívánt tartatni; mely mindenütt, a' Felség örvendezésébenn nyilvánn való részvétellel ment véghez.

1808-bann, Január ius 6-dikánn, Néhai Mediolánumi Igazgató, Királyi Fő Hertzeg Ferdinándnak (a' bóldog emlékezetű *II-dik Leopold* Testvérjének) Leányával, Királyi Fő Hertzeg Kisaszszony *Mária Ludovica Beátrixal*, harmadik házasságra lépvénn Ő Felsége:

sége: a' Mennyegzői Pompa, Bétsbenn, sok Magyar Fő Emberek jelenlétébenn, közönséges öröm és vígasság között tartatott. Ugyan annak alkalmatosságával, állíttatott fel, a' *Sz. Leopoldról* neveztetett új *Vitézi Rend*; melynek mindjárt akkor, a' Magyarok közzűl is, sok Érdemes Tagjai lettek.

Ezt követte, ugyan azon esztendőbenn, Felséges Királynénk *Mária Ludovica Beátrixnak*, a' Po'soni Ország Gyűlésenn, Septemberber 7-dik napjánn lett megkoronáztatása; mely, valamint a' Király Ő Felségének, úgy a' Magyar Rendeknek is kiváltképenn való örömöt szerzett.

1810 benn, Mártzius 11-dikénn, Ő Felsége Első szülött Magzatját, Császári és Királyi Fő Hertzeg Kisaszszonyt *Mária Ludovicát*, Frantzia Császár és Olasz Országi Király I. Napóleon Ő Felsége vévénn Feleségűl: Felséges Királyunkat, mind ezen szerentsés Házasság, mind abból, 1811-benn, Mártzius 20-dikánn született Unokája, a' *Római Király*, különösenn megörvendeztette.

Mind ezek mellett, kiváltképenn való örömét abbann találja Felséges Urunk, hogy Örökös Tartományainak fővebb Részeit, azok között Magyar és Erdély Országot, más Európai Tartományoknak sokféle változási között, abbann az állapotbann, és Polgári Alkotmánybann (*Constitutio*) tarthatta meg, melyet azok legféltőbb kintseknek tartanak. A' Király örvendezése köz az alatta való Népekkel: Annak öröme, ezeknek ditsekedése.

§. 179. Ő Felsége Atyai Uralkodásának közelebbi esztendeibenn, minden Tudományoknak, azok között a' Hadiaknak

is,

is, a' Nemzetbenn való virágoztatására, az Egyházi, Polgári, és Gazdasági dolgokra, a' Kereskedés folyamatja könnyebbítésére, és a' Pénzdolga akadályjainak elhárítására nézve, rész szerínt egyedűl az Ö Felsége munkája, rész szerínt a' buzgó Hazafiaknak is, a' Felség — Haza bóldogságára czélozó — szándékához járúlt nemes igyekezete által, minémű készűletek, próbák, és intézetek tétettek: mint oly dolgokat, melyek Hazánkbann közönségesenn tudva vagynak, nem szükség hoszszasonn leirni. Azok közzűl, a' nevezetesebbek, az esztendők sorja szerínt, ezek:

1801-benn, az 1793-bann kezdődött, *Ferentz Csatornája*, mely, nevét, Felséges Urunk Nevétől vette, tökélletességre ment. Hoszsza tizennegyedfél mérfőldet tészen. Mégyen a' Dunától, *Monostorszegnél* (*Zomborhoz* 8 ezer Bétsi ölre) kezdődvénn, Báts Vármegyénn keresztűl, és *Földvárnál* (ugyan tsak Báts Vármegyébenn) *Betsénn* alól egy órányi járó főldre, a' Tiszába szakad. A' legnagyobb Dunahajókat, egész teherrel is, megbírja.

1802-benn, Mártzius 19-dik napjánn, *Vátzonn*, *Siket Némák Oskolája* állott fel. November 26-dikánn pedig, Királyi Fő Komornyik Mester, Sárvári Felső Vídéki Gróf *Szécsényi Ferentz* Ö Excellentziája, nagy gondal, fáradhatatlan szorgalmatossággal, és töménteleen kőltséggel öszveszedett Bibliothecáját, régi pénzekből, ritka Kézírásokból, Familiai Czímerekből 's a' t. álló Betses Gyűjteménnyével együtt, az Országnak ajándékozta; mely nagy Lélekből származott tselekedetnek emlékezete, hogy an-

nál

nál inkább fenn maradna: azt, az 1807-dik esztendőbenn Budánn tartott Ország Gyűlése, Ő Felsége jóváhagyásából, Végzéseinek 24 dik Czikkelyébe foglalni, illendőnek esmérte. Így vetődött meg, a' *Magyar Országi Nemzeti Bibliothekának* * és *Muzeumnak* ** fundamentoma, mely, mind kettő, Nádor Ispány *Jó'sef* Ő Császári és Királyi Fő Hertzegségének buzgó részvétele és bőltse Intézetei által, *Pestenn*, naponként mind nagyobb nagyobb tökélletességre mégyen.

* Ezen Bibliothécát, az említett Gróf Ő Excellentziája, minekelőtte az Országnak ajándékozta vólna, Sopron Vármegyébenn *Czenkenn* tartotta; és annak Laistromát, 1799-benn, *Sopronbann*, ilyen titulus alatt kezdte kiadni: *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitis Széchényi*; mely eleibe, Előljáró Beszédet, Néhai Tudós Bétsi Bibliothecárius *Dénis Mihály* Úr botsátott. Minekutánna pedig, azon Bibliothéca, az Ország tulajdonává lett: annak Laistroma, 1803-bann, ilyen titulus alatt folytatódott: *Catalogi Bibliothecae Hungaricae Szecheniano-Regnicolaris Supplementum* 1, mely előtt Tek. *Engel* (*Christian*) Úr Beszédét láthatni. Ezen Lajstrom Tóldalékjának (Supplementum) II-dik Része pedig, 1807-benn, Néhai Fő Tiszt. Kanonok *Szerdahelyi György* Úr Előljáró Beszédével jött ki.

Nem lehet itt elhalgatni, Cancellárius *Gróf Teleki Sámuel* Ő Excellentziájának is azon szép és gazdag Bibliothécáját, melyet 1803-bann, Erdélybenn, *Maros Vásárhelyre* helyheztetvénn, minden olvasni és tanúlni kívánóknak megnyitott, azólta pedig, mind újabb újabb könyvekkel szaporít. Ennek is Laistroma, mely, magának a' Gróf Ő Excellentziájának munkája, nyomtatásbann kijött, ilyen titulus alatt: *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Comitis Teleki de Szék* Pars I. Viennae, 1796. Pars II. 1800.

**. A' *Nemzeti Muzeum* elintéződése, Palatinus *József* Ő Császári és Királyi Fő Hertzegsége akaratjából, az Ország Bibliothékájának Fő Gondviselője Tek. *Miller Jakab* Úr által, 1807 benn, az Ország Gyűlése alkalmatosságával, ilyen titulusú Munkábann adódott elő: *Museum Hungaricum, Excelsis Regni Proceribus et Inclytis Statibus et Ordinibus exhibitum.* 28 pag. in Folio. Mely időtől fogva, azon *Museum*, a' buzgó Hazafiak adakozásából, szépenn nevekedik.

Ugyan tsak 1802-benn, bizonyos Római Catholica Oskolákbann való tanítás és nevelés végett, Ő Felsége, a' *Benedictinusok*, *Cisterciták*, és *Praemonstratensisek* Szerzeteit, régi jószágaikkal és jövedelmeikkel együtt, viszszaállította.

1803-bann, az a' *Gazdasági Oskola*, melyet Tólnai Gróf *Festetits György* Ő Excellentziája, Szala Vármegyébenn, *Keszthelyenn*, a' Balaton tava partjánn, *Georgicon* név alatt, kevés esztendőkkel az előtt kezdett vala felállítani, tökélletességre ment, és mind e' mai napig virágzik.

1804-benn, a' széles kiterjedésű *Egri Püspökséget*, három részekre, úgymint: *Egri Érsekségre*, és *Kassai* 's *Szathmári Püspökségekre*, osztotta fel Ő Felsége.

1806-bann, a' *Ratio Educationis Publicae* nevű Könyv szerint való tanítás, a' Római Catholica Oskolákba bévivődött.

Azon Hadi Oskola (*Academia Militaris*) eránt, melyről már 1802-dik esztendőbenn is vólt szó a' Diétánn, az 1808-dik esztendőbéli Ország Gyűlés Végzéseinek 7-dik Czikkelyébenn, határozás tevődvénn: Ő Felsége, annak helyévé *Vátzot* rendelni, és minél elébb lehető felállására, pompás épü-

épűletet, és szép summát ajándékozni méltóztatott. A' Felség példáját sok buzgó Hazafiak követvénn: azon Hadi Oskolának, melynek a' Felséges Királyné Nevéről *Ludovicea* név adódott, egy millio Forint tőkepénze gyűlt. Hogy mindazáltal, mindjárt másik esztendőbenn (1809.) meg nem nyitódott: az akkori háborús környűlállás okozta.

1811-benn, Mártzius 15-dikénn, a' szerfelett megszaporodott *Bankó Czéduláknak*, *Váltó Czédulákkal* lejendő bétserélése eránt hozott Felséges Rendelés, ugyan azon egy órábann, az egész Országbann kihírdetődött.

§. 180. A' mai időknek Históriája hasonló lévénn az olyan festéshez, melyet, a' maga valóságábann, tsak úgy vehet fel a' néző, ha ahoz nagyonn közel nem áll: a' legközelebbi dolgokról, igaz meghatározással írni, valamint lehetetlenség: úgy azt próbálni akarni, menthetetlen vakmerőség vólna. A' mit bizonyosann tudunk, ez: hogy Ő FELSÉGÉNEK, mint Országunk Kegyes Attyának, az áldott Békesség helyre állása utánn, minden gondja, szándéka, és igyekezete, hív Alattvalóinak bóldogítására vitettetik; KINEK, midőnn, a' Királyok Királyától, forró indúlattal, HOSZSZANN TERJEDŐ ÉS SZERENTSÉS URALKODÁST KÍVÁNUNK ÉS KÉRÜNK: bizonyosok vagyunk benne, hogy, ugyan akkor, a' mi magunk Javát és Bóldogságát, legigazábbann óhajtjuk és munkálódjuk.

